ISSN 1857-0461

AKADEMOS

Revistă de ştiinţă, inovare, cultură şi artă

Nr. 4 (43) 2016

Fondator: Academia de Ştiinţe a Moldovei
Înregistrată la Ministerul Justiţiei la 25.05.2005, nr. 189
Publicaţie ştiinţifică recenzată
Categoria „B"
Indexată în bazele de date: VINITI, DOAJ, INFOBASE INDEX, IIJ IMPACT FACTOR, INDEX COPERNICUS

Redactor-șef: Viorica CUCEREANU
Fotografii: Eugenia TOFAN
Concepție grafică: Nicoleta BOGDAN
Tehnoredactare: Petru DINU

Acest număr al revistei este ilustrat cu lucrări de Mihail GRECU

Tirajul – 450 exemplare
Periodicitatea – trimestrial
Versiunea online: http://akademos.asm.md
e-mail: akademos@asm.md
Adresa: Republica Moldova, MD-2012, mun. Chişinău, Bd. Ştefan cel Mare şi Sfânt, 1
Tel. (+373 22) 212381
Imprimat la Tipografia Centrală Î.S.

CUPRINS / CONTENTS

CUPRINS / CONTENTS

CUPRINS / CONTENTS

BURSE DE STUDII
„REGELE FERDINAND" ȘI „REGINA MARIA"

Alteța Sa Regală PRINCIPELE RADU al României, alături de bursierii Daniel PODGORNÎI, masterand, specialitatea Chimie, și Ana NASTASIU, ciclul I, anul II, specialitatea Informatică, studenți ai UnAȘM

12 decembrie 2016
Chișinău, UnAȘM

BURSE REGALE PENTRU STUDENȚII UnAȘM

Doctor în filologie **Tatiana POTÎNG**
Universitatea Academiei de Științe a Moldovei

La 12 decembrie 2016, în cadrul celebrării la Chișinău a jubileului de 150 de ani ai Casei Regale a României, în incinta Sălii de Conferințe a Universității Academiei de Științe a Moldovei, Alteța Sa Regală Principele Radu al României a înmânat bursele de studii „Regele Ferdinand" și „Regina Maria" pentru doi studenți ai Universității Academiei de Științe a Moldovei.

La ceremonia festivă, moderată de rectorul Universității AȘM, academicianul Maria Duca, au fost prezenți președintele Comisiei parlamentare Cultură, educație, cercetare, tineret, sport și mass-media, Vladimir Hotineanu, ministrul Educației, Corina Fusu, Ambasadorul României în Republica Moldova, Excelența Sa, Daniel Ioniță, conducerea Academiei de Științe a Moldovei, membri titulari și membri corespondenți, directori ai institutelor de cercetare ale AȘM, profesori, doctoranzi, masteranzi, studenți ai UnAȘM.

În mesajul său oficial, Alteța Sa Regală, Principele Radu al României, a precizat că bursele de studii continuă o muncă de mare răbdare și de multă încredere și loialitate pe care cele cinci generații ale familiei regale le-au dovedit de-a lungul unui secol și jumătate.

Bursele de studii oferite de Casa Regală a României pentru studenții UnAȘM se înscriu firesc în contextul relației fructuoase de colaborare, stabilite între Academia de Științe a Moldovei și Casa Regală a României. Din acest punct de vedere, ar fi de remarcat sprijinul constant de care se bucură inițiativele culturale ale AȘM din partea familiei regale, începând cu anul 2013, când Principesa Moștenitoare Margareta a vizitat pentru prima oară Republica Moldova și a primit înalta distincție academică, Medalia „Dimitrie Cantemir", oferită de președintele AȘM, acad. Gheorghe Duca, în cadrul reuniunii solemne organizate în onoarea Altețelor Lor Regale la AȘM.

Decizia de a oferi burse de studii în nume personal a fost luată de Altețele Lor Regale în primăvara anului 2015: „În Săptămâna Patimilor, gândurile noastre se îndreaptă către strămoșii noștri, cei care au fondat România modernă. Cu exemplul lor în minte, sunt mândră să vă anunț că Principele Radu și cu mine am luat o hotărâre. Începând din 2015 vom oferi personal, an de an, patru burse pentru studenții români. Două la București – „Bursa Regele Carol I" și „Bursa Regina Elisabeta", la Academia de Studii Economice, și două la Chișinău – „Bursa Regele Ferdinand" și „Bursa Regina Maria", la Universitatea Academiei de Științe a Moldovei", a menționat Alteța Sa Regală, Custodele Coroanei, Principesa Moștenitoare Margareta într-un discurs oficial.

Vestea despre nobila inițiativă a fost adusă la cunoștința beneficiarilor de la Universitatea Academiei de Științe a Moldovei, de ASR Principele Radu în cadrul festivității de conferire domniei Sale a titlului de Doctor Honoris Causa al UnAȘM. Tot atunci Alteța Sa a făcut invitația oficială pentru delegația UnAȘM la Castelul Peleș, iar premianții primei ediții a burselor regale (anul de învățământ 2015-1016), studenții Mihai Curagău și Olesea Tabără au primit diplomele în salonul *Florentin* din mâna Altețelor Lor Regale.

Câștigătorii celei de-a doua ediții a concursului pentru bursele regale (anul de învățământ 2016–2017), Daniel Podgornîi, masterand la specialitatea Chimie și Ana Nastasiu, studentă în anul II, specialitatea Informatică, au demonstrat nu doar rezultate academice performante, dar și deschiderea pentru activități extra-curriculare de voluntariat și caritate, în spiritul concepției burselor de care s-au învrednicit.

Această condiție este prevăzută expres în Regulamentul instituțional privind condițiile de acordare a burselor nominale studenților UnAȘM și răspunde intenției Casei Regale de a sprijini tânăra generație în pornirile lor de activism civic.

Prin bursele Regale acordate studenților de la Universitatea AȘM se promovează valorile morale și culturale autentice, se consolidează relația de colaborare dintre mediul academic de pe ambele maluri ale Prutului creându-se premise pentru creșterea și promovarea excelenței în știință, cultură și artă a tinerilor. În acest sens, gestul Altețelor Lor Regale poartă și o profundă încărcătură educațională simbolică, fiind un semn de respect și recunoștință față de înaintașii care au consolidat sistemul valoric național.

REUNIUNEA INFORMALĂ A PARTENERIATULUI ESTIC LA EREVAN

Igor SEROTILA
Șeful Direcției Politici în sfera științei și inovării al AȘM

În perioada 15-19 noiembrie 2016, la Erevan, Armenia a avut loc cea de-a VIII-a reuniune informală a Parteneriatului Estic cu participarea miniștrilor responsabili de cercetare, știință și inovare din statele membre ale Parteneriatului Estic: Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Georgia, Republica Moldova și Ucraina. Reuniunea a fost onorată de prezența lui Johannes Hahn, comisarul european pentru politica europeană de vecinătate și negocierile de extindere, și Carlos Moedas, comisarul european pentru cercetare, știință și inovare. În cadrul reuniunii a fost lansată o nouă inițiativă, EU4INNOVATION, ce va combina toate activitățile UE privind dezvoltarea domeniului inovării din statele Parteneriatului Estic.

Evenimentul a avut drept scop consolidarea dialogului asupra problemelor și provocărilor comune ce vizează îmbunătățirea cooperării în domeniul cercetării și inovării, inclusiv integrarea sistemelor de cercetare ale celor șase state membre ale Parteneriatului Estic în sistemul de cercetare și inovare al Uniunii Europene

Johannes Hahn a punctat nivelul de maturitate la care au ajuns statele membre ale Parteneriatului Estic în domeniul cercetării și inovării, patru dintre cele șase state deținând statutul de țări asociate la Programul Comunitar ORIZONT 2020.

Carlos Moedas a apreciat nivelul de integrare și activitate a statelor membre ale Parteneriatului Estic în cadrul Programului Comunitar ORIZONT 2020, accentuând că cercetarea și inovarea sunt cruciale pentru competitivitate și soluționarea provocărilor globale, precum schimbările climatice și dezvoltarea sustenabilă.

Impactul cooperării științifice dintre UE și Parteneriatul Estic nu se rezumă doar la proiecte comune de cercetare, a relevat în discursul susținut la reuniune președintele Academiei de Științe a Moldovei, acad. Gh. Duca. Apartenența la Spațiul European de Cercetare oferă oportunitatea țărilor din regiune să beneficieze de instrumentele și mecanismele autentice comunitare de sprijinire și îmbunătățire a politicilor în domeniul științei și inovării. Astfel, Republica Moldova, în premieră pentru Parteneriatul Estic, a beneficiat de Facilitatea de Sprijinire a Politicii în domeniul cercetării și inovării (PSF), în cadrul căruia un grup de experți europeni a evaluat sistemul național de cercetare și a oferit recomandări în vederea reformării și racordării lui la rigorile spațiului comunitar. Totodată, comunitatea științifică din Republica Moldova a aderat la inițiativa europeană ce vizează *știința deschisă* și Platforma de specializare inteligentă. Sunt de remarcat, de asemenea, performanțele în domeniul Programului ORIZONT 2020. În ultimii doi ani au fost depuse 215 propuneri de proiecte dintre care Comisia Europeană a aprobat 20 cu o cotă de finanțare de aproape 3 milioane de euro.

Carlos Moedas, comisarul european pentru cercetare, știință și inovare, și Johannes Hahn, comisarul european pentru politica europeană de vecinătate și negocierile de extindere, alături de miniștrii din statele membre ale Parteneriatului Estic

La Erevan, delegația AȘM a efectuat vizite de lucru la Comitetul Național pentru Știință a Armeniei, unde a inițiat un dialog în vederea semnării unui acord de cooperare, la Academia Națională de Științe a Armeniei, unde a fost semnat un acord de cooperare, la Centrul de Cercetări Ecologice și Noosferice, Centrul Științific și de Producție ARM-BIOTEHNOLOGII, Institutul de Cercetări Sincrotrone CANDLE și la Centrul de Tehnologii Creative TUMO.

REFORMA ȘI DEZVOLTAREA CERCETĂRII-INOVĂRII

Academician **Gheorghe DUCA**
Președintele Academiei de Științe a Moldovei

REZULTATUL REFORMEI SISTEMULUI NAȚIONAL DE CERCETARE-DEZVOLTARE DIN 2004

Adoptarea și implementarea Codului cu privire la știință și inovare

O bună parte din membrii actuali ai Academiei erau prezenți la istorica decizie din 2004, de adoptare și promovare a Codului cu privire la știință și inovare, prin care ne-am asumat responsabilitatea pentru administrarea științei și inovării în întreaga țară.

Situația în care s-a proliferat știința la acel timp, lipsa de viziune și capacități de administrare la guvern, la ministerele educației și economiei, ne-a condiționat să oferim infrastructura academiei pentru comunitatea științifică, pentru administrarea cercetării și inovării, iar rezultatele pe care le-am obținut în aceasta perioada de 12 ani sunt un prilej de mândrie:

- am creat un sistem de cercetare condus de înșiși cercetătorii în baza performanței științifice;
- am asigurat condițiile pentru valorificarea experienței academicienilor, savanților afirmați, precum și a elanului creator al tinerilor;
- salariul cercetătorilor a crescut de șapte ori;
- îndemnizațiile pentru deținătorii de grade științifice au crescut de optori;
- bursele pentru doctoranzi s-au mărit de șase ori;
- finanțarea universităților a crescut de 10 ori;
- S-au creat centre și laboratoare noi în universități și institute;
- tineri încadrați în cercetare au ajuns la cota de 30 la sută din totalul cercetătorilor;
- infrastructura și baza tehnico-materială au fost renovate;
- am reușit integrarea în Spațiul European de Cercetare, prin PC7 și ORIZONT 2020.

Aceste realizări vor rămâne în istorie și în memoria oamenilor, iar modelul de administrare promovat de academie va fi menționat ca unul eficient, care a consolidat comunitatea științifică.

Pe parcursul ultimilor ani am vorbit de multe ori despre reforma științei, iar acum a ajuns momentul în care trebuie să luăm o hotărâre ce vizează viitorul cercetării din țară.

Scopul nostru este de a reorganiza și a armoniza managementul cercetării la standardele europene. De la un timp încoace vorbim că administrarea științei trebuie s-o transmitem guvernului, pentru ca guvernanții să își asume această responsabilitate imensă față de societate, dar și față de cercetători. Anume guvernanții urmează să poarte această povară față de comunitate și de cercetători, pentru că ei au nevoie de sprijinul nostru.

Academia de Științe în acest proces este pe poziția de a-și păstra autonomia și statutul forului științific, a conserva și a consolida potențialul științific și intelectual al savanților, a nu risipi capacitățile existente.

În continuare vă prezint pașii care au fost făcuți și care urmează a fi făcuți pentru realizarea reformei științei.

Până în prezent noi am realizat următoarele:

- am transferat doctoratul la Ministerul Educației;
- am transferat finanțarea științei la ministerele de ramură;
- am transferat în administrare științifică universitățile și institutele ramurale la ministere.

Constatăm că au început să apară mai multe probleme privind administrarea cercetării și doctoratului în universități, în institute, în ministere. Consider ca ministerele-gestionare nu au capacitățile necesare pentru a administra eficient domeniul. Cu toate acestea, se neglijează experiența Academiei de Științe și nu se angajează cadre pregătite pentru administrarea domeniului. Sunt convins că aceste probleme vor continua atât timp cât experiența academiei nu va fi transpusă și valorificată.

Următoarea acțiune pe care urmează s-o realizăm este modificarea Codului cu privire la știință și inovare. Prin aceste modificări ținem sa stipulăm foarte clar asigurarea autonomiei și independenței Academiei de Științe.

Ce înseamnă independența și autonomia academiei?

- Academia de Științe va rămâne un for de elită al intelectualilor, își va menține statutul său;
- Academia de Științe va fi finanțată separat printr-un compartiment distinct al bugetului de stat;

▪ Academia de Științe va fi autonomă în luarea deciziilor;

▪ Academia de Științe va administra institutele sale din subordine și patrimoniul propriu.

Guvernanții cer optimizarea institutelor de cercetare. Noi, în viitorul apropiat, trebuie să ne adunăm și să vedem care institute rămân și pe care să le fuzionăm, pentru a elabora propunerile respective. Orice optimizare pe care o vom face va avea drept scop obținerea unei finanțări mai mari, iar resursele umane și resursele financiare optimizate să meargă în institutele care rămân.

Modificările la Codul științei vor fi făcute în modul în care să permită Academiei de Științe să asigure obiectivele pe care le-am menționat. Acest model autonom și independent de activitate a academiei poate fi întâlnit practic în toate state membre ale UE: Polonia, Austria, România, Ungaria, Cehia, Slovacia, Slovenia, Serbia.

Următorul pas este crearea unui **Consiliu Consultativ pentru Știință și Dezvoltare.**

Această structură nouă va avea următoarele trei obiective:

▪ elaborarea, propunerea și monitorizarea priorităţilor pentru cercetare și inovare (direcţiile și priorităţile strategice);

▪ recomandarea Guvernului a politicilor de stat pentru cercetare și inovare;

▪ consultarea Prim-ministrului în problemele ce vizează cercetarea și inovarea, dezvoltarea scientointensivă.

Beneficiul acestui consiliu constă în asigurarea comunicării și cooperării dintre principalii actori în domeniu: guvernamental, științific, antreprenorial, asociativ și de cultură, bazat pe formula 51% membri/49% supleanţi.

Acest model al consiliului este utilizat în diferite state europene, precum Olanda, Marea Britanie și Suedia.

Următorul pas este crearea **Agenției Naționale pentru Cercetare și Inovare.**

Agenția va asigura realizarea politicii de stat în domeniul științei și inovării.

Beneficiul agenției constă în independența, transparența și responsabilitatea acesteia pentru implementarea politicii de stat în domeniu. Pentru evitarea conflictelor de interese și pentru a avea un statut suficient al științei noi propunem ca agenția sa fie în cadrul guvernului.

Modelul unei asemenea agenții este utilizat pe larg în spațiul european în țări precum Franța, Olanda, România, Irlanda și Polonia.

Există mai multe discuții în jurul evaluării cercetării. Considerăm că aceste discuții trebuie să continue. Noi optăm pentru comasarea ANACIP în CNAA, care să constituie o agenție separată și independentă ce nu va fi subordonată niciunui minister.

Considerăm că acreditarea trebuie să fie exclusă și substituită cu evaluarea și certificarea performanței. Aceasta va permite aprecierea sistematică a capacităților și excelenței organizațiilor științifice, în urma căreia instituțiile performante vor putea beneficia de finanțare suplimentară.

Optăm pentru următoarele mecanisme noi de finanțare:

Finanţarea instituţională, care reprezintă responsabilitatea guvernului pentru a crea capacităţi de cercetare și va oferi finanţarea de bază pentru necesitățile Academiei de Ştiinţe și institutele de cercetare, centrele de cercetare din universități – cheltuieli de regie, pentru salarizarea unui număr limitat de cercetători, personal auxiliar și de conducere.

Finanţarea prin concurs va contribui cu resurse adiţionale în baza performanţei competitive obţinute de organizaţii.

Cofinanţarea va atrage sectorul de afaceri în finanţarea proiectelor.

Pentru realizarea reformei, alături de autoritățile publice, trebuie să ne **asumăm responsabilităţi** pentru viitorul științei în Republica Moldova:

Guvernul să își asume următoarele acţiuni:

▪ crearea premiselor pentru atragerea tinerilor talentaţi în cercetare;

▪ garantarea condiţiilor pentru obţinerea performanţei în cercetare (sporirea salariilor și îndemnizaţiilor, sporirea finanţării programelor și proiectelor);

▪ creșterea graduală a finanţării pentru întregul domeniu cu 0,05% din PIB anual;

▪ asumarea angajamentului politic de finanţare a întregului domeniu al științei cu 1% din PIB către 2025.

Comunitatea ştiinţifică își va asuma responsabilitatea pentru a efectua cercetări:

▪ pentru educație (creșterea nivelului general al cunoașterii);

▪ pentru business (implementarea inovaţiilor);

▪ pentru cultură (salvgardarea identităţii și patrimoniului cultural);

▪ pentru mediu (conservarea biodiversităţii și protecţia împotriva poluării).

Din discursul ținut cu prilejul Zilei Internaționale și Naționale a Științei.
AȘM, 10 noiembrie 2016

BURSELE FEDERAȚIEI MONDIALE A SAVANȚILOR

Dr., conf. univ. **Nicolae STRATAN**
Arhiva Științifică a AȘM

Federaţia Mondială a Savanţilor (FMS) a desemnat deținătorii burselor sale în Republica Moldova pentru anul 2017, zece la număr, aceştia fiind: Adelina Alcaz (Institutul de Ecologie şi Geografie), Nina Bogdan (Institutul de Microbiologie şi Biotehnologie), Natalia Buracovschi (Institutul Mamei şi Copilului), Ion Cozma (Universitatea Tehnică a Moldovei), Nicolae Curmei (Institutul de Fizică Aplicată), Lidia Lungu (Institutul de Chimie), Olga Macagonova (Universitatea de Medicină şi Farmacie „Nicolae Testemiţanu"), Larisa Mocanu (Universitatea de Stat), Irina Nasalciuc (Institutul Naţional de Cercetări Economice) și Igor Serotila (Institutul de Cercetări Juridice şi Politice al AŞM).

Durata fiecărei burse este de un an. Valoarea ei constituie 150 de franci elveţieni pentru fiecare lună.

Conform condițiilor, concursul pentru bursele FMS a fost adresat doctoranzilor anilor II și III care îşi fac studiile la forma de zi în cadrul universităților sau instituţiilor de cercetări ştiinţifice. Activitatea cercetătorului trebuie să fie legată de unul din cele 15 domenii prioritare stabilite de FMS: apa, solul, alimentarea, energia, poluarea, limitele de dezvoltare, schimbările climaterice, monitoringul planetar al planetei, proliferarea rachetelor şi apărarea, ştiinţa şi tehnologia ţărilor în curs de dezvoltare, transplantul de organe, medicina şi biotehnologia, poluarea culturală, protecţia în ce privește obiectele cosmice şi conversia resurselor militare.

Concursul a demarat în aprilie 2016, anunțul privind desfășurarea lui fiind inserat, timp de o lună de zile, pe site-ul *www.http://asm.md.* S-au înregistrat candidaţi din diverse instituţii din sfera ştiinţei şi inovării. În competiție au intrat, de asemenea, doctoranzi din cadrul universităţilor abilitate cu dreptul de a pregăti cadre ştiinţifice prin doctorat şi postdoctorat. Dosarul urma să fie însoţit de două scrisori de recomandare din partea unor specialişti în domeniu şi o scrisoare din partea conducătorului cu acordul de a fi conducător ştiinţific al aplicantului. Ulterior, dosarele au fost expediate în adresa FMS care, după o selectare riguroasă, a informat AŞM despre rezultatele concursului.

Pe parcursul anului, bursierii urmează să prezinte la fiecare două luni câte un raport de 6-8 pagini, la şase luni vor întocmi un raport pe jumătate de an de 15-20 pagini, acestea fiind expediate la Federaţia Mondială a Savanţilor. La sfârşit de an se va elabora un raport final de către fiecare doctorand, care de asemenea vor fi expediate la sediul central al FMS, iar în baza acestora – un raport integral, care va fi prezentat de preşedintele Academiei de Ştiinţe a Moldovei, acad. Gheorghe Duca, la Adunarea Generală anuală de dare de seamă a FMS.

Pe data de 14 decembrie 2016, câștigătorii de burse au fost invitați la o discuție cu președintele AŞM, acad. Gheorghe Duca. El a menţionat că oferirea acestor burse s-a constituit într-o importantă tradiţie de susţinere a tinerilor cercetători. Graţie colaborării Academiei de Ştiinţe a Moldovei cu Federaţia Mondială a Savanţilor, începând cu anul 1999, peste 160 de doctoranzi din țara noastră au beneficiat de bursele FMS, de rând cu alţi tineri cercetători din peste o sută de ţări, contribuind prin lucrările sale la acumularea unor cunoștințe noi pe segmente moderne de cercetare.

La final de întâlnire, preşedintele Academiei de Ştiinţe a Moldovei a înmânat scrisorile de confirmare deţinătorilor burselor respective, subliniind că acest fapt trebuie să îi motiveze şi mai mult în realizarea obiectivelor propuse pe întreg parcursul desfăşurării cercetărilor ştiinţifice şi totodată îi obligă să rămână un exemplu de urmat, inclusiv prin susţinerea tezelor de doctorat în termene utile.

Programul de burse a fost iniţiat şi este susţinut de ilustrul savant în domeniul fizicii nucleare, prof. Antonino Zichichi (Geneva), preşedintele Federaţiei Mondiale a Savanţilor și unul dintre fondatorii ei. Federația Mondială a Savanților a fost instituită în 1973, în Erice, Sicilia, de un grup de cercetători iluștri pentru a promova colaborarea internațională în domeniul științei și tehnologiei de pe diferite continente, în scopul unui schimb liber de informații și de noutăți științifice care să fie valorificate în numele progresului umanității.

Federația Mondială a Savanților întrunește actualmente 10 000 de cercetători din 110 țări.

TOPUL INOVAȚIILOR, LA CEA DE-A VI-A EDIȚIE

Inga GÎNCU
Agenția pentru Inovare și Transfer Tehnologic al AȘM

„Inovația anului" 2016 a fost declarată lucrarea realizată de Institutul Științifico-Practic de Horticultură și Tehnologii Alimentare „Tulpini de levuri autohtoni de genul *Saccharomyces* pentru producerea vinurilor". Conducător: dr. hab. Nicolae Taran.

Desemnarea învingătorilor a avut loc în cadrul ședinței festive de totalizare a Concursului național „Topul inovațiilor", ediția a VI-a. Aceștia au fost salutați de către președintele AȘM, academicianul Gheorghe Duca, directorul general al AITT, Roman Chircă, precum și de șefa Direcției Brevete AGEPI, Ala Gușan.

Concursul, destinat cercetătorilor, instituțiilor de profil, oamenilor de afaceri interesați de transfer tehnologic și întreprinderilor inovaționale, se bucură de o participare largă. La ediția curentă s-au înscris în concurs 93 de persoane ale căror 43 de inovații au fost repartizate pe patru direcții strategice: Sănătate și Biomedicină: 5 cereri, 5 instituții de profil; Biotehnologii: 21 de cereri, 8 instituții; Energie regenerabilă și valorificarea surselor regenerabile de energie: 10 cereri, 9 instituții; Materiale, tehnologii și produse inovative: 7 cereri, 6 instituții. În finalul concursului s-au acordat câte trei premii pentru fiecare direcție strategică de cercetare.

Câștigătorul direcției strategice „Sănătate și Biomedicină" este USMF „Nicolae Testimițanu", IMPS Institutul Oncologic, pentru lucrarea „Sirop pentru tratarea stărilor precanceroase Doctor Merion", conducător dr. hab. Ion Mereuță.

Învingătorul direcției „Materiale, tehnologii și produse inovative" este Institutul de Energetică al Academiei de Științe a Moldovei pentru lucrarea „Instalație pentru pasteurizarea și răcirea laptelui", conducător, cercetătorul științific Mihail Șit.

În cadrul direcției strategice „Energie regenerabilă și valorificarea surselor regenerabile de energie", a fost premiată Grădina Botanică (Institut) a AȘM pentru lucrarea dr. Alexandru Teleuță „Implementarea tehnologiei inovative de fondare a plantațiilor energetice și valorificarea biomasei pentru termoficarea Grădinii Botanice".

În cadrul direcției strategice „Biotehnologii" a fost premiat Laboratorul pentru cercetări științifice „Algologie" al USM, pentru lucrarea „Tulpini de microalge și utilizarea lor în agricultură" a cărui conducător a fost regretatul savant, m. c. Vasile Șalaru.

Concursul național „Topul inovațiilor", ediția a VI-a, s-a desfășurat pe 15-16 decembrie, la Academia de Științe a Moldovei, unul dintre organizatori, alături de Agenția Națională pentru Inovare și Transfer Tehnologic și în parteneriat cu Agenția de Stat pentru Proprietatea Intelectuală. De la prima ediție din anul 2006 și până în prezent au fost evaluate mai mult de 200 de proiecte a 400 de inovatori, o dovadă că Republica Moldova este o țară cu un potențial inovator considerabil. Scopul concursului constă în promovarea și stimularea activității științifice și de inovare, identificarea celor mai originale și valoroase inovații, informarea publicului cu privire la potențialul inovațional al țării.

Republica Moldova, odată cu obținerea independenței, s-a centrat pe dezvoltarea proceselor inovatoare, un accent deosebit fiind pus pe dezvoltarea sectorului „cercetare – dezvoltare – inovare" (CDI). Actualmente, politica inovațională se dezvoltă în cadrul unui sistem nou care conferă Academiei de Științe, împreună cu Guvernul, rolul de autorități principale în domeniu, fiind responsabile de toate etapele și componentele politicii, de determinarea priorităților de cercetare/inovare și de executarea activităților rezultate.

Investițiile în inovații constituie o prioritate strategică pentru Republica Moldova. Progresul științei și tehnologiei este esențial pentru a spori competitivitatea economiei, majora volumul producției, soluționa problemele ce țin de retehnologizarea și modernizarea întreprinderilor, crea locuri de muncă, îmbunătăți educația, a diminua impactul antropogen asupra mediului și a ameliora calitatea vieții. Sfera inovării reprezintă nucleul schimbărilor structurale în orice sistem economic, iar caracteristicile acestei sfere determină viteza și calitatea transformărilor economice.

Anual contribuția științei în PIB, în Republica Moldova, este de minim 100 de milioane de lei.

CONCURSUL NAŢIONAL „TEZA DE DOCTORAT DE EXCELENŢĂ A ANULUI 2015"

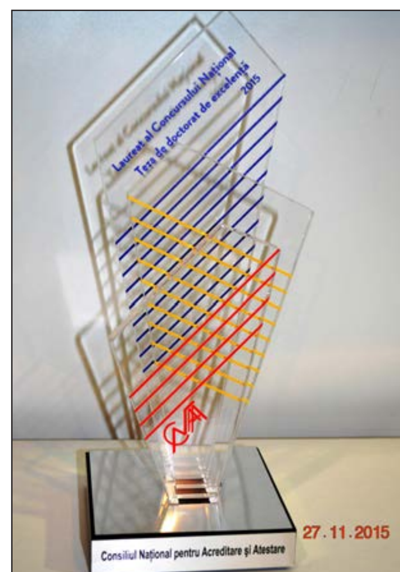
Tatiana ROTARU
Consiliul Național pentru Acreditare și Atestare

Concursul Naţional *Teza de doctorat de excelenţă a anului*, inițiat de Consiliul Naţional pentru Acreditare și Atestare, a ajuns la a V-a ediție, constituindu-se într-o veritabilă competiție intelectuală a cercetătorilor menită să impulsioneze și să dezvolte creativitatea ştiinţifică. Obiectivele de bază ale concursului vizează promovarea unei cercetări calitative în diverse domenii ale ştiinţei; stimularea activităţii de investigaţie cu rezultate de valoare pentru economia naţională; motivarea cercetătorilor în vederea elaborării unor teze de doctorat de calitate care ar corespunde tuturor rigorilor ştiinţifice și regulamentare; sporirea prestigiului cercetătorului ca parte a patrimoniului naţional intelectual.

În cadrul ediţiei actuale a concursului pentru anul 2015, comisiile de experţi pe domenii ale CNAA au selectat 24 de teze de doctorat – cinci teze de doctor habilitat și 19 de doctor. Dintre ele, conform evaluării, au fost identificate 12 teze de doctorat de excelenţă şi tot atâţia învingători. La şedinţa Comisiei de atestare din 15 noiembrie curent, care a aprobat rezultatele Comitetului de concurs al tezelor de doctorat de excelență pentru anul 2015, în urma unor dezbateri, a mai fost promovată o lucrare, cea de a 13-a, aceasta intrând și ea în competiție.

De menționat nivelul profesionist înalt al organului de jurizare. Din Comitetul de concurs pentru nominalizarea tezelor de doctorat de excelență ale anului 2015, condus de acad. Valeriu Canţer, preşedintele CNAA, au făcut parte 13 persoane, inclusiv doi membri titulari și doi membri corespondenți ai AȘM, toți având gradul de doctor habilitat, iar 10 dintre ei dețin și titlul de profesor universitar.

Vom preciza: Concursul Naţional *Teza de doctorat de excelenţă a anului 2015*, potrivit Regulamentului respectiv, revăzut în anul 2013, s-a derulat pe trei domenii: ştiinţe socio-umane; ştiinţe reale şi tehnice; ştiinţe ale naturii şi vieţii. Cele mai multe – 10 teze de doctorat, dintre care două de doctor habilitat și opt de doctor – au fost promovate în domeniul ***ŞTIINŢE ALE NATURII ŞI VIEŢII.*** Comitetul pentru concurs a desemnat învingătoare patru teze – una de doctor habilitat și trei de doctor.

Autoarea ***Tezei de doctorat habilitat de excelenţă în ştiinţe medicale,*** *Patogenia și predictorii restenozei coronariene intra-stent*, specialitatea *Cardiologie*, este **Lucia Ciobanu,** cercetător științific superior din cadrul Institutului de Cardiologie. Tema este de o importanţă deosebită pentru tratamentul leziunilor coronariene severe (stenoza coronariană, infarctul miocardic acut, angina pectorală instabilă) prin angioplastie, iniţial cu balon şi ulterior cu implantare de stent bar-metalic și stent activ farmacologic. Lucia Ciobanu (Popovici) face parte din dinastia de medici cardiologi, în frunte cu academicianul Mihail Popovici, care a fost director al Institutului de Cardiologie pe parcursul a aproape trei decenii. Ea l-a avut drept consultant pe dr. hab. în medicină, prof. univ. Sava Costin, originar din Vorniceni, Strășeni, o celebritate științifică la Institutul Max-Planck din Germania, ales membru de onoare al AȘM în 2013, care pentru rezultatele sale excepţionale în domeniul microscopiei electronice a patologiei cardiovasculare a fost propus la Premiul Nobel. Cel de al doilea consultant al acestei teze de doctor habilitat de excelenţă este un alt remarcabil cardiolog, Valeriu Cobeţ, dr. hab., profesor la Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemiţanu".

Titlul de laureat la nominalizarea ***Teza de doctorat***

de excelență în științe medicale, gradul I, i-a fost conferit lui **Marin Vozian** de la USMF „Nicolae Testemițanu”, autorul lucrării de doctorat *Diagnosticul și tratamentul mucocelului apendicular,* specialitatea *Chirurgie.* Lucrarea reprezintă un studiu descriptiv a 22 de pacienți cu mucocel apendicular și pseudomixom peritoneal, tratați consecutiv. Problema științifică importantă soluționată rezidă în îmbunătățirea tratamentului leziunilor mucinoase ale apendicelui și pseudomixomului peritoneal prin elaborarea și implementarea protocolului de diagnostic și tratament, ceea ce a contribuit la ameliorarea rezultatelor supraviețuirii. Merită toată prețuirea noastră și îndrumătorii doctorandului: dr. hab., prof. univ. Gheorghe Rojnoveanu și dr. hab., prof. cercet. Igor Mișin.

De titlul de laureat la nominalizarea ***Teza de doctorat de excelență în științe geonomice, gradul II,*** s-a învrednicit **Stela Curcubăt,** autoarea studiului *Evoluția interpretării cartografice a învelișului de sol și utilizării practice a hărților pedologice*, specialitatea *Protecția mediului ambiant și folosirea rațională a resurselor naturale*, realizat în cadrul Institutului de Ecologie și Geografie al AȘM. E o cercetare de stringentă actualitate, plăzmuită sub conducerea unei marcante personalități științifice din domeniu, academicianul Andrei Ursu.

Autorul ***Tezei de doctorat de excelență în științe medicale, gradul III,*** este **Ianoș Corețchi.** Cercetarea sa ține de specialitatea *Farmacologie și farmacologie clinică*, având drept subiect *Inofensivitatea și aspecte farmacologice ale izopropilfosfit-S-izopropilizotiuroniului,* concretizat și finalizat în cadrul USMF „Nicolae Testemițanu”. Conducătorul tezei este membrul corespondent Victor Ghicavîi, cunoscut prin aportul său la dezvoltarea farmacologiei.

Savanții trăiesc prin opera lor științifică, dar și prin discipolii pe care i-au pregătit în cercetare. Doi mari dispăruți, matematicianul academician **Petru Soltan** (1931–2016) și chimistul academician **Constantin Turtă** (1940–2015) n-au ajuns să se bucure de roadele muncii lor, să-și felicite discipolii – învingători ai Concursului Național al celor mai bune teze de doctorat în domeniul ***ȘTIINȚE REALE ȘI TEHNICE.***

Astfel, cu titlul de laureat la nominalizarea ***Teza de doctorat habilitat de excelență în științe matematice*** a fost desemnată lucrarea lui **Sergiu Cataranciuc,** șeful Departamentului matematici aplicate de la USM. Studiul științific *Complexul generalizat de relații multi-are și aspectele aplicative ale acestuia*, realizat la specialitatea *Cibernetică matematică și cercetări operaționale*, i-a permis autorului să creeze o nouă direcție de cercetare –fundamentarea teoriei complexelor de relații multi-are. Prin aceasta se generalizează mai multe structuri discrete clasice, fapt ce a contribuit la elaborarea modelelor și metodelor eficiente în vederea aplicării lor la soluționarea problemelor de optimizare discretă. Competitorul este un savant afirmat în domeniu, cu 130 de publicații științifice, inclusiv 58 la tema tezei; el însuși a pregătit trei doctori în științe fizico-matematice. Cele mai importante realizări Sergiu Cataranciuc le-a obținut sub steaua călăuzitoare a consultantului său științific, acad. Petru Soltan.

O altă lucrare, pusă în valoare la concurs, este ***Teza de doctorat de excelență în științe chimice, gradul I,*** cu tema *Sinteza, studiul derivaților ferocenului și porfirinei și a combinațiilor coordinative ale acestora cu metalele de tranziție* (Fe, Co, Ni, Cu, Zn, Ru și Pd), specialitatea *Chimie anorganică*, elaborată la Institutul de Chimie al AȘM de către **Dumitru Sîrbu.** Autorul a abordat relația structură-proprietate în sistemele moleculare în baza ferocenului și porfirinei, contribuind la înțelegerea mai profundă a proceselor fizice și chimice în materialele studiate, iar, în final, la optimizarea ulterioară a eficienței lor aplicative. În urma acestei cercetări de doctorat, datorită utilizării procedeelor sintetice elaborate, au fost obținuți 27 de compuși, inclusiv 14 derivați noi ai ferocenului și porfirinei, fiind propuse și mecanismele reacțiilor. Autorul și-a susținut teza de doctor în engleză. Din păcate, academicianul Constantin Turtă nu a ajuns să asiste la succesul discipolului său. A fost însă prezent bunul său coleg și prieten – consultantul științific, doctor, profesor universitar din Marea Britanie Andrew Benniston.

Titlul de laureat la nominalizarea ***Teza de doctorat de excelență în informatică, gradul II,*** i-a fost conferit **Galinei Marusic,** cercetătoare la Universitatea Tehnică a Moldovei. Autoarea și-a propus, în lucrarea sa, obiectivul evidențiat în titlu: *Modelarea evoluției spațio-temporale a caracteristicilor ecosistemelor acvatice de tip râu în vederea estimării parametrilor calității apelor,* specialitatea *Modelare, metode matematice, produse program.* Conducătorul științific, Vasile Moraru, doctor, conferențiar universitar, este mândru de discipola sa care s-a alăturat micii cohorte de informaticieni din Republica Moldova cu grade științifice. În era digitală avem nevoie de oameni de știință în domeniul informaticii capabili să revoluționeze viața contemporană prin noile lor produse.

Laureată a concursului a devenit și **Natalia Furtună** pentru ***Teza de doctorat de excelență în științe tehnice, gradul III,*** reprezentantă a aceleiași UTM. Domeniul, de interes cu precădere pentru bărbați, a cucerit-o pe tânăra doamnă prin subiectul: *Valorificarea potențialului aromatic al soiurilor de struguri Startovâi, Viorica și Muscat de Ialoveni.* Tema ține de specia-

litatea *Tehnologia băuturilor alcoolice și nealcoolice*. Cercetările științifice, efectuate sub îndrumarea experimentatului specialist **Grigore Musteață**, doctor, conferenţiar universitar, alimentate de intuiția specific feminină, au îndreptățit așteptările: este finalizată o lucrare de excelență și niște rezultate cu arome îmbătătoare ce se cer implementate în industria de ramură.

Concursul Naţional *Teza de doctorat de excelență a anului 2015* pe segmentul ***ȘTIINȚELE SOCIO-UMANISTE,*** s-a soldat cu patru nominalizări. Titlul ***Teza de doctorat habilitat de excelență în drept***, în urma evaluării, i-a revenit lui **Eduard Boișteanu,** format ca specialist în nordul țării, la Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți. Autorul a făcut studii doctorale la Universitatea de Stat din Moldova și postdoctorale la Universitatea din Cluj Napoca, iar teza de doctor habilitat *Fundamente teoretico-practice privind instituţia juridică a parteneriatului social în sfera muncii,* specialitatea *Dreptul muncii și protecţiei sociale*, a susținut-o la Facultatea de Drept a USM. Semnificația teoretică și valoarea aplicativă a lucrării este determinată de importanța social-juridică a parteneriatului social în sfera muncii pentru domeniul politicilor social-economice ale statului. Teza reprezintă o cercetare comparativă a cadrului normativ în materie de negocieri colective, acte de parteneriat social și conflicte colective de muncă din mai multe țări, acoperind un gol în cercetarea și literatura de specialitate din domeniu.

Valentina Eșanu, autoarea ***Tezei de doctorat de excelență în istorie, gradul I,*** a venit în știință acum 22 de ani în urma unei drame de familie: soțul ei, acad. Andrei Eșanu, reputat istoric al culturii medievale și moderne a Moldovei, își pierduse vederea. Soţia Valentina, bibliograf de specialitate, s-a antrenat în cercetare alături de el, ca să continue împreună proiectele începute. După mai mult de două decenii, și-a atestat profesionalismul prin teza de doctor *Marii demnitari ai Țării Moldovei în domnia lui Ștefan cel Mare (1457–1504)*, specialitatea *Istoria românilor,* realizată la Institutul de Istorie al AȘM. Conducător/ consultant științific i-au fost două personalități marcante din domeniul istoriei: m. cor. Demir Dragnev și acad. Valeriu Pasat. Investigația poartă un caracter original și constituie o viziune inedită asupra perindării în înaltele posturi de stat ale celor mai de seamă figuri din epoca lui Ștefan cel Mare, a raporturilor dintre voievod și marea boierime pe parcursul domniei sale.

De titlul de laureat la nominalizarea ***Teza de doctorat de excelență în științe politice, gradul II,*** a beneficiat **Rodica Panța,** lector superior la ULIM. Lucrarea de doctorat cu tema *Diplomația publică a Republicii Moldova în contextul integrării europene*, specialitatea *Teoria și metodologia relațiilor internaționale și a diplomației*, a fost susţinută la USM sub conducerea dr. hab., prof. univ. Constantin Solomon, reputat om de știință. Abordarea teoretico-metodologică a subiectului și rezultatele obținute pot fi utilizate de către factorii de decizie politici și economici în procesul optimizării activităților de diplomație publică și în elaborarea unei strategii și politici ce ar permite realizarea obiectivelor de politică externă și securitate naţională.

Titlul de laureat la nominalizarea ***Teza de doctorat de excelență în științe pedagogice, gradul III,*** i-a fost conferit **Silviei Șpac,** pentru lucrarea *Fundamente pedagogice ale educației pentru mass-media în cadrul colaborării școală-familie (treapta învățământului primar)*, specialitatea *Teoria generală a educației,* realizată la Institutul de Științe ale Educaţiei. Conducătorul științific **Larisa Cuznețov**, dr. hab., prof. univ., cunoscută specialistă în domeniu și persoană publică, i-a fost alături la bine și la greu, astfel că titlul acordat constituie într-un fel o distincţie comună pentru ambele.

Cea de a doua laureată la nominalizarea ***Teza de doctorat de excelență în științe economice, gradul III,*** este **Cristina Copăceanu.** Sub îndrumarea dr. hab., prof. univ. Victoria Ganea, ea a susținut lucrarea de doctorat cu tema *Eficiența mecanismului de finanțare a sistemului ocrotirii sănătății în Republica Moldova,* specialitatea *Finanțe*, la Academia de Studii Economice a Moldovei. Este un rezultat îmbucurător și pentru instituţia respectivă.

Concursul Naţional *Teza de doctorat de excelență a anului 2015,* ca eveniment, a vizat o bună parte a comunității științifice: autorii tezelor de doctorat, conducătorii / consultanții lor științifici, consiliile științifice specializate ad-hoc de susținere a tezelor de doctorat, seminarele științifice, instituţiile de cercetare și de educaţie care sunt reprezentate de laureaţi.

Potrivit Regulamentului de organizare și desfășurare a Concursului Naţional *Teza de doctorat de excelență a anului* se recomandă instituţiilor de învățământ superior și instituţiilor de cercetare și inovare, în cadrul cărora au fost realizate tezele respective de doctorat, să acorde laureaților premii bănești. Premierea poate avea loc și sub formă de publicare a tezelor laureaţilor ca monografie din sursele bugetare ale instituţiei respective. CNAA, la rândul său, acordă tuturor învingătorilor Diplome de laureat și trofee speciale, iar conducătorilor/ consultanţilor științifici – Diplome de Merit.

NOI FRONTIERE ÎN CHIMIA ORGANICĂ, BIOORGANICĂ, CHIMIA COMPUȘILOR NATURALI ȘI BIOLOGIC ACTIVI

Academician **Pavel VLAD**
Institutul de Chimie al AȘM

NEW FRONTIERS IN ORGANIC, BIOORGANIC CHEMISTRY, CHEMISTRY OF NATURAL AND BIOLOGICALLY ACTIVE COMPOUNDS

Summary. This communication deals with the appearance and development of the research in the field of organic, bioorganic and natural products chemistry as well as the biologically active compounds in the Institute of Chemistry of the Academy of Sciences of Moldova. The dynamics of changes in the structure and research subjects is traced. A detailed account both of basic research and applied investigation is given.

Keywords: organic chemistry, bioorganic chemistry, natural products, biological activity, organic synthesis, terpenoids.

Rezumat. Prezenta comunicare se referă la apariția și dezvoltarea cercetărilor în domeniul chimiei organice, bioorganice, a compușilor naturali și biologic activi în cadrul Institutului de Chimie al Academiei de Științe a Moldovei. Este oglindită dinamica modificărilor în structura și direcțiile de cercetare de la întemeierea institutului până în prezent. Se face o prezentare detaliată atât a cercetărilor fundamentale, cât și a cercetărilor aplicate.

Cuvinte-cheie: chimie organică, chimie bioorganică, compuși naturali, activitate biologică, sinteză organică, terpenoide.

În spațiul autohton, cercetările în domeniul chimiei organice și bioorganice au fost inițiate în anul 1956 în Laboratorul de chimie organică al Secţiei de chimie a Filialei Moldovenești a Academiei de Ştiinţe a fostei URSS sub conducerea doctorului în ştiinţe chimice, profesorului Gh.V. Lazurievschii. În 1957, Secţia de Chimie a Filialei Moldoveneşti a Academiei de Ştiinţe a URSS fusese reorganizată în două secţii separate: de chimie organică şi de chimie anorganică.

Odată cu fondarea Institutului de Chimie al Filialei Moldoveneşti a Academiei de Ştiinţe a URSS la 15 aprilie 1959, Secţia de chimie organică a fost transformată în Laboratorul de chimie a compuşilor naturali. Direcţia de activitate a laboratorului nou-format preconiza studiul surselor vegetale ale Moldovei, studiul compuşilor organici naturali şi sintetici biologic activi. Eforturile laboratorului au fost concentrate asupra cercetării a două clase de substanţe naturale organice: alcaloide şi terpenoide. Astfel, a fost supus unui studiu chimic riguros un număr mare de plante spontane şi cultivate, precum şi deşeurile rămase la prelucrarea materiei prime vegetale care în condiţiile Moldovei prezenta nu numai interes teoretic, ci şi practic.

La prezenţa alcaloizilor au fost testate peste 750 de plante locale (aproximativ o jumătate din plantele existente în Moldova). Drept rezultat, pentru studiul de mai departe au fost selectate trei plante: brebenocul, rutişorul şi rogozul de Parma. În mod aprofundat s-a studiat rogozul de Parma (*Carex brevicollis D.C.)* cu un conţinut înalt de alcaloizi. Doar faptul descoperirii unei specii de plante din familia *Cyperaceae* ce conţinea alcaloizi era un succes ieşit din comun, deoarece specialiştii considerau plantele din această familie neadecvate ca surse de alcaloizi. Extractul sumar din *Carex brevicollis* conţinea şapte alcaloizi, dintre care trei erau cunoscuţi, iar patru noi, aceştia fiind numiţi brevicollina, brevicarina, dehidrobrevicollina şi homobrevicollina. A fost stabilită structura alcaloizilor respectivi, configuraţia absolută a brevicollinei, fusese realizată sinteza brevicarinei şi brevicollinei, transformările lor mutuale, s-a elucidat calea de biosinteză a brevicollinei, s-a studiat activitatea ei biologică (I.V. Terentieva, P.A.Vember).

Brevicollina s-a dovedit a fi un blocant ganglionar eficient ce posedă şi activitate hipotensivă. Ea a fost admisă de către Comitetul Farmacologic de Stat al Ministerului Sănătăţii al URSS în practica medicală. Ulterior, în 1977, brevicollina a fost admisă pentru utilizare şi în zootehnie.

Pe parcursul studiului alcaloizilor din rogozul de Parma s-a dezvoltat chimia indolului. Cum brevicollina şi brevicarina sunt derivaţi ai β-carbolinei, a fost elaborată o metodă nouă de sinteza a derivaţilor β-carbolinei (A.A. Semenov, C.I. Cucicova). La condensarea indolului şi derivaţilor lui cu compuşi dicarbonilici a fost obţinută o serie de compuşi noi bioactivi (G.I. Junghietu). Chişinăul a devenit un centru de studiu al derivaţilor indolului. Au fost organizate patru colocvii consacrate

chimiei indolului (în anii 1963, 1967, 1971 și 1975).

Cercetările în domeniul chimiei terpenoidelor au început cu studiul terpenoidelor superioare, izolate din deșeurile vegetale, rămase după distilarea uleiurilor eterice din salvie, lavandă, mentă s.a. Un compus destul de accesibil s-a dovedit a fi sclareolul, diol izolat din salvia tămâioasă *Salvia sclarea L.* S-a stabilit că în plantă el se găsește în amestec cu epimerul său la centrul C-13. A fost elaborată metoda de izolare a acestuia și obţinuţi derivaţi lui. Pornind de la sclareol, au fost sintetizaţi derivaţi ce conţineau azot, cu activitate spasmolitică și bactericidă (D.P. Popa).

O atenţie aparte s-a acordat studiului privind stereochimia seriei diterpenoidelor labdanice. S-a stabilit configuraţia absolută la centrul chiralic C-13 la diterpenoidele sclareol, acidul labdanolic și manoiloxizi și a compușilor înrudiţi cu ele, pentru care în literatura de specialitate erau prezentate date contradictorii (P.F. Vlad). Ulterior, acești compuși obţinuţi prin sinteză au fost depistaţi și în surse naturale.

Începând cu anul 1963, s-au desfășurat cercetări sistematice ale terpenoidelor superioare, izolate dintr-un șir de specii de plante din familiile *Labiate, Umbelifere și Compozite*, din care au fost extrași și studiaţi peste 50 de compuși diterpenici polifuncționalizaţi noi cu structură complexă labdanică și clerodanică, scopul fiind obţinerea noilor compuși fiziologic activi și rezolvarea unor probleme taxonomice (D.P. Popa, A.M. Reinbold, T.M. Orgheian, L.A. Salei). Din planta *Stachys sylvatica L.*, care face parte din familia *Labiate*, a fost izolată o serie de compuși noi cu structură cauranică complexă, ei fiind folosiţi pentru clasificarea sistematică a familiei respective de plante. În acest scop, pentru prima dată au fost caracterizate taxonele din punct de vedere chimic (D.P. Popa, G.S. Pasecinic).

Din deșeurile obţinute după distilarea uleiului eteric din levănţică au fost izolaţi acizii triterpenici ursolic și oleanolic, precum și acidul diterpenic kaurenic. Pe baza lor s-a sintetizat o serie de derivaţi azotoși care puteau servi drept compuși cu posibilă activitate biologică. O parte din acești compuși au putut fi folosiţi ca fază staţionară optic activă la analiza gaz-lichid (B.N. Calian).

A fost stabilită componenţa produsului mirositor comercial ambroxid și au fost perfecţionate etapele de obţinere a lui din sclareol. Pe baza părţii neutre nesaponificabile a produsului de oxidare a sclareolului cu amestec cromic a fost obţinut compusul mirositor chetoxidul, care a fost implementat în practică. Din partea acidă a produsului de oxidare, care constituia ~45% din masă și reprezenta un deșeu ecologic ofensiv, a fost sintetizat produsul mirositor ambrolul, tehnologia de producere a lui fiind implementată. S-a perfecţionat și metoda de reducere a norambreinolidei în sclaradiol, folosind ca borohidrura de litiu obţinută *in situ* din borohidrura de potasiu și clorura de litiu în mediu de izopropanol. Această tehnică la fel a fost implementată în producere. Pentru ultima etapă de producere – deshidratarea sclaradiolului în amboxid – au fost propuși doi reagenţi noi eficienţi: produșii de interacţiune ai dimetilsulfoxidului cu trimetilclorsilanul sau bromul. Ca rezultat, producerea substanţelor mirositoare din sclareol a devenit practic fără deșeuri (M.N. Colţa, E.A. Vorobiova, N.D. Ungur). A fost stabilită și componenţa chimică a produsului comercial mirositor ambrial (P.F. Vlad). A fost realizată sinteza unui număr mare de compuși odoranţi (oxizii tetrahidrofuranici și tetrahidropiranici) din domeniul norlabdanic (decalinic și hidrindanic) (M.N. Colţa, N.D. Ungur, A.N. Arîcu). Studiul lor a demonstrat că regula triaxială a lui Ohloff, care explică existenţa mirosului de ambră la compușii decalinici, nu are un caracter general. A fost lansată o teorie nouă logico-structurală și electrono-topologică de stabilire a dependenţei mirosului de ambră de structura compușilor ce posedă astfel de miros (I.B. Bersuker, A.S. Dimoglo, P.F. Vlad, M.N. Colţa). Ulterior, același mod de abordare a problemei dependenţei mirosului de structură a fost aplicat la compușii cu miros de mosc (A.S. Dimoglo, P.F. Vlad, I.B. Bersuker).

Pornind de la norambreinolidă, a fost sintetizată o serie de derivaţi cu schelet carbonic regrupat, o parte dintre care dispuneau de miros puternic de ambră (L.A. Zadorojnaia, I.P. Dragalin).

Au fost cercetate detaliat reacţiile de ozonizare a unei serii de labdanoide (sclareol, larixol, neoabienoli, 13-epitorulosol, izoabienol) și a sclareoloxidului cu scopul de a obţine derivaţi norlabdanici, care au putut fi utilizaţi drept compuși iniţiali pentru sinteza sesquiterpenoidelor drimanice, terpenoidelor superioare și aromatizatorilor pentru tutun. Astfel, au fost elaborate căi eficiente de obţinere a drimanilor, sclareoloxidului, norambreinolidei, ambreinolidei ș.a. (A.N. Arîcu, P.F. Vlad, M.N. Colţa). Pe baza norlabdanilor și labdanilor au fost preparate câteva zeci de compoziţii de aromatizare a tutunului (M.N. Colţa, I.P. Dragalin, G.N. Mironov, A.N. Barbă, A.N. Arîcu, N.D. Ungur, V.N. Kulciţki). O bună parte dinte ele au fost implementate la Combinatul de Tutun din Chișinău. Pentru cercetările enumerate P.F. Vlad și M.N. Colţa, împreună cu angajaţii de la Combinatul de Tutun din Chișinău, au fost distinși cu Premiul de Stat în domeniul Științei, Tehnicii și Producerii în anul 1966.

Începând cu 1965, obiecte de studiu în cadrul Laboratorului de Chimie a compușilor naturali devin glicozidele triterpenice, extrase din plante cultivate –

sfecla, fasolea, floarea-soarelui, castraveţii – precum şi din plante spontane. Au fost stabilite structurile a peste 30 de glicozide triterpenice ale acizilor oleanolic şi echinocestic, hederageninei, soiasapogeninei C şi cucurbitacinei B. A fost elucidată structura acestor compuşi care conţineau în moleculele lor 5-7 resturi zaharidice. Pentru prima dată a fost identificată în glicozide L-riboza.

S-a elaborat şi introdus în practică o metodă rapidă fotometrică de determinare a compuşilor amari – cucurbetaţinelor – în castraveţi (V.Z. Cirva, I.P. Dragalin), care a fost ulterior folosită de selecţionatori. În dezvoltarea acestor studii, începând cu anul 1971 s-au studiat glicozidele steroidice, izolate din mai multe specii de plante. Glicozidele steroidice se împart în două grupe: furostanolice şi spirostanolice. A fost studiată activitatea anti-cancer a acestor glicozide şi s-a stabilit că asemenea proprietăţi sunt caracteristice numai pentru glicozidele spirostanolice (P.C. Chintea).

Pentru rezultatele obţinute în studiul glicozidelor, acad. G.V. Lazurievskii şi dr. hab. P. Chintea au fost distinşi cu Premiul de Stat pentru Ştiinţă, Tehnică şi Producere în anul 1971.

În 1975, Laboratorul Chimia compuşilor naturali se divizează în două laboratoare: Laboratorul Chimia compuşilor steroidici (şef de laborator – doctorul în chimie P.L. Ceban) şi Laboratorul Chimia izoprenoidelor (şef de laborator – doctorul în chimie D.P. Popa). În primul laborator continuau studiile glicozidelor steroidice. Au fost identificate câteva zeci de astfel de substanţe. S-a descoperit că glicozidele spirostanolice dispun de activitate înaltă fungicidă împotriva fungilor fitoftore care atacă plantele din familia *Solanaceae* (P.C. Chintea, V. Bobeico, N. Maşcenco, S. Şveţ).

În Laboratorul Chimia izoprenoidelor a continuat studiul compuşilor diterpenici polifuncţionali cu schelet labdanic regrupat, ai compuşilor kaurenici, precum şi al produşilor de transformare oxidativă a sclareolului.

În anul 1976 are loc o nouă restructurare a sectorului de chimie organică şi o schimbare a direcţiilor de cercetare, accentul punându-se pe rezolvarea unui şir de probleme cu caracter aplicativ care prezentau interes pentru economia republicii. Laboratorul Chimia compuşilor steroidici a fost reorganizat: grupul de cercetători care se ocupau de studiul compuşilor steroidici, condus de P.C. Chintea, a fost transferat în Institutul de Genetică al AŞM. Restul cercetătorilor au fost uniţi cu grupul de cercetători condus de P.F. Vlad din Laboratorul Chimia izoprenoidelor, formând Laboratorul Chimia plantelor etero-oleaginoase (şef de laborator P.F. Vlad). Laboratorul Chimia izoprenoidelor a fost reorganizat în Laboratorul Chimia regulatorilor de creştere şi dezvoltare a plantelor (şef D.P. Popa).

După reorganizarea sectorului de chimie organică, începând cu anul 1977 s-au desfăşurat investigaţii în domeniul chimiei compuşilor fiziologic activi care prezentau interes pentru agricultura republicii, producerea uleiurilor eterice, industria parfumerică, cosmetică, a tutunului şi cea alimentară.

Condiţiile pedoclimaterice din Republica Moldova sunt favorabile pentru cultivarea multor plante aromatice, fapt care a avantajat producerea uleiurilor eterice tradiţionale de salvie, levănţică, mărar ş.a. În afară de aceasta, de către savanţii botanişti au fost realizate studii de introducere în cultură a plantelor aromatice spontane locale şi de aclimatizare a unor plante aduse din afara Moldovei. Fără argumentele unei cercetări chimice temeinice investigaţiile botaniştilor nu puteau avea caracter ştiinţific. În Laboratorul Chimia plantelor etero-oleaginoase a fost studiată componenţa chimică calitativă şi cantitativă a uleiurilor eterice, obţinute din crăiţă *Tagetes signata Bar*., maghiranul dulce *Majorana hortensis Moenchi*, mai multe specii de pelin (*Artemisia*): *A.Gmelinii Web ex Stechm., A. pontica L., A. Alba Turra, A.haloleuca Bieb.ex Bess, A.balhanorum Krasch),* din sovârvul alb *Oryganum heracleoticum L.,* din *Perilla fructescens L.*, din *Calamintha Mill* (I.P.Dragalin), precum şi dintr-o serie de specii de isop (*Hyssopus): H.montana, H.meretacens, H.Aristatus, H.canescens şi H.officinalis)*. S-a studiat componenţa chimică a uleiului din planta medicinală vietnameză *Stahlianthus Companulatus* (N.D. Ungur, Nguen Van Hung).

S-a elaborat metoda de obţinere a anetolului din uleiul de fenicol (I.P. Dragalin). A fost studiată fermentoliza glicozidelor monoterpenice, obţinute din plantele de trandafir, şi pe baza acesteia a fost elaborată o metodă nouă fermentativă de obţinere a uleiului de trandafir (P.L. Ceban, A.G. Russo, I.P. Dragalin, P.F. Vlad). A fost elaborat un procedeu nou de izolare a sclareolului din concretul de salvie (M.N. Colţa, G.N. Mironov) şi de izolare a 13-episclareolului din amestecul natural al lui cu sclareolul (P.F. Vlad).

În Laboratorul Chimia regulatorilor de creştere şi dezvoltare a plantelor au fost desfăşurate cercetări cu scopul obţinerii compuşilor noi biologic activi care ar contribui la fortificarea potenţialului adaptiv al plantelor cultivate şi creşterea rezistenţei lor la factorii nefavorabili ai mediului ambiant. O atenţie sporită a fost acordată analogilor fitohormonilor naturali şi ai sinergistilor lor, compuşi inofensivi şi de eficienţă maximă. S-au obţinut preparate de perspectivă pe baza acizilor succinic şi ftalic, au fost sintetizaţi retardanţi de natură terpenică, derivaţi kaurenici cu activitate gibberrillinică. S-a realizat o serie numeroasă de ana-

logi ai acidului abscisic, fitohormon ce reglează diferite procese de dezvoltare a plantelor. Fusese perfecţionată sinteza acestui acid din iononă. Au fost obţinuţi analogi aliciclici, aromatici și heterociclici ai acidului abscisic, mulţi dintre care au manifestat activitate înaltă de reglare a creșterii plantelor și prezintă interes practic (D.P. Popa, A.M. Reinbold, C.I. Cucicova, G.S. Pasecinic).

În 1991 s-a produs comasarea Laboratorului Chimia regulatorilor de creștere și dezvoltare a plantelor cu Laboratorul Chimia plantelor etero-oleaginoase, rezultând o singură unitate de cercetare – Laboratorul Chimia terpenoidelor (șef de laborator P.F. Vlad). Laboratorul activează în două direcţii de bază – sinteza dirijată a compușilor drimanici și ciclizarea electrofilă a compușilor terpenici alifatici și parţial ciclizaţi.

În domeniul sesquiterpenoidelor drimanice au fost sintetizaţi: drim-7-en-11-olul și acetalul lui, drim-9(11)-en-8α- și 8b-olii, driman-8α, 11-olul, drim-7-en-9α,11-diolul, drim-7-en-11, 12-diolul, drim-8-en-7-ona, izodrimenina, drim-8-en-11, 12-diol-7-ona, 6α-acetoxi-drim-8(12), 9(11)-diena și compușii înrudiţi cu grupe cetonice în poziţia C-6 (M.N. Colţa, A.N. Arîcu, C.I. Cucicova, E. Gorincioi, A.Gh. Ciocârlan). Au fost obţinuţi acizii drim-8-en-11-oic și drim-8α-acetoxi-11-oic (G.N. Mironov).

O grupă de dioli și tetraoli drimanici au fost preparaţi recent din drim-7,9(11)-dienă (P.F. Vlad, A.G. Ciocîrlan, M.N. Colţa).

În prezent se realizează sinteza drimanilor și norlabdanilor ce conţin azot (P.F. Vlad, A.N. Arîcu, C.I. Cucicova, L. Lungu, E. Secara). În acest domeniu pentru prima dată a fost realizată sinteza compușilor drimanici și homodrimanici noi cu conţinut de azot, substanţe cu potenţială activitate biologică. În premieră au fost elaborate metode de sinteză a compușilor cu schelet hibrid terpenic și azaheterociclic, care posedă activitate antibacteriană și prezintă interes pentru industria farmaceutică.

A doua direcţie se referă la studiul ciclizarii electrofile a terpenoidelor. La tratarea unor labdanoide cu acizi convenţionali au fost obţinuţi compuși tetracicloeicozanici cu schelet carbonic nou (P.F. Vlad, M.N. Colţa, N.D. Ungur).

Au fost realizate cercetări sistematice în domeniul ciclizării terpenoidelor cu superacizi. După cum s-a stabilit, compușii labdanici în urma acestei reacţii se transformă în diterpeni isoagatanici triciclici cu randamente foarte bune. Au fost sintetizaţi compuși naturali din seria spongiană. S-a studiat reacţia de ciclizare superacidă a alcoolilor, acetaţilor lor, acizilor și esterilor lor din seria C_{10}-C_{25} și s-a demonstrat că reacţia este chemo-, structural-selectivă și stereospecifică și se soldează cu obţinerea compușilor ciclici cu randamente înalte. Aceleași regularităţi ale reacţiei de ciclizare superacidă s-au observat și la ciclizarea homo- și bishomoderivaţilor terpenici (P.F. Vlad, N.D. Ungur, Nguen van Hung, Nguen van Tuen, V.B. Peruţki).

Pornind de la terpenoide alifatice, această reacţie a fost folosită în seria sesterterpenică C_{25}, fiind obţinuţi, într-o singură etapă, cu randamente înalte, compuși tetraciclici cu schelet scalaranic având un număr record de opt centre asimetrice.

Rezultate importante au fost atinse la interacţiunea cu superacid a compușilor sesterpenici și diterpenici α,ω-bifuncţionalizaţi. În acest caz ciclizarea este iniţiată prin protonarea legăturilor duble interne cu obţinerea derivaţilor ciclici cu resturi izoprenice în poziţia gem-dimetilică. O asemenea decurgere a reacţiei de ciclizare ne-a permis să realizăm sinteza biomimetică a diterpenoidelor sacculatanice greu accesibile pe alte căi. Studiul ciclizării terpenilfenilsulfonelor de asemenea a furnizat rezultate promiţătoare. În cazul amplasării grupei fenilsulfonice în mijlocul catenei alifatice sesterterpenice, ciclizarea superacidă conduce la obţinerea amestecurilor de compuși scalaranici, heilantanici și heilantanici cu schelet regrupat (P.F. Vlad, N.D. Ungur, V.N. Kulcitki, M. Grinco).

În 2011, șef al Laboratorului Chimia terpenoidelor devine dr. hab. Nicon Ungur. Cercetările de bază sunt focalizate pe sinteza dirijată a compușilor drimanici și norlabdanici, inclusiv a celor ce conţin azot, precum și pe ciclizarea electrofilă a compușilor terpenici alifatici și parţial ciclizaţi.

În componenţa Laboratorului de Chimie a compușilor naturali a fost constituit un grup de cercetători care se ocupau de sinteza compușilor organici. În anul 1962, acest grup a fost transformat în Laboratorul Sinteză organică (șeful laboratorului dr. A.A. Şamşurin). Tematica acestuia a fost orientată spre sinteza dirijată a compușilor bioactivi cu proprietăţi antibacteriene, antivirale, antifungice, antihelmintice, a conservanţilor pentru industria vinurilor și compușilor pentru zootehnie. Laboratorul a ocupat o poziţie de lider în fosta URSS în ceea ce privește sinteza și utilizarea feromonilor pentru protecţia plantelor de dăunători. Au fost sintetizaţi atractanţii ghipliur (substanţa reginei albinelor), disparliur (contra vătămătorilor arborilor de pădure), propiliur (contra fluturelui alb american) (B.G. Covaleov, M.A. Rehter, L.A. Vlad, N.P. Dormidontova, R.N. Vascan, E.M. Alitmarc).

Au fost realizate cercetări din seria cumarinei cu scopul de a obţine fitoestrogeni. S-a elaborat o nouă sinteză a cumestrolului și compușilor înrudiţi, printre care și a stimulatorului pentru zootehnie, așa-numitului stimol-410 (A.A. Şamşurin, M.Z. Krimer, L.L. Si-

monova, V.I. Spector, L.P. Sineavskaia, O.M. Radul). A fost elaborată o nouă metodă de obţinere a esterilor acidului pirocarbonic, conservant pentru vinurile semidulci, şi a produşilor lui de transformare (A.A. Şamşurin, O.E. Crivoşcecova, L.V. Curtev). S-au efectuat investigaţii ale compuşilor cu proprietăţi de hormoni juvenili ai insectelor. Acestea au demarat cu sinteza juvenoidelor cunoscute sub denumirea „amestecul Low" şi a derivaţilor acidului farnesilic (anul 1968).

S-au elaborat sinteze noi diastereospecifice ale compuşilor activi şi ale hormonilor juvenili naturali I-III. S-a studiat detaliat bioactivitatea compuşilor sintetizaţi şi dependenţa acesteia de structură. Date interesante au fost obţinute la testarea unor compuşi juvenoidici contra gândacului de colorado (M.Z. Krimer). După cum s-a stabilit, contrar datelor existente, compusul 1-(4-fluorfenoxi)-7-metoxi-3,7-dimetil-2E-octen (preparatul AC-1) produce sterilizarea acestui gândac (M.Z. Crimer, V.I. Spector, L.L. Simonova).

În 1976, Laboratorul Sinteză organică fusese transformat în Laboratorul Chimia conservanţilor (şef dr. hab. G.I. Junghietu). A fost întreprinsă sinteza şi studierea heterociclurilor cu azot, care cuprindeau compuşii cu activitate de conservare a fructelor, sucurilor, berii, uleiurilor eterice şi hrănii pentru animale. Cu acest scop au fost supuşi investigaţiilor acizii hidroxamici, derivaţii chinolinei, anhidridele mixte ale unor acizi (L.A. Vlad, N.P. Dormidontova). Au fost propuşi conservanţi pentru petalele de trandafir şi icrele de peşte (acidul undecilenic) (E.P. Stîngaci). În calitate de conservant activ pentru băuturile răcoritoare a fost propusă juglona (L.A. Vlad). Au fost efectuate studii în domeniul derivaţilor indolului, izatinei şi chinolinei. S-au obţinut compuşi ce posedau proprietăţi antioxidative, antivirale şi psihotrope, utile pentru medicină. Unul dintre cele mai eficiente s-a dovedit a fi compusul numit chetizalul, un derivat indolic (G.I. Junghietu, E.P. Stîngaci, M.A. Rehter, O.M. Radul). Au fost elaborate căi noi sintetice de preparare a acizilor 1,2-dihidrochinolin-4-carboxilici, compuşi de perspectivă cu acţiune antioxidativă pentru protecţia materiei vinicole şi pentru conservarea gameţilor animalelor. În 1983 şef al laboratorului devine dr. M.Z. Krimer.

În anul 1985, în baza Laboratorului Chimia conservanţilor, a fost organizat Laboratorul Chimia pesticidelor (şef dr. M.Z. Krimer), modificându-se şi direcţia de cercetare a laboratorului: elaborarea tehnologiilor de obţinere a derivaţilor 1,2,4-triazolului, noi compuşi de protecţie a plantelor. S-au elaborat metode noi de sinteză a 1-alchilderivaţilor 1,2,4-triazolici, 1,4-ditionelor, a tretbutilmetilcetonelor şi s-au stabilit condiţiile de obţinere selectivă a lor.

A fost descoperită o nouă regrupare – a enolacetaţilor triazolilcetonelor (E.P. Stîngaci, M.A. Rehter, O.M. Radul).

În 1991, laboratorul şi-a recapătat denumirea iniţială – Laboratorul Sinteză organică.

A fost elaborată metoda și tehnologia de obţinere a preparatului sistemic fungicidic tilt (propiconazol), atât a componentelor structurale ale lui, 2,4-dicloracetofenonelor, 1,2-pentandiolului și a 1,2,4-triazolului, cât și a reacţiei de alchilare a 1,2,4-triazolilor (M.Z. Krimer, G.V. Roitburd, I.B. Calian, S.I. Pogrebnoi). S-a sintetizat o serie de derivaţi hidroxilici ai 1,2,4-triazolilor (E.P. Stîngaci). S-au efectuat cercetări în scopul obţinerei azolilor și amidelor unor acizi alifatici (F.G. Șepeli, M.Z. Krimer, F.Z. Macaev). Fuseseră elaborate metode noi de preparare a derivaţilor ciclohexanolici și ciclopentanolici care conţin fragmente structurale nitro- și ceto - (F.Z. Macaev, I.B. Calian).

În anul1999, în fruntea laboratorului este desemnat F.Z. Macaev. Direcţia de cercetare devine sinteza dirijată a compușilor heteroatomici alifatici și ciclici.

A fost studiată reacţia fenacilbromurilor cu benzil guanidina și s-a stabilit că natura produșilor reacţiei depinde de coraportul dintre compușii iniţiali dând derivaţi a 1,2-diamino- 4-fenilimidazolului sau imidazo[1,2α]-imidazolului (F.Z. Macaev, S.I. Pogrebnoi, E.P. Stîngaci, L.A. Vlad). Pentru prima dată s-a realizat sinteza 2-mercapto-5-aril-1,3,4-oxadiazolilor, unii dintre care posedă activitate antituberculoasă (F.Z. Macaev, S.I. Pogrebnoi, E.P. Stîngaci, L.A. Vlad, G. Rusu, A. Gudima). La fel, pentru prima dată au fost sintetizaţi antifidantul criptomerlona și carvona din α-pinen (F.Z. Macaev, L.A. Vlad, A.P. Gudima). S-a demonstrat că din acidul pinonic pot fi obţinuţi în mod selectiv esterii clorhidrinelor sau acizii chinolin-4-carboxilici, substituiţi în poziţia 2 (F.Z. Macaev, O.M. Radul, A.P. Gudima).

A fost sintetizată o serie de derivaţi heterociclici ai 2,2-dimetilciclobutanului, printre care au fost descoperite substanţe cu activitate anti-SIDA (F.Z. Macaev, O.M. Radul, A.P. Gudima). S-au aplicat metode generale stereoselective de obţinere a piretroidelor și clerodanilor bioactivi și a predecesorilor lor din (+)-3-carenă și a (-)- și (+)-carvone (F.Z. Macaev, S.I. Pogrebnoi, L. Bet). Au fost obţinute în mod regio- și stereoselectiv serii de compuși chiralici enantiomerici, derivaţi ai 2,2-dimetilciclopropanului și ciclohexanonei. Au fost propuse căi de sinteză a acizilor decametrinici și cigaletrinici, componente structurale ale unor insecticide. Printre analogii heterociclici ai permetrinei au fost descoperiţi compuși cu activitate antiimflamatorie, fungicidă, antimicrobiană și insecticidă. Reieșind din (-)-R-carvonă, au fost obţinuţi în mod stereoselectiv

lupulina C și (-)-dihidroclerodanul, diterpenoide naturale cu activitate antifidantă (F.Z. Macaev). Un specific al acestor sinteze este introducerea diastereoselectivă a fragmentului hexahidro[2,3-b]-furanic în molecula ciclohexanonelor respective, folosind reacţia Mucoyama.

Au fost preparate N-alchilizatine noi şi produşii de condensare a acestora cu acetofenona şi 2,4-dicloracetofenona (F.Z. Macaev, S.I. Pogrebnoi, O.M. Radul, E.P. Stîngaci). Au fost obţinute lichide ionice imidazolice şi s-a stabilit că ele influienţează pozitiv în reacţia Bidgineli (F.Z. Macaev, E.P. Stîngaci, V. Sargorovschi, L. Bet). S-a depistat posibilitatea de obţinere a (+)-2-carenului substituit în poziţia 4 din (+)-3-caren, folosind lichide ionice (F.Z. Macaev, L.A. Vlad, L.P. Bet, E.P. Stîngaci, V. Sargorovschi).

Printre diamidele asimetrice ale acidului malonic au fost obţinuţi compuși capabili de a spori capacitatea de contracţie a miocardului, care posedă activitate de dilatare a vaselor sanguine și care sporesc considerabil viteză circulaţiei sângelui. Unii din acești compuși fuseseră aprobaţi în condiţii de clinică și sunt la etapa implementării în practica medicală (F.Z. Macaev, F.G. Sepeli).

S-au obţinut nanoparticule ale oxizilor de fier și cupru pe baza unor derivaţi ai acidului salicilic. Nanomaterialele obţinute au manifestat activitate catalitică înaltă în reacţiile de ciclocondensare a β-cetoesterilor, ureei și aldehidelor (F.Z. Macaev, E.P.Stîngaci, V. Sargorovschi). A fost elaborată metoda de transformare a acizilor aminobenzoici în S-aril-2-tio-1,3,4-oxadiazoli, adsorbiţi pe nanoparticule de oxid de fier, ca o alternativă de obţinere a compușilor noi cu activitate antituberculoasă (F.Z. Macaev, S.I. Pogrebnoi, Z. Rîbkovskaia).

Una dintre măsurile ce ar da posibilitatea de a obţine rezultate ştiinţifice notorii în domeniul ştiinţelor reale, prin reducerea cheltuielilor, este organizarea centrelor corporative de cercetare și de utilizare a aparatajului științific performant. Scopul principal al centrelor constă în concentrarea resurselor intelectuale într-un anumit domeniu și în asigurarea cercetărilor ştiinţifice cu măsurători de performanţă, dezvoltarea metodelor de studiu, implementarea rezultatelor științifice, ameliorarea procesului de pregătire a cadrelor cu studii superioare și științifice, precum și rezolvarea unor probleme de profil ale agenţilor economici din ţară. Tocmai de acest aspect ne-am condus la realizarea modificărilor care au fost efectuate în structura Institutului de Chimie al ASM în anul 2016.

În scopul concentrării resurselor intelectuale şi materiale, disponibile în Institutul de Chimie al AȘM, au fost formate trei centre științifice, tematica de cercetare a carora corespunde celor trei profiluri de cercetare ale institutului.

Un caz de succes al cercetătorilor Institutului de Chimie a fost și rămâne *Sinteza dirijată a compușilor organici biologic activi, inclusiv a celor naturali.* Savanţii au obţinut produse biologic active pe bază de compuși organici de sinteză și naturali care pot fi utilizaţi pe larg în industria farmaceutică.

Cele două laboratoare de profil organic (Laboratorul Sinteza organică, redenumit în Laboratorul Sinteza organică și biofarmaceutică și Laboratorul Chimia terpenoidelor, redenumit în Laboratorul Chimia compușilor naturali și biologic activi), preocupate de aceste importante cercetări, au fost unite în Centrul „Chimie Organică și Biologică", tot aici fiind concentrat arsenalul de metode fizico-chimice necesare pentru derularea cu succes a investigaţiilor date.

Mihail Grecu. *Fetele din Ceadâr-Lunga*. 1959–1960, ulei pe pânză, 200 × 180 cm

CERCETĂRI ÎN DOMENIUL EROZIUNII SOLULUI. REALIZĂRI ŞI PROBLEME

Academician **Serafim ANDRIEȘ**
Doctor în agricultură, conferenţiar cercetător **Vladimir FILIPCIUC**
Institutul de Pedologie, Agrochimie și Protecţie a Solului „Nicolae Dimo"

RESERACHES IN THE FIELD OF SOIL EROSION DURING LAST 70 YEARS. ACHIEVEMENTS AND ISSUES

Summary. The article reflects actual state of land fund quality and capacity of soil production, basics of erosion and active landslides processes, economic and ecologic damages. There are presented the development of science for soil erosion for the last 70 years, fundamental and applicative scientific achievements, measures and technologies for soil erosion control, there are highlighted the main issues which need to be solved for soil erosion mitigation and stabilization of landslides.

***Keywords**:* soil erosion, process basics, measures and technologies, mitigation and stabilization

Rezumat. Articolul reflectă starea actuală a calităţii fondului funciar și capacitatea de producţie a solurilor, esenţa proceselor de eroziune și de alunecări active de teren, prejudiciile economice și ecologice.

Sunt prezentate etapele dezvoltării științei pedoerozionale pe parcursul a 70 de ani de la fondarea pedologiei în Republica Moldova, realizările ştiinţifice fundamentale și aplicative, măsurile și tehnologiile de combatere a eroziunii solului; evidenţiate problemele care necesită a fi rezolvate pentru minimalizarea eroziunii și stabilizarea alunecărilor active de teren.

Cuvinte-cheie: eroziunea solului, esenţa procesului, măsuri și tehnologii, minimalizare și stabilizare.

INTRODUCERE

Solurile constituie principala bogăţie naturală a Moldovei. De starea calității solurilor, de capacitatea lor de producţie depinde în mare măsură securitatea alimentară a ţării, bunăstarea populaţiei din spaţiul rural, calitatea mediului ambiant. Cernoziomurile, cota cărora constituie 70% din învelișul de sol, se caracterizează printr-o fertilitate înaltă [22, 31]. Însă exploatarea îndelungată a solurilor fără respectarea legilor științei agricole și tehnologiilor de cultivare a plantelor de cultură conduce la degradarea lor. În ultimii 20-25 ani s-au intensificat și extins toate formele și tipurile de degradare a solurilor, îndeosebi, prin eroziune, dehumificare, secătuire în elemente nutritive, salinizare și alcalizare, destructurare, compactare secundară, reducerea biodiversităţii etc. [16, 32].

Fondul de aur al Republicii Moldova îl constituie solurile cu profil deplin și cu o notă de bonitate mai mare de 60 de puncte. Cota acestor terenuri alcătuiește 63% din total. Celelalte clase de bonitate includ soluri cu diferit grad de degradare, iar clasa a VII-a, cu o suprafaţă de 178 mii ha – soluri deteriorate sau distruse de alunecări active de teren, ravene etc. Potrivit Cadastrului Funciar al Republicii Moldova [9], nota medie de bonitate a terenurilor agricole constituie 63 de puncte. Acest nivel de fertilitate a solurilor permite obţinerea a 2,5 t/ha grâu de toamnă [1]. Într-un ciclu multianual recolta grâului de toamnă în medie pe ţară este aproape de cea calculată și nu depășește nivelul menţionat.

Eroziunea reprezintă cea mai gravă și cea mai răspândită formă de degradare a învelișului de sol. Eroziunea de suprafaţă și de adâncime este condiţionată de factorii naturali și antropici. Factorii naturali sunt: condiţiile geomorfologice (relieful accidentat, mai cu seamă în zonele de centru și de sud ale Moldovei), caracterul torenţial al depunerilor atmosferice, gradul redus de acoperire a solului cu vegetaţie în sezonul critic de eroziune, rezistenţa scăzută a solurilor la eroziune.

Principalele acţiuni antropice care au condus la accelerarea proceselor erozionale se referă la: valorificarea excesivă a fondului funciar (circa 74% din total) cu includerea în circuitul agricol a terenurilor cu grad sporit de înclinaţie; abandonarea asolamentelor zonale antierozionale; cota sporită a culturilor prășitoare pe terenurile în pantă; lipsa fâșiilor de regularizare a scurgerilor pe versanţi; lipsa celor mai simple măsuri agrotehnice și fitotehnice antierozionale pe terenurile în pantă [4, 5, 13]. Un rol aparte în manifestarea eroziunii solului îi revine reformei agrare, realizată fără un plan chibzuit și fără suport ştiinţific. Parcelarea excesivă a terenurilor agricole a exclus posibilitatea aplicării tehnologiilor

pedoprotectoare. Amplasarea cotelor de-a lungul versantului a condiţionat efectuarea lucrării solului pe direcţia „deal-vale" şi accelerarea proceselor erozionale.

Eroziunea solului este un proces natural și poartă un caracter ireversibil. Solul fertil spălat de pe versant prin eroziune este pierdut practic pentru totdeauna. Viteza și rezultatul manifestării eroziunii sunt în funcţie de condiţiile naturale şi activităţile antropice. Suprafaţa solurilor erodate s-a extins de-a lungul a 44 de ani (1965–2009) cu 284,0 mii ha, crescând anual cu 6,6 mii ha. Conform Cadastrului Funciar al Republicii Moldova din 01.01.2009, terenurile agricole cu diferit grad de eroziune constituie 878 mii ha sau 35% din total. În funcţie de gradul de eroziune, fertilitatea solurilor scade de la 20% pentru solurile slab erodate până la 60-80% pentru cele puternic erodate [13, 30].

Prejudiciile aduse economiei naţionale de eroziune sunt colosale. Pierderile anuale de sol constituie circa 26 mil. de tone. Această cantitate de sol fertil conţine 700 de mii de tone de humus și 84 de mii de tone de azot și fosfor [13]. Preţul normativ al 1 m^3 de sol constituie 100 de lei [14]. Costul solului spălat racordat la preţul normativ al acestuia (1 ha = 926 496 de lei) este de aproximativ 1 miliard 850 de milioane de lei. Costul producţiei agricole, pierdute din cauza eroziunii solului, se estimează la 873 de milioane de lei. În total, pagubele anuale directe și indirecte în urma proceselor erozionale constituie 2 miliarde 723 de milioane de lei [19, 20].

Procesele erozionale au un impact negativ și asupra mediului ambiant. Acestea se referă la: poluarea apelor de suprafaţă și subterane cu produse de uz fitosanitar și îngrășăminte spălate de pe versanţi; înnămolirea iazurilor și a altor bazine acvatice; intensificarea secetei pedologice în urma scurgerilor lichide de pe versanţi (20% din cantitatea de precipitaţii); extinderea proceselor de deșertificare, îndeosebi în zona de sud a Moldovei [11].

Eroziunea afectează multe ţări ale lumii. Începând cu anul 1930, eroziunea prin apă și eoliană s-a intensificat și extins pe suprafeţe de proporţii în Statele Unite ale Americii. Anume în acea perioadă președintele SUA Franklin Delano Roosevelt (1938) s-a adresat către popor declarând: „O naţiune care își distruge solul se distruge pe ea însăși".

În Statele Unite ale Americii pe parcursul ultimilor 70-75 de ani, prin intermediul Serviciului Pedologic de Stat, care a împlinit 83 de ani de la fondare, s-au elaborat și promovat politici, legi, reglementări tehnice, limite maxim admisibile, înlesniri pentru fermieri, tehnologii și procedee de utilizare raţională, de conservare și sporire a fertilităţii, inclusiv de combatere a eroziunii solului. Măsurile cele mai potrivite merită a fi aplicate și în condiţiile Republicii Moldova. Grav afectată de eroziune, ţara noastră riscă să piardă pe suprafeţe de proporţii (circa 370 mii ha soluri moderat și puternic erodate) cea mai mare bogăţie naturală – fertilitatea cernoziomurilor. Aici vom menţiona că în 2005 Conferinţa republicană ştiinţifico-practică cu genericul „Protecţia solului", organizată de Ministerul Agriculturii în comun cu Institutul „Nicolae Dimo" a înaintat propunerea creării Serviciului Pedologic de Stat (cu statut de agenţie), analogic agenţiilor „Apele Moldovei" și „Moldsilva".

În 1983, Organizaţia Naţiunilor Unite a aprobat Hartia Mondială a Solurilor în care se menţionează „... necesitatea difuzării mai pe larg a informaţiei și cunoştinţelor despre eroziune, cât și a metodelor de combatere. De aceasta depinde bunăstarea multor ţări". Din analiza stării erozionale actuale rezultă că Republica Moldova face parte din ţările ameninţate de eroziune.

SCURT ISTORIC

Combaterea eroziunii solului în Republica Moldova a devenit o problemă primordială care poate fi rezolvată numai la nivel de stat. Anterior, problema conservării și sporirii fertilităţii, combaterii eroziunii solului a fost permanent în atenţia organelor statale, ministerelor, agenţiilor și departamentelor de resort, responsabile de protecţia resurselor naturale și de utilizarea raţională a solurilor. Deja în anul 1946 a fost adoptată hotărârea Consiliului de Miniștri și Biroului Comitetului Central al PC (b) al RSSM privind constituirea Bazei Moldovenești de Cercetări Științifice a Academiei de Științe a URSS. Au fost constituite șapte sectoare ştiinţifice, printre care și sectorul Pedologie [15].

Primele cercetări ale proceselor erozionale și particularităţilor solurilor erodate au fost efectuate în 1946 de către expediţia Institutului de Pedologie „V. Dokuceaev" condusă de cunoscutul pedolog eroziönist S. Sobolev [28]. Verdictul expediţiei s-a dovedit a fi dur: Republica Moldova face parte din regiunile URSS cele mai grav afectate de eroziune. În același an, la ședinţa consiliului tehnico-ştiinţific al Bazei Moldovenești de Cercetări Științifice a AȘ a URSS a fost argumentată necesitatea organizării Staţiunii de Combatere a Eroziunii Solului. Staţiunea a fost creată în 1950, însă cercetările pedoerozionale se efectuau în continuare în Secţia Pedologie. Aceste două structuri instituţionalizate preocupate de Știinţa Solului au fost înaintate de către fondatorul pedologiei contemporane în Moldova, academicianul Nicolae Dimo, care a revenit în ţară în 1945. La iniţiativa academicianului

Nicolae Dimo, în 1953 a fost fondat Institutul de Pedologie, Agrochimie și Ameliorare. Staţiunea de Cercetări ale Eroziunii Solului a fost transformată în Secţia Eroziune a Solului [2]. Structura institutului nou creat includea secţiile Pedologie, Eroziunea Solului, Agrochimie, Ameliorarea Solului și Biologie Pedologică.

REALIZĂRILE ŞTIINŢEI EROZIUNEA SOLULUI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

În continuare prezentăm realizările cercetărilor pedoerozionale efectuate pe parcursul a 70 ani, evidenţiind obiectivele pentru viitor și problemele cu care se confruntă această direcţie de cercetare-dezvoltare.

La conducerea Staţiunii de Cercetări ale Eroziunii Solului, creată în cadrul Academiei de Ştiinţe a Moldovei, a fost invitat cunoscutul pedolog, unul dintre fondatorii științei erozionale, M. Zaslavskii, care a consacrat problemei cercetării și combaterii eroziunii solului în Moldova circa două decenii [2, 33]. În anii 1948–1968, profesorul M. Zaslavskii organizează și efectuează cercetări fundamentale și aplicative în domeniul eroziunii solului, creează o școală originală de cercetători care activează în domeniu până în prezent. În acest răstimp, atenţie deosebită a fost acordată studierii fenomenului de eroziune de suprafaţă, forma de degradare a solului studiată pe 87 de profile pedogeomorfologice. S-a stabilit distribuirea solurilor erodate în funcţie de mărimea pantei, lungimea profilului versantului și expoziţia acestuia; la 77 de loturi experimentale s-au determinat pierderile de sol și scurgerile lichide în funcţie de tipul și subtipul de sol, gradul de eroziune și cel de acoperire a solului cu vegetaţie (culturi dese, prășitoare, ierburi perene) și modul de lucrare a solului; la 19 poligoane experimentale a fost studiată influenţa gradului de eroziune a solului asupra productivităţii culturilor de câmp. Evoluţia și intensitatea eroziunii de adâncime a fost studiată în cadrul a 17 ravene [28]. Concomitent, în condiţii de producţie, în diferite zone pedoclimatice au fost testate-demonstrate procedee agrotehnice și fitotehnice de minimalizare a eroziunii solului.

Dintre procedeele antierozionale recomandate în acea perioadă și care nici astăzi nu și-au pierdut actualitatea se menţionează lucrarea solului pe curbele de nivel, lucrarea solului fără întoarcerea brazdei, brăzdarea întreruptă, afânarea adâncă în fâșii, fisurarea solului, amplasarea culturilor în fâșii alternative, formarea benzilor tampon din ierburi perene etc. Rezultatele cercetărilor efectuate în secţia Combaterea Eroziunii Solului au fost finalizate cu editarea monografiei profesorului M. Zaslavskii *Eroziunea solului și agricultura pe terenurile în pantă* (1966) [28]. Procedeele agrotehnice și fitotehnice elaborate erau pe larg implementate în practică.

În anii 1968–1990 au fost extinse cercetările în următoarele direcţii: eroziunea de adâncime (liniară), deflaţia (eroziunea de vânt), alunecări active de teren. Concomitent s-au aprofundat și s-au extins cercetările privind fenomenul de eroziune de suprafaţă. Cercetări sistematice se efectuau în cadrul gospodăriilor experimentale ale Institutului „Nicolae Dimo” amplasate în comunele Durlești, raionul Strășeni (2 315 ha), Lăpușna, raionul Hâncești (5 661 ha), Lebedenco, raionul Cahul (3 886 ha). Suprafaţa sumară a poligoanelor experimentale alcătuia circa 11,9 mii ha. În cadrul bazinelor de recepţie au fost amenajate parcele de control al scurgerilor; se efectua modelarea proceselor erozionale cu dispozitive speciale de simulare a precipitaţiilor artificiale.

La solicitarea conducerii raionului Cahul, secţia Combaterea Eroziunii Solului, în colaborare cu alte secţii ale Institutului „Nicolae Dimo”, a elaborat *Programul complex de sporire a fertilităţii solurilor din raionul Cahul RSSM*, editat în 1988 [29]. Programul prevedea lucrări de minimalizare a eroziunii, hidroameliorative și de optimizare a bilanţului materiei organice și elementelor biofile în sol.

În 1991, colaboratorii secţiei au elaborat *Schema generală de măsuri antierozionale în Republica Moldova* pentru anii 1991–2005 în patru volume [27]. În acest document de stat erau expuse acţiuni concrete pentru combaterea eroziunii solului, minimalizarea scurgerilor lichide și solide pentru fiecare raion administrativ. În perioada dată, conform *Schemei generale...*, în fiecare unitate teritorial-administrativă au fost create gospodării agricole model în care se implementa integral complexul de măsuri de combatere a eroziunii și de utilizare raţională a terenurilor agricole.

O formă eficientă de propagare a realizărilor științifice în domeniu erau seminarele agricole. Acestea se organizau de către Ministerul Agriculturii și erau desfășurate, de regulă, în gospodăriile experimentale ale institutului din comunele Durlești, Lăpușna, Lebedenco, dar și în gospodăriile agricole model din fiecare raion administrativ. La seminarele agricole raionale, zonale și republicane participau colaboratorii Secţiei Eroziunea Solului, profesorii I. Constantinov, V. Fedotov, M. Volosciuc, dr. P. Smolianikov ș. a.

Anii 1980 au fost pentru Secţia Eroziunea Solului cei mai prodigioși. În cadrul acesteia activau două laboratoare care cercetau fenomenul eroziunii de suprafaţă (şef de laborator, profesorul I. Constantinov) şi eroziunii de adâncime (şef de laborator, profesorul M. Volosciuc). În subdiviziunea nominalizată activau peste 30 de colaboratori. Cercetările fundamentale şi

aplicative se desfăşurau în gospodăriile experimentale ale institutului, în cadrul bazinelor de recepţie tipice pentru zona pedoclimatică respectivă. Simultan se efectuau lucrări de proporţii în vederea implementării măsurilor şi procedeelor tehnologice de combatere a eroziunii solului în gospodăriile agricole. Aceste lucrări s-au extins în teritoriile cele mai afectate de eroziune din raioanele Hâncești, Ialoveni, Cimişlia, Cahul, Râşcani, Soroca şi al.

În anii 1990–2015, cercetătorii Secţiei Eroziunea Solului au întocmit şi editat: două buletine de monitoring ecopedologic-pedoerozional, 1996 [6] şi terenuri degradate prin alunecări, 1996 [7]; îndrumări *Eroziunea solului şi metode de combatere*, 2003 [10]; manualul *Eroziunea solului*, 2004 [13]; monografia *Черноземы. Возникновение, совершенство, трагедия деградации, пути охраны и возрождения*, Крупеников, 2008 [32]; monografia *Managementul deşeurilor organice, nutrienţilor şi protecţia solului*, 2005 [3]; recomandări practice *Măsuri şi tehnologii de combatere a eroziunii solului*, 2012 [17]. Colaboratorii secţiei au participat la elaborarea *Programului complex de valorificare a terenurilor degradate şi sporirea fertilităţii solurilor. Partea I. Ameliorarea solurilor degradate pentru anii 2003–2010 aprobat de Guvernul Republicii Moldova prin hotărârea nr. 675 din 6 iulie 2003* [20]. Programul prevede implementarea complexului de lucrări de combatere a eroziunii solului, inclusiv: teritorial-organizatorice; agrotehnice; silvoameliorative; hidroameliorative (hidrotehnice); *Programul de conservare şi sporire a fertilităţii solurilor pentru anii 2011–2020 aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 626 din 20 august 2011* [21]. În programele elaborate sunt trasate obiectivele şi expuse acţiunile cu determinarea indicatorilor de performanţă, termenilor de realizare, volumului de finanţare şi responsabilii de implementare. De menţionat însă că prevederile acestor programe de stat nu sunt realizate pe deplin din cauza deficitului de resurse financiare, iar uneori din cauza utilizării nu după destinaţie a surselor alocate.

Actualmente Institutul de Pedologie, Agrochimie şi Protecţie a Solului „Nicolae Dimo" dispune de trei staţiuni experimentale de stat amplasate în diferite zone pedoclimatice ale Republicii Moldova, aprobate prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 469 din 11.07.1994 (Legea nr. 668-XIII din 23.11.1995, MO nr. 54-55, 1996, art. 519). Acestea sunt: 1) Staţiunea Experimentală pentru Pedologie, Agrochimie şi Ecologie din comuna Ivancea, raionul Orhei, fondată în anul 1964, suprafaţa – 176 ha; 2) Staţiunea Experimentală pentru Pedologie şi Agrochimie din comuna Grigorievca, raionul Căuşeni, fondată în 1961, suprafaţa de 22 ha; 3) Staţiunea Experimentală pentru Pedologie şi Combaterea Eroziunii Solului din comuna Lebedenco, raionul Cahul, fondată în 1965.

Ultima este situată în cadrul unui bazin de recepţie tipic pentru zona de sud şi ocupă o suprafaţă de 550 ha. Acest teritoriu este reprezentat la 96% prin soluri cu diferit grad de eroziune. Nota medie de bonitate a solurilor este joasă şi constituie 46 de puncte. Obiectivele principale ale cercetărilor efectuate în cadrul staţiunii sunt: monitorizarea scurgerilor şi pierderilor de sol în funcţie de factorii naturali pentru argumentarea aplicării măsurilor antierozionale; studierea însuşirilor şi regimurilor solurilor erodate în scopul majorării productivităţii lor; elaborarea măsurilor şi procedeelor tehnologice de combatere a eroziunii solului; elaborarea şi implementarea complexului de măsuri de conservare şi sporire a fertilităţii solurilor erodate; testarea în condiţii de producere a complexului de măsuri la arabil şi în plantaţiile pomiviticole în SRL „Iri-Carmen", comuna Lebedenco, raionul Cahul.

Utilizarea terenurilor agricole ale staţiunii se efectuează în bază de contract cu SRL „Iri-Carmen", preşedinte C. Matcaş. Cercetările în cadrul bazinului de recepţie poartă caracter complex şi sunt efectuate de către cercetători din toate laboratoarele institutului. Aici sunt montate instalaţii staţionare pentru monitorizarea scurgerilor eroziunii în regim automat. De asemenea, sunt amenajate parcele de control al scurgerilor pe diferite segmente ale versanţilor cu soluri slab, moderat şi puternic erodate. Institutul dispune de un laborator special (de câmp) construit cu suportul gospodăriei agricole din comuna Lebedenco. În acest laborator sunt preparate probele de sol şi de plante, efectuate măsurările şi analizele necesare. Lucrările de testare-demonstrare a procedeelor tehnologice de combatere a eroziunii şi sporirea fertilităţii solului în condiţii de producere se efectuează cu sprijinul specialiştilor şi membrilor SRL „Iri-Carmen".

Formele de manifestare a eroziunii de adâncime şi metode de combatere. Eroziunea solului provocată de apă se divizează în două forme: 1) eroziunea de suprafaţă, când învelişul de sol al versantului este relativ uniform afectat de eroziune; 2) eroziunea de adâncime sau liniară, când scurgerile lichide se concentrează pe hotare liniare, formând de-a lungul pantei şiroiri, rigole, ogaşe, ulterior transformându-se în ravene.

Panta afectată de rigole cu dimensiuni în adâncime de 5-40 cm, majorându-se pe parcurs până la 20-70 cm, are aspectul unui corp cu multe plăgi care necesită un tratament special prin aplicarea procedeelor tehnologice respective [18]. Apariţia ogaşelor împiedică executarea mecanizată a lucrării solului pe

direcţia curbelor de nivel. Pe parcursul anilor, ogașele se transformă în ravene.

S-a stabilit că lungimea medie a ravenelor constituie 230 m, lăţimea variază de la 5 până la 20 m. În Republica Moldova sunt ravene cu lungimea de 2-4 km, lăţimea de 35-45 m și adâncimea de 15-40 m. Actualmente sunt înregistrate circa 600 de mii de râpi. În fiecare an se formează 700-800 de ravene noi. Lungimea lor totală constituie 13 mii de kilometri [34].

În cadrul Secţiei Eroziunea Solului a fost creat un laborator special care a studiat fenomenul de eroziune liniară. Cercetările au fost axate pe următoarele direcţii: evoluţia formării râpilor; tipizarea și morfometria ravenelor; evidenţierea zonelor puternic afectate de eroziunea de adâncime. În baza lor au fost elaborate măsuri și procedee tehnologice de combatere a eroziunii de adâncime la diferite etape de dezvoltare (rigole, ogașe, ravene). Rezultatele cercetărilor sunt expuse în monografiile respective [24, 25, 26, 36].

Tehnologiile elaborate de Institutul „Nicolae Dimo" au fost pe larg implementate în practică. Pe parcursul anilor 1970–1990, în gospodăria experimentală „Durlești" a institutului au fost ameliorate un număr mare de rigole și ogașe, dar și 20 de râpi de diferite dimensiuni [34]. Cu participarea colaboratorilor institutului în comuna Gura-Galbenă din raionul Cimișlia au fost ameliorate 73 ha distruse de 19 râpi de dimensiuni mari. În raionul Ceadâr-Lunga au fost lichidate 11 ravene. Suprafaţa totală recultivată și inclusă în circuitul agricol a constituit 26,5 ha. În această perioadă în republică au fost ameliorate (lichidate) 11 mii de ravene și reîntoarse în circuitul agricol circa 25 mii ha. Astfel de lucrări se efectuau în multe raioane ale republicii, în special în raioanele Ialoveni, Hâncești, Cimișlia, Ceadâr-Lunga, Cahul, Anenii Noi, Râșcani, Camenca, Râbniţa [13, 34].

Deflaţia (eroziunea eoliană). În perioada anilor 1975–1990, destul de rezultativă pentru minimalizarea eroziunii solului, s-au efectuat cercetări, preponderent aplicative, privind declanșarea eroziunii eoliene. În Republica Moldova în fiecare an, primăvara devreme, când suprafaţa terenurilor agricole nu este pe deplin acoperită cu vegetaţie, are loc deflaţia. Anual au loc de la două până la 10 furtuni de praf locale sau/și generale. Sunt cunoscute furtunile de praf din 1946, 1952, 1960, 1965, 1972, 1994, 1996 ș.a. Acestea se manifestă mai pronunţat în zona de sud, unde solurile se caracterizează printr-o textură mijlocie și grosieră. În primăvara anului 1975, de exemplu, s-a declanșat o furtună de praf care a afectat 325 mii ha de semănături, dintre care 71 mii de semănături au fost compromise, inclusiv 30 mii ha de sfeclă pentru zahăr (cultură foarte slab tolerantă la eroziunea eoliană).

În Institutul „Nicolae Dimo", cercetări sistematice în vederea minimalizării consecinţelor negative ale deflaţiei au fost efectuate de profesorul I. Constantinov și dr. P. Ceban [35]. În condiţiile zonei de sud a Moldovei a fost demonstrat efectul pozitiv al lucrării minimale (conservative) a solului cu păstrarea resturilor vegetale la suprafaţa terenului în vederea minimalizării eroziunii de suprafaţă și deflaţiei [30]. Măsura principală de atenuare a consecinţelor eroziunii eoliene o constituie fondarea și menţinerea funcţionalităţii fâșiilor forestiere de protecţie a solului [39, 40]. Rezultatele influenţei acestor două practici agricole prietenoase mediului (fâșiile forestiere de protecţie a solului și lucrarea conservativă cu păstrarea resturilor vegetale, miriștii la suprafaţa solului) sunt expuse în monografii [13, 35], în culegerile tematice ale Secţiei Eroziunea Solului și în Codul de bune practici agricole, 2007 [8]. Academicianul A. Ursu [22] a argumentat știinţific necesitatea fondării carcasei verzi pentru protecţia solurilor, inclusiv ca măsură eficientă pentru minimalizarea deflaţiei și secetei atmosferice.

În ultimii ani, numărul colaboratorilor Laboratorului Combaterea eroziunii solului s-a redus de șase ori, iar în 2013 acesta a fost comasat cu Laboratorul Ameliorarea solului (ameliorare hidrică și chimică). În cadrul Laboratorului Ameliorarea și protecţia solului, nou creat, funcţionează un grup de cercetători responsabili de tematica pedoerozională și de implementarea rezultatelor știinţifice în practică. În condiţiile actuale, când circa 35% din fondul funciar sunt supuse proceselor erozionale și alunecărilor active de teren, considerăm oportună restabilirea Laboratorului Eroziunea solului cu obiective și sarcini specificate în cadrul Institutului de Pedologie, Agrochimie și Protecţie a Solului „Nicolae Dimo".

Alunecările de teren reprezintă o formă de degradare profundă, deseori de distrugere completă a învelișului de sol. Factorii care conduc la declanșarea alunecărilor de teren pot fi naturali (gravitaţia, compoziţia litologică și modul de stratificare a rocilor, apele freatice, cutremurele de pământ și al.) și antropici (defrișarea și despădurirea nejustificată, amplasarea obiectelor economice și hidrotehnice, terasarea versanţilor etc.). Caracteristica principală a alunecărilor de teren o constituie desprinderea unor mase de sol de diferite volume la diferite adâncimi și alunecarea lor spre locuri mai joase [7].

Ca rezultat, are loc distrugerea localităţilor, drumurilor și a altor obiecte de menire socială. În Republica Moldova sunt răspândite alunecări de teren străvechi (stabilizate) și alunecări active de teren. Alunecările străvechi s-au format în epocile geologice anterioare. Suprafaţa acestora constituie 21,7% din

teritoriu sau 731 mii ha [37, 38]. Alunecările active de teren ocupă o suprafaţă de circa 80 mii ha. Cele mai mari suprafeţe de alunecări active de teren sunt răspândite în zona de centru a Republicii Moldova [20].

La iniţiativa academicianului A. Ursu, în cadrul institutului a fost constituit un grup de cercetători pentru studierea și elaborarea metodelor de stabilizare a alunecărilor de teren [33]. Executorul responsabil pentru cercetările fundamentare și aplicative în problematica respectivă a fost dr. P. Smolianicov. Acestea se desfășurau în diferite zone pedoclimatice și s-au finalizat cu elaborarea, pentru prima dată, a recomandărilor practice și implementarea proiectelor și tehnologiilor de stabilizare a alunecărilor de teren și valorificarea lor în scopuri agricole. Testarea-demonstrarea și implementarea rezultatelor științifice au fost efectuate în gospodăria experimentală „Durlești" a institutului. După tehnologia elaborată în această gospodărie au fost ameliorate patru sectoare cu o suprafaţă totală de 76 ha.

Lucrări de proporţii privind stabilizarea și valorificarea terenurilor distruse de alunecări, la care au participat colaboratorii institutului, s-au efectuat în raioanele Ialoveni, Telenești, Cimișlia, Călărași și al. În total, după metodica și proiectele elaborate de institut [23, 37, 38], au fost valorificate 483 ha de terenuri distruse de alunecări.

Au trecut deja mai mult de 30 de ani de la punerea în valoare a sectoarelor care au fost afectate de alunecările active de teren în fosta gospodărie experimentală „Durlești" a institutului nostru, dar semne recidive de alunecări aici nu se observă.

CONCLUZII

În ultimii 20-25 ani s-au intensificat și extins toate tipurile și formele de degradare a solurilor, mai ales eroziunea de suprafaţă și de adâncime. Suprafaţa solurilor erodate constituie 878 mii ha sau 35% din terenurile agricole. În funcţie de gradul de eroziune, aceste soluri au pierdut de la 20% până la 60-70 % din fertilitatea lor iniţială. Cota terenurilor deteriorate sau distruse de alunecări active, ravene etc. constituie 178 mii ha. Prejudiciile anuale directe și indirecte în urma proceselor erozionale se estimează la 2 miliarde 723 de milioane de lei.

Pentru ameliorarea stării actuale de calitate a fondului funciar, sporirea capacităţii de producţie a solului, considerăm oportun:

Crearea Serviciului Pedologic de Stat abilitat cu dreptul de a elabora politici de stat în gestionarea resurselor de sol; controla executarea Codului Funciar, legilor, reglementărilor tehnice, hotărârilor Guvernului Republicii Moldova; supraveghea sistematic starea de calitate a învelișului de sol și capacitatea de producţie a solurilor; efectua monitoringul calităţii solurilor cu crearea bazei de date, evidenţierea formelor de degradare și zonelor vulnerabile, întocmirea prognozei și elaborarea recomandărilor; elabora și implementa un sistem de măsuri fiscale și economice pentru încurajarea fermierilor în implementarea bunelor practici agricole prietenoase mediului; instrui specialiștii, școlariza fermierii, conștientiza și informa populaţia; asigura știinţific lucrările de îmbunătăţiri funciare, de utilizare raţională a fondului funciar și de sporire a fertilităţii solurilor.

Consolidarea bazei experimentale a Staţiunilor Experimentale de Stat ale Institutului de Pedologie, Agrochimie și Protecţie a Solului „Nicolae Dimo" (conform Hotărârii Guvernului Republicii Moldova nr. 469 din 11.07.1994 și Legii nr. 668-XIII din 23.11.1995, art. 519) pentru efectuarea cercetărilor fundamentale și aplicative în domeniul Științei Solului, testarea-demonstrarea celor mai eficiente practici prietenoase mediului în vederea utilizării raţionale, conservării și sporirii fertilităţii solurilor.

Realizarea Programului de conservare și sporire a fertilităţii solurilor pentru anii 2011–2020, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 626 din 20 august 2011, în special obiectivul 3: „Stoparea formelor active de degradare a învelișului de sol pe o suprafaţă de 877 mii ha". În acest sens vor fi extinse lucrări de îmbunătăţiri funciare pentru a minimaliza procesele de eroziune de suprafaţă și de adâncime, a stabiliza alunecările de teren și ravenele.

Elaborarea și implementarea unui sistem de subvenţionare a fermierilor în vederea combaterii eroziunii solului pentru minimalizarea pierderilor de sol și de nutrienţi, protecţia mediului ambiant de poluare.

BIBLIOGRAFIE

1. Andrieș S. Starea de calitate a solului: măsuri de protecţie, ameliorare și sporirea fertilităţii. În: Lucrările conferinţei republicane știinţifico-practice „Protecţia solului". Chișinău, 2005, p. 47-51.

2. Andrieș S. Rezultatele activităţii știinţifice a Institutului de Pedologie, Agrochimie și Protecţie a Solului „Nicolae Dimo" pe parcursul a 60 de ani (1953–2013). În: Materialele conferinţei știinţifice cu participare internaţională „Cernoziomurile Moldovei – evoluţia, protecţia și restabilirea fertilităţii lor". Chișinău, 2013, p. 9-17.

3. Andrieș S., Rusu A., Donos A., Constantinov I. Managementul deșeurilor organice, nutrienţilor și protecţia solului. Chișinău, 2005, p. 57-93.

4. Andrieș S., Cerbari V., Rusu A., Lungu V., Donos A., Filipciuc V., Leah N., Dobrovolschii Gr., Boaghe Lilia. Condiţiile naturale și antropice de degradare a solului și proce-

dee tehnologice de minimalizare a consecinţelor factorilor ecopedologici nefavorabili. În: Diminuarea impactului factorilor pedoclimatici extremali asupra plantelor de cultură. Chişinău, 2008, p. 41-92.

5. Andrieş S., Filipciuc V. Eroziunea solului: starea actuală, consecinţele şi măsurile de minimalizare. În: Agricultura Moldovei, nr. 5-6, 2012, p. 12-17.

6. Buletin de monitoring ecopedologic (pedoerozional). Ediţia a III-a. Chişinău, 1996, 80 p.

7. Buletin de monitoring ecopedologic (terenuri degradate prin alunecări). Chişinău, 1996, 91 p.

8. Cod de bune practici agricole (red. şt., acad. Gh. Duca). Chişinău, 2007, 99 p.

9. Cadastru Funciar al Republicii Moldova. Chişinău, 2009, 986 p.

10. Constantinov I., Krupenikov I., Boaghe Lilia, Dobrovolschi Gr. Eroziunea solului şi metode de combatere (îndrumări). Chişinău, 2003, 64 p.

11. Degradarea solurilor şi deşertificarea (sub redacţia acad. A. Ursu). Chişinău, 2000, p.11-14.

12. Dobrovolschi Gr., Smolianicov P., Filipciuc V., Elena Demcenco. Alunecările de teren: metode de stabilizare şi monitoring. Chişinău, 2002, 16 p.

13. Eroziunea solului. Esenţa, consecinţele, minimalizarea şi stabilizarea procesului. Chişinău, 2004, 473 p.

14. Instrucţiune privind evaluarea prejudiciului cauzat resurselor de sol. Publicat în: Monitorul Oficial nr.186-192 din 22.10.2004.

15. Manolache C., Xenofontov I. Instituţionalizarea ştiinţei academice în RSS Moldovenească (1946–1960). În: Akademos, nr. 1 (40), 2016, p. 16-22.

16. Monitoringul calităţii solurilor Republicii Moldova. Baza de date, concluzii, prognoze, recomandări. Chişinău, 2010, 475 p.

17. Măsuri şi tehnologii de combatere a eroziunii solului (recomandări). Chişinău, 2012, 77 p.

18. Neamţu I. Ecologie, eroziune şi agrotehnica antierozională. Bucureşti, 1996, 235 p.

19. Programul naţional complex de sporire a fertilităţii solului. Chişinău, 2001, 117 p.

20. Programul complex de valorificare a terenurilor degradate şi sporire a fertilităţii solurilor. Partea I. Ameliorarea solurilor degradate. Chişinău, 2004, 117 p.

21. Programul de conservare şi sporire a fertilităţii solurilor pentru anii 2011–2020, aprobat prin Hotărârea Guvernului RM nr. 626 din 20 august 2011. Publicat în: Monitorul Oficial nr.139-145 din 26.08.2011.

22. Ursu A. Solurile Moldovei. Chişinău, 2011, 323 p.

23. Временные методические указания по изысканиям и проектированию закрепления и освоения оползневых земель. Кишинев, 1978, 84 с.

24. Волощук М.Д., Джемелинский А. Овраги и меры борьбы с ними. Кишинев, 1975, 108 с.

25. Волощук М.Д. Восстановление пораженных оврагами земель. Кишинев, 1986, 256 с.

26. Волощук М.Д. Реконструкция склоновых земель, пораженных оврагами. Кишинев, 1986, 264 с.

27. Генеральная схема противоэрозионных мероприятий Республики Молдова на 1991–2005 г.г. Кишинев, 1991. (Рукопись).

28. Заславский М.Н. Эрозия почв и земледелие на склонах. Кишинев, 1966. 491 с.

29. Комплексная программа повышения плодородия почв Кагульского района Молдавской ССР. Кишинев, 1988, 281 с.

30. Константинов И.С. Защита почв от эрозии в интенсивном земледелии. Кишинев, 1987, 238 с.

31. Крупеников И.А. Черноземы Молдавии. Кишинев, 1967, 427 с.

32. Крупеников И.А. Черноземы. Возникновение, совершенство, трагедия деградации, пути охраны и возрождения. Кишинев, 2008, 285 с.

33. Крупеников И.А., Балтянский Д.М. История почвоведения в Молдове. Кишинев, 2012, 292 с.

34. Крупеников И.А., Добровольский Г.П. Овраги, другие формы линейной эрозии и борьба с ними. Кишинев, 2012, 83 с.

35. Почвы Молдавии. Т. 3. Кишинев, 1986, 332 с.

36. Рожков А.Г. Борьба с оврагами. Москва, 1981, 199 с.

37. Смольяников П.Л., Добровольский Г.П. Закрепление оползневых земель для с.-х. использования в МССР. Кишинев, 1986, 51 с.

38. Смольяников П.Л., Добровольский Г.П., Паровой В.Д., Лейб Е.И., Кравчук И.В. Руководство по инженерно-геологическим изысканиям, проектированию и строительству предупреждающих оползни сооружений, приготовлению и применению грунтосмесей при сельскохозяйственном освоении оползневых земель. Кишинев, 1992, 110 с.

39. Чебан П.С. Эффективность лесных полос из грецкого ореха на юге Молдавии. În: Защита почв от эрозии на пашне, в садах и виноградниках. Кишинев, 1979, с. 45-50.

40. Чебан П.С. Полезащитное действие лесополос из грецкого ореха. În: Теоретические вопросы защиты почв от эрозии. Кишинев, 1982, с.134-138.

VIZIUNEA SOCIETĂŢII ŞTIINŢIFICE ASUPRA STRATEGIEI UE PENTRU REGIUNEA DUNĂRII

Academician **Gheorghe DUCA**
Academia de Științe a Moldovei
Doctor în geologie, conferenţiar universitar **Oleg BOGDEVICI**
Institutul de Chimie al AȘM

DATE GENERALE

Dunărea, ca lungime, este al doilea fluviu din Europa și primul în UE. Râul parcurge aproximativ 2 850 km, legând Pădurea Neagră de Marea Neagră, traversând zece ţări și având afluenţi din patru ţări. Cu o suprafaţă de 801 463 de km^2 (ocupând a cincea parte din suprafaţa UE) și cu o populaţie de 115 de milioane, Regiunea Dunării este vitală pentru Europa. Bazinul Dunărean dispune de o serie de avantaje care permit dezvoltarea sa rapidă: poziția geografică (deschiderea către est); diversitatea culturală, etnică și naturală; surse importante de energie regenerabilă (hidro, biomasă, eoliene și termale); avantaje care țin de mediu (floră și faună, resurse de apă, Delta Dunării).

Comisia Europeană a elaborat Strategia Uniunii Europene pentru Regiunea Dunării (SUERD) în anul 2010, cu scopul dezvoltării potenţialului economic şi îmbunătăţirii condiţiilor de mediu ale regiunii [3,4,7]. Strategia Dunării este un proiect al Uniunii Europene la care sunt invitate să participe și state nemembre-UE din bazinul Dunării, precum și state terțe din bazinul Dunării: Germania, Austria, Slovacia, Ungaria, Bulgaria, România, Cehia, Slovenia, Croaţia, Serbia, Republica Moldova, Ucraina, Bosnia-Herţegovina şi Muntenegru. Dintre acestea, opt sunt membre ale Uniunii Europene, iar celelalte sunt implicate în diferite iniţiative de cooperare cu Uniunea Europeană, unele dintre ele cu scopul declarat de a deveni într-un viitor mai apropiat sau mai îndepărtat membre ale UE [7]. În prezent, Strategia Dunării se află în fază de implementare.

SUERD reprezintă un instrument comunitar de cooperare macro-regională al statelor riverane, destinat dezvoltării economice şi sociale a macro-regiunii dunărene, prin consolidarea implementării în regiune a politicilor şi legislaţiei UE (http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/cooperation /macro-regional-strategies/danube; http://www.danube-region.eu/about). Această iniţiativă constituie o formă nouă a politicii de coeziune a UE care se realizează prin consultări, în format macro-regional, între statele cu provocări comune, și care răspunde cerinţelor de adaptare la realitatea unei Europe extinse, marcate de decalaje semnificative de dezvoltare între statele membre. SUERD este un cadru de articulare între obiectivele prioritare de dezvoltare naţională şi obiectivele strategiei Europa 2020 pentru creştere inteligentă, durabilă şi favorabilă incluziunii, asumată de toate statele membre UE.

SUERD este grupat în patru „piloni" și 11 domenii prioritare (https://www.mae.ro/strategia-dunarii; http://www.mdrap.ro/dezvoltare-regionala/-5882;):

I. Interconectarea, obiectiv ce promovează conexiunea Regiunii Dunării cu restul Europei, în trei domenii prioritare [7]:

1) mobilitate și multimodalitate: a) căi navigabile interioare (Austria/România); b) legături rutiere, feroviare și aeriene (Slovenia/Serbia[1]);

2) energiile durabile (Ungaria /Cehia);

3) cultură și a turism, contactele directe între oameni (România/ Bulgaria).

Interconectarea regiunii poate fi realizată prin dezvoltarea coordonării privind lucrările de infrastructură, îmbunătăţirea funcţionării sistemelor de transport şi energie, schimburi de experienţă în domeniul energiei curate și promovarea culturii și turismului Dunării.

II. Protejarea mediului. Strategia schiţează trei priorităţi pentru conservarea biodiversităţii şi protejarea calităţii vieţii oamenilor care locuiesc pe malurile şi în bazinul hidrografic al Dunării:

4) restaurarea și întreţinerea calităţii apelor (Ungaria/Slovacia);

5) gestionarea riscurilor de mediu (Ungaria/ România);

6) conservarea biodiversităţii, a peisajelor şi a calităţii aerului şi solurilor (Bavaria/Croaţia).

III. Creşterea prosperităţii. De la cele mai înalte niveluri de trai din UE până la cele mai scăzute, de la personalul cu cel mai înalt nivel de calificare până la angajaţii cu cele mai puţine studii, de la unele dintre cele mai competitive regiuni ale UE până la unele

[1] Tările care coordonează realizarea domenii prioritare

dintre cele mai sărace în ceea ce privește prosperitatea, Dunărea este o regiune a contradicţiilor. Strategia prezintă trei priorităţi care vor reduce eterogenitatea regiunii:

7) dezvoltarea societăţii bazate pe cunoaștere prin cercetare, educaţie și tehnologii ale informaţiei (Serbia/Slovacia);

8) sprijinirea competitivităţii întreprinderilor, inclusiv dezvoltarea clusterelor (Croaţia/Baden Württemberg);

9) investiţia în oameni și competenţe (Austria/Republica Moldova).

IV. Consolidarea Regiunii Dunării. Crima organizată și corupţia reprezintă o provocare în anumite părţi ale regiunii, iar Strategia definește acţiuni pentru schimbarea acestei situaţii. Pentru impulsionarea creșterii economice durabile și prosperităţii în zonă, este necesară transformarea Regiunii Dunării într-o zonă în care se poate trăi în siguranţă și consolidarea integrării acesteia în cadrul UE. Acest pilon se axează pe două priorităţi care vor contribui la consolidarea regiunii:

10) ameliorarea capacităţii instituţionale și a cooperării (Austria/Slovenia);

11) promovarea securităţii și soluţionarea problemelor legate de criminalitatea organizată și de infracţiunile grave (Bavaria/Bulgaria).

La nivel naţional, Comisia Europeană va fi asistată de Punctele Naţionale de Contact (coordonatorii naţionali), care asigură coordonarea în fiecare ţară, identifică contactele relevante și, în special, propun soluţii practice de activitate. Raportarea și evaluarea la nivel macro-regional sunt efectuate de către Comisia Europeană, în parteneriat cu coordonatorii domeniilor prioritare. De asemenea, Comisia va organiza un forum anual, la care vor participa statele, instituţiile UE și părţile interesate. La nivel naţional, coordonarea și monitorizarea este realizată de coordonatorul naţional.

Pentru implementarea SUERD, în Republica Moldova a fost desemnat drept coordonator naţional Ministerul Dezvoltării Regionale și Construcţiilor, (vice-ministru) și un grup de experţi (reprezentanţi ai instituţiilor relevante pentru strategie) responsabili de implementarea Strategiei pe cele 11 domenii prioritare: (http://www.mdrc.gov.md/slidepageview.php?l=ro&idc=160&t =/SUERD/Implementarea-SUERD; http://groupspaces.com/SUERD/pages/suerd-n-republica-moldova).

Fiecare domeniu este coordonat de către ministerele respective: prioritatea 1 – Ministerul Transporturilor și Infrastructurii Drumurilor; prioritatea 2 – Ministerul Economiei; prioritatea 3 – Ministerul Culturii și Agenţia Turismului; prioritatea 4, 5, 6 – Ministerul Mediului; prioritatea 7 – Academia de Știinţe a Moldovei, Ministerul Educaţiei, Ministerul Tehnologiei Informaţiei și Comunicaţiilor; prioritatea 8 – Ministerul Economiei; prioritatea 9 – Cancelaria de Stat, Ministerul Educaţiei, Ministerul Muncii, Protecţiei Sociale și Familiei; prioritatea 10 – Cancelaria de Stat; prioritatea 11 – Ministerul Afacerilor Interne, Centrul pentru Combaterea Crimelor Economice și Corupţiei.

Guvernul Republicii Moldova a adoptat *Contribuţia Republicii Moldova în SUERD* în anul 2010 (HG nr. 694, din 04.08.2010), fiind organizate un șir de evenimente și acţiuni în cadrul realizării SUERD în Republica Moldova. În prezent, Strategia Dunării se află în fază de implementare.

Creată iniţial sub imperativul „celor trei nu" – fără noi fonduri, fără noi instituţii și fără noi reglementări – Strategia Dunării a fost pusă în faţa provocării de a-și asigura modalitatea de implementare a proiectelor prin valorificarea fondurilor europene existente. În acest context, consolidarea structurilor naţionale de guvernanţă a Strategiei este recomandată cu insistenţă de Comisie pentru a putea promova și susţine, în mod activ, coerent și coordonat, interesele politice și sectoriale în macro-regiunea Dunării [3, 4, 7].

Proiectele pot fi finanţate prin intermediul fondurilor europene deja existente – Fondurile structurale și de coeziune, Fondul de solidaritate al UE, Programul ORIZONT 2020, instrumentul LIFE+, Fondul european de Garantare în Agricultură și cel pentru Dezvoltare Rurală, precum și prin fondurile puse la dispoziţie de către instituţiile financiare internaţionale (Banca Europeană pentru Investiţii, Banca Europeană pentru Reconstrucţie și Dezvoltare), parteneriatele public-private, contribuţiile de la bugetul naţional sau al bugetelor locale. Strategia Dunării reprezintă un pas important către simplificarea procedurilor actuale de finanţare și sprijină eforturile de absorbţie a fondurilor europene deja angajate în finanţarea proiectelor de investiţii.

Astfel, guvernanţa Strategiei Dunării se asigură la nivel european prin: Consiliul Uniunii Europene și Grupul de funcţionari la nivel înalt al Consiliului UE, care definesc orientarea politică generală; Comisia Europeană (Direcţia Generală Politică Regională și Urbană – DG Regio), care are rol de coordonare a politicilor, de monitorizare, raportare și evaluare; coordonatorii naţionali, care, pe de o parte, asigură coordonarea naţională și propun aspecte practice ale activităţii, iar pe de altă parte se consultă și coordonează între ei la nivel macro-regional pentru a promova coerenţa între priorităţile și modelele de guvernanţă ale statelor participante; coordonatorii domeniilor prioritare și grupurile

directoare care asigură identificarea proiectelor ce pun în aplicare Planul de Acţiuni al Strategiei.

Pentru a îmbunătăţi implementarea Strategiei Dunării, a fost agreată crearea unui Punct Focal pentru Asistenţă Tehnică (Danube Strategy Point/ DSP), care a fost inaugurat în iulie 2015 și este găzduit de landul Baden-Württemberg, prin Reprezentanţa Permanentă la Uniunea Europeană de la Bruxelles.

Obiectivul general al DSP este de a ameliora guvernanţa Strategiei, prin intensificarea și consolidarea cooperării și interacţiunii între structurile de guvernanţă SUERD, precum și prin crearea unor sinergii între stakeholderi și diverse organizaţii din Regiunea Dunării. Prin crearea DSP, Direcţia Generală Politică Regională şi Urbană a Comisiei Europene şi coordonatorii naţionali SUERD implementează un punct cheie al Raportului Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor din 20 mai 2014 privind guvernanţa strategiilor macroregionale.

ROLUL ACADEMIEI DE ȘTIINȚE

Academia de Științe a Moldovei (AȘM), prin diferite proiecte și fonduri internaționale, participă ca suport științific în realizarea SUERD în Republica Moldova. Următoarele proiecte internaționale realizate au tangențe cu Strategia:

1. MIS ETC 1150 ”Resources pilot centre for cross-border preservation of the aquatic biodiversity of Prut River Resources ”;

2. MIS ETC 1676 ”Cross-border interdisciplinary cooperation for the prevention of natural disasters and mitigation of environmental pollution in Lower Danube Euroregion”;

3. ”ESNET – Black Sea Earthquake Safety Net(work)”;

4. ”Research networking for the environmental monitoring and mitigation of adverse ecological effects in the Black Sea Basin (BSB Net-Eco)”;

5. FP7, cod 318969 ”Fluvial processes and sediment dynamics of slope channel systems: Impacts of socio economic-and climate change on river system characteristics and related services”;

6. NATO SfP 980468 „Harmonization of Seismic Hazard Risk and Reduction in Countries Influenced by Vrancea Earthquakes”;

7. NATO NR.NRCLG 981619 „Quantification of Earthquake Action on Structures”;

8. INTAS 05-104-7584. „Numerical analysis of 3d seismic wave propagation using modal summation, finite elements and finite difference methods”;

9. ”GIS services to support development of the Danube RBMP through data collection and upload to the ICPDR Danube GIS for the Prut sub-basin of Moldova”;

10. ICPDR; ”Additional assistance in development of final draft River Basin Management Plan for the River Prut basin in Republic of Moldova” Environmental Protection of International River Basins (EPIRB);

11. ”Identification of POPs Residuals and Mapping of Polluted Areas” Consultancy Services CS-5, GEF Grant Nr. TF055875 ”Persistent Organic Pollutants Management and Destruction Project” (analiza substanţelor POP în laboratorul acreditat).

Actualmente AȘM este antrenată în calitate de echipă interdisciplinară în proiectul de infrastructură științifică „DANUBIUS-RI”. Această infrastructura științifică va conecta centrele științifice de exelență la nivel european, pentru rezolvarea problemelor acute din diferite domenii din știință, economie și societate în regiunea fluviului Dunărea și zona costală a Mării Negre. Infrastructura propusă va lărgi impactul științei europene asupra majorării eficienței investițiilor în regiune [1, 2].

Această infrastructură urmează să fie una de facilități științifice, care va prezenta o expertiză de excelență prin accesul la facilități și centre științifice europene, platforma interdisciplinară de studiu, baze de date regionale și specifice armonizate, platformă pentru educație și training. DANUBIUS-RI va include un „hub” cu locația în delta Dunării și „noduri” distribuite în toată Europa. Hub-ul va efectua conducerea acestei structuri științifice pentru coordonarea și standardizarea activităților și comunicarea cu stakeholderii principali. Acesta va prezenta oportunități științifice, educaționale și analitice. Hub-ul va fi un laborator natural, o rezervație naturală din Delta Dunării, care este cea mai mare zonă umedă din Europa și de pe malul Mării Negre [5].

Nodurile vor fi reprezentate de centrele de excelență cu facilități științifice și informaționale care vor oferi interfețe cu părțile regionale interesate, îmbunătățind schimbul de cunoștințe. Activitățile nodurilor vor include facilitați de experimentare și de măsurări „in situ”, capacități analitice și păstrarea datelor geospațiale ș.a. Infrastructura creată va permite asigurarea suportului științific pentru cercetarea interdisciplinară și inovarea la nivel mondial, în baza experienței și sinergiilor existente între partenerii de proiect [5, 6].

AȘM va participa ca partener în această structură științifică interdisciplinară pentru a integra cunoștințele din diferite domenii științifice, cum ar fi chimia ecologică și a mediului, biologia, geologia, geografia, sociologia, economia, pentru studiul aprofundat al Sistemului Râu-Mare. AȘM va asigura platforma pentru examinarea și generalizarea cunoștințelor existen-

te și va dezvolta Agenda Ştiinţifică. Astfel, comunitatea științifică va fi capabilă să pună în aplicare Agenda elaborată, va promova cercetarea fundamentală și va găsi soluții la problemele critice și controversate în timp util. Infrastructura științifică propusă va facilita noi abordări pentru a integra disciplinele înrudite și va putea face conexiunea dintre știință și elaborarea de politici și management. Infrastructura dată va încuraja echipele interdisciplinare de cercetare să promoveze o înțelegere profundă a sistemelor fluviale-delta-mare, să abordeze provocările științifice globale. Aceasta va aborda provocările științifice globale majore cu care se confruntă sistemele fluviale-delta-mare, printre care [5, 6]:

- înțelegerea originii lor și evoluția naturală;
- cuantificarea impactului modificărilor antropice;
- determinarea vulnerabilității și/sau capacității de adaptare a acestora în contextul schimbărilor climatice;
- caracterizarea ciclurilor biogeochimice;
- promovarea managementului integrat al inundațiilor/secetelor catastrofale și materialelor periculoase;
- investigarea consecințelor distrugerii fizice a structurilor și a habitatelor morfologice (de exemplu, prin rețeaua de canale, terasamente, îndiguiri) și elaborarea de măsuri pentru restaurarea hidromorfologică;
- conservarea și restaurarea biodiversității;
- consolidarea și protejarea capacității ecosistemelor pentru furnizarea serviciilor societății;
- furnizarea expertizei științifice în vederea dezvoltării, îmbunătățirii și testării instrumentelor de promovare a politicilor și instrucțiunilor pentru protecția mediului.

Problemele Dunării pe teritoriul Republicii Moldova se rezumă la: implementarea metodelor moderne pentru determinarea parametrilor chimici și biologici ai obiectelor acvatice conform DCA (Directivei Cadru a Apei); optimizarea monitoringului apelor de suprafață și subterane; asigurarea controlului calității datelor și analizelor chimice; crearea bazelor de date ale resurselor naturale; organizarea clusterului național de studiu al problemelor științifice, economice și sociale în conformitate cu SUERD.

Academia de Științe ale Moldovei poate efectua următoarele studii și servicii în cadrul dezvoltării SUERD: implementarea metodelor moderne de analiză a calității apelor și mediului; asigurarea suportului științific în monitoringul calității și cantității apelor; elaborarea bazelor de date geospațiale și GIS ale resurselor acvatice și naturale; promovarea cercetărilor interdisciplinare; editarea ghidurilor și materialelor tehnico-științifice metodologice pentru analiza calității resurselor acvatice și mediului; elaborarea recomandărilor pentru managementul efectiv al resurselor naturale, oferirea serviciului de consultanță pe diferite proiecte naționale și internaționale în domenii conform agendei științifice ale AȘM; educația și pregătirea cadrelor conform cerințelor internaționale.

BIBLIOGRAFIE

1. DANUBIUS-RI (Research Infrastructure): infrastructură distribuită pan-europeană de cercetare sub coordonare românească. 2016, Academia Română, Comunicare de presă. http://www.academiaromana.ro/comunicateAR/doc2016/d0523-ComunicatPresa-DANUBIUS.pdf

2. DANUBIUS-RI: THE INTERNATIONAL CENTRE FOR ADVANCED STUDIES ON RIVER–SEA SYSTEMS (2016) Danube INCO.NET. https://danube-inco.net/object/ project/16744

3. Raport al comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor privind guvernanța strategiilor macroregionale. Comisia Europeană, Bruxelles, 20.05.2014, COM(2014) 284 final.

4. Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. on the implementation of EU macro-regional strategies. Brussels, 16.12.2016, COM(2016) 805 final, https://ec.europa.eu/transparency/regdoc /rep/1/2016/EN/COM-2016-805-F1-EN-MAIN-PART-1.PDF

5. Stănică A. (2015) DANUBIUS RI. Sau cum și-a propus stiința să salveze Delta Dunării. Știinţa&Tehnică, Jan. 18 http://stiintasitehnica.com/danubius-ri-sau-cum-si-a-propus-stiinta-sa-salveze-delta-dunarii/

6. Stănică A., M. Sidoroff, S. Lițescu și altele (2014) RAPORT DE ANALIZA PRIVIND POTENTIALUL TEHNIC SI STIINTIFIC EXISTENT IN REGIUNEA DUNARII, RELEVANT PENTRU MANAGEMENTUL INTEGRAT AL SISTEMELOR FLUVIU – DELTA – MARE. Pachet de Lucru # 2. (2014) GEOECOMAR, INSB, FM Management Consultancy SRL, GEA Strategy & Consulting SA http://www.geoecomar.ro/website/docs/proiecte/proiect_sectorial_S7-2013/2_RO_Raport%20Etapa%20II%20(partial)%20ESFRI%20DANUBIUS-RI.pdf

7. STRATEGIA UE PENTRU REGIUNEA DUNĂRII. Eforturi inute în abordarea provocărilor comune. PANORAMA INFOREGIO, UE, Politica Regională. Nr 37, 2011. 29 p. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag37/mag37_ro.pdf

LINKURI UTILE

DG Regio (Comisia Europeană) http://ec.europa.eu/regional_policy/cooperate/danube/index _en.cfm;

International Commission for the Protection of the Danube River http://www.icpdr.org/main/;

Programul Transnațional Dunărea http://www.interreg-danube.eu/

AVANTAJELE EXCEPŢIONALE ALE TRANSMISIILOR PRECESIONALE ÎN CONTEXTUL DEZVOLTĂRII „TRANSMISIILOR MOLECULARE”, DESEMNATE CU PREMIUL NOBEL – 2016

Academician **Ion BOSTAN**
Universitatea Tehnică a Moldovei

EXCEPTIONAL ADVANTAGES OF PRECESSIONAL TRANSMISSIONS IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF ”MOLECULAR TRANSMISSIONS”, AWARDED WITH THE NOBEL PRIZE-2016

Summary: The article reflects aspects of content and appraisals of awarding the Nobel Prize 2016 in science of researchers J.-P. Sauvage, J. F. Stoddart and B. L. Feringa for ”Design and synthesis of molecular machines”. By three outstanding inventions (three steps) the Nobel Prize winners managed to revolutionize the machines' synthesis at molecular level, and obtained machines which are a million times smaller than a millimeter, or a thousand times smaller than a human hair. Applications of molecular machines, in general, and molecular mechanical transmissions and engines, in particular, will revolutionize the fields of information technology, computers with molecular nano chips, nano systems for energy storage, nano-robots, medicine, etc.

The article describes the exceptional advantages of precessional transmissions in the development of molecular transmissions. The paper presents constructive-kinematic peculiarities of molecular precessional transmissions developed at the Technical University of Moldova (TUM). Also molecular precessional motor is presented which was elaborated in 2011 at TUM, based on another functional principle of converting chemical energy into mechanical energy with controllable motions which is different from the one proposed in 1999 by B. L. Feringa and achieved in 2009 by C. Joachim – considered the first in the world who managed to rotate a molecular wheel.

Keywords: molecular mechanical transmissions, molecular precessional motors, molecular machines, conversion of chemical energy into mechanical energy, molecules with controllable motions, molecular rotating wheel.

Rezumat: Articolul reflectă aspecte tematice și aprecieri referitoare la acordarea în anul 2016 a Premiului Nobel în știință cercetătorilor J.-P. Sauvage, J. F. Stoddart și B. L. Feringa pentru „Proiectarea și sinteza mașinilor moleculare”. Câștigătorii Premiului Nobel, prin trei invenții remarcabile (trei pași), au reușit să pună bazele fundamentale și să revoluționeze sinteza mașinilor la nivel molecular, ca să obțină astfel mașini de un milion de ori mai mici decât un milimetru sau de o mie de ori mai mici decât firul de păr. Aplicațiile mașinilor moleculare, la general, a transmisiilor mecanice și motoarelor moleculare, în particular, vor revoluționa domeniile tehnologiilor informaționale, calculatoarelor cu nanocipuri moleculare, nanosistemelor de depozitare a energiei, nanoroboților, medicinii etc.

În articol sunt expuse avantajele excepționale ale transmisiilor precesionale în contextul dezvoltării transmisiilor moleculare. Sunt prezentate particularitățile constructiv-cinematice ale transmisiilor precesionale moleculare proiectate la Universitatea Tehnică a Moldovei (UTM). De asemenea, este prezentat nanomotorul precesional molecular elaborat la UTM în anul 2011 în baza unui alt principiu funcţional de transformare a energiei chimice în energie mecanică cu mișcări controlabile, deosebit de cel propus în 1999 de către deținătorul Premiului Nobel - 2016 B. L. Feringa sau de cel realizat în 2009 de către C. Ioachim și considerat primul în lume care a reușit să rotească o roată moleculară.

Cuvinte-cheie: transmisii mecanice moleculare, motoare precesionale moleculare, mașini moleculare, transformarea energiei chimice în energie mecanică, molecule cu mișcări controlabile, roata moleculară rotitoare.

1. EVOLUŢIA IMAGINAŢIEI DE LA FANTEZIE LA REALITATE

1.1. Inventarea dispozitivului laser și explozia tehnologiilor laser

Cel mai reprezentativ exemplu al traseului evolutiv de la *imaginaţia fantastică* la *tehnologii și aplicaţii reale* în domeniul ingineriei poate fi considerat „Hiperboloidul inginerului Garin” descris în romanul știinţifico-fantastic omonim al lui Aleksei Tolstoi. Protagonistul cărţii, inginerul Garin, obsedat de dorinţa de a deveni „stăpânul lumii”, inventează o super-armă denumită *hiperboloid.* După principiul funcţional, aceasta reprezenta de fapt un laser (acronim provenit din engleză de la denumirea *Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation*) ce tăia printr-o rază de energie concentrată obiectele din calea lui.Traseul evolutiv al hiperboloidului inginerului Garin, de la

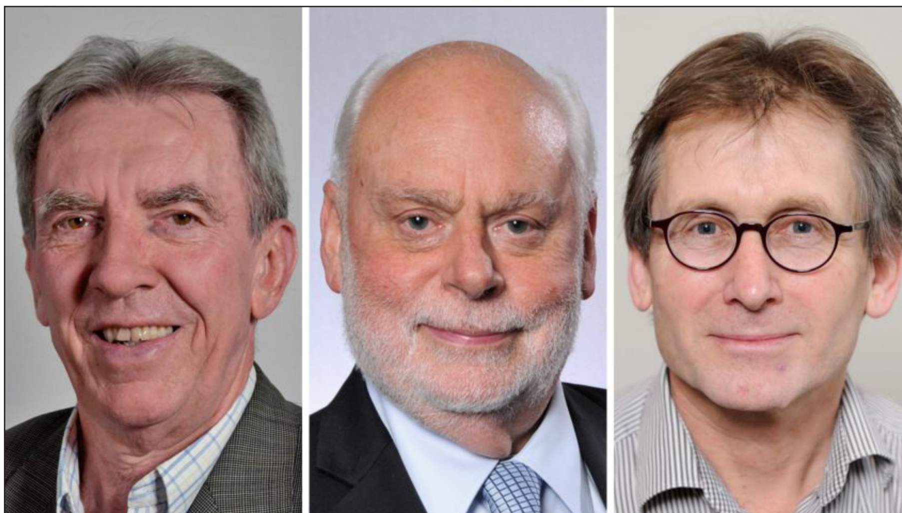

Figura 1. Laureații Premiului Nobel pentru Chimie – 2016: J.-P. Sauvage (stânga), Sir J. F. Stoddart (centru) și B. L. Feringa (dreapta) pentru lucrarea *Proiectarea și sinteza mașinilor moleculare*

imaginația fantastică, expusă în romanul editat în anul 1927, până în anul 1964, când pentru invenția laserului, cercetătorilor Ch. Tomas, N. Basov și A. Prohorov li s-a decernat Premiul Nobel, a durat ceva mai puțin de patru decenii.

De la nominalizarea din 1964 și până în prezent s-a produs o adevărată explozie a tehnologiilor laser în cele mai diverse domenii ale activității umane: în tăierea metalelor și prelucrarea suprafețelor pieselor mașinilor; în medicină și stomatologie; în știința și tehnica de calcul; în telecomunicații și tehnica de imprimare a informației; în tehnica de măsurări și de generare a suprafețelor complexe; în tehnologiile informaționale și comunicațiile codate; în agricultură și biotehnologii etc.

1.2. Proiectarea și sinteza mașinilor moleculare, nominalizate cu Premiul Nobel - 2016 – o nouă epocă în mașinologie

Un exemplu de ultima oră, similar ca importanță cu inventarea laserului, sunt *mașinile moleculare*. Academia Regală Suedeză de Știință, la 5 octombrie 2016, a acordat, iar la 10 decembrie 2016, în cadrul ceremoniei oficiale de la Stockholm, au fost înmânate Premiile Nobel cercetătorilor PhD. Jean-Pierre Sauvage din Franța (Universitatea Strasbourg), PhD. J. Fraser Stoddart din SUA (Universitatea Northwestern) și PhD. Bernard L. Feringa din Olanda (Universitatea Groningen) (figura 1) pentru lucrarea *Proiectarea și sinteza mașinilor moleculare*. Acest eveniment crucial a pus temelia unei noi epoci în mașinologie datorate cercetărilor la joncțiunea domeniilor chimiei moleculare și mecanicii fine. Cercetările științifice privind dezvoltarea transmisiilor mecanice, motoarelor, dispozitivelor, roboților și mașinilor cu dimensiuni la scară moleculară vor constitui în viitor un nou domeniu de cercetare-inovare.

Înalta Comisie Nobel, în cadrul prezentării lucrării *Proiectarea și sinteza mașinilor moleculare*, a constatat că: „(…) la ora actuală, transmisiile mecanice, motoarele și mașinile moleculare funcționale în mare parte *rămân a fi jucării ale imaginației umane*, acestea încă nu au putut avea aplicații funcționale reale, fiindcă ele se construiesc foarte greu, dar și mai dificil este să le forțezi să lucreze". În urma acestei constatări a Comisiei apare o întrebare retorică: ***Pentru ce dar a fost acordat Premiul Nobel?!***

1.3. Trei pași fundamentali spre „proiectarea și sinteza mașinilor moleculare"

Pentru a formula un răspuns adecvat la întrebarea retorică adresată Comisiei Nobel, propun pentru început (*notă – I. Bostan*) să generalizăm noțiunea de *mașină* (macromașină). Astfel, potrivit definițiilor acceptate în mașinologie, mașina îndeplinește o funcție distinctă prin transformarea energiei dintr-o formă în alta și este compusă din piese separate, legate univoc mecanic, formând cuple cinematice și articulații cu mișcări relative între ele cu diferite grade de mobilitate.

Transpunând caracteristicile definitorii proprii macromașinilor către *mașinile moleculare*, autorii au întreprins trei pași fundamentali pentru a putea realiza proiectarea și sinteza mașinii la scară moleculară.

Primul pas. În anul **1983**, ***Jean-Pierre Sauvage*** a propus să unească două molecule inelare într-un lanț, atribuindu-le legătură mecanică mai liberă decât în legăturile covalente obișnuite (mai puternice).

Pasul doi. În anul **1991**, ***Fraser Stoddart*** a propus crearea unui cuplu cinematic compus dintr-un ax (arbore) molecular, pe care se rotește sau se deplasează axial un inel molecular.

Pasul trei. În anul **1999**, ***Bernard Feriga*** a propus

crearea unui motor molecular compus dintr-un rotor molecular cu mișcare de rotaţie continuă în aceeași direcţie.

Prin aceşti trei paşi, autorii au pus bazele fundamentale ale unei noi epoci în mașinologie, și anume în dezvoltarea mașinilor moleculare și a componentelor acestora – a transmisiilor mecanice, a motoarelor și a dispozitivelor moleculare cu mișcări controlabile atunci când primesc energie din exterior.

Pornind de la aceste considerente, înalta Comisie Nobel, în cadrul şedinţei de prezentare a lucrării, a mai constatat următoarele: „(…) autorii nominalizaţi, prin cei trei paşi propuşi în premieră, de fapt au pus bazele fundamentale ale proiectării şi sintezei *mașinilor moleculare*, care în viitor vor revoluţiona diverse domenii ale activităţilor umane, în special în tehnologiile informaţionale şi în medicină. Prin cei trei paşi propuşi de nominalizaţii la Premiul Nobel, aceştia au deschis calea spre a forţa maşinile moleculare să lucreze. Toate celelalte ţin de ziua de mâine. Este posibil că viitorul maşinilor moleculare şi al componentelor acestora, al transmisiilor mecanice, motoarelor şi dispozitivelor moleculare va fi legat de sinteza și dezvoltarea unor noi concepte de supercalculatoare, de noi materiale, senzori și sisteme de stocare a energiei supraconcentrate".

Făcând analogie cu explozia tehnologiilor laser, declanșată odată cu acordarea, în 1964, a Premiului Nobel pentru dispozitivul laser, sigur că și în cazul nanomașinilor după 2016 va urma o explozie în proiectarea și sinteza mașinilor moleculare, precum și în aplicarea acestora.

De fapt, procesul deja a început. Astfel, după **pasul trei,** propus de Bernard Feringa în 1999, un *motor molecular* a fost dezvoltat de Christian Ioachim, profesor invitat la A*STAR's Insitute of Materials Research and Engineering din Singapore, care, în anul 2009, primul în lume și-a dat seama cum să comunice mișcare de rotaţie controlabilă unei roţi dintr-o transmisie mecanică moleculară cu diametrul de d = 1,2 nm (figura 2) [1].

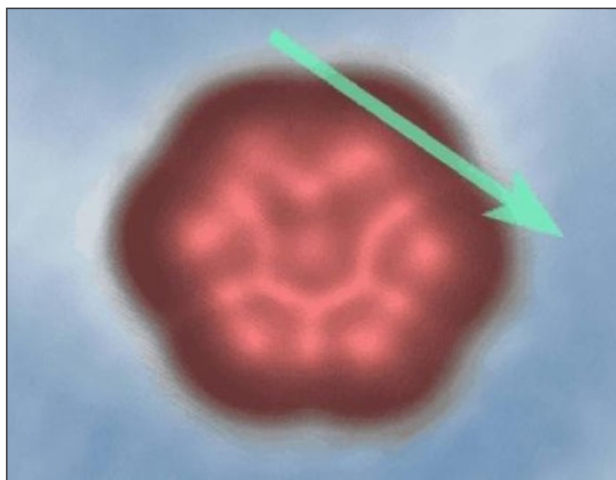

Figura 2. Prima transmisie moleculară din lume, forţată să se rotească controlat, reprodusă în revista *Nature Materials* la 14 iunie 2009

Referitor la importanţa lucrării *Proiectarea și sinteza mașinilor moleculare*, periodicul britanic „The Guardian" scrie următoarele: „Cei trei au făcut descoperiri revoluţionare în domeniul *mașinilor moleculare* – au creat structuri de mărimi nanometrice cu mișcări controlabile, cu ajutorul cărora energiile chimice pot fi convertite în forţe mecanice. Sunt mașini moleculare cu mișcări controlabile ce pot îndeplini anumite sarcini atunci când capătă energie, astfel încât pot fi folosite cu mari beneficii mai ales în IT și în Sănătate".

Așadar, aceşti cercetători au reuşit să revoluţioneze sinteza maşinilor la nivel molecular, extinzând gama dimensională a maşinilor de la macromaşinile existente cu diametrul rulmenţilor ajuns la 8 metri, până la nanomaşini de un milion de ori mai mici decât un milimetru, adică de o mie de ori mai mici decât diametrul unui fir de păr.

Perspectivele de dezvoltare a maşinilor moleculare sunt imense, domeniile de aplicaţii sunt incredibile, iar rezultatele la care ne aşteptăm sunt fantastice – în aceşti termeni Comitetul Nobel a apreciat lucrarea *Proiectarea și sinteza mașinilor moleculare* în cadrul şedinţei de acordare a Premiului Nobel.

Această realizare a autorilor se consideră un strălucit debut al unei ***noi epoci în domeniul mașinologiei la scara moleculară.***

Savanţii câștigători ai Premiului Nobel pentru *Proiectarea și sinteza mașinilor moleculare* consideră că aplicaţiile *mașinilor moleculare* vor revoluţiona medicina, spre exemplu, prin: transportul cu vehicule moleculare (figura 3) al medicamentelor la adresă exactă către celulele canceroase; efectuarea intervenţiilor chirurgicale cu aplicarea roboţilor moleculari; utilizarea roboţilor şi a dispozitivelor moleculare pentru a pătrunde în interiorul celulelor umane şi a efectua „anumite reparaţii" fără a le afecta; elaborarea unor noi metode de administrare a medicamentelor; înlocuirea conţinutului unor substanţe medicamentoase etc.

De asemenea, în baza transmisiilor, motoarelor și dispozitivelor moleculare se vor dezvolta noi concepte de calculatoare și tehnologii de comunicare, iar în baza mașinilor moleculare cu anumite funcţii se va putea înlocui „Chimia stocastică" actuală cu „Chimia algoritmică".

Autorii totodată avertizează că transmisiile mecanice moleculare cu rapoarte mari de transformare a mișcării în sarcini foarte mari și cu frecvenţă de până

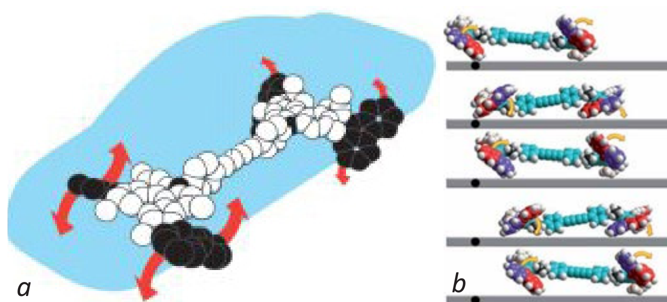

Figura 3. Vehicul molecular (a) cu mecanism de acţionare molecular (b)

la zeci de mii de rotaţii pe secundă pot concentra energii supraenorme (**P**, N·m·s^{-1}; **T**, N·m; ω, s^{-1}]), care pot fi utilizate pentru arme de distrugere în masă. Conform prognozei autorilor, aceste arme, fără aplicarea sancţiunilor de interzicere, pot fi realizate peste 20-30 de ani.

1.4. Evoluţia, similitudinile şi consecinţele celor două inovaţii apreciate cu Premiul Nobel

Cele două mari invenţii au parcurs acelaşi traseu evolutiv. În cazul laserului, perioada de transpunere a *imaginaţiei fantastice în realitate* a demarat cu „Hiperboloidul ...” publicat în 1927 (de fapt, având în spate principiile de funcţionare enunţate în 1916 de Albert Einstein şi legea radiaţiei a lui Max Planck, date uitării însă până după cel de-al Doilea Război Mondial) şi s-a finalizat odată cu decernarea Premiului Nobel pentru dispozitivul laser în 1964.

În cazul maşinilor moleculare, primele lucrări ştiinţifice au apărut la începutul anilor 1980, acestea fiind catalogate de către maşinologii timpului drept „imaginaţii fantasmagorice”, iar 1983 poate fi considerat anul de start al cercetărilor de transpunere a fantasticului în realitate. Procesul a durat până în 2016, când lucrarea *Proiectarea şi sinteza maşinilor moleculare* a fost nominalizată la Premiul Nobel.

Este semnificativ şi totodată surprinzător faptul că ambele invenţii – şi *laserul*, şi *maşinile moleculare* – au pornit de la imaginaţii fantastice, prima în 1927, iar a doua în 1983, având nevoie practic de aceeaşi perioadă de 34-37 de ani pentru a se dezvolta până la invenţii nominalizate cu cel mai prestigios premiu pentru ştiinţă din lume – Premiul Nobel.

Consecinţele tehnologiilor laser asupra progresului tehnico-ştiinţific, cu impact practic asupra tuturor domeniilor activităţii umane, astăzi, peste 52 de ani de la decernarea Premiului Nobel, sunt cunoscute şi pot fi considerate revoluţionare.

Efectele celei de-a doua invenţii, a maşinilor moleculare, asupra activităţilor umane astăzi încă nu le cunoaştem. Dar, continuând analogia cu tehnologiile laser şi ţinând cont de concluziile autorilor nominalizaţi, inclusiv ale Comitetului Nobel, putem prezice că, în următorii 40-50 de ani, se vor dezvolta tehnologii revoluţionare şi în domeniul maşinilor moleculare.

Crearea transmisiilor mecanice moleculare şi a motoarelor moleculare reprezintă un rezultat al cercetărilor la joncţiunea domeniilor chimiei moleculare şi mecanicii fine. Prin îmbinarea spectaculoasă a realizărilor bazate pe cercetările fundamentale în domeniul chimiei moleculare şi pe cele aplicative în domeniul mecanicii fine obţinute până în prezent, s-a pus temelia unei noi direcţii ştiinţifico-practice de proiectare, sinteză şi aplicaţii revoluţionare ale maşinilor moleculare.

2. DEZVOLTAREA TRANSMISIILOR MOLECULARE ÎN PLAN MONDIAL

Potrivit înaltei Comisii Nobel, meritul celor trei câştigători ai Premiului Nobel constă în inovaţiile propuse în anul 1983 de către J.P. Sauvage, în 1991 de către F. Stoddart şi în 1999 de către B. Feringa, considerându-le drept un aport integru realizat în trei paşi consecutivi, prin care s-au pus bazele fundamentale ale dezvoltării *maşinilor moleculare*. De asemenea, Comisia Nobel a menţionat încă un aspect important, şi anume că aplicaţiile maşinilor moleculare ţin totalmente de viitor. Astfel ea vine să confirme importanţa revoluţionară a domeniului şi totodată se adresează cu un apel şi un îndemn către cercetători de a se include în dezvoltarea maşinilor moleculare, pentru ca pe viitor acestea să fie utilizate în cele mai diverse domenii ale activităţii umane.

Domeniului dezvoltării transmisiilor moleculare au fost consacrate o serie de lucrări, la unele dintre care s-au referit şi autorii monografiei *Antologia invenţiilor*, acad. I. Bostan ş.a.: *Transmisii Planetare Precesionale Cinematice*; *Mini- şi nanotransmisii moleculare precesionale*, vol. 4, 636 p. [2], lucrare editată în anul 2011 la Chişinău.

Pentru a nu lăsa loc interpretărilor inoportune din partea cititorilor, în continuare voi prezenta informaţia referitoare la transmisiile precesionale moleculare, elaborate în cadrul Universităţii Tehnice a Moldovei, expusă în *Antologia invenţiilor* [2], fără a introduce modificări sau comentarii suplimentare decât cele făcute cu cinci ani în urmă.

2.1. Modele simulate de nanotransmisii [2, p. 34, 35, 36].

Reducerea dimensiunilor transmisiilor mecanice şi ale motoarelor electrice până la dimensiuni de microni se pare că este limita posibilului. Ce transmisii pot fi create cu dimensiuni nano? Ce principii noi vor fi elaborate pentru crearea lor? Vincenzo Balzani, Margherita Venturi şi Alberto Credi, autorii articolului [3] vin cu o idee provocatoare de a se ajunge de la

Figura 4. De la transmisiile mecanice ale lui da Vinci la nanotransmisiile moleculare

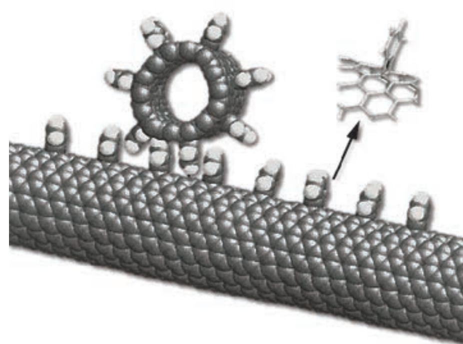

Figura 5. Nanotransmisie moleculară cu curea [4]

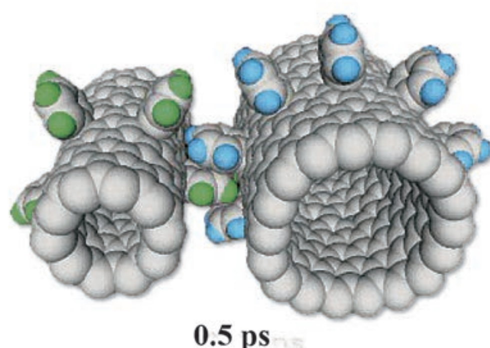

Figura 6. Nanotransmisie moleculară ordinară [4]

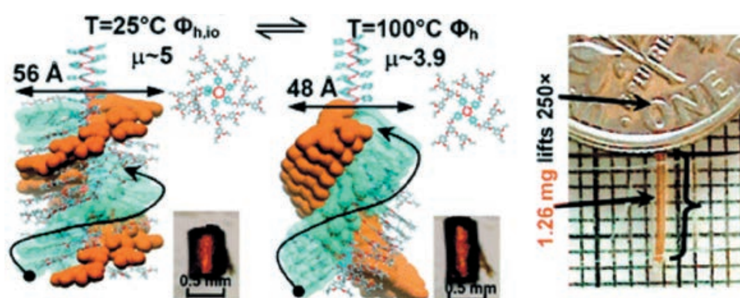

Figura 7. Structură dendronizată pentru formarea transmisiei elicoidale moleculare [5]

transmisiile lui Leonardo da Vinci, fabricate în lemn, la transmisiile moleculare (figura 4). Ideea constă în formarea unor „roţi dinţate" din aglomeraţii de molecule, aranjându-le într-un mod stabilit.

În figura 5 este prezentat modelul unei transmisii moleculare cu „curea cu dinţi", iar în figura 6 – cel al unei transmisii moleculare ordinare cu două „roţi dinţate cilindrice", elaborate de cercetătorii britanici Jie Hany, Al Globus, Richard Jaffe şi lenn Deardorff.

În figura 7 [5] este prezentată o structură dendronizată elicoidală de polimer, corespunzătoare pentru formarea unei nanotransmisii elicoidale, capabile să deplaseze obiecte cu mase de 250 de ori mai mari decât masa ei.

Un interes aparte prezintă câteva modele de transmisii moleculare elaborate de cercetătorul american K. Eric Drexler de la IMM (Institute for Molecular Manufacturing) [6]. În figura 8 *a, b* sunt modelate două transmisii moleculare cu „*roţi dinţate cilindrice*" într-o treaptă (*a*) şi două trepte (*b*). În figura 8 *c, d* este prezentată o transmisie planetară cu nouă *sateliţi*, *roată solară* şi *centrală*, formate din aglomeraţii de atomi aranjaţi într-un mod anumit. În figura 9 *e, f* este modelat un diferenţial în softul *NanoEngineer* de către cercetătorii K. Eric Drexler de la Georgia Tech. University, SUA.

3. MODELE DE NANOTRANSMISII ŞI NANOMOTOREDUCTOARE MOLECULARE PRECESIONALE *2K-H* (publicate în anul 2011, în [2, p. 72-76])

Previziunile savanţilor [3-7] din domeniile nanotehnologiilor şi chimiei macromoleculare privind crearea, în baza unor tehnici speciale, a diferitelor mecanisme şi maşini funcţionale la scară moleculară deschid oportunităţi noi de conlucrare a specialiştilor la joncţiunea domeniilor mecanic şi nanotehnologic. Astfel, în literatura de specialitate au apărut informaţii despre realizările cercetătorilor italieni [3] referitoare la încercările de prototipare a transmisiei mecanice a lui Leonardo da Vinci la nivel molecular, a transmisiilor prin curea cu dinţi şi cu roţi cilindrice prototipate de către savanţii britanici [4], a transmisiilor planetare cu sateliţi şi a diferenţialelor prototipate de către cei americani [5, 6]. În toate sursele ştiinţifice se menţionează conlucrarea cercetătorilor din cel puţin două domenii – cel al nanotehnologiilor şi cel al mecanicii fine. Datorită particularităţilor constructiv-cinematice unice ale transmisiilor precesionale, legate de mişcarea sfero-spaţială a satelitului, prin care se asigură raporturi de transformare a mişcării foarte mari, aces-

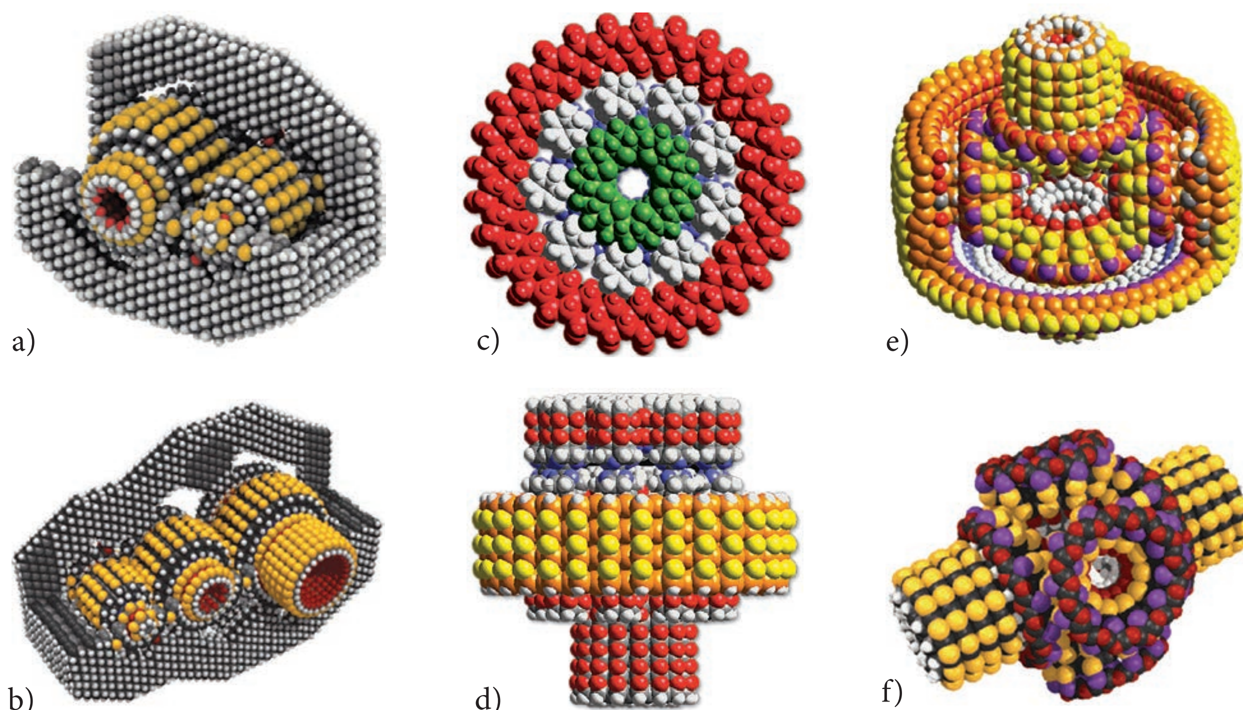

Figura 8. Nanotransmisii moleculare: transmisie cu roţi dinţate cilindrice într-o treaptă (a); transmisie cu roţi dinţate cilindrice în două trepte (b); transmisie planetară cu nouă sateliţi (c, d); diferenţial (e, f)

tea, în viziunea autorilor, prezintă un interes aparte din punctul de vedere al prototipării lor la nivel molecular.

3.1. Nanotransmisia precesională moleculară 2K-H[1] (publicată în anul 2011 în [2, p. 72-74]

Specificul constructiv al transmisiilor precesionale asigură construirea tuturor elementelor structurale (ale satelitului, roţilor dinţate centrale, arborilor și carcasei), spre exemplu, din nanotuburi de carbon multi-pereţi concentrici prin tehnologii de sintetizare devenite recent accesibile practicii inginereşti.

În figura 9, autorii prezintă construcţia nanotransmisiei precesionale moleculare de tip *2K-H*, constituită din satelitul *1*, cu două coroane *2* şi *3* compuse din atomi, câmpurile periferice ale cărora formează suprafeţe înfășurătoare cu profil în arc de cerc, similar din punct de vedere geometric cu cele ale coroanelor satelitului din transmisia precesională obişnuită. Danturile roţilor centrale *4* şi *5* sunt constituite din atomi amplasaţi în spaţiu astfel încât înfăşurătoarea câmpurilor de interacţiune atomică să formeze suprafeţe imaginare convex-concave congruente cu profilul dinţilor din transmisia precesională obişnuită. Numărul dinţilor cu suprafeţe imaginare descrise în arc de cerc, care formează danturile *2* şi *3* ale satelitului, trebuie să fie $Z_2 = Z_3 +1, 2, 3, 4...$, iar al dinţilor roţilor centrate ce formează danturile conjugate cu profil convex-concav – $Z_4 = Z_2 \pm 1$ și $Z_5 = Z_3 \pm 1$.

Principiul de funcţionare a nanotransmisiei este similar cu cel al transmisiei precesionale obişnuite. La rotirea arborelui de intrare 6, satelitul 1 va efectua mişcare sfero-spaţială în jurul centrului de precesie O şi coroanele acestuia, cu numerele de dinţi Z_2 şi Z_3 , vor interacţiona cu dinţii roţilor centrale Z_4 şi Z_5. În cazul în care roata centrală *4* este imobilizată, raportul de transmitere la arborele *7* va fi:

$$i = \frac{Z_2 Z_5}{Z_3 Z_4 - Z_2 Z_5} \qquad (1)$$

În funcţie de numărul de dinţi Z_2, Z_3, Z_4 şi Z_5 şi de coraportul lor, reducerea mişcării poate fi de la ±10 până la *3600* într-o singură treaptă.

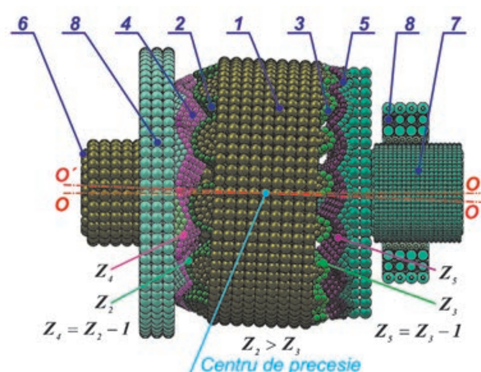

Figura 9. Nanotransmisia precesională moleculară *2K-H*

[1] Nanotransmisia precesională moleculară 2K-H, publicată în [2, p. 72-74,], a fost elaborată şi proiectată în anul 2011 de către acad. I. Bostan, asistat de d.ş.t. A. Sochireanu.

Exemplele de creare a transmisiilor moleculare în multe trepte, prezentate în figura 8 *b* [6], şi a celor planetare din figura 8 *c,d* ne demonstrează că raportul de transmitere poate avea importanţă. În acest sens, menţionăm că o eventuală transmisie precesională construită conform structurii cinematice *2K-H* complexe (v. structura cinematică [8, figura 2.7]) poate avea un raport de reducere a mişcării de rotaţie de peste *10 000 000* într-o construcţie doar cu doi sateliţi. Conform sursei [5], o transmisie elicoidală moleculară este capabilă să deplaseze obiecte cu mase de 250 de ori mai mari decât masa ei proprie, capacitate dependentă de raportul de reducere a mişcării de rotaţie (i=250). În acest context menţionăm că raportul de reducere a rotaţiilor în transmisia precesională moleculară poate fi de zeci de milioane.

Potivit previziunilor făcute în [3-7], autorii consideră că transmisiile precesionale (TP) moleculare vor prezenta un interes deosebit din următoarele considerente:

- posedă posibilităţi excepţionale de reducere a mişcării de rotaţie;
- mişcarea sfero-spaţială a satelitului este similară cu mişcarea spinului atomilor;
- posedă simplitate constructivă cu doar patru elemente structurale, care pot fi construite, de exemplu, din nanotuburi de carbon.

Utilizând principiul de transformare a mişcării şi a sarcinii în TP cu mişcare sfero-spaţială cu un punct fix al satelitului şi particularităţile constructiv-cinematice ale acestora, în [2] autorii propun structura constructivă a unui nanomotoreductor precesional.

3.2. Nanomotoreductor precesional molecular[2] (publicat în anul 2011 în [2], p. 74-76)

Admitem că în baza tehnologiilor speciale menţionate în [3-7] construim un satelit cu două coroane de dinţi, cu geometria angrenajelor similară celei din transmisia prezentată în figura 9. Prin tehnologiile menţionate, la corpul satelitului *1* (figura 10) fixăm imobil atomi ionizaţi în spaţiul trunchiului de con *abcd*, receptivi la acţiunea din exterior, spre exemplu, a unui câmp electrostatic rotativ, a unui câmp electromagnetic sau de radiaţie etc. Acţiunea sursei energetice exterioare rotative asupra atomilor ionizaţi cu viteza unghiulară $\omega_0 = \omega_s$ antrenează satelitul în mişcare sfero-spaţială, rotindu-l în jurul propriei axe *O'O'* cu viteza unghiulară:

$$\omega_1 = \frac{\omega_s}{i} \tag{2}$$

unde:

$$i = \frac{Z_2}{Z_4 - Z_2}$$

Dacă $Z_4 = Z_2 - 1$, atunci $\omega_1 = \frac{\omega_s}{Z_2}$, iar dacă $Z_4 = Z_2 + 1$, atunci $\omega_1 = -\frac{\omega_s}{Z_2}$.

În ansamblu, reducerea vitezei unghiulare la arborele de ieşire *7* al transmisiei va fi:

$$\omega_1 = \frac{\omega_s (Z_3 Z_4 - Z_2 Z_5)}{Z_2 Z_5} \tag{3}$$

unde:

$$Z_4 = Z_2 - 1,\ Z_5 = Z_3 - 1,\ Z_2 > Z_5.$$

În figura 11 este prezentat nanomotoreductorul precesional *2K-H*, cu principiul de funcţionare bazat pe comunicarea porţiunii *6* a unei mişcări rotative diurne cu unghiul de nutaţie θ, iar satelitului *1* – a mişcării sfero-spaţiale cu un punct fix. Unghiul de nutaţie θ a mişcării sfero-spaţiale a satelitului *1* poate varia $1^o < \theta < (15 - 20^o)$ şi se selectează în funcţie de aceiaşi parametri geometrici (δ, β, θ, Z_4 Z_5 $Z_{2(3)} = Z_{4(5)} \pm 1$ ai angrenajelor precesionale obişnuite. Astfel, particularităţile constructiv-cinematice şi principiul specific de transformare a mişcării în TP asigură comasarea funcţiilor de motor şi de reductor într-o singură construcţie – nanomotoreductorul precesional.

[2] Nanomotoreductorul precesional molecular, publicat în [2], paginile 74-76, a fost elaborat şi proiectat în anul 2011 de către acad. I. Bostan asistat de d.ş.t. M. Vaculenco.

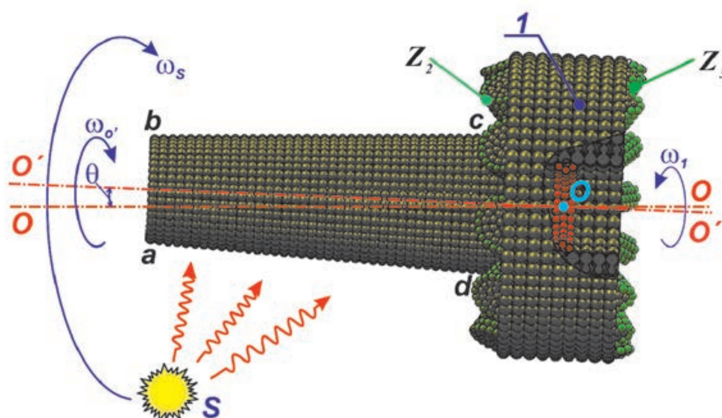

Figura 10. Cinematica satelitului nanomotoreductorului precesional

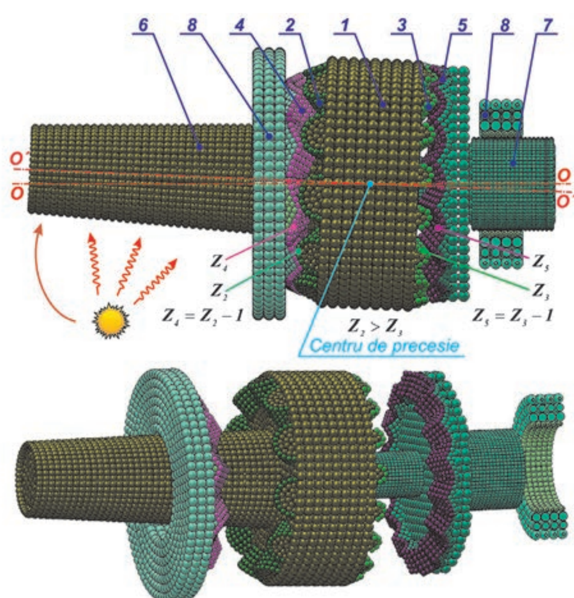

Figura 11. Nanomotoreductorul precesional *2K-H* (a) în varianta desfăşurată (b)

Autorii consideră că în baza transmisiilor planetare precesionale pot fi construite nanotransmisii într-o gamă de peste 20 de scheme structurale prezentate în [8].

Conform previziunilor specialiştilor, nanotransmisiile şi nanomotoreductoarele moleculare vor găsi aplicaţii electronice, optice, magnetice, mecanice în cele mai diverse nanosisteme inginereşti cu proprietăţi şi efecte astăzi încă greu de imaginat.

Peste cinci ani de la publicarea în anul 2011 a *Antologiei Invenţiilor* [2], putem face câteva constatări referitor la dezvoltarea tehnologiilor moleculare:

1. În plan mondial se atestă un interes deosebit privind dezvoltarea maşinilor moleculare şi a componentelor acestora – transmisiilor şi motoarelor moleculare, sub aspectul modelării lor computerizate şi al sintezei.

2. În pofida constatării din p.1, până în prezent sinteza maşinilor moleculare în plan mondial se efectuează prin tehnologii moleculare primitive de permutare doar a conglomeraţiilor mari de atomi, „cu supunere" infimă a lor la permutări şi din această cauză nu se asigură un echilibru molecular stabil (din cauza instabilităţii atomilor permutaţi).

3. Până în prezent cercetătorii şi inginerii încă nu au elaborat concepte de „asambloare" sau „dezasambloare" (în engl. „assembler" sau „disassembler") a atomilor în molecule, care în viitor vor fi cele mai importante instrumentarii moleculare utilizate la sinteza (construirea) maşinilor moleculare, prin permutarea atomilor după principiul „unul câte unul" (şi, respectiv, dezasamblarea maşinilor moleculare prin înlăturarea atomilor „unul câte unul"). Funcţionarea asambloarelor moleculari va fi dirijată de computere moleculare [7].

4. Decernarea Premiului Nobel în anul 2016 pentru *Proiectarea şi sinteza maşinilor moleculare* cu certitudine va impulsiona cercetările în domeniul maşinologiei moleculare. Aceasta va conduce la scurtarea timpului de până la elaborarea asamblorilor moleculari şi fabricarea acestora prin tehnologii moleculare dirijate prin intermediul calculatoarelor moleculare. Astfel se vor pune bazele fundamentale ale Industriei Moleculare.

4. AVANTAJELE EXCEPŢIONALE ALE TRANSMISIILOR PRECESIONALE (TP) PENTRU DEZVOLTAREA TRANSMISIILOR ŞI MOTOARELOR MOLECULARE

Nanotransmisiile moleculare cu roţi cilindrice într-o treaptă (figura 8a) şi în două trepte (figura 8b) sunt avantajate prin simplitate constructivă, asigură regim de lucru atât de reducere, cât şi de multiplicare a mişcării şi posedă rapoarte de transmitere, consecutiv i=2÷8 şi i=8÷50. Transmisiile planetare cu nouă sateliţi (figura 8 c, d) asigură rapoarte de transmitere mai mari i=10÷250 şi capacitate portantă înaltă determinată de nouă sateliţi, iar diferenţialul (figura 8 e, f) posedă posibilităţi de reducere diferenţiată a rotaţiei arborelui de intrare.

Dezavantajul major al acestor transmisii constă în faptul că pentru a le forţa să lucreze trebuie să le cuplezi la un motor molecular separat sau să faci cel puţin o roată (sau un arbore) să se rotească.

În *Antologia invenţiilor* [2, p. 73-74] sunt descrise avantajele transmisiilor precesionale favorabile pentru proiectarea şi sinteza transmisiilor şi motoarelor moleculare.

1. Cel mai important avantaj îl reprezintă specificul de transformare a mişcării şi sarcinii utilizat în TP, şi anume a mişcării sfero-spaţiale a satelitului cu un punct fix. Acest specific al TP facilitează sintetizarea motoarelor precesionale moleculare bazându-ne pe un alt principiu decât cel propus în anul 1999 de către laureatul Premiului Nobel - 2016 Bernard Feringa (identificat de către autori ca *pasul trei* al inovaţiilor) sau decât cel realizat în 2009 de către Christian Joachim, considerat primul în lume care a reuşit să rotească o roată moleculară.

Principiul nou, propus în premieră pentru a forţa transmisiile precesionale moleculare să lucreze în calitate de motor molecular, a fost descris în *Antologia invenţiilor* [2, p. 74-76] şi constă în antrenarea satelitului precesional într-o mişcare sfero-spaţială cu un punct fix prin expunerea satelitului la o sursă externă de lumină (sau la sursa unor câmpuri: electrostatic, electromagnetic, de radiaţie) rotativă cu o anumită frecvenţă de rotaţie.

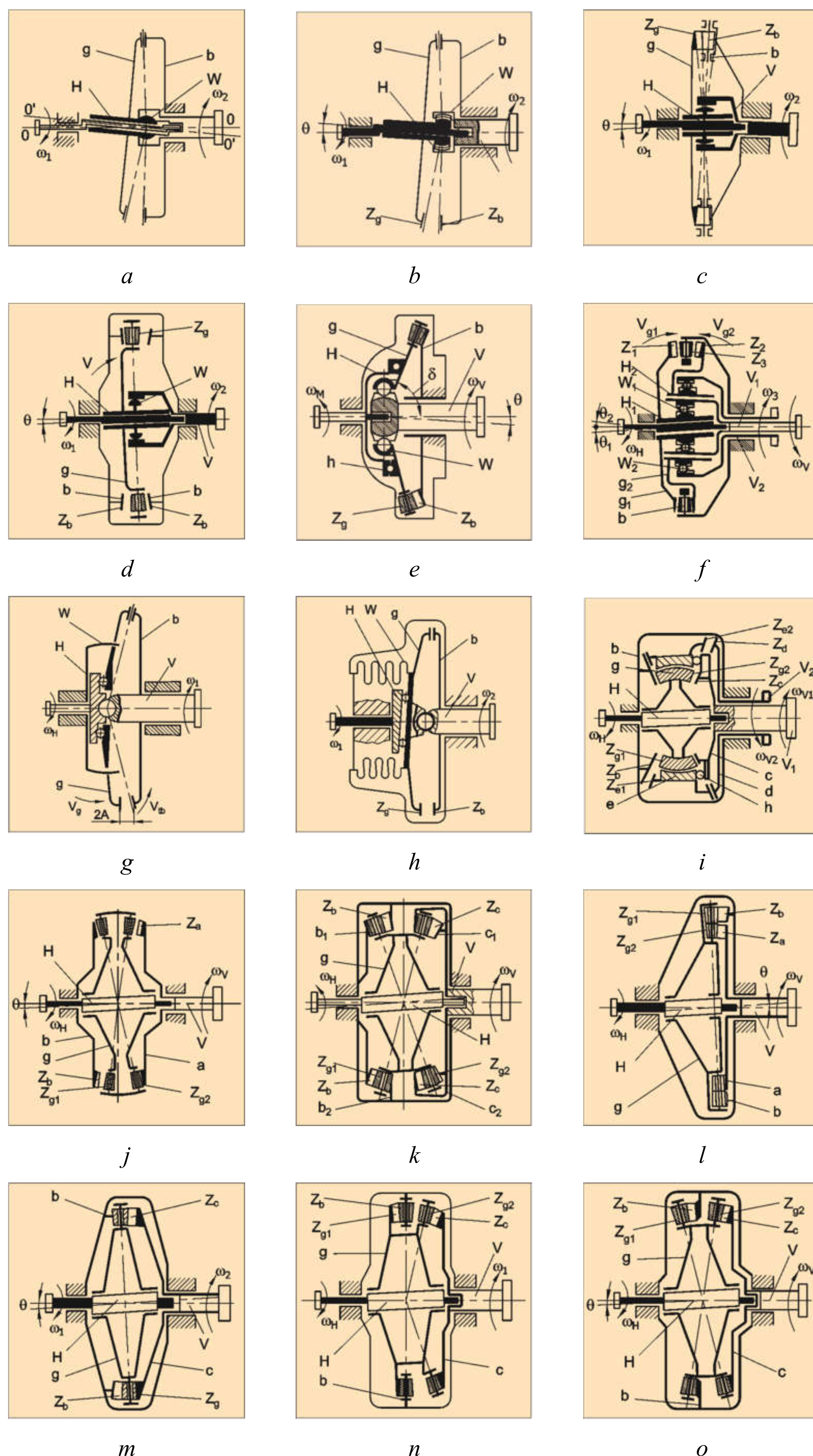

Figura 12. Structuri cinematice ale transmisiilor precesionale:
K-H-V cu roată centrală imobilă (*a-f*), *K-H-V* cu roată centrală mobilă (*g, h*), complexe (*i*) și *2K-H* (*j-o*)
(a, c – roata centrală mobilă, b – roata centrală fixă, g – satelit, H – generator de precesie, V – arborele de ieșire, W – mecanism de preluare și transmitere a mișcării de rotație, Z – numărul de dinți)

Forţele asimetrice din angrenajele laterale vectorial se autocompensează şi sub acţiunea energiei externe (a luminii rotative) comunică satelitului mişcare precesională cvasimecanică cu un unghi de nutaţie (figura 10) determinat de geometria angrenajului format din grupuri de atomi (molecule). La rândul său, satelitul în mişcarea sa precesională (provocată de sursa de energie externă) transmite roţii centrale mobile mişcare de rotaţie cu reducere conform mecanismului existent în macrotransmisiile precesionale.

2. Un alt avantaj al transmisiilor precesionale care facilitează sinteza transmisiilor precesionale moleculare, constă în amplasarea laterală a angrenajelor precesionale, astfel încât profilul înfăşurătoarei câmpurilor grupurilor de atomi (molecule) ce formează dinţii satelitului să descrie arcuri de cercuri, iar înfăşurătoarea dinţilor roţilor centrale să descrie curbe convex-concave (figurile 9-11) congruente cu profilurile dinţilor din macrotransmisiile precesionale. O atare localizare a grupurilor de atomi (molecule) asigură angrenarea multipară a acestora, iar mişcarea sfero-spaţială cu un punct fix al satelitului și diferenţa grupurilor de atomi (molecule) de ±1 asigură reducerea mişcării rotative cu un raport în diapazonul $i_{HV}^{B} = \pm 10 \div 3600$ în structuri cinematice simple cu doar patru piese constituante prototipate în baza transmisiei precesionale *2K-H* (figura 12 j) [8].

Sinteza transmisiilor precesionale moleculare în baza structurilor cinematice prezentate în figura 12 k-o asigură o varietate largă de amplasări ale grupurilor de atomi (molecule) cu înfășurătoarea lor în formă de profil convex-concav, care ar satisface anumite cerințe ale cercetărilor – proiectanți de transmisii precesionale moleculare cu rapoarte de transmisii $i_{HV}^{B} = \pm 10 \div 3600$. În toate transmisiile precesionale moleculare sintetizate conform structurilor cinematice prezentate în figura 12, danturile roților sau ale sateliților cu bolțuri sunt înlocuite cu dinți cu profilul continuu în formă de arc de cerc datorită faptului că în angrenajele precesionale moleculare lipsesc forţele de frecare. Schimbând doar numărul dinților (a grupurilor de atomi/ molecule), putem în aceeași configurație constructivă a TP să schimbăm substanțial raportul de transmitere, inclusiv direcția mișcării de rotație controlabilă.

3. Pentru proiectarea transmisiilor și a motoarelor moleculare sau, în baza lor, a dispozitivelor, roboţilor, vehiculelor și mașinilor multifuncţionale moleculare, cercetătorii-proiectanţi pot utiliza concepte structurale ale transmisiilor clasice cunoscute în construcţia de macromașini (figura 8 a-f), fiecare dintre care posedă anumite avantaje, deosebite între ele atât constructiv, cât și funcţional.

În acest context, transmisiile precesionale în comparaţie cu alte transmisii clasice posedă o varietate mult mai extinsă de structuri cinematice prezentate în figura 12 [8]. Fiecare dintre structurile cinematice din figura 12 luate drept bază pentru proiectarea și sinteza transmisiilor precesionale sau a motoarelor precesionale moleculare pot să satisfacă diverse cerințe ale cercetătorilor-proiectanți de mașini moleculare. Structurile cinematice K-H-V prezentate în figura 12 a-e, g, de exemplu, sunt construite dintr-un satelit precesional angrenat cu o roată centrală și suplimentar cu un mecanism de preluare și transmitere a mișcării de rotație controlabilă. Aceste transmisii lucrează în regimuri atât de reducere, cât și de multiplicare a mişcării de rotație, cu raportul de reducere (multiplicare) $i_{HV}^{b} = -Z_g / Z_b - Z_g$, când $Z_b = Z_g + 1$, $i_{HV}^{b} = -Z_g$, iar când $Z_b = Z_g - 1$, $i_{HV}^{b} = Z_g$, unde Z_b, Z_g – numărul de grupuri de atomi/ molecule care constituie dinții roții centrale și a satelitului transmisiei precesionale moleculare. Rapoartele de reducere (multiplicare) a mişcării de rotație în transmisia precesională K-H-V variază între $8 < i_{HV}^{b} < 50$. Structura cinematică prezentată în figura 12h poate fi utilizată pentru elaborarea vehiculului molecular care să transporte către celulele cancerigene medicamentele asigurând separarea spațiilor ermetice vacuumate pentru a nu afecta celulele sănătoase, iar structura prezentată în figura 12 f, asigură proiectarea și sinteza transmisiilor precesionale moleculare cu o mișcare de rotație ω_H la intrare și două mișcări de rotație cu $(\pm)\omega_V$ și ω_3 la ieșire.

4. Un alt avantaj de excepţie al TP realizat prin structura cinematică, figura 12, i, neîntâlnit în alte transmisii clasice, constă în posibilitatea de a realiza raporturi de transmisie foarte mari și, corespunzător, momente de torsiune (M_{v2}) de zeci de milioane de ori mai mari la ieșire decât la intrarea în TP moleculară (M_4). Totodată, în TP moleculară, viteza unghiulară la intrare ω_4 poate fi de ordinea miilor de turaţii pe secundă. Astfel, în TP (figura 12 i)moleculară pot fi dezvoltate forțe în mișcări cvasimecanice (momente de torsiune) enorme sau concentrate supra-energii echivalente cu $P = M_{v2}\,\omega_2$ la ieșirea din transmisia precesională moleculară.

5. Un avantaj extrem de important al transmisiilor precesionale constă în comasarea funcțiilor sale cu ale motorului precesional molecular într-o singură construcție. Comasarea este asigurată prin comunicarea unei mișcări de nutație cu unghiul θ către satelitul precesional atunci când motorul molecular primește energie din exterior.

CONCLUZII ȘI CONSTATĂRI

Procesul de dezvoltare a motoarelor moleculare se află acum în acelaşi stadiu în care se afla motorul

electric în anul 1830 când cercetătorii timpului creau diverse dispozitive, pârghii, arbori și roți fără să fie conștienți că invențiile lor primitive urmau să ducă la apariția trenurilor electrice, mașinilor de spălat, la edificarea fabricilor cu utilaje de prelucrare a metalelor producătoare ele însăși de alte mașini etc.

În cazul motoarelor și transmisiilor moleculare va veni timpul când în baza lor vor fi construiți roboți moleculari pentru fabrici producătoare de noi produse la scară moleculară, precum nanomateriale noi, nanosisteme de stocare a energiei, nanocipuri moleculare pentru generații noi de calculatoare, nanovehicule pentru transportul medicamentelor la adresă către celulele cancerigene, nanoroboți care să pătrundă în interiorul celulelor umane pentru a efectua reparații chirurgicale fără a le afecta etc.

Aceste mașini, roboți și vehicule cu motoare moleculare vor produce mișcări cvasimecanice controlabile întru realizarea anumitor funcții utile, consumând nu „combustibili" tradiționali, ci energie chimică (lumină, câmpuri electrostatice, electromagnetice sau de radiație) transformată în energie mecanică.

Laureatul Premiului Nobel – 2016, B. Feringa, afirmă că în anul 1999 a elaborat un motor molecular alimentat cu „combustibil", în forma unei raze de lumină, care a dezvoltat un moment de torsiune M_1 capabil să transporte un tub din sticlă cu masa de 10 000 de ori mai mare decât însăși masa motorului molecular.

Remarca 1: În *macrotransmisii raportul între masă și momentul de torsiune variază în diapazonul* $\gamma=0,1\div0,05$ *kg/Nm.*

În anul 2014, același B. Feringa a demonstrat un motor molecular capabil să dezvolte la arborele de intrare o frecvență de rotație egală cu $n_1=12\ 000\ 000$ *rot/sec*, sau exprimată în viteza unghiulară $\omega_1=\pi n_1/30=1\ 256\ 000\ sec^{-1}$. Prin urmare, este nevoie de a reduce substanțial ω_1. Aici, transmisia precesională moleculară nu are alternative printre transmisiile clasice.

Remarca 2: Într-o *macrotransmisie antrenată de un motor electric, arborele de intrare de obicei are frecvența de rotație* $n \approx 3\ 000$ *rot/min sau* $\omega \approx 314\ sec^{-1}$.

În baza relațiilor clasice de calcul, cunoscând momentul de torsiune M_1 *(Nm)* și viteza unghiulară ω_1 *(sec*$^{-1}$*)* dezvoltate la arborele conducător, inclusiv raportul de transmitere *i* a unei transmisii moleculare, putem estima momentul de torsiune $M_2=M_1\cdot i$ *(Nm)* și viteza unghiulară $\omega_2=\omega_1/i$ *(sec*$^{-1}$*)* aplicate la arborele condus al acesteia. Aplicând pentru motorul molecular aceeași abordare a randamentului η ca și în macromecanisme, putem estima cu mare aproximare puterea utilă la arborele condus $N_2=M_1\cdot i\cdot\omega_2/\eta$ sau eficiența conversiei energiei externe solare cu care se alimentează nanomotorul molecular (solară, câmpurile electrice statice, electromagnetice, de radiație etc.) direct în energie mecanică $\eta= M_1\cdot i\cdot\omega_2/N_2$.

Considerând afirmațiile laureatului Premiului Nobel B. Feringa privind vitezele unghiulare ω_1 foarte înalte la arborele de intrare a motorului molecular, experimentat în anul 2014, apare necesitatea de a reduce viteza unghiulară ω_1. Acest obiectiv tehnologic poate fi realizat prin cuplarea motorului molecular, spre exemplu, la o transmisie precesională moleculară cu un raport de transmisie *i* de până la milioane de ori reducere a mișcării. Astfel putem obține momente de torsiune la arborele condus M_2 cu valori incredibil de mari. Totodată, se asigură posibilitatea de a converti energia externă care alimentează lucrul motorului molecular, spre exemplu lumina soarelui, direct în energie mecanică, via energia electrică – de asemenea o realizare de pionierat.

Deocamdată, principalul impediment în dezvoltarea tehnologiilor moleculare constă în neputința cercetătorilor și inginerilor de a elabora și fabrica „asamblorii" moleculari, care în viitor urmează să devină principalii „constructorii" de mașini moleculare.

Cu certitudine, odată cu inventarea și fabricarea „asamblorilor" pentru sinteza motoarelor și transmisiilor mecanice moleculare *atom – cu – atom* sau *molecule – cu – molecule*, care de fapt vor constitui principalele componente ale mașinilor moleculare, vom atesta o explozie a mașinăriei moleculare care va stimula dezvoltarea Industriei Moleculare în plan mondial.

BIBLIOGRAFIE

1. Ioachim C. and team. Step-by-step rotation of a molecule-gear mounted on an atomic-scale axis. In: Nature Materials. Published online: 14 June 2009. DOI.

2. Bostan I. ș.a. Transmisii planetare precesionale. Concepte de generare a angrenajelor. Mini- și nanotransmisii moleculare. În: Antologia invențiilor. Vol. 4. Ch., 2011. 636 p.

3. Balzani V., Credi A., Venturi M. Light-powered molecular-scale machines. Dipartimento di Chimica "G. Ciamician", Universita di Bologna, via Selmi 2, 40126 Bologna, Italy. In: Pure Appl. Chem., 2003, vol. 75, no. 5, p. 541-547.

4. Hany J., Globus A., Jaffe R., Deardorff L. Molecular dynamics simulations of carbon nanotube-based gears. In: Nanotechnology, no. 8, 1997, p. 95–102. http://alglo- bus.net/NASAwork/papers/MGMS_EC1/ simulation/paper.html

5. Rudick J.G., Percec V. Nanomechanical Actuators from Self-Organizable Dendronized cis-PPAs. In: Macromolecular Chemistry and Physics, vol. 209, issue 17, 2008, p. 1759–1768.

6. Drexler E. Institute for Molecular Manufacturing. http://www.imm. org/research/parts/

7. Drexler E.K., Minsky M. Engines of Creation: The Coming Era of Nanotechnology. WOWIO, 2007.

8. Бостан И.А. Прецессионные передачи с многопарным зацеплением. Кишинэу: Штиинца, 1991, 355 с.

UTILIZAREA ANTIBIOTICELOR ȘI REZISTENŢA ANTIMICROBIANĂ

Doctor în științe farmaceutice **Emilian BERNAZ**
USMF „Nicolae Testemiţanu”
Institutul de Medicină Urgentă

ANTIBIOTICS UTILIZATION AND ANTIMICROBIAL RESISTANCE

Summary. Antibiotics have had a profound impact on humanity's health, by improving our ability to prevent, cure and reduce the transmission of many infectious diseases. However the phenomenon of antimicrobial resistance reduces widespread use possibility of relatively new groups of medical remedies. It is widely known, that the unnecessary or inappropriate use of antibiotics, occurs up to 50% of prescriptions only in the United States and Canada. Fortunately all negative impacts on the human health of irrational use of antibiotics and antimicrobial retention are roughly to imagine.

Based on the conducted research, there were proposed recommendations for improving the rational use of antibiotics and retention of antimicrobial resistance. However we are aware that only a systemic approach to those important problems that is facing mankind and a robust activity everywhere will crown with innovative solutions.

Keywords: antibiotics, antibacterial rezistence, defined daily dose, rational use, occupied-bed days, and hospitals

Rezumat. Antibioticele au un profund impact asupra sănătăţii umane, prin capacitatea lor de a preveni și reduce transmiterea mai multor maladii infecţioase. Cu toate acestea, apariţia fenomenului de rezistenţă antimicrobiană reduce posibilitatea utilizării pe larg a acestei grupe de remedii medicamentoase relativ noi.

Sunt cunoscute și consecințele consumului iraţional al antibioticelor, care reprezintă circa 50 la sută din prescrierile pentru tratament în Statele Unite ale Americii și Canada, de exemplu.

În prezent, impactul negativ al acestui flagel asupra sănătăţii umane este imens și greu de estimat, constituindu-se într-o problemă de stringentă actualitate la nivel global. În baza studiului efectuat sunt elaborate recomandări pentru soluționarea ei. Cu toate acestea, nu încape îndoială că doar o abordare sistemică se va încununa cu soluţii inovatoare.

Cuvinte-cheie: antibiotice, retenţia antimicrobiană, doza definită pe zi, zile pat ocupate, utilizare raţională, spitale.

INTRODUCERE

Astăzi, instituţiile medicale salvează anual zeci de mii şi chiar milioane de vieţi omenești, în primul rând, cu ajutorul antibioticelor. Totodată, este de menţionat faptul că istoricul remediilor medicamentoase antimicrobiene cuprinde o perioadă de timp destul de scurtă. În anii 1930–1940, sunt descoperite sulfonamidele, penicilinele, beta-lactamele şi aminoglicozidele, iar în anii 1950–1970 – glicopeptidele, macrolidele, teteraciclinele şi trimethoprimul. Urmează o perioada îndelungată de stagnare, de circa trei decenii, ca în anii 2000 sa fie descoperite oxazolidinile şi lipopeptidele ciclice [1, 2].

Aproape concomitent cu descoperirea antibioticelor apare şi fenomenul de rezistenţă antimicrobiană care reduce considerabil posibilitatea utilizării pe larg a acestei grupe de remedii medicamentoase relativ noi [3]. Actualmente, numai în Statele Unite ale Americii şi Canada circa 50 la sută din prescrierile antibioticelor pentru tratament nu-și găsesc justificare [4].

Luând în considerare circumstanţele date şi nu numai, au fost elaborate şi puse în aplicare mai multe programe de evaluare [5, 6] şi strategii [7, 8] pentru realizarea consumului prudent de antibiotice şi controlului asupra rezistenţei antimicrobiene. În pofida măsurilor enumerate, impactul negativ asupra sănătăţii umane din cauza retenţiei antimicrobiene şi consumului iraţional de antibiotice este unul imens şi în prezent imposibil de estimat [9].

Cu toate că direcţiile antimicrobiană şi vaccinare au avansat, infecţiile rămân pe locul al treilea printre cauzele principale ale decesurilor în SUA [10] şi pe locul al doilea în lume [11]. Iar printre cele mai multe boli infecţioase recunoscute ca „noi”, rezistenţa antimicrobiană reprezintă una dintre cele mai mari ameninţări la adresa sănătăţii umane [12].

Scopul prezentei lucrări este evaluarea consumului de antibiotice, determinarea numărului de doze definite la 1 000 de paturi ocupate (DDD/1000) în concordanţă cu cerinţele OMS [13], în dinamică per instituţie şi principalele subdiviziuni ale retenţiei antimicrobiene, precum şi compararea datelor obţinute cu cele internaţionale, publicate în diferite surse ştiinţifice.

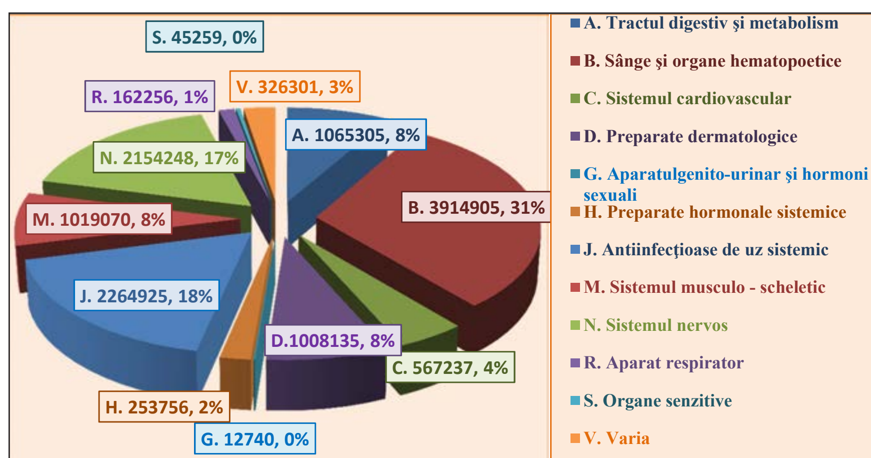

Figura 1. Cota parte a antibioticelor şi altor medicamente consumate în IMU în anul 2015

MATERIALE ŞI METODE

Pentru prezentul studiu a fost evaluat consumul de antibiotice, pe o perioada de şase ani (2009–2014), în Institutul de Medicină Urgentă (IMU) şi în principalele sale subdiviziuni care înregistrează un consum mai mare de remedii antiinfecţioase de uz sistemic, precum şi retenţia antimicrobiană.

REZULTATE ŞI DISCUŢII

Consumul de antibiotice. În figura 1 este prezentată cota de remedii antiinfecţioase sistemice şi de alte grupe farmacoterapeutice din totalul de medicamente consumate în IMU în anul 2015. După cum rezultă din datele reproduse, consumul de remedii antiinfecţioase de uz sistemic constituie 2 264 925 de lei sau 18% din totalul de medicamente de 12 794 139 de lei. Specificăm: compararea consumului de antibiotice în IMU cu cel din instituţiile spitaliceşti ale altor ţări se face în baza evaluării în doze definite pentru o zi (DDD), unitate de măsură recunoscută internaţional şi promovată de Organizaţia Mondială a Sănătăţii.

În figura 2, sunt prezentate datele evaluării consumului de antibiotice în Institutul de Medicină Urgentă şi în 714 instituţii medicale spitaliceşti din diferite ţări ale lumii. Astfel, consumul de antibiotice în IMU, comparativ cu majoritatea spitalelor din ţările europene, din Australia şi altele este unul intermediar şi constituie 464 DDD/1000. Un consum mai mic s-a înregistrat în 351 de spitale din Franţa – de circa 420-430 DDD/1000. În alte 216 spitale din ţările europene – de la 500 până la 700 DDD/1000. Mai mult de 800 de DDD/1000 înregistrându-se în 237 spitale din Australia şi alte ţări [14, 15].

Consumul de beta-lactame şi peniciline (ampicillinum, amoxycilina, amoxicillinum + acidul clavulanic) în IMU este de aproximativ cinci ori mai mic decât media în restul spitalelor prezentate în figura 3, iar cel de alte beta-lactame (cefalosporinele din generaţia I cefalexina, cefazolina, generaţia II cefuroximul, cefaclorul, generaţia III cefotaximul, ceftazidimul, ceftriaxona, cefiximul, cefoperazona, cefoperazona + sulbactamul, carbapemenii meropenemul, imipenemul+cilastatinul) viceversa – de circa două ori mai mare. În grupul de spitale cu un consum de până la

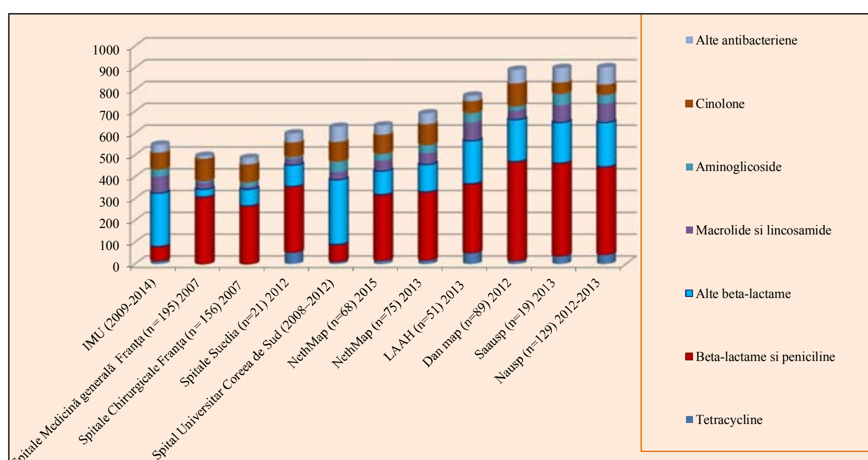

Figura 2. Consumul de antibiotice în DDD/1000 în IMU şi în spitale din mai multe ţări ale lumii

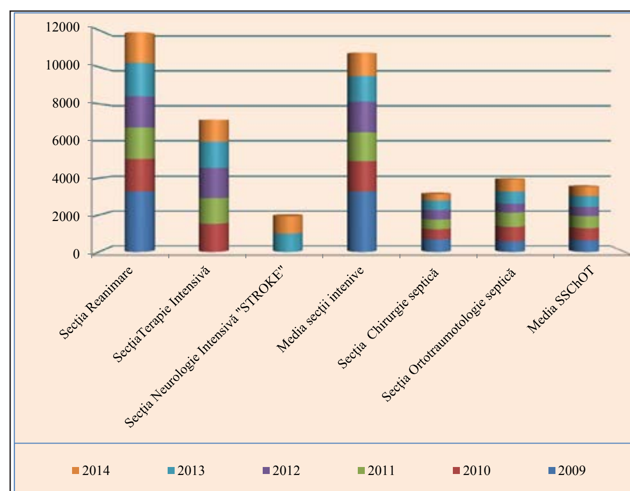

Figura 3. Dinamică consumului de antibiotice în DDD/1000 în principalele secţii ale IMU

600 DDD/1000, în număr de 436 sau 61% din cele enumerate în figura 2, utilizarea remediilor antimicrobiene din grupa macrolidelor, lincosamidelor și streptograminelor este în medie de 30,68 DDD/1000 sau de 2,49 ori mai mică decât în IMU și care reprezintă 76,23 DDD/1000 [16, 17, 18, 19, 20].

Un rol tot mai semnificativ în organizarea utilizării raţionale a antibioticelor este jucat de cunoașterea consumului acestora în DDD/1000 în cadrul subdiviziunilor instituţiilor spitalicești, unde se utilizează cantităţi considerabile de antiinfecţioase de uz sistemic, cum ar fi în cazul IMU secţiile de reanimare, terapie intensivă, neurologie „STROKE", chirurgie și ortotraumatologie septică. Rezultatele evaluării în dinamică pe parcurs de șase ani a consumului de antibiotice în DDD/1000 în secţiile enumerate mai sus sunt prezentate în figura 3.

Conform datelor din figura 3, media anuală care reiese din consumul în decurs de șase ani pentru subdiviziunile supuse evaluării este de 5557,19 DDD/1000, din care locurile se repartizează după cum urmează: locul I pentru Secţia reanimare cu 1981,22 DDD/1000 sau 35,65%, locul II pentru Secţia terapie intensivă cu1430,19 sau 25,74%, locul III pentru Secţia neurologie „STROKE" cu 965,48 or 17,37%, locul IV pentru Secţia ortotraumatologie cu 657,32 DDD/1000 sau 11,83% și locul V pentru Secţia chirurgie septică cu 522,99 sau 9,41% . Rata consumului în secţiile de asistenţă medicală intensivă reprezintă 4376,89 DDD/1000 sau 78,76%, iar în secţiile septice chirurgicale și ortotraumatologice, respectiv, 1180,31 DDD/1000 sau 21,24%. Unul din indicatorii calităţii utilizării raţionale a remediilor medicamentoase ţine de raportul formelor farmaceutice parenterale și enterale, administrate în tratamentul pacienţilor spitalizaţi. În tabelul 1 este prezentată rata formei parenterale și enterale determinate în urma comparării consumului de antibiotice în DDD/1000 în IMU, spitalele din Canada, 500 de spitale din ţările UE și două spitale universitare cu aproximativ același volum de activitate.

Rata consumului de antibiotice cu forma enterală a crescut în IMU, în perioada 2001–2014, de la 14,1% până la 25,2%, iar cea cu forma parenterală s-a micșorat de la 85,9 până la 74,8 sau cu 11,1% [15]. După cum reiese din tabelul 1, în majoritatea spitalelor din lume rata consumului de forme parenterale, comparativ cu cea enterală, este de circa 50/50% [21, 22, 23, 24, 25].

În Moldova consumul de antibiotice la 1 000 de locuitori este unul intermediar și constituie 21 de doze definite. Cel mai mare consum este înregistrat de grupa beta-lactame și peniciline de 7,5 DDD, urmat de alte beta-lactame cu 3,2 DDD, iar locul trei aparţine cinolonelor cu un consum de 2,7 DDD la 1 000 de locuitori [26].

Rezistenţa antimicrobiană. În anii 1930–1940 sunt descoperite primele antibiotice precum: sulfo-

Tabelul 1

Rata consumului formelor parenterale și enterale în IMU Chișinău și în spitale din alte ţări

Spitale/Forma de administrare	IMU, Chișinău	1461 de spitale din Canada	500 de spitale, ţările UE	Spital universitar, Amsterdam	Spital universitar, Besancon
Parenteral	74,8%	48,47%	58,79%	47,91%	47,82%
Enteral	25,2%	51,53%	41,21%	52,09%	52,18%

namidele, penicilinele, beta-lactamele şi aminoglicozidele. Anii 1950 sunt definiți ca „epoca de aur” în acumularea cunoştinţelor despre antibiotice şi organizarea utilizării lor raţionale, iar în anii 1950–1970 sunt descoperite glicopeptidele, macrolidele, teteraciclinele şi trimethoprimul. După ce urmează o perioadă îndelungată de stagnare de circa 30 de ani, în anii 2000 sunt descoperite oxazolidinile şi lipopeptidele ciclice [27].

Aproape concomitent cu descoperirea antibioticelor apare şi fenomenul de rezistenţă antimicrobiană care reduce considerabil posibilitatea utilizării pe larg a acestei grupe de remedii medicamentoase relativ noi [28].

În IMU, dintre microbii patogeni gram negativi în substratele biologice ale pacienţilor spitalizaţi mai des sunt depistaţi *Escherichia coli*, *Klebsiella pneumoniae* cu *Klebsiella oxytoca*, *Enterobacter aerogenes* + *Enterobacter cloacae*, *Proteus vulgaris*, *Proteus mirabilis*, *Pseudomonas aeruginosa*, *Acinetobacter baumannii*, *Morganella* şi *Rettgerella*, iar dintre microbii patogeni gram pozitivi *Streptococus pyogenes*, *Enterococ*, *Staphylococcus aureus*, *Staphylococcus epidermidis*.

Cea mai pronunţată rezistenţă la antibiotice demonstrează microbii patogeni *Enterobacterul*, urmat de *Klebsiella pneumoniae*, pe locul al treilea plasându-se *Pseudomonas aeruginosa* care în mare măsură manifesta o retenţie similară la remediile antimicrobiene sistemice. Rezistenţa *Acinetobacterului* pe teritoriul ţărilor Uniunii Europene este prezentată în figura 4, mai exact ponderea de colonii de *Acinetobacter* izolate cu o rezistenţă comună la florocinolone, aminoglicozide şi carbapemeni [29].

Vom menţiona faptul că în România rezistenţa *Acinetobacterului spp*. la fluorocinolone constituie 90,5% (în IMU 100%), la aminoglicozide 80,3% (în IMU la gentamicină 96,62% şi amicacina 93,57%), a *Klebsiellei pneumoniae* la cefalosporinele de generaţia III 66,4% (în IMU 90-100%), a *Pseudomonas aerugenosa* la fluorocinolone 45,2% (în IMU de la 75 până la 100%). Rezistenţa totală a microbilor patogeni negativi şi pozitivi la antibiotice reieşind din rezultatele evaluărilor în cadrul IMU este prezentată în figura 5.

Din figura 5, putem deduce că microbii patogeni depistaţi din biosubstratul pacienţilor trataţi în IMU la cele 42 de remedii antiinfecţioase de uz sistemic utilizate au următoarea sensibilitate:

Înaltă – medie (1<5% – 10<25%) la şase remedii: vancomycina, amoxicillina, colestinul, moxifloxacina, ofloxacina, amoxyclavul sau 14,3%;

Satisfăcătoare (25<50%) la 17 remedii: azitromicina, lincomycina, cefuroximul, clotrimazolul, cefotaxima, oxacillina, chloramphenicolul, benzilpenicilina, clindamycina, meropenemul, nitroxolina, nistatina,

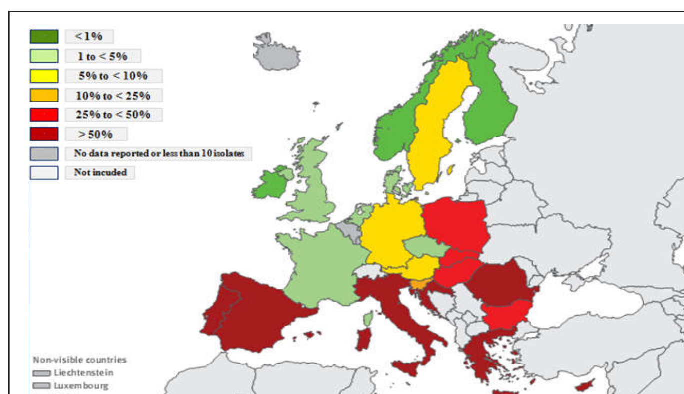

Figura 4. Procentul rezistenţei comune a coloniilor de *Acinetobacter* izolate la flurocinolone, aminoglicozide şi carbapemeni în ţările Uniunii Europene

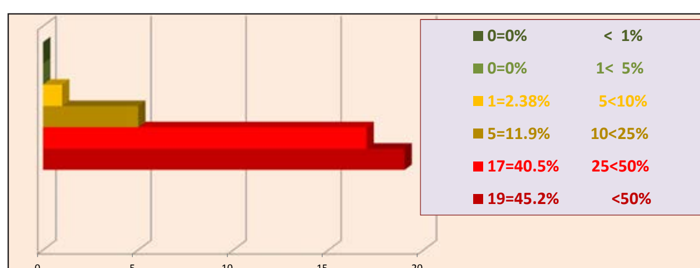

Figura 5. Retenţia antimicrobiană în IMU

cefalexina, imipenemul, amikacina, tetracyclina, trimethoprimul sau 40,5%;

Critică (<50%) la 19 remedii: tobramycina, levofloxacina, ceftazidimul, acidul pipemidicic, ceftriaxona, ticarcillina, furaghinul, cefoperazona, ampicillina, rifampicina ş.a. sau 45,2%.

Rezultatele rezistenţei microbilor patogeni la antibiotice în Republica Moldova conform prezentărilor specialiştilor din domeniul sănătăţii la conferinţele

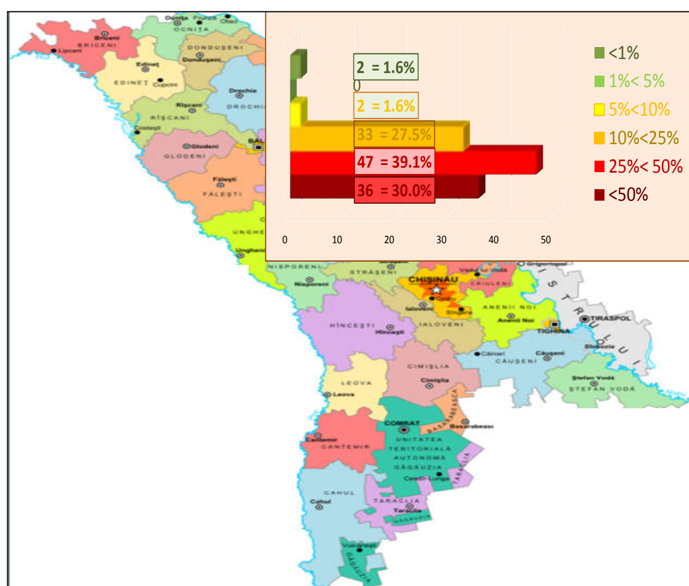

Figura 6. Retenţia antimicrobiană în Republica Moldova specificată conform gradului de sensibilitate

Tabelul 2

Retenţia antimicrobiană în Republica Moldova (2012–2013), %

Antibiotic/ Microb patogen	Ampicillin	Oxacillin	Penicillin	Amoxacillin -clavulanic acid	Cefazolin	Cephalothin	Ceftazidin	Gentamicin	Amicacin	Tetracyclin	Docycyclin	Ciprofloxacin	Co-trimoxayol	Chloramphenicol	Vancomycin
Staph. aureus	44,9	56,2	65,3	47,4	24,0	14,0	42,6	11,7	11,7	25,2	33,7	23	14	32	30,7
Pseudomonas spp.	82,4	60,0	66,7	89,1	78,7	63,3	54,6	22,5	26,6	56,5	63,2	82	21	79	49,0
S. pneumoniae	52,4	79,3	59,3	32,9	34,5	33,0	29,5	17,3	33,7	38,5	28,8	30	15	64	14,3
E. coli	66,5	49,8	47,1	68,8	45,0	58,1	35,2	19,4	17,0	20,5	40,6	40	16	37	19,8
S. typhimurium	34,2	5,9	70,6	49,2	25,9	20,5	17,6	14,8	22,6	17,5	28,1	39	13	28	6,6
K. pneumoniae	68,4	45,1	92,5	76,0	37,7	39,0	36,9	22,5	20,9	16,2	33,2	51	16	39	20,9
S. sonnei	77,3	57,1	0,0	50,0	50,0	61,5	20,4	28,1	21,1	0,0	22,7	56	7	51	10,1
Ent. faecalis	43,0	74,1	46,4	47,0	47,7	36,4	55,6	32,0	22,6	50,7	39,4	25	18	51	28,0

naţionale şi internaţionale [30, 31] sunt demonstrate în tabelul 2 şi figura 6.

Conform datelor prezentate în tabelul 2, o sensibilitate generală, peste 50%, la microbii patogeni au înregistrat următoarele remedii antimicrobiene de uz sistemic: ampicillina cu 58,64%, oxcillina cu 53,44%, penicillina cu 55,99%, amoxacillina cu clavulanic acid cu 57,55%, chloramphenicol cu 47,63%, aceste cinci remedii, constituind 33,33% din cele 15 antibiotice supuse evaluării. Tot din tabelul dat vom observa că o rezistenţă generală mai mare de 50% atestă agentul patogen *Pseudomonas spp.*, şi anume de 59,64%.

Ţinând cont de cele şase grade de divizare a rezultatelor evaluării retenţiei antimicrobiene, utilizate de diferite programe în ţările UE (<1%; 1<5%; 10<25%; 25<50 şi <50%), evaluarea retenţiei antimicrobiene a celor opt microbi patogeni la cele 15 antibiotice în tratamentul infecţiilor (soldate cu 120 de asemenea rezultate) şi enumerate în tabelul 2 au rezumat cu datele prezentate în figura 6.

Astfel, 120 de estimări demonstrează că ar fi fost posibilă administrarea antibioticelor cu sensibilitate: înaltă şi medie (1<5% – 10<25%) în 37 de cazuri sau 30,7%, satisfăcătoare (25<50%) în 47 de cazuri sau 39,1% şi critică (<50%) în 36 de cazuri sau 30,0%. Numărul posibil pentru utilizare conform procentului gradării din cele 15 antibiotice evaluate se repartizează după cum urmează: 5 sau 30,7%; 6 sau 39,1%; 4 sau 30%. În acest context vom menţiona următoarele: potrivit Clasificatorului medicamentelor înregistrate în Republica Moldova şi actualizat la data de 20.12.2016, pe piaţa farmaceutică internă sunt utilizate mai bine de 100 de remedii medicamentoase antimicrobiene de uz sistemic (cu peste 300 de denumiri comerciale) sub diferite forme farmaceutice şi de la un număr considerabil de producători [32]. Rezultate totale referitor la retenţia antimicrobiană pe sistemul de sănătate nu există.

IMPACTUL SOCIAL AL RETENŢIEI ANTIMICROBIENE

Fenomenul retenţiei antimicrobiene se află permanent în vizorul OMS. Unii indicatori ai impactului negativ al rezistenţei antimicrobiene şi utilizării iraţionale a antibioticelor sunt prezentaţi în tabelul 3.

Observăm că din cauza rezistenţei antimicrobiene cea mai mare rată a mortalităţii la 1 milion de lo-

Tabelul 3

Impactul social al retentiei antimicrobiene şi al utilizării iraţionale de antibiotice

State/Indici	Uniunea Europeană	Tailanda	SUA
Populaţie	500 mil.	70 mil.	300 mil.
Decedaţi anual	<25 000	<38 000	<23 000
Decedaţi anual la 1 mil. populaţie	<50	<540	<77
Numarul de zile pat ocupate	2,5 mil.	3,2 mil.	2,0 mil.
Cheltuieli directe	900 mil. euro	<200 mil.	20 mld. dolari SUA
Cheltuieli indirecte	1,5 mld. euro	1,3 mld. dolari SUA	35 mld. dolari SUA

cuitori, de circa 540 de decedaţi, revine Tailandei, urmată de Statele Unite ale Americii cu circa 77 de decedaţi și pe locul trei se plasează Uniunea Europeană cu circa 50 de decedaţi. Republica Moldova nu dispune de date privind numărul de decedaţi ca urmare a rezistenţei antimicrobiene. În prezent, OMS recunoaște că retenţia antimicrobiană nu este sub control și că sunt necesare măsuri urgente la nivel global pentru contracararea acestui fenomen. În caz contrar omenirea va reveni în epoca de până la antibiotice cu consecinţele respective [33, 34].

Conștientizând importanţa impactului negativ al rezistenţei antimicrobine asupra sănătăţii umane, **în anul 2015 OMS a lansat cinci obiective strategice** [35] care reflectă principalele direcţii de activitate pentru micșorarea sau chiar combaterea acestui fenomen:

1: Îmbunătăţirea gradului de conştientizare şi înţelegere a rezistenţei antimicrobiene prin comunicare eficientă, educaţie şi pregătire.

2: Consolidarea cunoştinţelor şi bazelor de date ca urmare a supravegherii şi cercetărilor.

3: Reducerea incidenţei infecţiei prin organizarea unui sistem sanitar eficient, a masurilor de igienă şi prevenire a infecţiilor.

4: Optimizarea utilizării raţionale a remediilor antimicrobiene.

5: Susţinerea economică pentru investiţii durabile cu considerarea necesităţilor tuturor ţărilor, investirea în noi medicamente, posibilităţi de diagnosticare, vaccinare şi alte intervenţii [35].

În acest sens, atât la nivel instituţional, cât și la nivel republican sunt necesare:

- studierea experienței internaționale;
- supravegherea și evaluarea consumului de antibiotice și a retenţiei antimicrobiene;
- implementarea metodelor moderne de utilizare a antibioticelor și noilor scheme de tratament antimicrobian;
- revederea sau/ și elaborarea protocoalelor clinice instituționale de tratament și profilaxie antimicrobiană;
- excluderea pentru utilizare a remediilor antiinfecțioase de uz sistemic care au o sensibilitate redusă ca fiind ineficiente și chiar dăunătoare cu suportarea din partea consumatorilor a unor cheltuieli financiare nejustificate;
- micșorarea consumului de antibiotice.

CONCLUZII

Rezultatele evaluărilor consumului de antibiotice în IMU demonstrează o reducere a acestuia în DDD/1000, în același timp s-a înregistrat o utilizare diminuată de circa cinci ori a grupei de beta-lactame și viceversa – o utilizare dublă a grupei altor beta-lactame decât media în spitalele din alte ţări, ceea ce se poate solda cu atestarea rezistenţei microbilor patogeni specifici mai înaltă decât în țările UE.

Un număr considerabil de antibiotice au o sensibilitate sub 50%, iar unele remedii antimicrobiene chiar de 90-100%, ceea ce demonstrează că retenţia antimicrobiană este în creștere și, conform concluziilor OMS, una ieșită de sub control.

Fenomenul poate fi limitat doar prin elaborarea și punerea în aplicare a unor programe de utilizare raţională a antibioticelor și de retenţie antimicrobiană, iar în spitale – și a infecţiilor nosocomiale la nivel naţional și instituțional în baza recomandărilor OMS.

BIBLIOGRAFIE

1. http://www.antibioticresearch.org.uk/about-antibiotic-resistance.
2. http://www.antibioticresearch.org.uk/about-antibiotic-resistance/discovery-of-new-antibiotics-timeline.
3. http://www.research.ro/uploads/programe-internationale/pc7/intreprinderi-comune-jti/imi/rezistenta-antimicrobiana_ce.pdf.
4. Haug J.B., Reikvam A. WHO defined daily doses versus hospital-adjusted daily doses: impact on results of antibiotic use surveillance. J Antimicrob Chemother. 2013, 68: 2940-2947.
5. Ansari F., Molana H. et al. Development of standardized methods for analysis of changes in antibacterial use in hospitals from 18 European countries: the European surveillance of antimicrobial consumption (ESAC) longitudinal survey, 2000–06. J Antimicrob Chemother. 2010, 65: 2685-2691.
6. Davey P., Brown E., Charani E. et al. Interventions to improve antibiotic prescribing practices for hospital inpatients. Cochrane Database Syst Rev. 2013, Issue 4.
7. Berrington A. Antimicrobial prescribing in hospitals: be careful what you measure. J Antimicrob Chemother. 2010; 65(1):163-8.
8. Polk R.E., Hohmann S.F., Medvedev S., Ibrahim O. Benchmarking Risk-Adjusted Adult Antibacterial Drug Use in 70 US Academic Medical Center Hospitals. Clinical Infectious Diseases. 2011; 53(11):1100-10.
9. Pinner R.W., Teutsch S.M., Simonsen L. et al. Trends in infectious diseases mortality in the United States. JAMA. 1996; 275:189-93.
10. Deaths by cause, sex and mortality stratum in WHO Regions, estimates for 2001. World health report 2002 statistical annex. Geneva: World Health Organization.
11. World Health Organization Report on Infectious Diseases 2000 – Overcoming Antimicrobial Resistance. <http://www.who.int/infectious-disease-report/2000/index.html> (Version current at April 15, 2005), 10.
12. Conly J. Antimicrobial resistance in Canada. CMAJ. 2002; 167:885-91.
13. http://www.whocc.no/atc_ddd_methodology/purpose_of_the_atc_ddd_system/.

14. Bernaz E. P. Evaluation of the antimicrobial used in defined daily doses in hospitals of the Republic of Moldova]. Buletinul Academiei de Ştiinţe a Moldovei (ŞtiinţeMedicale). 2014; 3 (44): 189-192.

15. Bernaz E. P. Evaluation of consumption in defined daily doses of antimicrobial for sistemic use in hospitals. Curierul medical, 2015;5:6-10.

16. Catherine Dumartin, Xavier Bertrand, Pascal Jarno et al. Antibiotic use in 530 French hospitals: results from surveillance network at hospital and ward levels in 2007. J Antimicrob Chemother. 2010; 65: 2028-2036.

17. Antimicrobial use in Australian hospitals: 2013 annual report of the National Antimicrobial.

18. Utilisation Surveillance Program. Sahealth.sa.gov.au; 2013; p. 36-37.

19. Antimicrobial use in Australian hospitals: 2014 annual report of the National Antimicrobial.

20. Utilisation Surveillance Program. © Commonwealth of Australia 2015; 1p. 2-16.

21. Kang I.J.,Hei L.K., Min K.K. et al. Trends in Antibiotic Use in a Single University Hospital. Korean Jornal of Nosocomial Infect Control. 2013:18(2):44-50.

22. NETHMAP 2012 Consumption of antimicrobial agents and antimicrobial resistance among medically important bacteria in the Netherlands, http://www.uu.nl/SiteCollectionImages /Fac_DGK/Nieuwsplaatjes /Nieuws/ 2012/NethmapMaran Web.pdf. 2012.

23. Arno Muller, Dominique L. Monnet, Daniel Talon, et al. Discrepancies between prescribed daily doses and WHO defined daily doses of antibacterials at a university hospital. British Journal of Clinical Pharmacology. 2006; 61(5):585-91. DOI: 10.1111/j.1365-2125. 2006. 02605.x.

24. Haug J. B. , Myhr R., Reikvam Å.. Pharmacy sales data versus ward stock accounting for the surveillance of broad-spectrum antibiotic use in hospitals. BMC medical research methodology; 2011; DOI:10.1186/1471-2288-11-166.

25. Canada Communicable Disease Report CCDR ISSN 1481-8531 (On-line) CCDR; 2014: 40S-2.

26. Muller A., Monnet D. L., Talon D., Hénon T., Bertrand X. Discrepancies between prescribed daily doses and WHO defined daily doses of antibacterials at a university hospital. Besançon University Hospital. Br J ClinPharmacol. 2006 May; 61(5): 585-591.

27. Sevinç F., Prins J. M., Koopmans R. P., et al. Early switch from intravenous to oral antibiotics: guidelines and implementation in a large teaching hospital. Journal of Antimicrobial Chemotherapy. Volume 43, Issue 4, p. 601-606. Published online 2011 Dec 13. doi: 10.1186/1471-2288-11-166.

28. Versporten A., Bolokhovets G., Ghazaryan L., et al, on behalf of the WHO/Europe-ESAC Project Group. Supplementary webappendix to: Antibiotic use in eastern Europe: a cross-national database study in coordination with the WHO Regional Office for Europe. Lancet Infect Dis 2014; published online March 20. http://dx.doi.org/10.1016/S1473-3099(14)70071-4.

29. https://en.wikipedia.org/wiki/Timeline_of_antibiotics.

30. Tentiuc E. Antibioticele – între uz și abuz. Conferința științifico-practică: Actualități în domeniul medicamentului și activității farmaceutice. Chișinău, 2016, 30-32.

31. Cojocaru R. Evaluarea rezistenţei antimicrobiene (AMR) in Moldova. AMR workshop on National AMR surveillance and Antimicrobial Susceptibility Testing (AST) and Interpretation. WHO Regional Office for Europe, Chisinau, 2014, 10.

32. Ordinul MSPS RM nr. 271 din 04.07.2006 Cu privire la aprobarea Clasificatorului medicamentelor înregistrate în Republica Moldova (actualizat la data de 20.12.2016).

33. ЛИАЦ к всемирной неделе по антибиотикам. pdf - Лекарственный ...www.druginfo.kz/... антибиотикам.

34. WHO. Antimicrobial resistance: global report on surveillance 2014. WHO. WHO (April 2014). Проверено 9 мая 2015.

35. WHO. Global action plan on antimicrobial resistance 2015. http://www.wpro.who.int/entity/ drug_ resistance/resources/global_action_plan_eng.pdf.

Mihail Grecu. *Portretul Irinei*. 1957, ulei pe pânză, 40 × 29,5 cm

Mihail Grecu. *Autoportret cu fular.* 1957, ulei pe pânză, 65 × 50 cm

TULPINI DE LEVURI AUTOHTONE DE GENUL *SACCHAROMYCES* PENTRU PRODUCEREA VINURILOR

Doctor habilitat în tehnică, profesor universitar **Nicolae TARAN**
Doctor în tehnică, conferențiar cercetător **Olga SOLDATENCO**
IP Institutul Științifico-Practic de Horticultură și Tehnologii Alimentare

STEMS OF LOCAL YEAST RACES OF *SACCHAROMYCES* TYPE FOR THE WINE PRODUCTION

Summary. In the modern winemaking a prominent role for the formation of wine quality represents alcoholic fermentation process. In all the countries and areas which are engaged in winemaking, significant researches are being carried out on the allocation of local wine yeast strains and study of their properties. It is believed that the use of endemic yeasts contributes to improvement of the wine quality.

In this paper is presented the study on the allocation of some local yeast races, used for the production of white table wines.

Keywords: grape must, local yeast, white wines, allocation, isolation, quality.

Rezumat. În vinificaţia contemporană un rol important îi revine procesului fermentației alcoolice. În toate țările vitivinicole se efectuează cercetări de izolare și selectare a tulpinilor de levuri autohtone. Se consideră că utilizarea lor contribuie la ameliorarea calităţii vinurilor.

În lucrare sunt reflectate rezultatele cercetărilor asupra izolării și selectării tulpinilor de levuri autohtone destinate producerii vinurilor albe.

Cuvinte-cheie: must de struguri, tulpini autohtone, vinuri albe, izolare, evidențiere, calitate.

INTRODUCERE

În scopul obţinerii vinurilor albe și roșii de calitate și a fermentării depline a glucidelor, s-a păstrat tendinţa creării condiţiilor de fermentare lentă, deoarece vinurile fermentate rapid și tumultos la temperaturi avansate nu posedă calităţile organoleptice dorite. Realizarea acestei etape tehnologice se efectuează prin utilizarea maielelor de levuri selecţionate sau a levurilor active uscate [1, 2].

Actualmente, o importanţă deosebită în biotehnologie și microbiologie o constituie sistematizarea morfologico-culturală a tulpinilor de levuri locale, care asigură păstrarea pentru industria vinicolă a culturilor cu activitate înaltă obţinute prin selectarea și conservarea genofondului microbian autohton. Natura și capacitatea de fermentare a levurilor este determinată de două criterii oenologice importante:

1. *tehnologice*, care permit dirijarea fermentaţiei în mod optimal și programat;

2. *calitative*, care provoacă o îmbunătăţire a calităţii vinurilor datorită formării unor compuși secundari valoroși.

În vinificaţia Republicii Moldova, în ultimul timp, la fermentarea mustului se folosesc pe larg levurile active uscate (LAU) produse în diferite ţări europene: Franţa, Elveţia, Italia, Germania ş.a. Preţul ridicat al acestora (40-90 euro pentru un kilogram) conduce la creșterea costului producţiei finite și le face inaccesibile pentru majoritatea producătorilor de vinuri. În plus, problemele existente în ce privește limpezirea mustului și slaba acomodare a levurilor importate la condiţiile de fabrică, precum și obţinerea în unele cazuri a nuanţelor străine după fermentarea mustului cer utilizarea, cu precădere, a levurilor autohtone.

Înainte de toate este necesară identificarea speciei diferitelor microorganisme prezente în must. Trebuie, de asemenea, aleasă tulpina cea mai potrivită în baza unor criterii stabilite în oenologie [3]. Levurile responsabile pentru fermentarea alcoolică în vinificaţie pătrund de obicei în must de pe suprafaţa strugurilor, echipamentului utilizat sau prin administrarea directă a levurilor specifice [4, 5]. Procesul de fermentare poate fi dirijat și în mod natural, fără inocularea levurilor selecţionate și administrarea în must a maialei de levuri selecţionate sau a levurilor comerciale – levuri active uscate (LAU) de import [6, 7]. În prezent, LAU sunt răspândite în multe ţări, prin utilizarea lor obţinându-se rezultate excelente [4]. Mulți experți constată totuși că un vin de calitatate se obţine atunci când este fermentat cu levuri locale [4, 8].

Astfel, în ultimul timp, a crescut interesul faţă de utilizarea tulpinilor de levuri locale izolate din mustul fermentat care deţin anumite caracteristici metabolice

specifice şi pot influenţa pozitiv calitatea produsului finit [9]. Cu toate că multe levuri comerciale sunt utilizate pentru fermentarea mustului, se consideră că utilizarea levurilor locale va fi mai eficientă [10, 11, 12] deoarece ele posedă un potenţial dominant în procesul de fermentare în vinificaţie. În plus, utilizarea levurilor locale trebuie să asigure obţinerea proprietăţilor senzoriale tipice şi specifice pentru vinurile fabricate în anumite centre vitivinicole [9].

Diversitatea levurilor din vin reprezintă o sursă favorabilă pentru selectarea tulpinilor noi, care prevalează în timpul procesului de fermentaţie și evaluează caracteristicile organoleptice ale vinurilor [13, 14]. În această ordine de idei, o sarcină importantă în domeniul microbiologiei vinului este obţinerea levurilor locale din anumite centre vitivinicole, cu însușiri tehnologice valoroase, ușor adaptabile la mediul dat, care fermentează totalmente glucidele din must pentru a obţine vinuri albe și roșii seci cu calităţi organoleptice înalte, în vederea garantării autenticităţii vinurilor de provenienţă.

MATERIALE ȘI METODE

Institutul Ştiinţifico-Practic de Horticultură şi Tehnologii Alimentare (IȘPHTA) deţine o colecţie valoroasă de microorganisme pentru vinificaţie, fondată în 1991, care include cele mai bune tulpini de levuri. Marea majoritate a tulpinilor de levuri aparţin genului de *Saccharomyces vini* şi *Saccharomyces oviformis*, izolate în Moldova, Ucraina, Franţa, Italia etc. Cu toate acestea, în prezent nu a fost efectuat niciun studiu cu privire la izolarea tulpinilor de levuri la anumite centre vinicole pentru producerea diferitor tipuri de vinuri.

Cercetările au fost efectuate în cadrul Laboratorului „Biotehnologii și Microbiologia Vinului" al IȘPHTA, la Institutul Francez al Viei și Vinului din orașul Nant și în condiţiile de producere la S.A. „Cricova". În calitate de obiecte de cercetare au fost utilizate:

- must de struguri ai soiului Chardonnay, cultivat în plaiul vitivinicol „Cricova";
- diferite medii nutritive de cultivare a biomasei levuriene;
- tulpini de levuri izolate din plaiul vitivinicol „Cricova";
- tulpina de levuri nr. 29 din Colecția națională de levuri (IȘPHTA);
- levuri active uscate de import (LittoLevure, Zymaflore Yeast, Franța);
- vinurile obţinute în condiții de producere.

Analiza caracteristicilor fizico-chimice ale vinurilor obținute s-a efectuat prin determinarea concentrației alcoolice; concentraţiei în masă a zahărului, acidităţii titrabile, acidităţii volatile, anhidridei sulfuroase (totale și libere); depistarea valorii indicelui pH și a potenţialului de oxido-reducere; determinarea gradului de oxidare, a extractului nereducător și de aldehide în conformitate cu metodele standarde în vigoare.

Studiul microbiologic (microscoparea, calculul celulelor de levuri, însămânţarea pe diferite medii nutritive, acumularea biomasei levuriene ș.a.) s-a efectuat conform instrucţiunii controlului microbiologic al producției vinicole în vigoare (IC MD 67-42582515-:2010) și surselor bibliografice microbiologice existente în industria vinicolă. Identificarea taxonomică a tulpinilor de levuri a fost efectuată prin metoda modernă PCR-Delta.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Efectuarea studiilor de identificare a microorganismelor solicită obţinerea unei culturi pure care reprezintă descendenţa de la o singură celulă.

Pentru izolarea culturilor pure s-a utilizat must de struguri fermentat (parametrii iniţiali: concentraţia în masă a zaharurilor – 185 g / dm^3, concentraţia în masă a acizilor titrabili – 8,4 g / dm^3, SO_2total = 59 g / dm^3), centrul vitivinicol „Cricova".

Mustul fermentat s-a însămânţat prin metoda tradiţională în cutii Petri pe mediu nutritiv agarizat și s-a menţinut timp de trei zile la 28°C. Din coloniile izolate, cultivate pe mediu solid, au fost selectate colonii tipice de tulpini de levuri care diferă prin caracteristici morfologice. În baza cercetărilor efectuate și a rezultatelor obţinute au fost izolate și selectate șase tulpini de levuri: CNMN-Y-26, Cricova Chardonnay (3), Cricova Chardonnay (4), 1S, 1VT, 3VT (denumirea sușelor este convenţională).

În scopul precizării caracteristicilor morfologice, culturale, fiziologice ale levurilor obţinute din plaiul vitivinicol „Cricova" și identificării indicilor taxonomici, este necesară respectarea unor condiţii specifice de examinare în urma cărora se poate face o caracterizare completă a tulpinilor (gen, specie).

În scopul stabilirii dimensiunilor celulelor levurilor izolate, a fost efectuată microscoparea culturilor cercetate cu ajutorul microscopului „Meopta" (Cehia), utilizând programa specială TUCSEN și video camera Scinelab TCA-8.0 color. Astfel, tulpinile de levuri au fost incubate preventiv timp de trei zile pe mediu nutritiv (must de struguri) la temperatura 28°C. În continuare, s-a efectuat calculul dimensiunilor pentru 100 de celule de fiecare tulpina de levuri. Valorile medii ale lungimii și lăţimii celulelor tulpinilor de levuri examinate sunt prezentate în tabelul 1.

În scopul argumentării apartenenţei tulpinilor de levuri studiate au fost efectuate testările de identificare taxonomică după Kudreavţev [15]. În baza re-

Tabelul 1

Dimensiunile medii ale celulelor tulpinilor de levuri cercetate și cultivate pe mediu nutritiv lichid (must de struguri) după trei zile de incubare

№	Denumirea tulpinii de levuri	Genul	Lungimea medie (L), µm	Lățimea medie (l), µm	ΔD=lungime-lățime (L-l), µm	Aria celulei (S= πRr), µm2
1	CNMN-Y-26	*Saccharomyces*	6,50±0,42	5,67±0,34	0,83±0,11	28,93±1,21
2	Cricova Chardonnay (3)	*Saccharomyces*	5,75±0,35	5,10±0,25	0,65±0,12	23,02±1,52
3	Cricova Chardonnay (4)	*Saccharomyces*	6,75±0,38	4,87±0,28	1,88±0,09	25,80±1,12
4	1S	*Saccharomyces*	6,38±0,44	5,04±0,32	1,34±0,12	25,24±1,25
5	1VT	*Saccharomyces*	6,50±0,28	5,38±0,47	1,12±0,10	27,45±1,41
6	3VT	*Saccharomyces*	6,54±0,31	5,68±0,35	0,86±0,09	29,16±1,27

zultatelor obținute s-a demonstrat că toate tulpinile de levuri cercetate aparţin genului *Saccharomyces*.

De asemenea, după cum s-a constatat în baza evaluării proprietăţilor culturale şi morfologice efectuate pe diferite medii nutritive lichide şi solide, culturile noi evidenţiate din microflora indigenă se caracterizează prin celule de levuri uniforme şi sunt microbiologic viabile.

Identificarea tulpinilor de levuri locale din plaiul vitivinicol „Cricova"

a) Metoda tradiţională

Pentru identificarea speciilor tulpinilor de levuri care aparţin genului *Saccharomyces* este necesar de a stabili proprietăţile fiziologice de bază, adică se determină metabolismul culturilor noi evidenţiate prin metoda de studiere a fermentării şi asimilării selective a glucidelor. În calitate de mediu nutritiv a fost utilizat autolizatul de levuri (1:10) cu adăugare a câte 2% dintre unul din glucidele studiate (lactoză, rafinoză, zaharoză, galactoză, maltoză, glucoză, xiloză, arabinoză) [15, 16]. Această testare constituie cheia de identificare a celor mai frecvente specii de levuri *Saccharomyces*.

În baza rezultatelor obţinute, s-a stabilit că toate tulpinile de levuri noi izolate din plaiul vitivinicol „Cricova" aparţin speciei *Saccharomyces vini*.

b) Metoda PCR-Delta

Reacţia PCR (Polymerase Chain Reaction = Reacție de Polimerizare în Lanț) este o metodă de amplificare enzimatică *in vitro* a unei anumite secvenţe de ADN. În acest context, metoda PCR a fost utilizată în scopul determinării apartenenței genetice a tulpinilor de levuri izolate.

Cercetările au fost efectuate în cadrul Laboratorului de Microbiologie al Institutului Francez al Viei și Vinului din orașul Nant, Franța. Prin metoda PCR-Delta, a fost dovedit că toate tulpinile de levuri izolate din plaiul vitivinicol „Cricova" aparţin genului *Saccharomyces* şi speciei *vini*.

Evaluarea indicilor biochimici și tehnologici ai tulpinilor de levuri locale izolate

În vederea evaluării indicilor biochimici și tehnologici, tulpinile de levuri izolate au fost supuse testărilor privind gradul de rezistență la temperaturi joase și gradul de sulforezistență. Rezultatele sunt prezentate în tabelul 2.

Pentru evaluarea parametrilor tehnologici și microbiologici ai tulpinilor de levuri izolate în condiţii de laborator, în calitate de materie primă s-a utilizat mustul de struguri din soiul de struguri Chardonnay (anul recoltării 2011) cu concentraţia în masă iniţială a zaharurilor de 194 g/dm^3 şi aciditatea titrabilă de 8,1 g/dm^3. Rezultatele sunt prezentate în tabelul 3.

Cercetările efectuate și datele obținute în baza

Tabelul 2

Rezistenţa tulpinilor de levuri la temperaturi joase și la dioxidul de sulf (SO_2)

Tulpina de levuri	Rezistenţa tulpinilor	
	la rece t=10°C	la SO_2 150 mg/dm^3
CNMN-Y-26	+++	+++
Cricova Chardonnay (3)	++	++
Cricova Chardonnay (4)	++	++
1S	+	++
1VT	+++	+++
3VT	++	+++

Notă: +++ rezistente, ++ relativ rezistente, + slab rezistente

Tabelul 3

Indicii tehnologici şi microbiologici ai tulpinilor de levuri studiate în procesul de fermentare a mustului

Tulpina de levuri	(a)Înălţimea spumei, mm	Durata de limpezire, zile	(b)Flocularea	(c)H2S	Fenotipul
CNMN-Y-26	++	5	+	-	Neutru
Cricova Chardonnay (3)	+	7	-	-	Neutru
Cricova Chardonnay (4)	+	7	-	+	Neutru
1S	+	8	+	-	Neutru
1VT	++	6	+	-	Neutru
3VT	+++	8	+	-	Neutru

Notă: (a) +++ spumă maximală, ++ spumă medie, + spumă minimală (b) + indice pozitiv, – indice negativ (c) + sintetizează H_2S, – nu sintetizează H_2S

acestui studiu au demonstrat că tulpinile de levuri izolate din plaiul vitivinicol „Cricova" sunt de fenotipul *Neutru*, adică nu pier în prezenţa tulpinilor de fenotipul *Killer* şi nu suprimă activitatea tulpinilor de fenotipul *Sensibil.*

Producerea vinurilor albe seci cere selectarea tulpinilor de levuri capabile să fermenteze în condiţii specifice, fără formarea hidrogenului sulfuros care influenţează direct asupra proprietăţilor organoleptice în timp scurt şi fără creşterea pe pereţii vasului. Totodată, levurile trebuie să posede capacitatea de a flocula precipitatul, ceea ce nu necesită tehnologii suplimentare de limpezire sau filtrare a vinului [17], să formeze spuma maximală sau medie ca un indicator de prezenţă a substanţelor superficial active [18] şi a vigorii fermentative [19].

În acest context şi în baza rezultatelor obţinute în urma evaluării comparative a diferitor indici au fost selectate următoarele tulpini de levuri din plaiul vitivinicol „Cricova": CNMN-Y-26 şi 1VT.

Influenţa diferitor tulpini de levuri asupra procesului de fermentare a mustului

Pentru evaluarea tehnologică a tulpinilor de levuri izolate din plaiul vitivinicol „Cricova", la prima etapă acestea au fost utilizate pentru fermentarea mustului de struguri din soiul de struguri Chardonnay recoltat pe plantaţiile plaiului vitivinicol „Cricova", în scopul obţinerii vinurilor albe seci, precum şi selectării tulpinilor de levuri pentru utilizarea lor în producere. În calitate de martori au fost utilizate LAU-ri industriale şi o tulpina de levuri din CNMIO.

Tulpinile de levuri studiate de genul *Saccharomyces* (opt culturi) au fost supuse evaluării tehnologice în scopul determinării activităţii fermentative şi influenţei asupra indicilor fizico-chimici şi organoleptici ai vinurilor materie primă pentru vinurile albe seci.

Dinamica procesului de fermentare alcoolică a mustului este redată în figura 1.

Conform datelor expuse în figura 1, s-a observat că mai activ decurge fermentarea mustului în cazul utiliză-

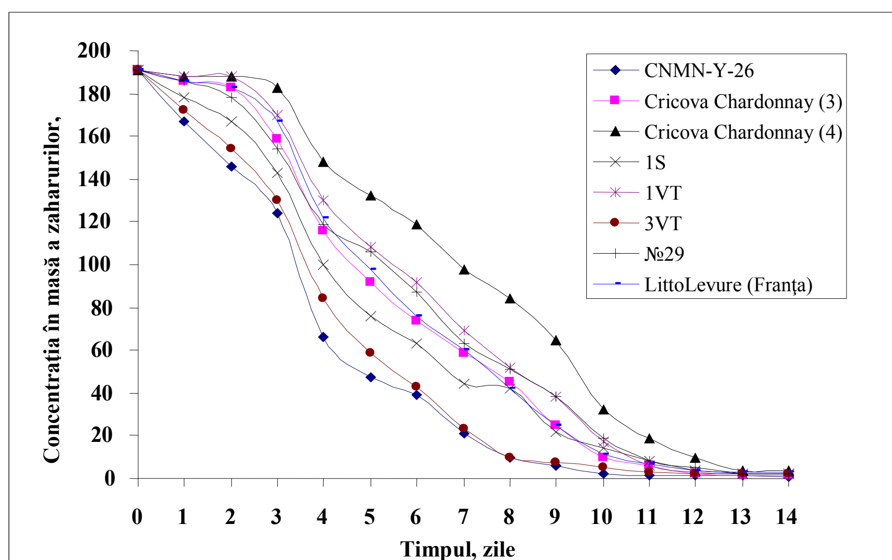

Figura 1. Dinamica fermentării zaharurilor în mustul de struguri Chardonnay cu utilizarea diferitor tulpini de levuri

rii tulpinilor de levuri CNMN-Y-26 și 3VT, consumând practic toate zaharurile din must după 10-11 zile de la inoculare, comparativ cu tulpinile de levuri Cricova Chardonnay (3), 1VT şi LittoLevure (Franţa), care se caracterizează printr-o perioadă de adaptare mai lentă la mediul dat și o fermentare a zaharurilor mai tardivă.

Influența diferitor tulpini de levuri asupra indicilor fizico-chimici ai vinurilor albe seci Chardonnay

După finalizarea fermentaţiei alcoolice, vinurile materie primă obţinute cu utilizarea diferitor tulpini de levuri din plaiul vinicol „Cricova" au fost supuse analizei fizico-chimice, iar rezultatele obţinute sunt prezentate. Analiza rezultatelor obţinute arată că în cazul utilizării tulpinii de levuri CNMN-Y-26, vinul alb sec Chardonnay capătă o aromă florală și fructuoasă, iar în cazul utilizării tulpinii de levuri 1VT sunt prezente unele arome citrice. Mici nuanţe erbacee au fost evidenţiate în vinul fermentat cu utilizarea tulpinii de levuri 3VT, iar în mostra cu utilizarea LAU au fost depistate nuanţe de drojdie. Celelalte vinuri albe seci au fost apreciate cu o aromă curată de soi.

În așa fel, cercetările efectuate în condiţiile de microvinificație au demonstrat că utilizarea tulpinii de levuri noi izolate CNMN-Y-26 la fermentarea mustului din soiul de struguri Chardonnay permite obținerea vinurilor albe seci de o calitate înaltă atât după indicii fizico-chimici, cât și după nota organoleptică, care nu cedează calităţii vinului obţinut cu utilizarea LAU de import.

Conținutul substanțelor volatile ale vinurilor albe seci Chardonnay obținute în condiții de producere la SA „Cricova"

În baza cercetărilor efectuate şi a rezultatelor obținute în condițiile de laborator și microvinificație a IȘPHTA, a fost selectată tulpina de levuri *Saccharomyces vini CNMN-Y-26* pentru a obține loturi industriale de vinuri albe seci în condiții de producere.

În calitate de martor la fermentarea alcoolică a mustului au fost utilizate LAU industriale (Zymaflore yeasts, Franța).

Pentru studierea influenţei tulpinilor de levuri asupra potenţialului aromatic al vinurilor albe seci Chardonnay obţinute în condiţii de producere (după șase luni de păstrare) au fost determinate unele substanţe volatile: alcoolii superiori, acizii grași, esterii, aldehidele etc.

După cum se poate concluziona din rezultatele obținute, conţinutul substanţelor volatile în vinurile albe seci studiate variază în funcție de tulpina de levuri utilizată la fermentarea mustului. Din compușii volatili analizați se poate deduce că vinul alb sec Chardonnay fermentat cu utilizarea tulpinii de levuri locale are concentrații mai reduse de etilacetat și acetaldehidă comparativ cu mostra fermentată cu LAU, fapt ce contribuie la ameliorarea calității produsului finit.

În așa fel, vinul alb sec Chardonnay, obținut drept rezultat al fermentării mustului cu tulpina de levuri locală CNMN-Y-26, după indicii fizico-chimici și organoleptici nu cedează vinului fermentat cu levurile active uscate de import.

Tabelul 4

Indicii fizico-chimici ai vinurilor Chardonnay obținute cu diferite tulpini de levuri (anul recoltei 2011)

Tulpina de levuri	Concentrația alcoolică, % vol.	Concentrația în masă a acidității titrabile, g/dm³	Concentrația în masă a acidității volatile, g/dm³	pH	Potențialul OR, mV	Zahăr rezidual, g/dm³	Nota organoleptică
CNMN-Y-26	11,5±0,1	8,2±0,1	0,48±0,03	3,15	214,2	1,1 ±0,1	8,0
Cricova Chardonnay (3)	11,1±0,1	8,4±0,1	0,33±0,04	3,15	214,5	1,7 ±0,1	7,9
Cricova Chardonnay (4)	11,0±0,1	8,6±0,1	0,62±0,03	3,13	215,2	3,0 ±0,1	7,8
1S	11,2±0,1	8,4±0,2	0,59±0,04	3,14	214,8	1,9±0,1	7,9
1VT	11,4±0,1	8,5±0,1	0,39±0,04	3,15	214,0	2,3 ±0,1	8,0
3VT	11,3±0,1	8,6±0,1	0,73±0,02	3,12	215,7	1,9 ±0,1	7,8
Nr.29 Rara – Neagră 2	11,2±0,1	8,4±0,1	0,39±0,03	3,15	214,2	1,9 ±0,1	7,9
LAU (LittoLevure)	11,1±0,1	8,2±0,2	0,52±0,03	3,15	214,5	3,0 ±0,1	7,9

CONCLUZII

1. Au fost izolate și selectate tulpini de levuri locale din microflora indigenă a plaiului vitivinicol „Cricova". În baza studiului morfologic, fiziologic și genetic al tulpinilor de levuri izolate și selectate din plaiul vitivinicol „Cricova" s-a determinat apartenenţa lor la genul și specia *Saccharomyces vini.*

2. Au fost evaluaţi indicii biochimici și tehnologici ai tulpinilor de levuri locale izolate. S-a constatat că tulpina de levuri *Saccharomyces vini CNMN-Y-26* posedă proprietăți tehnologice avansate (rezistență la temperaturi scăzute de fermentare, concentrația de SO_2 majoră etc.), ceea ce permite perfecționarea regimurilor tehnologice de fabricare a vinurilor albe seci de calitate.

3. Evaluarea comparativă a influenței diferitor tulpini de levuri asupra indicilor fizico-chimici a demonstrat că tulpina de levuri *Saccharomyces vini CNMN-Y-26* are un efect pozitiv asupra calității vinurilor albe seci, care nu cedează calității vinului fermentat pe LAU. Analiza comparativă a influenței tulpinilor de levuri asupra conținutului de substanțe volatile a demonstrat o influență pozitivă asupra proprietăților organoleptice ale vinurilor albe seci Chardonnay.

4. Au fost obținute adeverința de depozitare și pașaportul tulpinii de microorganisme *Sacchoromyces vini CNMN-Y-26* cu cifrul atribuit de către Colecția Națională de Microorganisme Nepatogene AȘM.

5. Noutatea științifică a tulpinii de levuri locale CNMN-Y-26, izolate din plaiul vitivinicol „Cricova" și destinate producerii vinurilor albe seci de calitate, este confirmată prin brevetul de invenție MD 4210 c1 2013.10.31.

6. În baza studiului și cercetărilor efectuate a fost argumentată ştiinţific perspectiva utilizării tulpinilor de levuri locale izolate și selectate din microflora indigenă a plaiului vitivinicol „Cricova" pentru producerea vinurilor albe seci. Volumul de implementare a tulpinii locale de levuri CNMN-Y-26 constituie 40 000 l de vin alb sec Chardonnay, obținut în condițiile fabricii de vinuri SA „Cricova".

BIBLIOGRAFIE

1. Perez – Coello M. S., Briones Perez A.I. et al. Characteristics of wines fermented with different *Saccharomyces cerevisiae* strains isolated from the La Mancha region. In: Food Microbiology, 1999, № 16, p. 563-573.

2. Redagon A.J., Perez F., Valades M.E. et al. A simple and effective procedure for selection of wine yeast strains. In: Food Microbiology, 1997, № 14, p. 247-254.

3. Rainieri S., Pretorius I.S. Selection and improvement of wine yeasts. In: Annals of Microbiology, 2000, № 50, p. 15-31.

4. Fleet G.H., Heard G.M. Yeast growth during Fermentation. In: Fleet G.H., Ed., Wine Microbiology and Biotechnology. Harwood Academic Publishers, Chur, Switzerland, 1993, p. 27-55.

5. Ciani M. Role, enological properties and potential use of non – *Saccharomyces* wine yeast. In: Recent Res. Dev. Microbiol., 1997, № 1, p. 317- 331.

6. Boulton R. B., Singleton V.L., Bisson L.F. et al. Principles and Practices of Winemaking. In: Chapman and Hall, New York, 1996, p. 603.

7. Heard G.M., Fleet G.H. Growth of natural yeast flora during fermentation of inoculated wines. In: Appl. Environ. Microbiol., 1985, № 50, p. 727-728.

8. Ribereau – Gayon P. New developments in wine microbiology. In: Am. J. Enol. Vitic., 1985, № 36, p. 1-10.

9. Redagon A.J., Perez F., Valades M.E., et al. A simple and effective procedure for selection of wine yeast strains. In: Food Microbiology, 1997, № 14, p. 247-254.

10. Degre R., Thomas D.Y., Ash J., et al. Wine yeast strain identification. In: Am. J. Enol. Vitic., 1989, №40, p. 309-315.

11. Melero R. Fermentación controlada y selección de levaduras vínicas. In: Rev. Esp. Cienc. Tecnol. Alim., 1992, № 32, p. 371-379.

12. Querol A., Barrio E., Huerta T., Ramon D. Dry yeast strain for use in fermentation of Alicante wine: selection and DNA patterns. In: J. Food Sci., 1992, № 57, p. 183-185.

13. Egli C.M., Edinger W.D., Mitrakul C.M., Henick – Kling T. Dynamics indigenous and inoculated yeast populations and their effect on the sensory character of Riesling and Chardonnay wines. In: J. Appl. Microbiol., 1998, № 85, p. 779-789.

14. Guerra E., Mannazzu I., Sordi G. et al. Characterization of indigenous *Saccharomyces cerevisiae* from the Italian region of Marche: hunting for new strains for local wine quality improvement. In: Ann. Microbiol. Enzymol., 1999, №49, p. 79-88.

15. Бурьян Н. Практическая микробиология виноделия. Симферополь: Таврида, 2003. 560 с.

16. Taran N., Antohi M., Soldatenco E., Adajuc V. Premize reale de substituire a importului de levuri pentru industria vinicolă națională. În: Viticultura și Vinificaţia în Moldova, 2007, nr. 4 (10), p. 19.

17. Taran N., Soldatenco E., Antohi M. Selecţionarea și studierea sușelor de levuri destinate producerii vinurilor spumante naturale. În: Pomicultura, Viticultura și Vinificaţia în Moldova, 1998, nr. 4, p. 16-19.

18. Musteaţă G., Gherciu L., Taran N., Antohi M., Soldatenco E., Adajuc V. Studiul influenţei sușelor de levuri asupra caracteristicilor fizico-chimici și indicii specifici a vinurilor roze. În: Realizări inovative în domeniul viti-vinicol. Ed. Specială a Conf. Intern. Consacrate m.c. AȘM Petru Ungureanu, 2008, p. 181-185.

19. Popa Aurel I., Ștefan C. Teodorescu. Microbiologia vinului. București: Cereș, 1990, p. 77.

CORELAREA DINTRE DATORIA PUBLICĂ, DEFICITUL BUGETAR ȘI POLITICA FISCALĂ

Doctor habilitat în economie, profesor universitar **Tatiana MANOLE**
Doctor habilitat în economie, profesor universitar **Alexandru STRATAN**

CORRELATION AMONG PUBLIC DEBT, BUDGET DEFICIT AND FISCAL POLICY

Summary. The concept of public debt and taxation policy have become interesting even since the eighteenth century, when the classics had seen an increase in public debt through the increase of future taxes. In this article, the authors attempt to find the correlation among public debt, budget deficit and state fiscal policy. The degree of correlation of these macroeconomic financial indicators may be very different, depending on several of possible factors, such as fiscal policy promoted by the state, the country's economic potential and capacity of the Government to promote a good management of public finances.

Keywords: public debt, fiscal policy, budget deficit, Ricardian concept, traditional concept, Gross Domestic Product, budgetary balance.

Rezumat: Conceptul de datorie publică și politica de impozitare a trezit interes încă începând cu secolului al XVIII-lea, când clasicii vedeau o creștere a datoriei publice printr-o majorare pe viitor a impozitelor. În articolul de față autorii încearcă să găsească corelarea dintre datoria publică, deficitul bugetar și politica fiscală a statului. Gradul de corelare dintre acești indicatori financiari macroeconomici poate fi foarte diferit, în funcție de o serie de factori posibili, cum ar fi: politica fiscală promovată de stat, potenţialul economic al ţării și capacitatea Guvernului de a gestiona un management performant al finanţelor publice.

Cuvinte-cheie: datorie publică, politică fiscală, deficit bugetar, concept ricardian, concept tradiţional, Produs Intern Brut, echilibru bugetar.

INTRODUCERE

Republica Moldova se confruntă cu diverse probleme economice și financiare, iar fluxurile de capital străin sunt binevenite și favorabile eficacităţii sistemului economic. Totuși, acestea pot conduce și la situaţii de criză a îndatorării, adesea considerându-se că datoria externă creează tot atâtea probleme pe câte le rezolvă. Un paradox este faptul că posibilitatea de a contracta datorii externe, care ar trebui, în principiu, să ajute economia să gestioneze mai bine riscurile cu care se confruntă, conduce, adeseori, la rezultatul opus. Cauza este utilizarea lor în scopuri neproductive.

Capacitatea de a rambursa datoria depinde de capacitatea guvernului de a obţine ulterior excedente primare în buget și, deci, de priceperea lui de a mobiliza resursele fiscale și de a-și controla cheltuielile publice. Republica Moldova, ca orice ţară debitoare, pe lângă rambursarea datoriei, are de achitat serviciul datoriei publice. Astfel, pentru anul bugetar 2016, aceasta are de plătit serviciul datoriei de stat interne în sumă de 140 200,0 mii lei, iar serviciul datoriei de stat externe în sumă de 345 473,0 mii lei.

În opinia specialistului Daniel Dăianu, fără câștiguri de productivitate care să susţină creșteri salariale economia unei ţări se va confrunta mai devreme sau mai târziu cu probleme.

Câștigurile de productivitate constante implică investiţii productive sistematice, alături de transferuri de tehnologie. Guvernul trebuie să ţină sub control corelarea dintre datoria publică și deficitul bugetar, care este legat de politica fiscală promovată de el.

I. CONCEPTUL DE DATORIE PUBLICĂ ȘI FISCALITATEA

***În sens larg, prin datorie publică înţelegem totalitatea obligaţiilor bănești pe care le are statul la un moment dat faţă de creditorii interni și/sau externi, rezultat din împrumuturi în moneda naţională și în valută la termen scurt, mediu și lung, contractate de stat în mod direct sau garantate de către acesta, inclusiv obligaţiile faţă de trezoreria proprie, pentru sumele avansate temporar pentru acoperirea deficitelor bugetului de stat* [1].**

Economistul american Paul A. Samuelson [8] menţionează că „înainte de toate trebuie să facem distincţie între datoria internă și datoria externă. Datoria internă este cea pe care statul o are faţă de cetăţenii săi. Mulţi afirmă că ea nu reprezintă o povară deoarece *suntem îndatoraţi faţă de noi înșine*". Această idee este, în esenţă, cât se poate de adevărată.

***Datoria externă** este cea pe care statul o are faţă de străini. Ea implică o scădere netă a resurselor aflate la*

dispoziţia cetăţenilor statului debitor.

Parlamentul Republicii Moldova a adoptat un şir de legi cu privire la datoria de stat: în 1996, **Legea privind datoria de stat şi garanţiile de stat** şi în 2006, o altă lege care a fost modificată prin **Legea nr. 89 din 29.05.2014 Cu privire la datoria publică, garanţiile de stat şi recreditarea de stat** [1].

Conform Legii nr. 89, ***datoria sectorului public se consideră totalitatea datoriei de stat, a datoriei unităţilor administrativ-teritoriale, a datoriei Băncii Naţionale a Moldovei, a datoriei ce rezultă din împrumuturile interne şi externe ale întreprinderilor de stat/ municipale şi ale societăţilor comerciale cu capital integral sau majoritar public.***

Considerăm că între datoria publică, deficitul bugetar şi politica fiscală există relaţii directe de subordonare şi de aceea cercetările noastre vor începe cu prezentarea conceptelor cu privire la datoria publică.

Economiştii clasici au atras atenţia la corelaţia între datoria publică şi politica fiscală a statului, care în cele din urmă influenţează bugetul. Astfel, în literatura de specialitate cel mai des sunt tratate ***două concepte cu privire la datoria publică***. Ele, din punctul nostru de vedere, se referă la corelaţia dintre politica bugetară a statului raportată la politica fiscală, cu influenţă asupra datoriei publice, pe de o parte, şi comportamentul consumatorului, pe de alta, care este şi plătitor de impozite. Mai jos vom încerca să găsim deosebirile şi tangenţele dintre aceste două concepte (tabelul 1).

Tabelul 1

Compararea celor două concepte privind datoria publică [4, 6]

Conceptul ricardian	Conceptul tradiţional
În esenţă: Conceptul ricardian cu privire la influenţa politicii bugetare asupra datoriei statului se bazează pe logica comportamentului consumatorului care ia în considerare interesele viitoare.	**În esenţă:** Conceptul tradiţional este cu precădere axat pe politica de impozitare a statului care poate influenţa procesul investiţional, cu urmări nefaste asupra creşterii economiei.
1. Făcându-şi griji pentru ziua de mâine, consumatorul înţelege că **existenţa datoriei publice în prezent înseamnă majorarea impozitelor în viitor.**	1. **Micşorarea impozitelor stimulează creşterea cheltuielilor consumatorilor şi duce la reducerea economiilor naţionale.** Reducerea economiilor duce la creşterea ratei dobânzii care va influenţa asupra micşorării investiţiilor.
2. **Reducerea impozitelor şi finanţarea cheltuielilor pe contul creşterii datoriei de stat, nu reduce impozitele propriu-zise:** ele, pur şi simplu, se redistribuie în timp. Nu se majorează nici venitul constant al consumatorului, adică nici consumul.	2. **Pe parcursul unei perioade scurte, creşterea cheltuielilor de consum va duce la creşterea cererii la mărfuri şi servicii** şi, astfel, la creşterea volumului de producţie şi a ocupării, însă se va mări şi rata dobânzii (r) din cauza acutizării concurenţei între investitori în legătură cu reducerea volumului de economii (S).
3. **Principiul general constă în faptul că suma datoriei de stat este egală cu suma impozitelor viitoare** şi dacă consumatorul va ţine cont de evoluţia datoriei fiscale, atunci impozitele viitoare pentru el vor fi echivalente cu impozitele curente	3. **Ridicarea ratei dobânzii (r) va reţine investiţiile şi va stimula fluxul de capital străin.** Cursul valutei naţionale faţă de valutele străine va creşte, ceea ce va diminua competitivitatea firmelor autohtone pe piaţa mondială.
4. Prin urmare, **finanţarea cheltuielilor guvernamentale pe contul datoriilor este similară finanţării pe contul impozitelor.** Această concepţie este cunoscută ca: *egalitatea ricardiană*, denumită astfel în cinstea ilustrului economist al secolului al XlX-lea David Ricardo, care primul a atras atenţia asupra acestui argument teoretic.	4. În plan de lungă durată, **diminuarea economiilor naţionale (S), cauzată de reducerea impozitelor, va duce la micşorarea volumului acumulării capitalului şi la creşterea datoriei externe.** Volumul Produsului Naţional Brut se va reduce, iar cota parte a datoriei externe în acest produs va creşte.
5. Concluzia din egalitatea ricardiană este următoarea: **finanţarea reducerii impozitelor din contul datoriei nu schimbă consumul.**	5. Este greu de estimat rezultatele finale ale influenţei reducerii impozitelor asupra bunei stări economice a ţării. **Nivelul de viaţă al generaţiei actuale se va îmbunătăţi datorită creşterii veniturilor şi creşterii ocupării,** însă este posibil să crească concomitent inflaţia.

6. **Din logica analizei egalităţii lui Ricardo reiese că modificările în politica bugetar-fiscală sunt utile.** Dacă ele contribuie la modificarea volumului cheltuielilor guvernamentale curente ori viitoare, atunci pot influenţa esenţial asupra cheltuielilor consumatorului.	6. **Deficitul bugetar actual cade ca o povară grea pe umerii generaţiilor viitoare:** ele se vor naşte într-o ţară cu acumulări mai mici de capital şi cu datorii externe mai mari. Această constatare a situaţiei este efectuată conform concepţiei tradiţionale asupra datoriei de stat.
7. **Anume reducerea cheltuielilor guvernamentale, dar nu reducerea impozitelor, stimulează consumul.** Reducerea cheltuielilor guvernamentale în viitor ar duce la creşterea consumului curent chiar şi fără modificarea nivelului impozitelor existente, deoarece aceasta presupune că peste un timp oarecare impozitele se vor reduce.	7. Un argument în favoarea viziunii tradiţionale cu privire la datoria de stat constă în următoarele: **consumatorii aşteaptă că viitoarele impozite presupuse le vor plăti nu ei, ci generaţiile care vor urma.** În cazul acesta datoria de stat se prezintă ca un mijloc de redistribuire a avuţiei următoarei generaţii de contribuabili (care va trebui să plătească impozite mai mari) în favoarea generaţiei actuale de contribuabili (care plătesc impozite mai mici). În urma unei astfel de redistribuiri, resursele generaţiei actuale cresc, ba mai mult – măresc consumul.
8. Contraargument: **Economistul Robert Barro [4] aduce un contraargument în susţinerea poziţiei ricardiene.** El afirmă că, deoarece generaţia viitoare se va constitui din copiii şi nepoţii generaţiei actuale, exponenţii celei din urmă nu trebuie trataţi ca agenţi economici independenţi. Dimpotrivă, generaţia actuală are grijă de generaţiile viitoare. Altruismul în raporturile dintre generaţii se susţine prin darurile pe care mulţi oameni le oferă copiilor lor înainte de deces, adesea în formă de testamente. Existenţa testamentelor este o dovadă că mulţi oameni nu tind să se folosească de posibilitatea de a-şi creşte consumul pe baza copiilor lor. Conform poziţiei lui Barro, în realitate adoptă decizii nu persoanele separate care trăiesc un număr de ani limitat, dar familiile care există pe termen nedeterminat.	8. **În esenţă, finanţarea reducerii impozitelor din contul împrumuturilor stimulează consumul,** deoarece îi dă posibilitate generaţiei actuale sa-şi majoreze consumul pe contul generaţiei care va urma.

CONCLUZII GENERALE CU PRIVIRE LA CONCEPTE

1. Cu alte cuvinte, omul decide cât să consume, reieşind nu numai din venitul său personal, dar luând în considerare şi veniturile viitoare ale membrilor familiei sale.

2. Finanţarea reducerii impozitelor pe contul împrumuturilor poate duce la creşterea venitului unei persoane aparte, pe parcursul vieţii sale, în afara venitului constant al familiei sale.

3. Dimpotrivă, omul utilizează mijloacele suplimentare obţinute în urma reducerii impozitelor nu pentru consum, ci pentru economisire, pentru a le lăsa moştenire copiilor săi care vor plăti impozite mai mari.

4. În concluzie, ne convingem că discuţiile cu privire la datoria de stat în realitate reprezintă o discuţie cu privire la comportamentul consumatorului.

5. Discuţiile purtate pe marginea acestor două abordări sunt axate pe pilonii decisivi: a) datoria publică; b) deficitul bugetar şi c) politica fiscală.

6. Vom încerca să găsim corelarea dintre aceşti indicatori sau dintre aceste politici ale guvernului, cu referire la Republica Moldova.

7. Credem că trebuie să luăm în considerare următoarele: repartizarea venitului între consum şi economii este o decizie a persoanei care dispune de venit, iar economiile pot să se transforme în investiţii numai prin decizia agentului economic ca investitor. Nu există egalitate automată între economii şi investiţii (S=I) (vezi conceptul keynesian).

Suntem conştienţi de faptul că actualmente în societate multe lucruri s-au schimbat în esenţă. Datoria publică nu-i o sperietoare. Este important ca fiecare unitate monetară luată cu împrumut să fie utilizată eficient, cu randament, ca să se poată onora rambursarea datoriei şi plata serviciului acestei datorii.

Practica demonstrează că, în temei, deficitul bugetar generează apariţia datoriei publice.

II. DEFICITUL BUGETAR ŞI DATORIA PUBLICĂ

La baza dezechilibrului financiar public stă dezechilibrul bugetar. Dezechilibrul financiar public apare în urma cererii exagerate de resurse financiare publice, în comparaţie cu fondurile ce se pot constitui la nivelul statului din impozite, taxe şi alte venituri [6].

Deficitul se determină prin diferenţa dintre veniturile şi cheltuielile bugetului public naţional. În cazul

în care această diferenţă este pozitivă, atunci avem un surplus al bugetului.

Deficitul bugetului public naţional exprimă dezechilibrul existent la nivelul bugetelor componente ale bugetului public naţional (bugetul de stat, bugetul asigurărilor sociale de stat, bugetul fondurilor obligatorii de asistenţă medicală și bugetele unităţilor administrativ-teritoriale).

Deficitul bugetar se prezintă ca diferenţa dintre cheltuielile și veniturile bugetului. *Cheltuielile bugetare sunt egale cu suma mărfurilor și serviciilor achiziţionate plus volumul general al plăţilor sociale, iar impozitele nete sunt egale cu suma impozitelor încasate minus plăţile sociale.*

În esenţă, între buget și PIB există o relaţie directă. Starea bugetului (echilibrat, excedent sau deficit) este în funcţie de PIB. Pornind de la această abordare, se poate prezenta deficitul bugetar astfel (figura 1).

Figura 1 ilustrează legătura dintre buget și Produsul Intern Brut (PIB) sau Produsul Naţional Brut (PNB). Dacă am presupune că achiziţiile guvernamentale se află la nivel de 200 u.m. (G = 200), iar tot volumul venitului de stat prezentat de încasările din impozitul pe venit, cota cărora (t), pusă proporţional pe nivelul venitului, este egală cu 0,2, *atunci suma totală a încasărilor fiscale vor fi egale cu mărimea cotei impozitului pe venit înmulţită la nivelul venitului*: $t \ x \ y = 0{,}2 \ x \ y$.

Prin urmare, când nivelul venitului este egal cu „zero”, suma impozitului încasat va fi egală la fel cu „zero”; când veniturile vor crește până la 500 u.m. această sumă a impozitului va alcătui 100 u.m. (0,2 x 500 = 100) și, în sfârșit, dacă nivelul venitului atinge suma de 1000 u.m., apoi suma impozitelor încasate va fi echivalentă cu suma cheltuielilor guvernamentale care sunt egale cu 200 (0,2 x 1000 = 200).

Figura 1 arată clar că la un nivel al venitului mai mic de 1000 u.m., Guvernul se va confrunta cu deficit bugetar, adică G va fi mai mare decât suma venitului încasat din impozite. La nivel de 1000 u.m. bugetul este echilibrat, la un venit mai mare de 1000 u.m. avem un surplus de venit (buget cu excedent).

E de menţionat faptul că nivelul cheltuielilor guvernamentale și cotele de impozitare pot influenţa cererea agregată, prin urmare, și volumul PIB sau PNB. Nivelul ridicat al achiziţiilor guvernamentale de mărfuri și servicii crește nivelul veniturilor și sporește suma impozitelor încasate de stat.

De aceea apare întrebarea: poate oare creșterea lui G, în loc să mărească deficitul, să ducă la reducerea lui? Poate oare creșterea cheltuielilor guvernamentale (G) să contribuie la înviorarea activităţii economice, în condiţiile când suma impozitelor încasate depășește creșterea cheltuielilor? După cum demonstrează abordarea keynesiană, cheltuielile guvernamentale planificate au un caracter multiplicativ asupra veniturilor, prin urmare veniturile devansează cheltuielile. În acest caz, deficitul bugetar nu este o sperietoare, dacă sursele bugetare sunt utilizate eficient, în special, cele investiţionale.

Problema datoriei de stat, a politicii bugetar-fiscale și a deficitului bugetar a trezit interesul multor generaţii de economiști, care au văzut fiecare din unghiul său această legătură. În lucrarea *Economics* [8], S. Fischer, R. Dornbusch, R. Schmalenzee demonstrează că **deficitul bugetar = cheltuielile – veniturile,** ori, având în vedere faptul că cheltuielile sunt egale cu suma achiziţiilor de mărfuri și servicii plus volumul total de plăţi sociale, iar impozitele nete, adică încasările fiscale minus plăţile sociale, putem formula:

Deficitul bugetar = achiziţiile de mărfuri și servicii – impozitele nete. (1)

Economiile (S) + impozitele nete (T) = achiziţiile guvernamentale (G) + investiţiile (I), astfel putem formula:

S + T = G + I. (2)

Această egalitate poate fi transformată, trecân-

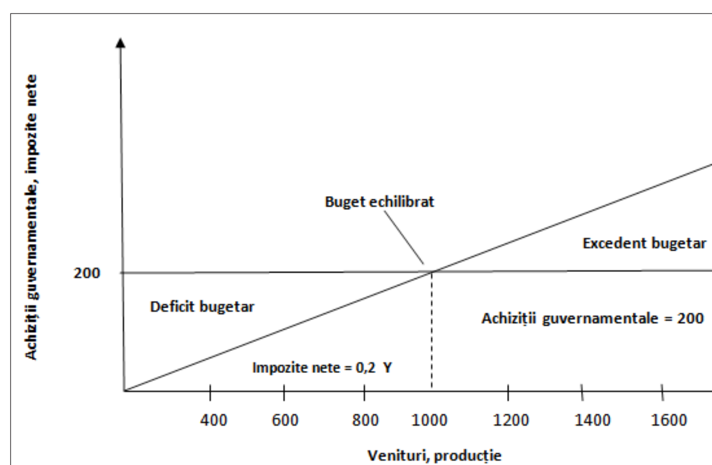

Figura 1. Relaţia dintre buget și PIB (PNB) [5]

du-l pe **I** în partea stângă a ecuaţiei, iar pe **T** în partea dreaptă, şi atunci obţinem:

S – I = G – T, unde **G – T** reprezintă **deficitul bugetar.** (3)

Această egalitate poate fi scrisă astfel:

Economiile - investiţiile = Deficitul bugetar. (4)

După cum menţionează S. Fischer ş. a., egalitatea **S = I** poate exista numai într-un model al unei economii simple, unde nu se prevede existenţa guvernului *(cu politici discrete).*

De cele mai multe ori ţările recurg la împrumuturi (interne şi externe). Totodată guvernele sunt interesate să promoveze o politică fiscală activă în scopul stabilizării. În acest caz apar *două grupe de întrebări* fundamentale:

Prima grupă de întrebări: cât de eficientă va fi politica fiscală pentru stabilizarea procesului de producţie? *(Aici apare întrebarea: de ce în perioada postbelică au avut loc multe declinuri economice, în pofida faptului că analiza keynesiană ne-a arătat cum putem folosi politica fiscală ca să diminuăm (ocolim) declinul (criza) economică?).*

A doua grupă de întrebări: este oare deficitul bugetului de stat un indicator bun, care reflectă lărgirea sau îngustarea politicii economice asupra cererii agregate? Sau, cu alte cuvinte, *poate oare creşterea deficitului bugetar să însemne că Guvernul încearcă să ridice nivelul producţiei (VPF – volumul producţiei fabricate), utilizând măsuri de politică fiscală pentru stimularea cererii?*

Altfel spus, înseamnă oare că reducând deficitul bugetar Guvernul promovează politica fiscală îndreptată spre reducerea cererii agregate, având scopul să reducă volumul PIB?

Răspunsul poate fi următorul:

Mărimea deficitului bugetar nu poate fi considerată un indicator relevant al eficienţei politicii fiscale, deoarece deficitul bugetar poate să se modifice şi din alte cauze, care nu depind de politica fiscală. Dar, în general, sunt două cauze de modificare a deficitului bugetar: prima – modificarea politicii fiscale; a doua – modificarea nivelului venitului la o politică fiscală neschimbată.

De exemplu, dacă scade cererea de investiţii, scade şi nivelul venitului, chiar dacă există o rată fixă a impozitului şi, ca urmare, deficitul bugetar va creşte deoarece se vor reduce încasările fiscale la buget.

Astfel, mărimea deficitului bugetar se poate modifica drept rezultat al evenimentelor care nu au nicio atribuţie cu politica fiscală, după cum am menţionat, de exemplu, în urma reducerii cererii de investiţii. În aşa caz, guvernul va trebui să găsească o alternativă la concepţia bugetară. Această alternativă poate fi ocupaţia deplină a forţei de muncă. **În cazul Republicii Moldova trebuie dezvoltat mediul de afaceri care va creşte cererea de investiţii cu crearea locurilor de muncă. Altă alternativă nu există.**

III. DATORIA DE STAT (PUBLICĂ) ŞI DEFICITUL BUGETAR AL REPUBLICII MOLDOVA

În diapazonul perioadei 2001–2015, **datoria (publică şi privată) externă totală a Republicii Moldova a crescut de circa 3,8 ori, ajungând la finele anului 2015 la mai bine de 6,3 miliarde de dolari SUA** (figura 2).

Cea mai înaltă datorie externă Republica Moldova a înregistrat-o în anul 2013, aceasta constituind circa 6,7 miliarde de dolari SUA. Începând cu anul 2014, se atestă o uşoară scădere a soldului datoriei externe. Tendinţa respectivă se păstrează în anul 2015 şi în trimestrele I şi II ale anului 2016. Pentru a putea interpreta mai obiectiv nivelul datoriei externe, este necesar să-l raportăm la alţi indicatori macroeconomici, cum

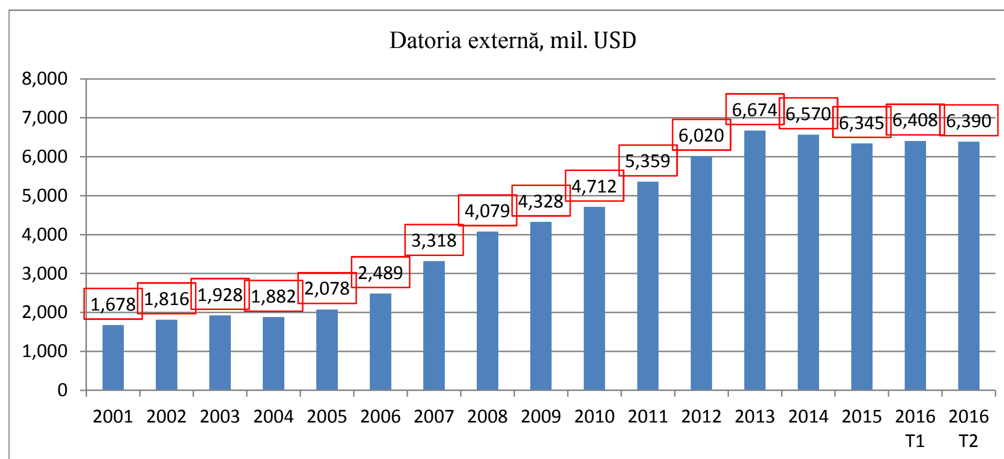

Figura 2. Datoria externă a Republicii Moldova în dinamica anilor 2001–2016
Sursa: BNM, disponibil pe: https://www.bnm.md/bdi/pages/reports/dbp/DBP1.xhtml

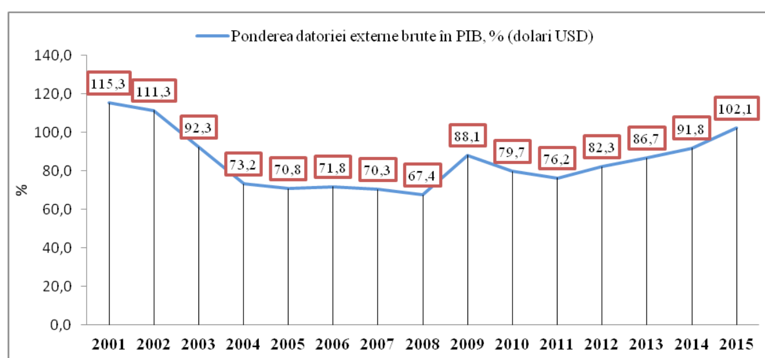

Figura 3. Ponderea datoriei externe brute a Republicii Moldova în PIB, % (dolari SUA)
Sursa: Calculele autorului în baza statisticii BNM cu privire la cursul valutar pe anii 2001–2015

ar fi, de exemplu, Produsul Intern Brut şi numărul populaţiei. În figurile 3 şi 4 este prezentat acest raport.

În dinamică, se atestă o diminuare a ponderii datoriei externe în PIB până în anul 2008, când a atins un minim de circa 67,4%, pentru ca ulterior să crească, cu mici variaţii de la an la an, ajungând la finele anului 2015 la 102,1% ca pondere în PIB (figura 3).

S-a adeverit pronosticul FMI, cum că spre sfârşitul anului 2015, datoria externă totală a Moldovei va depăşi valoarea PIB. Capacitatea statului de a-şi onora plăţile aferente datoriei externe devine tot mai anevoioasă în condiţiile când importurile depăşesc exporturile.

Un alt indicator calitativ relevant este datoria externă pe cap de locuitor. Conform informaţiei prezentate în figura 4, remarcăm faptul că presiunea pe care o creează datoria externă per cap de locuitor este tot mai mare. Dacă în anul 2001, fiecărui locuitor al ţării îi reveneau circa 462 de dolari SUA din datoria externă, atunci în anul 2014 – circa 1 847 de dolari SUA, diminuându-se în anul 2015 până la 1 785 de dolari SUA. O creştere a acestui indicator arată că ţara ar putea întâmpina probleme în viitor cu plata obligaţiilor în contul datoriei contractate.

Dacă anterior am analizat datoria publică şi privată, în continuare vom analiza datoria de stat (publică), care rămâne o problemă importantă pentru ţara noastră.

Soldul datoriei de stat la situaţia din 31 decembrie 2016 va constitui 56 113,0 mil. lei, inclusiv 21 009,1 mil. lei datorie de stat internă şi 35 103,9 mil. lei (1 609,5 mil. dolari SUA) datorie de stat externă, înregistrând o majorare de 22 603,8 mil. lei faţă de 31 decembrie 2015. Ponderea datoriei de stat în PIB la sfârşitul anului 2016 va constitui 42,0%, sau cu 14,5 p. p. mai mult decât executat pentru finele anului 2015. Dinamica datoriei de stat în PIB în anii 2013–2016 (proiect) este reflectată în figura 5.

Bugetul de stat trebuie să suporte cheltuielile pentru serviciul datoriei de stat.

Cheltuielile legate de serviciul datoriei de stat în anul 2016 se estimează la 1 770,0 mil. lei, ceea ce constituie o majorare cu 726,6 mil. lei sau cu 69,6% comparativ cu valoarea executată în anul 2015, cauzată preponderent de majorarea serviciului datoriei de stat interne. Mai jos prezentăm evoluţia serviciului datoriei de stat pe perioada anilor 2013–2016 (figura 6) [3].

Pe parcursul anului 2016, cheltuielile pentru serviciul datoriei de stat externe se estimează la circa 363,8 mil. lei – echivalentul a 17,2 mil. dolari SUA (*aceste sume atestă puţine abateri de la cele înscrise în Legea bugetului de stat pentru anul 2016, vezi Legea bugetului de stat pe anul 2016, MO, nr. 230-231 din 26 iulie 2016*). Comparativ cu valoarea executată în anul 2015, cheltuielile pentru serviciul datoriei de stat externe vor

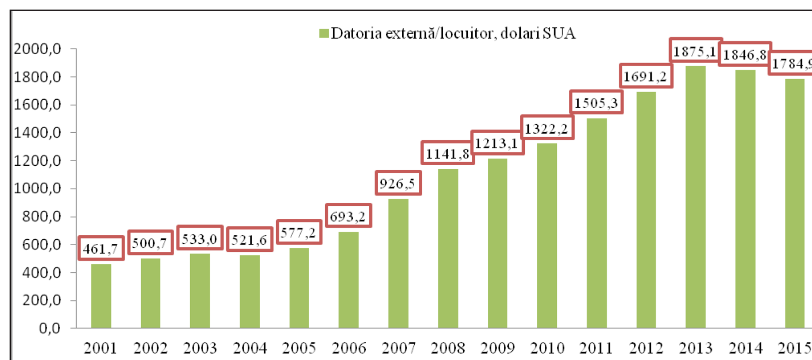

Figura 4. Datoria externă a Republicii Moldova pe cap de locuitor, în dolari SUA
Sursa: Calculele autorului în baza statisticii BNM şi statisticii BNS pe anii 2001–2015

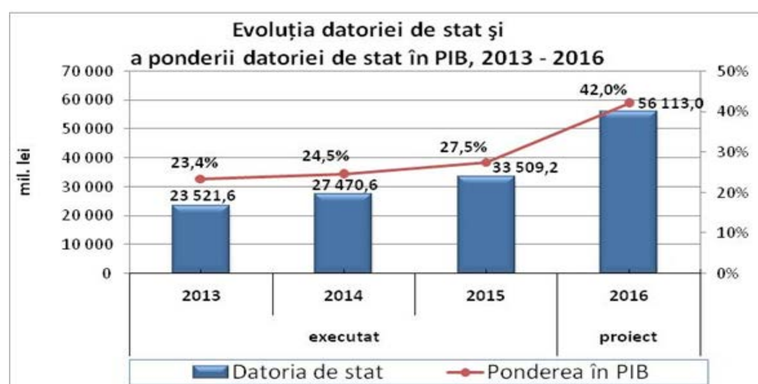

Figura 5. Evoluţia datoriei de stat şi ponderea acesteia în PIB, 2013–2016
Sursa: Nota informativă la proiectul Legii bugetului de stat pe anul 2016. Ministerul Finanţelor al Republicii Moldova [2]

înregistra o majorare cu 114,1 mil. lei (echivalentul a 4,0 mil. dolari SUA), cauzată de majorarea sumelor destinate achitării dobânzilor pentru împrumuturile de stat externe, precum şi datorită deprecierii monedei naţionale vizavi de alte valute străine.

În anul 2016, cheltuielile pentru serviciul datoriei de stat interne se estimează la circa 1 406,2 mil. lei. Comparativ cu cele executate în 2015, acestea sunt mai mari cu 612,6 mil. lei, sau de cca 1,8 ori. Acest fapt este legat de creşterea ratelor dobânzii la VMS comercializate la licitaţii, fapt care concomitent a atras după sine şi majorarea ratelor dobânzii la VMS convertite.

Statele Uniunii Europene au impus măsuri restrictive stabilite prin Tratatul din 9 decembrie 2011 de la Bruxelles cu privire la admiterea unui deficit bugetar până la 3% din PIB şi reducerea datoriei publice externe a statelor europene îndatorate până la 60% din PIB. Republica Moldova caută să respecte aceste restricţii.

La deficite mari şi datorii publice înalte finanţelor publice le este foarte greu să facă faţă cheltuielilor publice mereu crescânde. În afară de aceasta, finanţelor publice din ţările afectate de criza financiară le vine tot mai greu să reducă deficitul bugetar şi să ramburseze datoria publică imensă.

Rambursarea ratelor scadente şi achitarea dobânzilor aferente au drept consecinţă sporirea cheltuielilor bugetare, ceea ce atrage după sine majorarea impozitelor, iar în caz de insuficienţă a acestora, contractarea de noi împrumuturi [9].

În condiţiile în care veniturile bugetare ordinare nu acoperă integral cheltuielile bugetare aprobate pentru anul următor, *guvernul ţării are de ales între sporirea veniturilor fiscale* (prin majorarea impozitelor existente sau introducerea de impozite noi) şi *contractarea de împrumuturi.* De cele mai multe ori, guvernul optează *pentru cea de-a doua soluţie din următoarele considerente:*

- majorarea impozitelor constituie o măsură nepopulară, deoarece afectează nivelul de trai al populaţiei. În ţările cu un nivel ridicat al fiscalităţii, o nouă sporire a acesteia se loveşte de împotrivirea fermă a categoriilor sociale care ar urma să suporte sarcina suplimentară;
- împrumuturile de stat (sub forma creditului obligatoriu) oferă categoriilor sociale avute (înstărite) un plasament sigur cu remunerare pentru disponibilităţile lor băneşti;
- împrumuturile de stat oferă şi băncilor comerciale un plasament sigur cu remunerare (cazul Republicii Moldova);

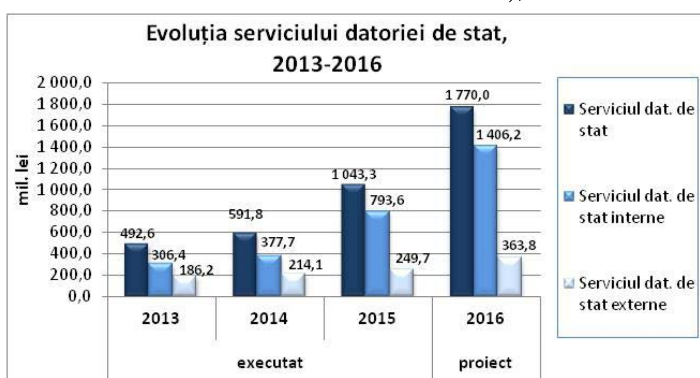

Figura 6. Evoluţia serviciului datoriei de stat, 2013–2016
Sursa: Nota informativă la proiectul Legii bugetului de stat pe anul 2016. Ministerul Finanţelor al Republicii Moldova [2]

▪ împrumuturile de stat reprezintă un mijloc mai rapid de procurare a resurselor financiare, decât impozitele;

▪ în condiţiile în care împrumutul se solicită la Banca Centrală, termenul de obţinere a resurselor băneşti este şi mai scurt decât în cazul în care acesta se plasează în rândurile populaţiei ori ale persoanelor juridice (altele decât Banca Centrală).

Referitor la rolul împrumuturilor de stat, economiştii contemporani au o poziţie diferită de cea a clasicilor. În ceea ce priveşte dilema „impozite sau împrumuturi" pentru finanţarea cheltuielilor bugetare, economiştii din perioada de ascensiune a capitalismului erau adepţi ai soluţiei impozitelor şi criticau aspru recurgerea la împrumuturi publice.

Împrumuturile de stat îndeplinesc un rol pozitiv în măsura în care sunt folosite pentru dezvoltarea industriei, modernizarea agriculturii, dezvoltarea infrastructurii, protecţia mediului etc. În asemenea situaţii, împrumuturile contribuie la sporirea producţiei materiale, la creşterea venitului naţional şi, pe această bază, la asigurarea resurselor necesare rambursării lor. Totodată, împrumuturile de stat contractate în străinătate contribuie la redistribuirea venitului naţional între ţările împrumutătoare şi cele împrumutate.

La acordarea de împrumuturi, fluxurile financiare pornesc de la ţările împrumutătoare către ţările împrumutate. În momentul în care începe restituirea împrumuturilor şi plata dobânzilor aferente, direcţia fluxurilor financiare se schimbă: de data aceasta, fluxurile pornesc de la ţările beneficiare de împrumuturi către ţările împrumutătoare.

Întrucât ţările dezvoltate constituie principalele ţări exportatoare de capital, iar ţările în curs de dezvoltare – principalele ţări importatoare de capital, este lesne de înţeles că prin intermediul împrumuturilor contractate în străinătate are loc redistribuirea venitului naţional pe plan internaţional.

În final, putem menţiona că există o corelaţie între datoria publică, deficitul bugetar şi politica fiscală. Această corelaţie trebuie să stea la baza strategiei guvernului cu privire la politica bugetar-fiscală. Politica fiscală este instrumentul principal al guvernului pe baza căruia se prognozează fondurile publice.

CONCLUZII ŞI PROPUNERI

Politicile fiscale, ca părţi componente ale politicii financiare, sunt, în primul rând, instrumente ale guvernului de influenţare economică. Ele reflectă măsura în care un guvern se implică în orientarea proceselor macroeconomice. Aplicarea politicilor fiscale constă, în esenţă, în determinarea mărimii cheltuielilor guvernamentale, a impozitelor şi taxelor, a plăţilor transferabile sau a unei combinaţii a acestora care să conducă la realizarea scopurilor stabilite de guvern.

După cum demonstrează teoria şi practica, pentru ca o politică fiscală să fie eficientă şi să reducă instabilitatea economică, ea trebuie să stimuleze economia în timpul recesiunii şi să o restrângă în timpul extinderii.

Ponderea datoriei de stat în PIB la sfârşitul anului 2016 va constitui 42,0%, sau cu 14,5 p. p. mai mult decât în anul 2015. Deşi această pondere nu depăşeşte, conform Convenţiei de la Maastricht din 2014, nivelul admisibil de 60% din PIB al ţării, totuşi considerăm că pentru Republica Moldova şi aceste 42 % sunt greu de suportat, deoarece ţara noastră nu dispune de resurse naturale, potenţialul economic fiind slab.

De aceea propunem, după exemplul Serbiei, ţărilor baltice, Sloveniei şi al altor state, **crearea şi în Republica Moldova a unui Consiliu de Responsabilitate Bugetar-Fiscală.** Acesta ar urma să fie alcătuit dintr-un număr limitat de persoane (maximum trei), reprezentanţi din mediul academic, experţi. Ca organ independent, el trebuie să faciliteze transparenţa şi responsabilitatea cheltuirii banilor publici. Acest consiliu ar urma să analizeze procesul bugetar şi să monitorizeze eficienţa utilizării banilor publici şi a surselor primite din afară.

BIBLIOGRAFIE

1. Legea nr. 89 din 29.05.2014 Cu privire la datoria publică, garanţiile de stat şi recreditarea de stat (Publicată în: Monitorul Oficial, nr. 174-177 art. nr. 395, 04.07.2014. Data intrării în vigoare: 04.01.2015).
2. Nota informativă la proiectul legii bugetului de stat pe anul 2016. Ministerul Finanţelor al Republicii Moldova.
3. Legea bugetului de stat pe anul 2016. Publicată în: Monitorul Oficial, nr. 230-231 din 26 iulie 2016.
4. Manole Tatiana. Managementul finanţelor publice. INCE – Chişinău: Tehnica-Info, 2016. 803 p.
5. Manole Tatiana. Finanţe publice: teorie şi aplicaţii. Chişinău: Academia de Administrare Publică pe lângă Guvernul Republicii Moldova, 1998. 348 p.
6. Mankiw N. G. Macroeconomics. Harvard University. Мэнкью Н. Г. Макроэкономика. Пер. с англ. М.; Изд. МГУ, 1994. 736 с.; by Worth Publishers Inc., 33 Irving Place, New York, NY 10003, USA (p. 615-636).
7. Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus. Economics. Traducerea din limba engleză s-a făcut după ediţia originală publicată în SUA în anul 1995.
8. Fischer S., Dornbusch R., Schmalensee R. Professors of economics Massachussetts institute of Technology. Пер. с англ. со 2-го изд. М.: Дело ЛТД, 1993. 864 с. ISBN 0-07-017781-3 (англ.) ISBN 5-86461-129-8 (русск.)
9. Văcărel Iu., Bistriceanu Gh., Anghelache Gabriela. Finanţe publice. Ed. a VI-a. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 2007. 689 p.

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS BETWEEN REPUBLIC OF MOLDOVA AND GREECE

Lecturer and PhD student **Stela CAZACU**
Moldova State University

RELAȚIILE ECONOMICE INTERNAȚIONALE DINTRE REPUBLICA MOLDOVA ȘI GRECIA

Rezumat: Acest articol are scopul de a analiza relațiile economice internaționale dintre Republica Moldova și Republica Elenă. Obiectivul central al articolului dat este de a contribui la intensificarea relațiilor de parteneriat dintre Grecia și Moldova ca parte a eforturilor de integrare europeană a Republicii Moldova, în special în domeniul dezvoltării economice. Evaluarea și analiza relațiilor economice recente dintre Moldova și Grecia vor ajuta, ca rezultat, în identificarea de nișe și oportunități pentru cooperarea economică.

Cuvinte-cheie: comerț, economie mondială, Grecia, Moldova, relații economice.

Summary: This article aims to analyze the international economic relations between Republic of Moldova and Greece. The main goal of this article is to contribute to the advancement of partnership relations, especially in the area of economic development, between Greece and the Republic of Moldova as part of Moldova´s European integration endeavor. Assessing and analyzing the current state of economic relations between Greece and the Republic of Moldova will help identify, as a result, a number of niches and opportunities for economic cooperation.

Keywords: Economic Relations, Greece, International Economy, Moldova, Trade.

INTRODUCTION AND THEORETICAL BACKGROUND

International economic activities have been intensively growing and developing. Moreover, the impact of international trade on national economies has been increasing over the last decades. As a result, the world countries are getting more and more interdependent.

The international economic relations include the following elements: (a) the international trade in goods and services; (b) the international movement of capital; (c) the international migration; (d) the international transfer of technology; (e) the currency and monetary relations; (f) the global financial system and international financial markets. The subjects of international economic relations are the organizations whose activities go beyond national borders, e.g. firms, the state, the transnational corporations etc. [13].

This article aims to analyze the international economic relations between Republic of Moldova and Greece. The main goal of this article is to contribute to the advancement of partnership relations, especially in the area of economic development, between Greece and the Republic of Moldova as part of Moldova´s European integration endeavor.

RESEARCH METHODOLOGY

Due to the fact that this is mainly a descriptive analytical study, this article uses historical, inductive and deductive methods, comparative and statistical methods of analysis. It makes use of tables to illustrate in a clearer way the tendencies of the economic relations between Greece and Moldova over the last five years.

ANALYSIS

Greek-Moldovan relations represent the bilateral relations between Republic of Moldova and Hellenic Republic. The first diplomatic relations were established in 1992. Moldova is represented in Greece through the embassy in Athens, which opened in 2003. Greece is represented in Moldova through the embassy in Kiev, Ukraine. At the same time, Greece opened an Honorary Consulate in the capital of Moldova, Chisinau. According to the Embassy of the Republic of Moldova to the Hellenic Republic [9], the relations between Greece and Moldova ”are marked by a spirit of cooperation, friendship, and mutual trust”. Moreover, since the collapse of the Soviet Union, resulting in the independence of Republic of Moldova, Greece has aimed to promote bilateral relations, especially in the economic field.

I. BILATERAL ECONOMIC AGREEMENTS

Both the Greek and the Moldovan Governments have been working on creating conditions that would enhance bilateral economic cooperation. For this purpose, the two parties have signed several bilateral agreements that have a significant positive impact on the development of economic relations between these

countries [9]. So far, Republic of Moldova and Greece have signed 25 Agreements with economic character. The most important Agreements are as follows:

(1) Agreement between the Government of the Hellenic Republic and the Government of the Republic of Moldova on the promotion and reciprocal protection of investments, signed in 1998 in Athens, Greece. This bilateral investment treaty between Greece, which is a developed country and Moldova, which is a developing country, is an essential tool of international investment protection. It establishes criteria of treatment of foreign investors on the territory of the host state [19].

(2) Agreement between the Government of the Hellenic Republic and the Government of the Republic of Moldova on economic, technological and scientific cooperation. According to this agreement, Moldova and Greece have agreed to cooperate in the fields of mutual interest, such as the agricultural and the environmental sector, transportation and communications, consumer protection, tourism, science and inovations, constructions and architecture, investments and other forms of cooperation. As a result, a Joint Committee was established, to monitor the implementation of this agreement. Its first meeting was held in 2007 in Athens [9]. The Joint Committee intensively promotes bilateral economic cooperation by encouraging the businesses to collaborate actively, particularly because Greece is an important economic partner for Moldova. Moreover, the Greek secretary of the Committee stated the high interest of Greece for the development of cooperation with Moldova. Hence, the Commitee is also in charge of facilitating the direct dialog between the economic agents from both countries. Some other important agreements signed to ensure a strong legislative base for the development of economic relations between Greece and Moldova are provided in Appendix 1.

Due to the fact that Greece is a European Union member, the agreements between Moldova and European Union automatically have an impact on the Moldovan relations with Greece. In the context of the Moldovan-EU relations, it is important to mention that besides cooperation, EU encourages the economic and political integration of Moldova. In this sense, in 2014 it was signed between Modova and EU an Association Agreement, including a Deep and Comprehensive Free Trade Area. As a result, the Moldovans have now the possibility to travel without visa to the Schengen area, facilitating also their travel as tourists to Greece, which only benefits the Greek economy. Moreover, EU assists Moldova through Programs that focus on agriculture, rural development, police reform etc. As regards trade, due to the Free Trade Area, Moldova has increased its exports in the EU [12]. Hence, as EU is an important economic partner of Moldova, Greece is by implication also a significant economic partner of Moldova.

II. THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF MOLDOVAN-GREEK ECONOMIC RELATIONS

Historically, the first Moldovan-Greek commercial relations were established during the ancient times, when on the nowadays territory of the Republic of Moldova lived the Geto-Dacians. These two civilizations had strong commercial ties and economic cooperation. The trade relations between the Greeks and the Dacians influenced positively the development of Geto-Dacian civilization, first of all, in economic terms, due to the fact that the Greeks were very fair in trade and because the goods that they were exporting were of good quality, and secondly, because when the value of domestic goods was exceeding that of the Greeks, the Greek merchants made sure to return the difference in value. Moreover, the Geto-Dacians used the Greek drachma as a prototype for manufacturing their coins. Likewise, the Greeks were somewhat influenced by Geto-Dacian civilization. The connections between Dacians and Greeks had a mutual benefit, which later formed the cradle of Eastern European civilization [5].

During the medieval times, i.e. the 17th and 18th century, several influential Greeks had an impact on the economic life of Moldova due to the decisions adopted by Ottoman Empire. In order to weaken the resistance of the dominant class of Moldova against Ottoman hegemony, the Ottoman Empire infiltrated Greek elements and persons in the Moldovan political, administrative and economic life. Moreover, in 1711 the Ottoman Empire decided to introduce a new political regime. For over a hundred years, Moldova was governed by rulers recruited largely from influential Constantinopolitan Phanariotes families, thus the Greek Phanariots having a leading role in the governance of the Ottoman territories [2].

III. ANALYSIS OF THE RECENT ECONOMIC RELATIONS

Nowadays, the Greek-Moldovan international economic relations are more diverse, wider and more intense than the other historical times, due to the increased global trade volumes, intensification of globalization and integration processes. For more details, an insightful analysis of the economic

relations between the two countries is undertaken further.

Before that, it is necessary, first of all, to understand the location of Greece and Moldova from the geopolitical point of view. According to the gravity model, this distance has a slight impact on the traded volumes between the two countries [6]. More specifically, the higher is the distance between Moldova and Greece, the smaller is the traded volume.

Also, even though the Republic of Moldova seems insignificant because of its small surface and because it is one of the poorest countries of Europe, Moldova has geopolitical significance. It derives from the fact that it lies in a key position that was sought historically by several powers to be controlled, to be used as a route from the Balkans into Russia and the other way around [20]. Additionally, Moldova and Greece belong to the Black Sea region. This region has an essential geostrategic position as a connection between Europe and Asia and between Central Asia and the Middle East, particularly as regards trade and transit route for energy. More than that, the countries from this geographic area founded in 1992 the Organization of the Black Sea Economic Cooperation, which has the purpose to contribute to the development of economic cooperation among the member countries [14].

In order to understand the complexity of the relations between Moldova and Greece, a trade profile comparison of the respective countries was carried out based on World Trade Organization [22]. The Moldovan population is of 3.5 million, while the Greek population is three times larger. In economic terms, this means that Greece is a more important trading partner for Moldova than Moldova is for Greece, due to the market size.

The Greek GDP is approximately 30 times larger than the Moldovan GDP. Hence, according to the gravitational theory, which considers the size of GDP one of the significant factors that determines bilateral trade, Moldova is likely to have higher interest in trading with Greece [6].

Further, Moldova has a negative current account balance, while Greece has a positive one. It appears that due to its lasting membership to EU, Greece has managed to have larger exports than imports. Conversely, because of the historical ties with Soviet Union and recent independence, Moldova didn't manage well enough to strengthen its exporting capabilities and its image abroad.

The trade per capita indicator, which illustrates the level of international trade development of a country, clearly shows that Moldova is still in the process of establishing and/or enhancing the trading partnerships, while Greece is five times more developed from this point of view. It is not surprising that Moldova is ranked in the world trade much lower than Greece, which of course is explained, first of all, by the GDP sizes of the respective countries and, secondly, by their trade volumes.

With reference to trade partners, the EU is Moldova's biggest trade partner. Then follow Russia and Belarus. By country, the top export destinations of Republic of Moldova are Romania, Russia, Italy, Germany and Turkey. The countries from which Moldova imports the most are Romania, Ukraine, China, Germany and Russia. As regards Greece, its top export destinations are Turkey, Italy, Germany, Bulgaria, Cyprus, UK, and the USA. The top Greek imports are from Russia, Germany, Iraq, Italy, China, Kazakhstan, Netherlands, France, and Spain [18]. Based on the information provided above, it can be noticed that Greece and Moldova have several similar top trading partners: (1) both countries are successful in exporting in Italy, Germany and Turkey; (2) as regards imports, Russia, Germany and China seem to succeed in selling their products on the Moldovan and Greek markets.

However, as regards the bilateral economic relations of Moldova and Greece, among the EU countries, Greece is the 9th on the list for Moldova as regards exports and the 14th as regards imports [3]. This data confirms that Greece is for Republic of Moldova an important trading partner. Nevertheless, Moldova is not a significant trading partner for Greece, which could be explained by the size of Moldova's economy and the gravitational theory mentioned previously.

IV. BILATERAL TRADE BETWEEN GREECE AND MOLDOVA

As shown in Table 1, the trade volume between Greece and Moldova has decreased significantly within six years from $111063 thousands to $45123.4 thousands. This is a reduction of 2.5 times.

However, after consecutive years of having a negative commercial balance with Greece, Moldova had larger exports than imports from Greece in 2015, reaching a positive commercial balance of $5702 thousands. Moreover, in 2015, out of the total trade volume of Moldova worldwide, the exports to Greece accounted to 1.29% from total exports, while the imports from Greece accounted to 0.49% from total imports. Also, the exports-to-Greece ratio has doubled since 2012; this is a significant improvement in the

Table 1

The Evolution of Moldovan Trade with Greece (thousands of USD)

Year	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Exports	17743.8	24026.8	13339.7	25311.4	26715.5	25412.7
Ratio of total exports	1.15%	1.08%	0.61%	1.04%	1.14%	1.29%
Imports	93319.2	68744.4	49989.4	39327.5	36809.1	19710.7
Ratio of total imports	2.42%	1.32%	0.96%	0.72%	0.69%	0.49%
Bilateral Trade Volume	111063	92771.2	63329.1	64638.9	63524.6	45123.4
Commercial Balance	-5575.4	-4717.6	-6649.7	-14016	-10094	5702

***Source:** Compiled by the researcher according to Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova [3]*

Moldovan trade with Greece. Greece is becoming an important trade partner in terms of exports. It appears that the Moldovan products are becoming more attractive to the Greek consumers and that the exporting conditions to Greece have improved for the Moldovan producers.

The imports-from-Greece to the total Moldovan-imports ratio has been steadily decreasing. If in 2010 Greece was a significant trade partner for Moldova in terms of imports, then in 2015 its significance has reduced by almost five times. It appears that the obstacles to export to Moldova for the Greeks have harshened and/or probably the Moldovan market is not an attractive one for the Greek producers, taking into consideration its market size and consumers' purchasing power.

The National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova provides for the moment detailed information on the exports and imports in/from Greece, by sections and chapters, according to nomenclature of goods (NG) only up to year 2014. Hence, there is no recent available information [3]. In descending order, the main goods that Moldova exported to Greece in 2014, according to the traded volumes, are: (1) Vegetable products, particularly cereals and edible fruit and nuts; (2) Glass and glassware, articles of stone, plaster, cement, asbestos, mica or similar materials; ceramic products; (3) Tobacco and manufactured tobacco substitutes, Beverages, spirits and vinegar. One can notice that Moldova is exporting to Greece basically raw materials and agricultural products, which theoretically do not contribute much to the Moldovan economy, because of the small added value of these items. Moldova should focus more on exporting industrial products.

The main goods that Moldova imported from Greece in 2014, in descending order, are: (1) Vegetable products, particularly edible fruit and nuts; peel of citrus fruit or melons; (2) Products of the chemical or allied industries, where dominant are the pharmaceutical products and fertilizers; (3) Mineral products, i.e. Mineral fuels, mineral oils and products of their distillation, bituminous substances, mineral waxes; (4) Nuclear reactors, boilers, machinery and mechanical appliances; parts thereof; (5) Prepared foodstuffs; beverages, spirits and vinegar; tobacco and manufactured tobacco substitutes; (6) Plastics and articles thereof; rubber and articles thereof. Hence, one can see that Moldova imports from Greece many products, such as citrus fruits, strawberries, peaches etc. that cannot be cultivated on Moldova's territory, or which are cultivated to a limited extent, due to colder climatic conditions than in Greece. Also, it imports industrial products, which bring larger value to the Greek economy.

V. FOREIGN DIRECT INVESTMENT FLOWS

According to Export Entreprises [11], Republic of Moldova does not have an attractive economic and political environment for investors, because of high corruption levels, obstacles for exporters, unreliable financial, judicial and administrative sectors, intellectual property issues, poor infrastructure, and low purchasing power of the Moldovans. However, Moldova could be attractive to foreign investors due to its strategic location between Europe and Asia, due to its cheap and skilled work force, low cost of living and investor friendly taxes. Moreover, the government promotes investments through several measures, e.g. companies investing more than $250 thousands benefit during the first five years tax deduction. As a result, net flow of foreign direct investment into Moldova has grown significantly over the last years [17].

However, a recent study shows that Moldovan consumers express a moderate level of consumer ethnocentrism, which shows that they prefer local products over the imported goods, under the condition that these goods follow the quality criteria [7]. Hence, it is suggested that when investing, in order to be successful, foreign companies must engage into joint ventures or strategic alliances with the local businesses. Hence, this idea is applied in practice – more than 60% of the

foreign capital is invested in joint ventures. However, the foreign investors choose to control the management of the companies; that is why most foreign capital companies have a large share of foreign capital (75%-100%). In comparison with the local firms, the foreign companies achieve better economic performances. As a result, according to the World Bank Group [21], the ratio of foreign direct investments flow to Moldova's GDP was around 4% in 2015.

As Moldova is a developing country, while Greece is a developed country, theoretically, the Greek firms should be interested in investing in Moldova and not vice versa. And this is what actually happened – during a Moldova-Greece economic forum in 2009, Greek businessmen expressed interest in investing in Moldova and in establishing cooperation with Moldovan businesses [16]. The results are already visible, i.e. in 2015, in Moldova there were registered 113 mixed companies with Moldovan-Hellenic capital [4]. Greek investments to Moldova account for 1.2 % of total foreign direct investments. Moreover, three of the Greek firms, i.e. Loteria Moldova, Cardico and Michailides Tobacco Moldova, are among the 70 largest foreign companies in Moldova [12].

VI. BILATERAL TOURISM

As shown in Table 2, out of 94,4 thousands of tourists, only 103 persons from Greece visited Moldova as tourists in 2015, making use of the services provided by tour agencies and tour operators [3]. The Greek tourists' number in Moldova does not have an increasing or decreasing tendency over the last 5 years. It appears that Moldova is of a very small interest for the Greek tourists.

Conversely, Greece is becoming an increasingly popular destination for the Moldovan tourists. Out of 189 800 Moldovan tourists that traveled abroad for vacation and leisure purposes, benefiting from the services of travel agencies and tour operators, after Turkey and Bulgaria, Greece is the 3rd on the list with 21158 Moldovan tourists [3]. Within 5 years, the number of Moldovan tourists in Greece has increased five times. This is a great opportunity for the Greek tourist resorts and for the Greek economy. Basically the top tourism destinations for Moldovans are the countries that have access to sea or mountains, since Moldova does not have sea or mountains. It appears that the Greek image as a tourist destination is perceived as positive by the Moldovans; besides, due to the possibility to visit EU without visa as tourists, Moldovans take advantage of this opportunity to a larger extent.

VII. SCIENTIFIC AND CULTURAL COOPERATION

Scientific cooperation is also one important element that describes the economic relations between two countries. First of all, the Moldovans have great interest in learning the Greek language and culture. Hence, Greek language is taught in several higher education institutions of Moldova, in several schools and even as part of the courses organized by the Greek Community [10]. There is even a department of Greek Culture and Language at the State University of Moldova. Moreover, three to four thousand people of Greek origin live in Moldova, which explains the high interest of Moldovan citizens in the Greek language.

Additionally, the scientific community of Moldova represented by the Academy of Sciences of Moldova has recently been negotiating a cooperation agreement with the Academy of Sciences in Athens [8]. Finally, Greece offers study materials and scholarships at the universities for Moldovan citizens [10].

VIII. INTERNATIONAL MIGRATION

Greeks immigrants come to Moldova either for work purposes, studies, family reunification or other reasons. According to Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova [3], there were only 28 Greek immigrants in Moldova in 2012, 26 in 2013 and 26 in 2014. This is an insignificant number, taking into consideration that the total number of migrants living in Moldova was of 3093 persons in 2012, 3349 persons in 2013 and 4187 persons in 2014.

As regards the Moldovan immigrants in Greece, the number is significantly higher. According to official sources, 11500 Moldovan citizens were residents in Greece in 2014 [15]. At the same time, many people born in Moldova that hold Romanian citizenship live in Greece permanently or temporarily, which means that the real number of Moldovan immigrants in Greece is higher than the official one. This is explain-

Table 2

Tourist flows through tour agencies and tour operators in 2015

	2011	2012	2013	2014	2015
Greek Tourists in Moldova	86	78	100	136	103
Moldovan Tourists in Greece	4066	5726	8540	15358	21158

Source: *Compiled by the researcher based on Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova [3]*

ed by the fact that Moldovans have sought to live and work in more developed countries and Greece is still an attractive destination, even though the crisis have worsened the economic conditions in Greece.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

This research study draws the following **conclusions**:

1. The first economic relations between Moldova and Greece were established during the ancient times. Nowadays, the economic relations between Moldova and Greece are impacted positively by a multitude of bilateral economic agreements.

2. Greece is for Moldova an important trading partner in terms of exports, particularly due to the fact that Moldova has a positive commercial balance with Greece and increasing exports to Greece.

3. The Moldovan business environment is slightly attractive for the Greek investors. Moreover, Greek FDI account for a significant percentage of the total FDI.

4. Moldova is important for Greece in terms of tourism development. Greece is becoming an increasingly popular tourism destination for Moldovans.

5. As regards the scientific and cultural cooperation between Moldova and Greece, it has contributed to mutual benefits in the respective fields of the countries.

6. Finally, concerning migration, Greece has many Moldovan immigrants.

Even though the economic relations between Greece and Moldova seem to be insignificant compared to the relations of Moldova and Greece with other countries, there is a multitude of opportunities for their growth and enhancement, which would benefit both Moldova and Greece from the economic point of view. Assessing and analyzing the current state of economic relations between Greece and the Republic of Moldova helps to identify a number of niches and opportunities for economic cooperation. Thus, the following **recommendations** are proposed:

1. The dialog between the economic agents from the two countries must be facilitated through the organizing of at least yearly Joint Committees, which would help in monitoring the implementation of the bilateral economic agreements.

2. Because of decreasing levels of imports from Greece, the Moldovan government should work on improving the trading conditions with Greece. Also, the Moldovan exporters are advised to focus on industrial products' export.

3. The Moldovan government must enhance the investment climate and must work on reducing the FDI obstacles, in order to increase the Greek FDI inflows.

4. The Greek government is advised to cooperate with the Greek tourism resorts in improving the conditions for the tourists. More specifically, the Greek resorts must adopt the appropriate marketing strategies that would enhance the Greek image as a tourist destination and also the experience of the Moldovan tourists.

5. The two countries should work on enhancing the scientific cooperation, i.e. by increasing the number of scholarships available, by organizing common cultural activities, by getting involved in mutual scientific research projects etc.

6. The high number of Moldovan immigrants in Greece is one more reason to intensify and enhance the relations between these two countries. Moreover, the Moldovan government must intensify its relations with the Moldovan Diaspora from Greece.

BIBLIOGRAPHY IN ROMANIAN

1. Ambasada Republicii Moldova în Republica Elenă. Cadrul juridic de cooperare între Republica Moldova și Republica Elenă, Translated from Romanian [online] date viewed 11 April 2016 <http://www.grecia.mfa.md/acorduri-bilaterale/>, 2009.
2. Bărbulescu M. et al. Istoria României. Texte digitizate la Biblioteca Judeţeană Mureş. Translated from Romanian [online] date viewed 11 April 2016 <http://www.bjmures.ro/bdPublicatii/CarteStudenti/B/Barbulescu-Istoria_Romaniei.pdf>, n.d.
3. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, [online] date viewed 17 April 2016 <http://www.statistica.md/ >, 2016.
4. Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al RM. Cooperare Bilaterală: Republica Elenă, Translated from Romanian, [online] date viewed 17 April 2016 <http://www.mfa.gov.md/cooperare-bilaterala/gr/>, 2015.
5. Vasilos V. Istoria românilor: curs universitar. Chișinău: Civitas, 2003.

IN ENGLISH

6. Cazacu, S, Contemporary Theoretical and Methodological Aspects Regarding International Trade, Economica, Year XXIII, nr. 4 (94), Editorial-Poligrahic Department of ASEM, Chisinau, Moldova, December 2015.
7. Cazacu, S, Preference for Domestic Goods: A Study of Consumer Ethnocentrism in the Republic of Moldova, Ecoforum, Vol. 5, Issue 1 (8), 2016.
8. Ciobanu, L., Scientific community in Moldova and Greece to start negotiating a cooperation agreement, National Public Broadcaster „Teleradio-Moldova" [online] date viewed 18 April 2016 <http://www.trm.md/en/moldovenii-in-lume/comunitatea-stiintifica-din-moldova-i-grecia-ar-putea-incepe-negocierea-unui-acord-de-cooperare/>, 2016.
9. Embassy of the Republic of Moldova to the Hellenic Republic, Economic Cooperation, [online] date viewed 10 April 2016<http://www.grecia.mfa.md/economic-cooperation/>, 2009.

10. Embassy of the Republic of Moldova to the Hellenic Republic, Cultural Dialog, [online] date viewed 17 April 2016, <http://www.grecia.mfa.md/cultural-dialog/>, 2009.

11. Export Entreprises, Moldova: Foreign Investment, Banco Santander, S.A. [online] date viewed 12 April 2016, <https://en.santandertrade.com/establish-overseas/moldova/investing>, 2016.

12. Invest in Greece Agency, Greek Strength in Moldova, [online] date viewed 14 April 2016,<http://www.enterprisegreece.gov.gr/newsletter/newsletter.asp?nid=753&id=775&lang=1>, 2007.

13. Kozak, Y. et al., An Introduction to International Economic Relations. Edited by Yuriy Kozak, Temur Shengelia – Tbilisi: Publishing House „ Universal", 2014.

14. Kunt Akin, E., The New Geopolitical Order in The BSEC Region, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, [online] date viewed 11 April 2016 <http://www.mfa.gov.tr/the-new-geopolitical-order-in-the-bsec-region-.tr.mfa>, 2011.

15. Luecke, M., Ganta, V. & Radeke, J., Permanent emigration from Moldova: Estimate and Implications for Diaspora Policy, German Economic Team Moldova, [online] date viewed 18 April 2016 <http://www.get-moldau.de/wordpress/wp-content/uploads/2014/11/PB_05_2015_en.pdf>, 2015.

16. Pioneer Investors, Greek businessmen seek to expand business in Moldova, [online] date viewed 14 April 2016,<http://www.pioneer-investors.com/article.asp?ItemID=13289&mcid=1&cid=1&page=169>, n.d.

17. PwC Moldova, Investing Guide Moldova 2014, PwC Moldova in cooperation with the Ministry of Economy and the Moldovan Investment and Export Promotion Organisation, [online] date viewed 14 April 2016, <http://www.mec.gov.md/sites/default/files/investing_guide_2014.pdf>, 2014

18. Simoes, A., OEC – Exports, Imports, and Trade Partners, The Observatory of Economic Complexity, [online] date viewed 12 April 2016, <http://atlas.media.mit.edu/en/>, 2015.

19. Spiliopoulos, O. & Triantafyllopoulou, A., The Regime of Bilateral Investment Treaties between Greece and non-EU countries of Southern and Eastern Europe: the Perspective of a necessary Reform, Scientific Bulletin – Economic Sciences, Volume 14/ Issue 2, [online] date viewed 12 April 2016 <http://economic.upit.ro/repec/pdf/2015_2_6.pdf>, 2015.

20. Stratfor, Moldova: The Outsize Significance of a Small Country, [online] date viewed 11 April 2016 <https://www.stratfor.com/analysis/moldova-outsize-significance-small-country>, 2016.

21. World Bank Group, Foreign Direct Investment, Net Inflows (% of GDP) date viewed 12 April 2016 <http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS>, 2016.

22. WTO, Trade Profiles of Greece and Moldova, World Trade Organization, [online] date viewed 12 April 2016 <http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFHome.aspx?Language=E>, 2016.

APPENDIXES

Appendix 1: Other important economic agreements between Greece and Moldova

- Agreement on the establishment of diplomatic relations;
- Agreement on the conditions of granting scholarships to Moldovan students for training in military educational institutions of Greece;
- Treaty of friendship and cooperation between Moldova and Greece;
- Consular Convention between the Republic of Moldova and Greece;
- Protocol on cooperation between the Moldovan Ministry of Foreign Affairs and Ministry of Foreign Affairs of the Hellenic Republic;
- Agreement on economic and technical-scientific cooperation in agriculture and manufacturing industry;
- Air Services Agreement;
- Protocol on cooperation in social security and labor market;
- Convention for the avoidance of double taxation and prevention of fiscal evasion as regards taxes on income and on property;
- Agreement on cooperation in tourism;
- Agreement on mutual assistance between customs administrations;
- Agreement on cooperation in culture, education and science.

***Source*:**
Ambasada Republicii Moldova în Republica Elenă [1].

Mihail Grecu. *Dimitrie Cantemir*. 1973, ulei pe pânză, 130 × 120 cm

SISTEME DE MANAGEMENT BAZATE PE STANDARDELE ISO ÎN ACTIVITATEA DE CERCETARE-DEZVOLTARE

Doctor în științe tehnice **Mihail GUZUN**
Doctor în informatică **Igor COJOCARU**
Doctor în științe biologice **Alfreda ROȘCA**
Cercetător științific **Viorica BOTNARU**
Institutul de Dezvoltare a Societății Informaționale al AȘM

MANAGEMENT SYSTEMS BASED ON THE ISO STANDARDS IN THE RESEARCH AND DEVELOPMENT ACTIVITIES

Summary. ISO management systems have international recognition because of systemic approach concerning different fields of company's activity, based on the good practices, accumulated during the human history. More and more organizations implement and certify ISO management systems, first of all, in order to establish internal control under the provided products and services, but also for increasing competitiveness on the basis of international recognized good managerial practices.

In this paper the authors express some theses concerning international standards implementation benefits in the research and development field, based on the practices accumulated by the Information Society Development Institute, which has implemented and maintains the integrated quality management system ISO 9001, ISO 14001 environment protection, occupational health and safety OHSAS 18001 and information security ISO/IEC 27001 integrated management system.

Keywords: Strategy, ISO, management standard, management system, quality planning, environmental aspect, risk, information security, conformity, certification, audit.

Rezumat. Sistemele de management bazate pe standardele ISO au obținut recunoaștere și aplicare la nivel internațional datorită faptului că propagă abordări sistemice în ceea ce privește controlul asupra diferitelor direcții de activitate a organizațiilor, în baza bunelor practici acumulate pe parcursul dezvoltării umane. Tot mai multe organizații recurg la implementarea și certificarea sistemelor manageriale ISO, urmărind în primul rând instituirea unor reguli interne care ar asigura controlul asupra proceselor de realizare a produselor și serviciilor, dar şi obiectivul de a-şi spori competitivitatea prin alinierea la cele mai bune practici recunoscute la nivel internațional.

În prezentul articol autorii înaintează unele teze privind aspectele și beneficiile implementării standardelor internaționale de management în sfera științei și dezvoltării, reieșind din practicile acumulate de Institutul de Dezvoltare a Societății Informaționale, care a implementat și menține sistemul integrat de management al calității ISO 9001, protecției mediului ISO 14001, sănătății și securității ocupaționale OHSAS 18001 și al securității informației ISO/IEC 27001.

Cuvinte-cheie: strategie, ISO, management, standard, sistem, planificarea calității, aspecte de mediu, risc, securitate a informației, conformitate, certificare, audit.

INTRODUCERE

Strategia de cercetare-dezvoltare a Republicii Moldova până în 2020 [1] include obiective și măsuri concrete pentru eficientizarea managementului sferei de cercetare-dezvoltare în vederea obținerii unor performanțe care ar crește rolul investigaţiei științifice în procesul de rezolvare a multiplelor probleme economice și sociale și ar pune baza unei dezvoltări economice durabile.

De asemenea, prin implementarea strategiei, știința Republicii Moldova urmează să aibă o pondere respectabilă la rezolvarea problemelor cu care se confruntă societatea, cum ar fi sănătatea, securitatea alimentară, securitatea informațională, securitatea energetică, combaterea sărăciei, protecția mediului s. a.

Dezideratele stabilite pot fi realizate prin asigurarea unui management în continuă perfecţionare, ţinând cont de procesele de globalizare, integrare europeană, trecere la economia bazată pe cunoaştere şi de specificul comunităţii ştiinţifice a Republicii Moldova [2]. În această ordine de idei este oportună aderarea la bunele practici manageriale stabilite și reglementate de Organizația Internațională de Standardizare ISO, care oferă standarde manageriale ce includ tehnici de control al proceselor și de perfecționare continuă pe toate direcţiile de activitate a entităților economice în baza abordării „Planificare – Executare – Verificare – Acțiune de îmbunătățire" (ciclul Deming „Plan – Do – Ceck – Act" (PDCA), figura 1).

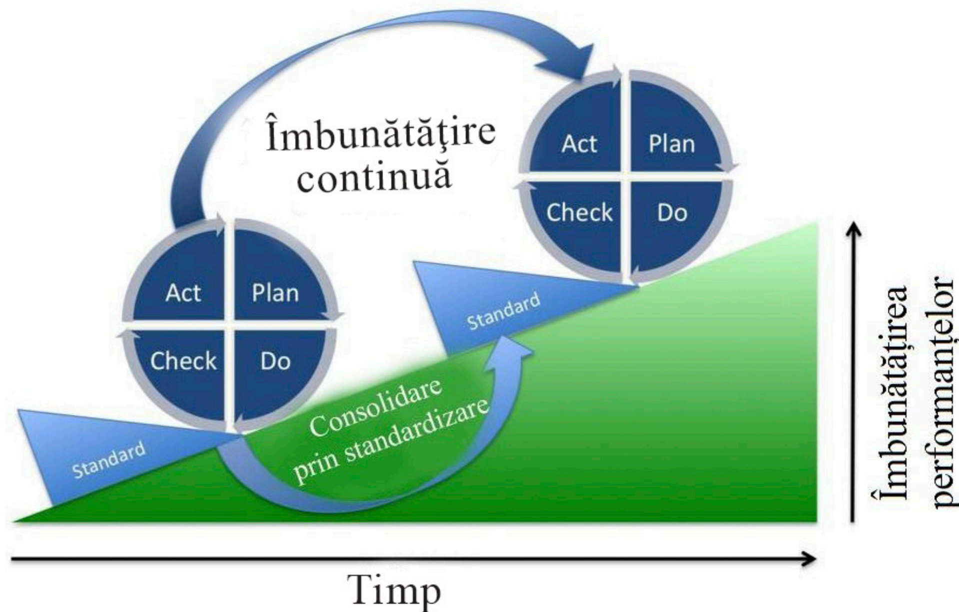

Figura 1. Schema perfecționării continuie în baza ciclului ”Plan – Do – Ceck – Act”
(preluată din „Imagini pentru PDCA” [3])

Abordarea PDCA presupune:

Plan - Planificare – stabilirea obiectivelor organizației, a proceselor componente și a resurselor necesare pentru a obține rezultate în conformitate cu cerinţele părţilor interesate şi cu politicile companiei.

Do - Executare – implementarea a ceea ce s-a planificat.

Ceck - Verificare – monitorizarea și măsurarea proceselor și a produselor/serviciilor rezultate în raport cu politicile, obiectivele și exigențele înaintate, raportarea rezultatelor monitorizării și măsurării.

Act - Acțiuni de îmbunătățire – măsuri de îmbunătățire a performanțelor [4].

Majoritatea standardelor manageriale elaborate de ISO (calitate, mediu, sănătate și securitate ocupațională, securitate a informației, management energetic, responsabilitate socială, continuitatea afacerii, managementul riscurilor etc.) au un caracter universal și pot fi aplicate de orice organizație, indiferent de domeniul de activitate, mărime, forma de proprietate etc. Aplicând anumite aranjamente legate de specificul activităților de cercetare-dezvoltare, ele pot fi ușor adaptate și la acest domeniu. Pentru sfera cercetare-dezvoltare însă cele mai relevante standarde sunt: ISO 9001 – „Sistem de management al calității. Cerințe” [4]; ISO 14001 – „Sisteme de management de mediu. Cerințe cu ghid de utilizare” [5]; OHSAS 18001 – „Sisteme de management al sănătății și securității ocupaționale. Cerințe” [6], ISO/IEC 27001 – „Tehnologii informaționale – Tehnici de securitate – Sistem de management al securității informației – Cerințe [7]. Pentru acreditarea laboratoarelor de cercetare experimentală sunt aplicate criteriile standardului ISO/IEC 17025 „Cerințe generale de competență a laboratoarelor de încercări și etalonări” [8].

În continuare vom face o descriere succintă a standardelor susnumite și câteva orientări privind adaptarea lor la activitățile de cercetare-dezvoltare.

[**Notă.** Conform Anexei SL – Apendixul 2 al directivei „ISO/IEC Directives, Part 1, Consolidated ISO Supplement, 2013”, în scopul facilitării integrării mai multor sisteme de management, începând cu 2013 toate edițiile standardelor au o configurație unică (10 capitole mari cu structură și denumire similară)].

ISO 9001 - Sisteme de management al calității. Cerințe

Acest standard specifică cerințele față de sistemul de management al calității atunci când organizația:

a) dorește să-și demonstreze capacitatea de a furniza continuu produse și servicii care satisfac cerințele clientului, normele legale și de reglementare;

b) tinde să asigure satisfacția beneficiarului prin aplicarea eficientă a sistemului, inclusiv a proceselor de îmbunătățire a acestuia, și prin respectarea cerințelor clientului, normelor legale și de reglementare.

Elementele standardului:

0. Introducere
1. Domeniu de aplicare
2. Referinţe normative
3. Termeni şi definiţii
4. Contextul organizației
5. Management (leadership)
6. Planificare

7. Suport
8. Exploatare
9. Evaluarea performanţelor
10. Îmbunătăţire

În vederea certificării ISO, o organizaţie din domeniul cercetării-dezvoltării care-şi doreşte implementarea unui sistem de management al calităţii, urmează să facă o analiză amplă a proiectelor de cercetare din punct de vedere al cerinţelor ISO, normelor legale şi de reglementare privind procesul şi rezultatele cercetării, să efectueze o analiză a riscurilor şi oportunităţilor legate de cercetare. Această analiză trebuie să fie planificată în detalii în conformitate cu p. 8.1 ISO 9001:2015 „Planificarea şi controlul operaţional". O asemenea planificare va include:

- stabilirea cerinţelor faţă de rezultatele cercetării;
- delimitarea fazelor cercetării de criteriile acceptării rezultatelor la fiecare fază intermediară, inclusiv cea finală;
- stabilirea resurselor necesare (umane, financiare, materiale, echipamente, pentru măsurare şi monitorizare, mediu şi documente de lucru etc.) pentru a asigura conformitatea cu cerinţele faţă de cercetare;
- implementarea controlului proceselor de cercetare în conformitate cu criteriile stabilite;
- menţinerea informaţiei documentate în volum necesar pentru a furniza dovezi că procesele de cercetare se desfăşoară aşa cum au fost planificate şi pentru a demonstra conformitatea activităţilor de cercetare şi a rezultatelor obţinute cu specificaţiile stabilite. Performanţele proceselor din cadrul sistemului, precum şi eficacitatea întregului sistem, sunt evaluate în cadrul auditului [9] (intern pentru autoevaluare şi extern pentru certificare sau în alte scopuri) şi sunt ulterior analizate respectându-se prevederile p. 9.3 ISO 9001:2015 „Analiza efectuată de management". Rezultatele auditului, analizei de management, evaluarea satisfacţiei solicitanţilor cercetărilor şi a altor părţi interesate constituie baza pentru elaborarea măsurilor de îmbunătăţire a sistemului şi a proceselor sale. Astfel, aplicând abordarea PDCA, o organizaţie de cercetare-dezvoltare îşi va spori continuu performanţele şi potenţialul de a lansa noi proiecte de cercetare.

ISO 14001 – SISTEME DE MANAGEMENT DE MEDIU. CERINŢE CU GHID DE UTILIZARE

La prima vedere, pare că de protecţia mediului ambiant ar trebui să fie preocupaţi doar marii producători industriali care au procese tehnologice dăunătoare acestuia. Analiza abordărilor ISO 14001, demonstrează că şi o activitate ordinară la birou poate crea diferite aspecte de mediu (aspect de mediu – element al activităţilor, produselor sau serviciilor unei organizaţii care poate interacţiona cu mediul (ISO 14001) având efecte negative (deşeuri, poluarea apei, utilizarea resurselor). Drept urmare, şi activitatea în condiţii de birou ar trebui să fie organizată ţinând cont de prevederile standardului susnumit. Reieşind din prevederile ISO 14001, organizaţiile de cercetare-dezvoltare, îndeosebi cele care efectuează cercetări experimentale, influenţează asupra mediului prin:

- emisii în aer
- poluarea apei
- contaminarea solului
- producerea deşeurilor
- utilizarea resurselor
- aspect vizual deranjant
- emisii sonore deranjante
- vibraţii neordinare.

Standardul ISO 14001 prevede o abordare sistemică (conform PDCA) în identificarea aspectelor de mediu, evaluarea şi cuantificarea riscurilor de poluare a acestuia, planificarea şi implementarea acţiunilor corective/preventive, evaluarea acţiunilor întreprinse şi trasarea căilor de îmbunătăţire. O clauză importantă în acest sens este ISO 14001, 8.2 „Pregătire pentru situaţii de urgenţă şi capacitate de răspuns", care prevede identificarea potenţialelor situaţii ce pot provoca poluări accidentale de mediu, elaborarea şi testarea periodică a planurilor de intervenţie. Un alt aspect ISO 14001 cere în mod imperativ identificarea legislaţiei de mediu aferentă activităţii organizaţiei şi evaluarea periodică a conformării cu cerinţele legale şi alte norme juridice în domeniul mediului, stabilite de autorităţi şi de alte părţi interesate.

Respectând cerinţele ISO 14001, organizaţiile de cercetare îşi vor desfăşura activităţile în condiţiile unei bune relaţii cu mediul ambiant, evitând conflictul cu legislaţia în vigoare şi cu alte reglementări de mediu.

OHSAS 18001 – SISTEME DE MANAGEMENT AL SĂNĂTĂŢII ŞI SECURITĂŢII OCUPAŢIONALE. CERINŢE

În procesul de cercetare-dezvoltare există mai multe activităţi care generează riscuri de sănătate şi securitate pentru cercetător. Pericole esenţiale pentru sănătate şi securitate în muncă (OH&S) pot fi generate ca urmare a activităţii incorecte a executantului lucrărilor de cercetare, a sarcinilor dificile ce stau în faţa lui, dar şi de anturajul de muncă, reactivele şi echipamentele utilizate de cercetător. OHSAS 18001 promovează o abordare logică la identificarea pericolelor, evaluarea riscurilor ca o combinaţie dintre

pericolul OH&S identificat și probabilitatea apariției lui, analiza riscurilor și stabilirea măsurilor de prevenire și protecție în domeniul OH&S. Sistemul asigură organizației un cadru pentru respectarea legislației OH&S, fiind în plină concordanță cu reglementările în domeniul protecției muncii. În cadrul sistemului de management OHSAS 18001, ciclul PDCA se realizează parcurgând următoarele etape:

▪ Identificarea locurilor de muncă din cadrul departamentului și a reglementărilor pentru fiecare loc de lucru (unde e aplicabil).

▪ Recunoașterea pericolelor pentru fiecare loc de muncă și pentru fiecare componentă a sistemului (executant, sarcina de muncă, mediu de lucru, mijloace de producţie).

▪ Stabilirea consecinţelor maxime pentru sănătatea și securitatea locului de muncă în cazul manifestării pericolului.

▪ Identificarea probabilităţii manifestării pericolului.

Determinarea nivelului de risc pentru fiecare pericol identificat

Stabilirea măsurilor de control asupra riscurilor, care vor include măsuri de ordin tehnic, organizatoric, igienico-sanitar sau de altă natură pentru fiecare loc de muncă. La stabilirea măsurilor de control asupra riscurilor OH&S se va ţine cont de următoarea ordine ierarhică [6]:

- eliminare risc;
- înlocuire cu un risc acceptabil;
- măsuri tehnologice;
- semnalizare/avertizare și/sau măsuri administrative;
- echipament individual de protecţie.

▪ Elaborarea și implementarea planului de prevenire și protecţie OH&S.

▪ Auditul sistemului OHSAS 18001, analiza rezultatelor și trasarea măsurilor de îmbunătăţire.

Ca și în cazul sistemului de management al mediului, OHSAS 18001 prevede identificarea cerinţelor legale și a altor norme aplicabile organizației, evaluarea conformității cu acestea, precum și activități de pregătire pentru situații de urgență și asigurarea capacității de răspuns.

ISO/IEC 27001 – TEHNOLOGII INFORMAȚIONALE. TEHNICI DE SECURITATE. SISTEM DE MANAGEMENT AL SECURITĂȚII INFORMAȚIEI. CERINȚE

Domeniul cercetării-dezvoltării generează noi cunoștințe, invenții, know-how, produse și tehnologii inovative care trebuie să fie păstrate în condiții de securitate în sensul asigurării disponibilității, confidențialității și integrității. Standardul ISO/IEC 27001[7] oferă un set de tehnici de securitate care, fiind aplicate, reduc considerabil posibilitatea exploatării vulnerabilităților din sistemul de protecție a informației confidențiale de către multiplele amenințări externe și interne.

În baza studiilor efectuate [10], se propune un program de implementare a sistemului de management al securităţii informaţiei (SMSI) constituit din 16 pași, cu respectarea ciclului, menţionat anterior, PDCA:

Faza de planificare (Plan)

Pasul 1. Acordul și angajamentul conducerii de nivel superior de a institui sistemul de management al securităţii informaţiei.

Pasul 2. Stabilirea structurii de conducere a SMSI.

Pasul 3. Evaluarea iniţială a sistemului de securitate a informaţiei al organizaţiei. Definirea domeniului de aplicare a sistemului.

Pasul 4. Elaborarea declaraţiei de Politică în domeniul SMSI.

Pasul 5. Completarea inventarului activelor informaţionale. Clasificarea activelor.

Pasul 6. Abordarea privind analiza și managementul riscului. Elaborarea planului de tratare a riscurilor.

Pasul 7. Elaborarea și aprobarea Declaraţiei de aplicabilitate a SMSI.

Faza de implementare (Do)

Pasul 8. Realizarea planului de abordare a riscului.

Pasul 9. Elaborarea documentelor necesare SMSI (proceduri, instrucţiuni, formulare de înregistrări, manual etc.).

Pasul 10. Elaborarea/modificarea fișelor de post ale angajaţilor ce includ activităţi în domeniul SMSI pornind de la responsabilităţile stabilite în procedurile sistemului.

Pasul 11. Instruirea angajaţilor privind procedurile SMSI.

Pasul 12. Aplicarea eficientă a procedurilor necesare SMSI.

Faza de verificare (Ceck)

Pasul 13. Revizuirea și actualizarea periodică a documentelor SMSI.

Pasul 14. Auditul intern al SMSI.

Pasul 15. Analiza sistemului de către managementul de nivel superior (AEM).

Acţiuni de îmbunătăţire a sistemului (Act)

Pasul 16. Implementarea rezultatelor AEM.

Se poate concluziona că implementarea și certificarea SMSI în cadrul organizaţiilor de cercetare-dezvoltare din Republica Moldova ar facilita realizarea obiectivului „Internaţionalizarea cercetării, integrarea

în spaţiul european de cercetare și creșterea vizibilităţii internaţionale" [1] prin sporirea încrederii potenţialilor parteneri în ceea ce privește securitatea informaţiei.

ISO/IEC 17025 – CERINŢE GENERALE DE COMPETENŢĂ A LABORATOARELOR DE ÎNCERCARE ȘI ETALONARE

Acesta este principalul standard ISO aplicat pentru laboratoarele de încercări și etalonări. În majoritatea ţărilor, inclusiv în Republica Moldova, ISO/IEC 17025 este standardul utilizat pentru acreditarea laboratoarelor de încercare și etalonare în ceea ce privește competenţele lor tehnice. În multe cazuri, partenerii sau autorităţile nu recunosc rezultatele încercărilor sau calibrărilor, dacă laboratorul nu este acreditat în conformitate cu acest standard. ISO/IEC 17025 are multe elemente comune cu ISO 9001, dar mai conţine și ceva specific, cu referinţă la destinaţia acestuia de a demonstra competenţa laboratoarelor de încercare și etalonare, fiind aplicat de către organizaţiile care furnizează rezultate ale încercărilor și calibrărilor.

Standardul este constituit din cinci compartimente – Scop, Referinţe normative, Termeni și definiţii, Cerinţe referitoare la management, Cerinţe tehnice. Cerinţele referitoare la management abordează sistemul de gestiune al laboratorului. Exigenţele tehnice includ factori care se referă la corectitudinea și validitatea încercărilor și a calibrărilor efectuate în laborator.

Din cele expuse reiese că recunoaşterea rezultatelor încercărilor și ale etalonărilor în diferite ţări și organizaţii, inclusiv în cadrul colaborării știinţifice internaţionale, va fi asigurată doar dacă laboratoarele vor corespunde acestui standard și vor fi acreditate de organisme recunoscute la nivel internaţional.

IDSI – deţinător a patru certificate care atestă conformitatea propriilor practici manageriale cu cerinţele standardelor ISO.

Pe parcursul anilor 2009 – 2013, IDSI și-a raliat activităţile la cerinţele standardelor internaţionale ISO 9001, ISO 14001, OHSAS 18001, ISO/IEC 27001. Implementarea sistemului integrat de management a început cu evaluarea practicilor manageriale existente și a gradului de conformitate cu cerinţele referenţialelor susnumite. S-a urmărit evidenţierea activităţilor care, desfășurându-se în conformitate cu legislaţia Republicii Moldova, regulamentele AȘM, regulamentele interne ale IDSI, sunt în plină concordanţă cu cerinţele standardelor de management, precum și identificarea activităţilor care urmează să fie îmbunătăţite pentru a face faţă exigenţelor standardelor internaţionale.

Printre abordările noi, adoptate de IDSI în baza implementării procedurilor sistemului integrat de management, sunt următoarele:

În domeniul asigurării calităţii – planificarea calităţii procesului de cercetare știinţifică și a serviciilor oferite beneficiarilor, ceea ce a permis stabilirea unui control mai strict asupra acestor procese prin asigurarea controlului fiecărei faze a procesului în baza unor criterii documentate,

În domeniul protecţiei mediului ambiant – stabilirea aspectelor de mediu ale organizaţiei, identificarea elementelor semnificative și elaborarea programului managementului de mediu pentru asigurarea îmbunătăţirii continue în acest domeniu.

În domeniul sănătăţii și securităţii ocupaţionale (SSO) – identificarea riscurilor SSO și elaborarea planurilor de prevenire și protecţie pentru fiecare loc de muncă prin măsuri și responsabilităţi concrete în vederea excluderii riscurilor sau reducerea lor până la un nivel acceptabil.

În domeniul securităţii informaţiei – inventarierea și clasificarea resurselor informaţionale ale IDSI, stabilirea responsabililor de acest domeniu, determinarea vulnerabilităţilor și ameninţărilor care ar putea să afecteze disponibilitatea, confidenţialitatea și integritatea resurselor, evaluarea riscurilor și trasarea planului de tratare a acestora pentru asigurarea securităţii informaţiei.

În anul 2014 sistemul integrat de management al IDSI a fost evaluat de organismul de certificare italiano-român RINA SIMTEX OC, acreditat la nivel internaţional, care a constatat conformitatea practicilor manageriale în domeniul calităţii, mediului, OH&S și ale securităţii informaţiei cu exigenţele standardelor de referinţă [11].

CONCLUZII

Din 1 ianuarie 2012 Republica Moldova a devenit ţară asociată la Programul Cadru 7 (PC7) al Uniunii Europene și din 1 iulie 2014, la Programul European pentru cercetare-inovare ORIZONT 2020 (H2020). Pentru valorificarea eficientă a statutului de ţară asociată și beneficierea de oportunităţile oferite este nevoie ca organizaţiile de cercetare-dezvoltare din Republica Moldova să se conformeze standardelor existente. Acest fapt va facilita crearea de consorţii europene, va contribui la creșterea numărului de proiecte selectate pentru finanţare din diferite fonduri europene și internaţionale. Însușirea și implementarea de către organizaţiile de cercetare și dezvoltare din Republica Moldova a abordărilor manageriale recunoscute la nivel internaţional și documentate ca standarde ISO ar facilita dialogul cu partenerii de peste hotare, creând perspectiva valorificării cât mai ample a posibilităţilor existente și a oportunităţilor oferite.

BIBLIOGRAFIE

1. Hotărârea Nr. 920 din 07.11.2014 cu privire la aprobarea Strategiei de cercetare-dezvoltare a Republicii Moldova până în 2020. În: Monitorul Oficial, nr. 386-396, art. nr: 1099.

2. Cuciureanu Gh. Managementul sistemului național de cercetare-dezvoltare în contextul proceselor de globalizare. În: Revista de Politică a Științei și Scientometrie. Vol. 4, nr. 2, Iunie 2015, p. 136-144.

3. Imagini pentru PDCA. https://www.google.com/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=PDCA (vizitat 05.04.2016)

4. Maria Lazarte. ISO 9001:2015 - Just published! 23.09.2015. https://www.iso.org/iso/home/news_index/news_archive/news.htm?refid=Ref2002 (vizitat la 05.04.2016)

5. International Organization for Standardization. Introduction to ISO 14001:2015. http://www.iso.org/iso/introduction_to_iso_14001.pdf (vizitat la 04.05.2016).

6. SR OHSAS 18001:2008 – „Sisteme de management al sănătăţii şi securităţii ocupaţionale. Cerinţe". Asociaţia de standardizare din România (ASRO), Bucureşti, 2008. 28 p.

7. SM ISO/IEC 27001:2014. Tehnologia informaţiei. Tehnici de securitate. Sisteme de management al securităţii informaţiei. Cerinţe. Aprobat prin hotărârea INS Nr. 222 din 17.03.2014. 24 p.

8. SM SR EN ISO/IEC 17025:2006 „Cerinţe generale de competenţă a laboratoarelor de încercare şi etalonare". Aprobat prin hotărârea Serviciului Standardizare şi Metrologie a Republicii Moldova nr. 1944-ST din 16.06.2006 cu aplicare din 01.10.2006. 33 p.

9. SM SR EN ISO 19011:2013 „Ghid pentru auditarea sistemelor de management". Aprobat prin hotărârea INS nr. 41 din 27.07.2013. Chișinău, 2013. 49 p.

10. Cojocaru I., Guzun M., Ionescu R. Sistemul de management al securității informaționale ISO/IEC 27001:2013. Algoritmul de implementare. The 8-th International Conference and Computer Science & The 5-th Conference of Physicists of Moldova, Chișinău, Republic of Moldova, October, 22-25, 2014, p. 362-365.

11. Despre IDSI. http://idsi.md/md/about (vizitat la 04.05.2016).

Mihail Grecu. *Copilăria*. 1967, partea stângă a tripticului *Istoria unei vieți*, ulei pe pânză, tempera, 130 × 140 cm. Galeria de Stat „Tretiakov", Moscova

BICAMERALISM *VERSUS* UNICAMERALISM ÎN SUEDIA: ISTORIE ŞI CONTEMPORANEITATE

Doctor în drept, profesor universitar **Carolina SMOCHINA**
Universitatea Europeană din Lefke, North Cyprus
Doctor în științe juridice, profesor universitar **Andrei SMOCHINĂ**
Institutul de Științe Juridice și Politice al AȘM

BICAMERALISM VS. UNICAMERALISM IN SWEDEN: HISTORY AND PRESENT TIMES

Summary. There are no doubts today about the fact that the transition in Sweden in the second half of the XX-th century from a two-chamber parliament to a one-chamber parliament led to deep social and economic changes and resulted in the advancement of the civil society as the centerpiece of the political scene.

The dicsussions about the need to modify the structure of parliament in Sweden have been present thoughthout the political discourse during the second half of the XX-th centrury. While in the beginnning these were kept at a rather theoretical level, the discusions took the form of practical instruments starting with the 1970 s. Some political parties have profited from the new system, as did the quality of the funtionining of the parliament and the debates in the Swedish legislature.

The scope of this article is a narrow field. It considers the proces of transition from a two-chamber parliament to a one chamber parliament in Sweden. It starts with the theoretical review of the development of the legislative power in Sweden. It later successively moves to review the transition and concludes with the review of the advantages of the Swedish monocameral parliamentary structure.

The different aspects of subject that is suggested for a scientific review have drawn the attention and will certainly become a topic of further discussion for researchers.

Keywords: unicameralism, bicameralism, democratic governance, Parliament.

Rezumat. Actualmente nu mai există niciun dubiu în privinţa faptului că trecerea în a doua jumătate a secolului al XX-lea de la bicameralism la unicameralism în Suedia a suscitat schimbări economice și sociale profunde, determinând avansarea impresionantă a societăţii civile organizate în prim-planul scenei politice**.**

Discuţiile privind oportunitatea schimbării paradigmei parlamentului în Suedia au reprezentat o constantă a discursului politic în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Deși, la acel timp, discuţiile s-au dat pe un teren teoretic, începând cu anul 1970 ele sunt animate prin instrumente practice. Partidele politice au fost avantajate de noul sistem, iar calitatea funcţionării parlamentului și a dezbaterilor din legislativul suedez a crescut vertiginos.

Aria cuprinderii prezentei lucrări vizează un segment îngust al fenomenului, precum alegerea între un sistem parlamentar bicameral și un sistem unicameral în Suedia. Ea debutează cu raţionamente teoretice privind dezvoltarea autorităţii legiuitoare în această ţară, pentru a analiza apoi – în mod succesiv – trecerea de la parlamentul bicameral la cel unicameral, studiul încheindu-se cu unele consideraţii privind avantajele unicameralismului parlamentar suedez.

Diverse aspecte ale problematicii propuse în studiul știinţific au devenit și, suntem siguri, vor constitui obiect de discuţie pentru cercetători și nu numai.

În lucrare se analizează diferite abordări istorice ale fenomenului parlamentarismului în Suedia. Sunt reflectate abordările teoreticienilor privind diferite etape de dezvoltare și manifestare practică a instituţiei parlamentului, precum și semnificaţia parlamentului unicameral suedez la etapa contemporană.

Cuvinte-cheie: unicameralism, bicameralism, guvernare democratică, parlament.

TEMEIURI ŞTIINŢIFICE PRIVIND IDENTIFICAREA PROBLEMEI DE CERCETARE

O amplă cunoaștere și o percepere adecvată a instituţionalizării structurii parlamentului din Suedia, a principiilor constituţionale care stau la baza acestuia, a fenomenului trecerii de la sistemul bicameral la sistemul parlamentar unicameral ne-a facilitat-o Lars Davidsson, într-un capitol întitulat *Riksdagen* despre politica constituţională suedeză [1]. El continuă o tradiție intelectuală naţională și integrează o experienţă istorică deosebită, amintind de principiul competenţei legislative, de calitatea funcţionării parlamentului și a dezbaterilor dintr-un legislativ unicameral, prezintă argumentele, în fond, care au favorizat instituirea unei structuri noi a legislativului suedez.

Riksdagul (parlamentul), organul reprezentativ suprem al poporului din Suedia, a fost și rămâne un laborator de idei și promotor de principii de guvernare democratică, precum și formator de standarde, recunoscute și demne de urmat, în privinţa activităţii parlamentare și punerii în practică a funcţiilor și atribuţiilor instituţiei legislative determinate de Legea Supremă a Suediei. Analiza evoluţiei modificărilor substanţiale a organizării și funcţionării forului reprezentativ suedez oferă o retrospectivă complexă asupra cadrului legislativ și instituţional și reprezintă un domeniu referenţial cu care se confruntă mai multe state, devenite recent membre ale Uniunii Europene, pentru a explica mai bine mersul lucrurilor de acum și nu numai.

Or, în funcţie de ţară, conceptul de bicameralism sau unicameralism parlamentar este mai mult sau mai puţin universalist. Totuși, realitatea denotă că în urma evoluţiilor din a doua jumătate a secolului al XX-lea, într-o serie de state a fost înregistrată trecerea de la bicameralism la unicameralism, și anume în Noua Zeelandă (1950), Danemarca (1953) și Islanda (1991).

Aici ar fi cazul să amintim că din 28 de state care fac parte din Uniunea Europeană, 14 au parlamente structurate în două camere și 14 parlamente unicamerale. Fiecare dintre sistemele parlamentare în cauză conţin avantaje și dezavantaje inerente.

Această poziţie este, în viziunea noastră, lesne explicabilă. Doctrinarii și parlamentarii suedezi facilitează schimbul de informaţii și cunoștinţe cu implicaţii teoretice și, îndeosebi, practice, ajutând statele noi, inclusiv Republica Moldova [2], să-și dezvolte capacităţile instituţionale din diferite domenii de activitate, punând accent pe asigurarea participării depline și conștiente a tuturor cetăţenilor în activitatea organelor administraţiei publice centrale și locale.

Realitatea denotă că instrumentele doctrinei suedeze, prin care voinţa populară a reușit să se afirme și să se manifeste, sunt: dialogul – fundamentul de formare liberă a opiniei, împărtășit de cetăţenii Suediei; obţinerea unui consens dinamic; colaborarea organizaţiilor societăţii civile în procesul decizional al statului – toate acestea contribuind la trecerea de la parlamentul bicameral la un legislativ unicameral. În doctrina juridică suedeză [3] se expune opinia conform căreia chestiunea trecerii la un regim parlamentar cu o singură cameră reprezintă o decizie de maximă responsabilitate. Această decizie a fost adoptată doar după ce s-a răspuns în prealabil la mai multe întrebări, dintre care la una principală: este oare societatea suedeză pregătită pentru a reforma structura legislativă?

FUNDAMENTAREA ISTORICĂ A ASCENSIUNII SPRE O GUVERNARE DEMOCRATICĂ ÎN SUEDIA

Pentru a cunoaște și înţelege adecvat ascensiunea Suediei spre principiile de guvernare democratică, vom aminti evenimentele din timpul domniei lui Gustav Eriksson Vasa, rege al Suediei în anii 1523–1560. Regele Gustav Eriksson Vasa era atașat de popor, faţă de care a manifestat în permanenţă un acut simţ al datoriei, participa la toate acţiunile în desfășurare și parcurgea ţara în lung și-n lat pentru a controla personal aplicarea *corectă și uniformă* a legilor [4].

Cu o contribuţie majoră a venit și Gustav al II-lea Adolf (1611–1632), considerat până în prezent cel mai mare rege al Suediei: el a reformat instituţiile de stat, a deschis ţara spre cultura occidentală și a modernizat economia, a înfiinţat primul „gymnasium" (1623) ca să poată pregăti temeinic elevii pentru învăţământul superior, a revitalizat Universitatea din Uppsala [4, p. 13].

În acest context, sunt de notat și realizările regelui Carol al XI-lea (1660–1697) care a desfiinţat o clasă socială nepopulară, cea a nobilimii, în înţelesul pe care termenul îl avea până atunci, introducând o lege denumită „Tabel al rangurilor", un document, după unii autori, de cea mai mare importanţă pentru istoria autorităţilor publice centrale și locale ale Suediei, în care se stipulau condiţiile pentru a accede la o funcţie din aparatul de stat civil sau militar. În orice caz, important este că, în esenţă, se hotăra ca toate aceste funcţii să fie acordate *după merite* și nu după originea socială [4. p. 13].

Noile criterii de promovare vor democratiza societatea suedeză și-i vor imprima o linie de dezvoltare lentă, dar sigură, care va constitui unul din elementele de bază a ceea ce se va numi mai târziu „modelul suedez" [4, p. 15]. În acest context trebuie abordat și procesul de responsabilizare a funcţionarilor din aparatul de stat al Suediei.

Este cazul să explicăm că în așa-numită „Eră a libertăţii" (1719–1772), forma de guvernământ suedeză prin intermediul instituţiei parlamentarismului a început să se contureze și a evoluat pe o cale nouă – în Suedia puterea legiuitoare și executivă ajunge în mâinile Riksdagului (Parlamentul) și ale Consiliului de Stat. Aceste instituţii au impus o nouă constituţie, care abolea monarhia absolută în favoarea celei parlamentare. S-a dezvoltat un regim parlamentar, în sensul că partidul majoritar din Riksdag desemna guvernul (Consiliul) care, la rândul său, purta responsabilitate în faţa Riksdagului [4, p. 18].

Merită a fi reţinute și realizările regelui Gustav al

III-lea (1771–1792). În timpul domniei sale a fost abolită tortura, s-a acordat libertate presei (1774), a fost legiferată toleranţa religioasă etc. [4, p. 18].

George Cristea, suedez de origine română, cercetător și cadru didactic la Dramatiska Instituten, care a publicat o carte de ţinută *Regi și diplomaţi suedezi în spaţiul românesc: secolele XVII–XX*, menţionează că una din priorităţile lui Oscar al II-lea (1829–1907), învestit cu prerogativele regale la 6 iunie 1872, a fost politica de promovare a bunăstării materiale a poporului [4, p. 191], oferind o bază de principii și reguli investite cu autoritatea statului. Totodată, este de luat în calcul și practica regimurilor de guvernare suedeze, astfel să fie valorificate învăţămintele bazate pe experienţa istorică din spaţiul naţional al Suediei.

CONSTITUIREA PARLAMENTULUI BICAMERAL ÎN SUEDIA

Este adevărat că odată cu trecerea omenirii de la epoca medievală la cea modernă, care începe cu secolele XV–XVI, are loc formarea unei inedite mentalităţi politice și de drept referitoare la relaţiile economice etc. Demarează procesul constituirii statului contemporan, care se deosebește radical de instituţiile statale din epoca precedentă.

De o atenţie deosebită a beneficiat, în contextul dat, problema privind începuturile fenomenului de guvernare reprezentativă, iniţiată anume în această perioadă. Instituţiile reprezentative au asigurat participarea maselor populare în viaţa publică și de stat. Instituţia parlamentului și-a găsit o largă dezvoltare în statele Europei Occidentale în sensul avansării ei pe calea modernizării, a lărgirii potenţialului democratic al modelului teoretic și nu numai.

Un tablou similar se atestă în Suedia. Originile democraţiei parlamentare se regăsesc la începutul secolului al XIX-lea într-un șir de legi constituţionale*: Forma de guvernământ* din 6 iunie 1809, *Actul Riksdagului* din 10 februarie 1810, *Actul de succesiune* din 26 septembrie 1810 și *Actul cu privire la libertatea presei* din 12 iunie 1812 [5].

Situaţia social-politică, economică, juridică și culturală a locuitorilor Suediei s-a îmbunătăţit extrem de mult la începutul secolului al XIX-lea. S-a declanșat o situaţie istorică inedită: evoluţia societăţii marchează diferenţe ce necesită a fi luate în seamă la reconsiderarea importanţei reformelor în domeniul administraţiei publice. Această situaţie nu este întâmplătoare. Ea aduce modificări esenţiale în ce privește activitatea autorităţilor statului. În condiţiile consolidării relaţiilor noi capitaliste, autorităţile statului, în exercitarea funcţiei de legiferare și în procesul de guvernare deja se ghidează de prescripţiile normative cuprinse în prima Constituţie a Suediei din 1809 [5].

Regele Gustav al IV-lea Adolf a fost înlăturat de la putere prin lovitură de stat în martie 1809. A apărut necesitatea de a limita puterea regelui, ceea ce și-a găsit reflectare în constituţia adoptată în mare pripă de Riksdag la 6 iunie 1809. Necesitatea unei constituţii se explică prin aspiraţia Riksdagului și a Consiliului de stat de a deţine o influenţă mai mare în afacerile publice [6].

Legea Parlamentului din 1810 conţinea reguli referitoare la procedura parlamentară în ceea ce privește dezbaterile, procedura de votare etc. Prin legea respectivă a fost legiferată structura organului reprezentativ, compus de data aceasta din reprezentanţi a patru stări sociale: nobilimea, clerul, orășenii și ţăranii [7].

O importanţă deosebită în dezvoltarea parlamentarismului are modificarea Constituţiei suedeze din 1886. În urma acesteia, dieta s-a despărţit în două camere care au și format parlamentul Suediei. Separaţia s-a declanșat în momentul în care noul Act al Riksdagului reglementa alegerea Camerei superioare de către autorităţile locale pe baza unui cens de vârstă și de proprietate. Parlamentul apare, prin urmare, ca un organ reprezentativ suprem structurat în două camere [7]. Astfel, bicameralismul a fost justificat prin asigurarea unei garanţii în aplicarea principiilor democratice și a autonomiei parlamentului, poporul suedez a început să fie reprezentat în două camere diferite, constituite pe principii noi.

Prima cameră a fost formată din membri aleși în mod direct de către segmentul din populaţie cu drept de vot. Principiul „Un cetăţean, un vot" a stat la temelia sistemului electoral, la alegerea reprezentanţilor în prima cameră din parlament. Camera avea 190 de membri până în anul 1894. Numărul membrilor a fost avansat până la 230 de membri pentru restul timpului cu un sistem bicameral [8].

Membrii din camera superioară erau aleși printr-o procedură totalmente diferită în comparaţie cu camera inferioară. Astfel, deputaţii din cea de-a doua cameră – superioară – nu erau aleși prin votul direct al poporului, spre deosebire de prima cameră – inferioară. Ei erau aleși în mod indirect de către consiliile judeţene, la fel și de către membrii consiliilor municipale din orașele care nu aparţineau de vreun consiliu judeţean.

Sistemul de votare se evidenţia în realitate prin faptul că existau alegeri municipale care în mod indirect influenţau configuraţia din cea de-a două cameră. În aceste condiţii, carenţa majoră a alegerilor municipale consta în faptul că majoritatea localnicilor nu aveau drept de vot. Existau și cerinţe specifice, de a poseda un anumit venit pentru a dispune de dreptul de vot. Veniturile erau, la rândul lor, clasificate în diferite

nivele, ceea ce în realitate însemna că persoanelor cu cens de avere mare le revenea dreptul de a dispune de mai multe voturi. Sistemul electoral favoriza chiar și companiile care aveau și ele drept de vot.

A doua cameră, superioară, întrunea 150 de membri. Drept rezultat, cea de-a două cameră a constituit un forum și un spaţiu de reprezentare a cetăţenilor din regat care se bucurau de un cens de avere mai mare [8].

O altă delimitare consta în faptul că perioadele de mandat ale ambelor camere vizau și ele inegalităţi. Prima cameră era realeasă în întregime, pe când cea de-a două era reînnoită la fiecare alegere doar cu o treime. Prin acest sistem s-a dorit crearea unei situaţii în care cea de-a doua cameră să fi fost mai stabilă din punct de vedere politic în raport cu prima cameră.

Astfel s-a urmărit crearea unei garanţii pentru a evita situaţia în care legislativul era influenţat de schimbări rapide ale opiniei publice. Legislatorul își propunea crearea unui compromis între două părţi în privinţa formării unui echilibru de putere care se presupunea că ar apărea în parlament între conservatori și radicali [9]. Legislatorul se afla în identificarea unei înţelegeri a celor două părţi, se străduia să ajungă la un compromis între ambele camere ale parlamentului. Și în Camera de jos, pe de o parte, erau conservatorii care doreau stabilitate, iar pe de altă parte erau radicalii care acţionau pentru o schimbare continuă și creștere de influenţă.

Fiecare moţiune avea nevoie de sprijinul ambelor camere pentru ca un proiect de lege să treacă prin parlament. Prima raţiune, avută în vedere, era reconsiderarea rolului ambelor camere în activitatea elaborării și adoptării legilor, cunoscut fiind faptul că relaţiile dintre camere erau simetrice. Exista posibilitatea votului comun în cazul amendamentelor la proiectul de buget sau al reglementărilor ce ţineau de finanţele de stat. Însă nu trebuie omise și alte aspecte. Această modalitate permitea extinderea treptată a ariei de acţiune influentă a primei camere din parlament.

REFORMA PARLAMENTARĂ

Începând cu mijlocul secolului al XX-lea, Suedia accede la o nouă treaptă, net superioară, în dezvoltarea constituţională. Intră în vigoare noi acte constituţionale: *Forma de guvernământ* din 17 februarie 1974, *Actul de succesiune la tron* din 26 februarie 1810 și *Actul cu privire la libertatea presei* din 1949, cu modificările din 27 februarie 1974, *Actul Riksdagului* din 28 februarie 1974.

În anul 1971, Suedia a renunţat la sistemul bicameral, instituind actuala Adunare Populară bazată pe valorile democratice, constituită dintr-o singură cameră legislativă și având un număr de 350 de deputaţi. Partidele de la putere aveau 150 de deputaţi, iar cele din opoziţie – exact același număr de legislatori. Frecvent însă, deciziile votate întruneau 175 de voturi pro și 175 de voturi împotrivă. În asemenea circumstanţe, președintele Parlamentului trăgea la sorţi pentru a tranșa disputa și, în funcţie de tragerea la sorţi, se decidea adoptarea sau respingerea hotărârii. Iată de ce Riksdagul din legislatura 1971–1975 a fost denumit „Riksdagul de loterie". Astfel, în anul 1975 s-a decis ca noul Riksdag să fie constituit din 349 de membri, tocmai pentru a se evita situaţiile de genul celor enunţate anterior [10].

Așadar, poporul suedez se află în prezenţa democraţiei reprezentative care presupune, cu necesitate: deputaţii sunt aleși în mod direct și proporţional de cetăţenii cu drept de vot. A dispărut structura veche cu un parlament bicameral care avea o cameră aleasă în mod direct și o altă cameră aleasă indirect și periodic reînnoită [11].

Cu toate acestea, din punct de vedere istoric, doctrina democraţiei unui parlament unicameral, ceea ce determină dreptul constituţional din punct de vedere teoretico-știinţific, era cunoscută din perioada democratizării Suediei. Aici sunt aduse în atenţie discuţiile restrânse din anul 1921 referitoare la întrebarea reformei constituţionale centrale – o Suedie cu un sistem parlamentar uni- sau bi- cameral. Este adevărat că evenimentele istoriei au condus către anumite asemănări și deosebiri fundamentale ale instituţiilor reprezentative ale ţărilor civilizaţiei vestice.

Întrebarea a devenit mai actuală în anii 1950–1960. A apărut o majoritate parlamentară care își dorea o tranziţie spre un sistem parlamentar unicameral. Pentru a pune în evidenţă momentele cheie ce îi apropia sau îi distanţa pe reformatori, în anul 1954 a fost creată o Comisie constituţională. Majoritatea cercetătorilor și-au prezentat concluziile doctrinale în anul 1963 [12]. În contextul celor expuse, Comisia constituţională era formată în mare parte din politicieni din Partidul Social Democrat și Partidul Liberal [13].

Comisia constituţională nu putea ajunge la un acord referitor la tranziţia de la un sistem bicameral la un sistem unicameral. Majoritatea membrilor comisiei care au investigat problema reformei susţineau cauza abolirii sistemului bicameral prin argumentul că poporul este cel mai bine reprezentat de o cameră aleasă prin vot direct. Pornind de la aceste viziuni, tranziţia la un sistem unicameral s-a considerat cea mai firească, deoarece Suedia nu era o federaţie și nici o ţară cu minorităţi naţionale sau grupuri sociale [14].

ALEGEREA ÎNTRE UN SISTEM PARLAMENTAR UNICAMERAL ȘI UN SISTEM BICAMERAL: ARGUMENTE PRO ȘI CONTRA

În continuare vom aduce argumente *pro* şi *contra* sistemului parlamentar unicameral. Acestea vor viza, în primul rând, avantajele şi dezavantajele regimului parlamentar nominalizat. În dinamica realităţilor de la mijlocul secolului trecut, examinând argumentele pentru menţinerea sistemului bicameral, subliniate în ancheta constituţională suedeză din anul 1963, se menţionează că ele au legături puternice cu argumentele generale pentru bicameralismul din Marea Britanie [14]. În raportul Ministerului Justiţiei referitor la propunerile cu privire la construcţia parlamentară se regăsesc trei argumente generale în favoarea menţinerii unui sistem bicameral în Suedia: *Continuitate, Decizii Pripite şi Calităţi personale specifice* [15].

Argumentul *Continuitate*: cameră superioară poate fi necesară, deoarece ar acţiona ca o protecţie împotriva schimbărilor în opinia publică suedeză, transformări care erau tot mai rapide şi schimbătoare. Acest concept îşi are originea în epoca pre-democratică, atunci când se presupunea că era necesar de a limita inconsecvenţa poporului pentru ca însăşi politica să fie constantă [16]. Aici identificăm o conexiune clară cu argumentul din doctrina dreptului parlamentar din Marea Britanie în ceea ce priveşte *continuitatea*. Important este că şi constituţionalismul suedez îşi are sursele în cel britanic. Cazul britanic se exemplifică prin termenii îndelungaţi de mandat al membrilor Camerei Lorzilor.

Cel de-al doilea argument, denumit de către Comisia constituţională drept *Decizii pripite*, a însemnat că o a doua cameră ar oferi protecţie în formă de atenuare sau blocare a deciziilor luate în mare pripă de către camera inferioară [17]. Deciziile bine gândite şi revizuite de camera a doua sunt considerate atât o contribuţie importantă în procesul decizional al parlamentului de către Camera Lorzilor din Marea Britanie, cât şi un argument important pentru menţinerea bicameralismului ei.

Al treilea argument doctrinar important: *calităţi personale specifice.* Conform acestei teorii se consideră importantă pentru camera superioară contribuţia cu calităţile sale speciale la lucrările parlamentului. Aici se presupunea, în principal, implicarea persoanelor care s-au remarcat în alte domenii decât politica [28]. Realitatea a demonstrat că acesta este cel mai viabil pro-argument în Marea Britanie.

La fel ca şi în Regatul Unit al Marii Britanii, în Suedia nu au fost abordate două categorii generale de argumente în favoarea sistemului bicameral: *protecţia minorităţilor naţionale şi mărimea sau dimensiunea geografică a statului.*

În acelaşi context, în continuare este stipulat că diferenţa între argumentarea pro-bicamerală suedeză şi cea din Marea Britanie este ceea ce anterior a fost numit argumentul *eficienţă*, fapt care presupune că ambele camere pot contribui la creşterea eficienţei parlamentului ca un tot întreg şi indestructibil.

REZULTATE

Odată ce menirea parlamentului rezidă în a edicta legi, este vital ca autoritatea legislativă să ocupe locul oportun în sistemul autorităţilor publice ale statului. Considerăm citatul de mai jos semnificativ pentru conceptul general şi modul de gândire circumscris unei analize contextuale de idei referitoare la structura parlamentului. „Camera Lorzilor beneficiază în mod tradiţional de o funcţie complementară prin compoziţia sa; prin prezenţa unui contingent mare de membri politic neafiliaţi care activează ca indivizi şi nu drept reprezentanţi ai unei circumscripţii electorale, precum şi prin competenţele şi procedurile sale. Drept urmare, Parlamentul Marii Britanii este construit în baza doctrinei: camera a doua – cameră complementară" [19].

Tratarea argumentelor în favoarea parlamentului bicameral în doctrina engleză se face în contextul abordării ştiinţifice a subiectului abordat. Felul de gândire şi ideea generală comună a tuturor argumentelor în favoarea unui sistem bicameral era că puterea trebuie să fie distribuită, separată. Aceasta semnifică, de exemplu, în cazul doctrinei dreptului constituţional din Marea Britanie următoarele: Camera Comunelor posedă atribuţii cu putere primară în cazul când Camera Lorzilor deţine exclusiv atribuţii cu putere complementară. În legea respectivă se subliniază expres: „Rolul celei de-a doua camere ar trebui să continue să completeze, mai degrabă decât să dubleze, rolul Camerei Comunelor" [20].

În acest context, se evidenţiază o valoare intrinsecă prin faptul că indiscutabil Camera Lorzilor este o cameră superioară care aduce contribuţii complementare şi vine cu alte perspective. „Camera Lorzilor trebuie să fie complementară Camerei Comunelor, ea are un alt fel de membri şi oferă o voce distinctă în examinarea şi revizuirea legislaţiei" [21].

Pe de altă parte, cele mai plauzibile în cercetările elaborate de guvernul britanic au fost tocmai argumentele conectate la perspectiva complementară. În comparaţie cu dezbaterile din Suedia, acest argument a fost invocat considerabil mai mult în Marea Britanie. Un exemplu evident în acest sens este declaraţia

ce urmează, care este fraza de deschidere a descripţiei funcţiei de membru al Camerei Lorzilor, preluată de pe pagina web a parlamentului Regatului Unit: „Mulţi membri (colegi) au un fundal politic, alţii nu. Ei reprezintă o gamă largă de profesii – în medicină, drept, afaceri, artă, ştiinţă, sport, educaţie, forţele armate, diplomaţie şi servicii publice"[22].

Se consideră că existenţa şi formatul Camerei Lorzilor se legitimează prin argumentul că ea contribuie cu un alt punct de vedere sub formă de cunoştinţe de specialitate şi experienţă în mai multe discipline. Ne aflăm în prezenţa unor comandamente ce ne obligă să le cunoaştem în anumite cristalizări prin care se manifestă. Cunoaşterea regulilor de civilizaţie în care s-au conturat normele dreptului parlamentar englez este foarte importantă pentru demersul cercetării noastre.

Principalele configuraţii între argumentarea generală pentru bicameralismul suedez şi cel din Marea Britanie se găsesc în primele două clasificări: *revizuire* şi *stabilitate.* Cele mai mari diferenţe între argumentul general şi argumentele guvernului britanic ţin de protecţia minorităţilor şi de spaţiul geografic.

În Marea Britanie, argumentele legate atât de *protecţia minorităţilor*, cât şi de spaţiul geografic sunt şi ele invocate, dar totuşi nu în aceeaşi măsură ca şi argumentarea generală.

Un argument frecvent în doctrina britanică, dar care nu este accentuat în argumentul general, este ceea ce a fost denumit drept argumentul *eficienţă*: camera superioară contribuie la îmbunătăţirea eficienţei legislativului ca un tot întreg, deoarece o parte din volumul de muncă este delegată Camerei Lorzilor.

Una dintre cele două investigaţii dezvoltate de guvernul britanic a fost făcută înainte de reforma din 1999, iar alta a fost realizată ulterior. În pofida acestei reforme majore, care a modificat esenţial Camera Lorzilor, se observă o continuitate a doctrinei în favoarea sistemului bicameral în care principalele argumente sunt constante.

Argumentarea în jurul beneficiilor sau avantajelor sistemului bicameral în Marea Britanie şi în Suedia este foarte asemănătoare. De semnalat în acest sens faptul că argumente similare invocate în cadrul studiului constituţional suedez din 1963 se regăsesc în studiile britanice din 1998 şi 2007. Argumentele de *stabilitate*, *continuitate şi valoare* complementare, categorizate ca atare în studiul suedez cu mai mult de cinci decenii în urmă, sunt invocate şi astăzi în mod constant în Marea Britanie.

Marea Britanie şi Suedia diferă în acelaşi fel de argumentele generale pentru bicameralism. Acest lucru se datorează faptului că ambele ţări nu pun la fel de multă pondere pe argumentul care cuprinde protecţia minorităţilor sau pe dimensiunea geografică.

Discuţiile în jurul subiectului reformei structurii parlamentului în Suedia erau coroborate în primul rând şi cu problema, cui îi convine sistemul unicameral şi care sunt avantajele acestuia. Într-o democraţie care se consolida, aşa cum era Suedia mijlocului secolului al XX-lea, referinţe la necesitatea schimbării structurii parlamentului au fost operate în mai multe rânduri, în special de către liderii Partidului Liberal şi nu numai, accentul fiind plasat pe necesitatea consolidării partidelor politice, dar şi pe aprofundarea relaţiei dintre cetăţeni şi parlament.

În definitiv, Riksdagul [23] (parlamentul unicameral) suedez devine reprezentantul suprem al poporului, care emite legi, adoptă decizii privind taxele de stat şi reglementează utilizarea fondurilor publice, fiind responsabil, concomitent, pentru guvernare şi administrare.

Riksdagul este ales prin alegeri libere, secrete şi directe. În cadrul alegerilor parlamentare, votarea are loc pentru candidaţii propuşi de partidele politice, alegătorilor fiindu-le oferite oportunităţi pentru a vota separat pentru o singură persoană. Dreptul de vot la alegerile pentru Riksdag aparţine cetăţenilor suedezi care au/sau au avut vreodată domiciliu în stat, începând cu vârsta de 18 ani [23, p. 773].

Alegerile în Riksdag au loc la fiecare al patrulea an, dar pot fi organizate şi alegeri anticipate. Astfel, numai o persoană ce corespunde acestor condiţii de eligibilitate, identice cu cele ale votanţilor, poate fi un membru sau un membru de alternativă al Riksdagului [23, p. 773].

Parlamentul este compus dintr-o singură cameră care are 349 de membri. Deputaţii Riksdagului trebue să aibă adjuncţi [23, p. 773].

Din cele 349 de mandate ale Riksdagului, 310 sunt alocate circumscripţiilor electorale, iar 39 de mandate, conform doctrinei constituţionale suedeze, sunt considerate de egalizare *(adjustment seats)* [23, p. 773].

Problema construcţiei sistemului electoral în Suedia era considerată tacit ca un for călăuzitor în efortul de a menţine şi a asana interacţiunea între individ şi autorităţile publice. Izvorul puterii societăţii democratice emana din interesul activ al cetăţenilor suedezi în afacerile societăţii [24].

Mandatele atribuite circumscripţiilor se repartizează între acestea proporţional cu numărul alegătorilor din fiecare circumscripţie electorală şi cu numărul de persoane cu drept de vot din întreaga ţară. Metoda de repatizare proporţională a mandatelor a fost criticată, deoarece presupunea existenţa unor circumscripţii electorale masive şi votarea partidelor, nu a persoane-

lor. Deputaţii în asemenea circumstanţe riscau să fie mai mult sau mai puţini anonimi pentru alegători. În plus, alegătorul la nivel individual nu avea posibilitate să fie familiarizat cu toate problemele dezbătute în campania electorală. Astfel apărea o situaţie în care alegătorul nu dispunea de posibilitatea de a pătrunde avizat în chestiunile discutate, iar ca un eventual rezultat – neîncrederea în democraţia politică. Din această cauză ar fi cu mult mai bine ca cetăţeanul să-şi creeze un climat de încredere personală vis-a-vis de candidatura pe care vrea s-o aleagă [25].

De menţionat că mandatele se repartizează între partide. Astfel, doar partidele ce au obţinut cel puţin 4% din numărul total de voturi exprimate în Regat participă la distribuirea mandatelor. Partidele ce s-au postat sub pragul de 4% participă la distribuirea mandatelor doar pentru circumscripţii [26].

Locurile fixate pentru circumscripţii se repartizează între partide conform rezultatelor electorale pe circumscripţie. Locurile de egalizare sunt repartizate între partide în baza unui sistem proporţional, reglementat expres de legislaţia Suediei [26, p. 774].

Important este că locurile de egalizare se repartizează circumscripţiilor după ce au fost repartizate în prealabil partidelor. La repartizarea locurilor între partide este utilizată metoda numită *odd-number method.* Fiecare membru numit pentru locurile obţinute de partide va avea și un membru de alternativă. Orice apel împotriva rezultatelor alegerilor se soluţionează de către Consiliul Electoral de Revizuire. Alegerile ordinare ale Riksdagului se desfășoară în septembrie. Riksdagul nou ales se întrunește în prima ședinţă între cea de-a patra zi – maxim cea de-a 15-a zi după declararea rezultatelor finale ale alegerilor [26, p. 774].

Legislativul își alege speakerul și trei vicespeakeri din rândurile membrilor săi pentru fiecare perioadă electorală. Ulterior, sunt alese componenţele nominale ale celor 17 comitete ale Riksdagului [26, p. 774].

CONCLUZII

Sub aspectul apariţiei sale, existenţa parlamentului unicameral în Suedia, în toate formele sale de organizare și manifestare, trebuie considerată drept o exprimare a aspiraţiilor cetăţenilor de a participa la elaborarea legilor prin intermediul unui for care să reprezinte interesele tuturor cu o reprezentanţă populară suverană, cu o responsabilitate mai mare și cu o conexiune mai strânsă între alegători și aleşi.

Inspirat de nevoile sociale, sistemul parlamentar suedez, deşi iniţial bicameral, s-a transformat într-un sistem unicameral sub influenţe interne și schimbări de ordin economic, politic etc. Drept rezultat s-a asanat calitativ accesul cetăţenilor la procesul decizional al statului, astfel consolidându-se realizarea mai aprofundată a principiului democraţiei participative directe.

Cercetarea istorică a reformei constituţionale din Suedia ne-a permis concluzionarea definitorie că formalizarea parlamentului unicameral suedez prin reguli de natură constituţională a fost un proces complex în anii 1970, accentul fiind plasat pe reliefarea doctrinei științifice parlamentare privind caracterul unicameral al procedurii legislative și reprezentativitatea instituţiei parlamentului.

Analiza comparativă a activităţii parlamentului a oferit prilej de a conchide că atunci când intenţiile alegătorilor suedezi au devenit realitate, structura unicamerală a parlamentului din Suedia a permis o desfășurare de o calitate mai înaltă și mai intensă a procesului legislativ, soldată cu o economisire evidentă de resurse financiare și umane.

BIBLIOGRAFIE

1. Davidsson L. Riksdagen. In: Svensk författningspolitik, Ingvar Mattson şi Olof Petersson. Författarna och Studentliteratur, Studentliteratur AB Lund, 2016, p. 120-136.

2. Suedia va acorda în anul 2016–2017 Republicii Moldova 4,5 milioane de dolari pentru dezvoltarea instituţională a Parlamentului Republicii Moldova. www.canal 12, md. (accesat la 11 octombrie 2016).

3. Davidsson L. Riksdagen. In: Svensk författningspolitik, Ingvar Mattson şi Olof Petersson. Författarna och Studentliteratur, Studentliteratur AB Lund, 2016, p. 120-136.

4. Cristea G. Regi și diplomaţi suedezi în spaţiul românesc: secolele XVII-XX. Cluj-Napoca: Academia Română, 2007, p. 10-11.

5. The Constitution of the Kingdom of Sweden, http://www.isn.ethz.ch (accesat la 16 iulie 2016).

6. Riksarkivet, https://riksarkivet.se/regeringsformen (accesat la 17 iulie 2016).

7. Petersson O. The Swedish 1809 Constitution The Swedish Centre for Business and Policy Studies, SNS Stockholm 2009, p. 5. http://www.olofpetersson.se/_arkiv/skrifter/rf1809.pdf (accesat la 18 iulie 2016).

8. Lloyd-Pugh Isabelle, Bengtsson O. Varför ha en kammare, när man kan ha två?, 2013. http://www.lu.se/lup/publication/3788223, p. 12.

9. Davidsson L.Riksdagen. In: Mattson Ingvar și Petersson Olof. Det svenska samhället 1720-2006. Böndernas och arbetarnas tid. Hedenborg och Kvarnström. 2011. p. 119-121.

10. Riksdagens historia. http: www,rikscкmcn.se sv sa-funkar-riksdaucn dcinokrati/riksdacens-historia (accesat la 16 iulie 2016)

11. Hedenborg Susanna, Kvarnström L. Det svenska samhället 1720-2006. Böndernas och arbetarnas tid. Lund: Studentlitteratur AB Hedenborg, 2009, p. 318.

12. Nyman O. Samhälle och riksdag, Uppsala: Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, 1966, p. 100.

13. Nyman O. Samhälle och riksdag, Uppsala: Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, 1966, p. 167.

14. Davidsson L. Riksdagen. In: Mattson I., Petersson O. Det svenska samhället 1720-2006. Böndernas och arbetarnas tid. Hedenborg och Kvarnström, 2011, p. 123.

15. Justitiedepartamentet, Statens Offentliga Utredningar, Stockholm, 1963, p. 116-117, http://regina.kb.se/sou/.

16. Justitiedepartamentet, Statens Offentliga Utredningar, Stockholm, 1963, p. 116, http://regina.kb.se/sou/.

17. Justitiedepartamentet, Statens Offentliga Utredningar, Stockholm, 1963, p. 117. http://regina.kb.se/sou/.

18. Justitiedepartamentet, Statens Offentliga Utredningar, Stockholm, 1963, p. 117. http://regina.kb.se/sou/.

19. Guvernul Marii Britanii. În: The House of Lords: Reform, 2007, p. 26.

20. Lord Irvine of Lairg. Human Rights, Constitutional Law and the Development of the English Legal System, Oxford and Portland Oregon. 2003, p. 95.

21. Guvernul Marii Britanii. În: The House of Lords : Reform, 2007, p. 6.

22. Parlamentul Marii Britanii. http://www.parliament.uk/business/lords/whos-in-the-house-of-lords/members-and-their-roles/diverse-experience (accesat la 17 iulie 2016).

23. Guceac I. Constituţiile statelor lumii. Abordare rezumativă. Chişinău: Bons Offices, 2016, p. 773-774.

24. Justitiedepartamentet, Statens Offentliga Utredningar, Stockholm, 1963, p. 9, http://regina.kb.se/sou/.

25. Justitiedepartamentet, Statens Offentliga Utredningar, Stockholm, 1963, p. 9, http://regina.kb.se/sou/.

26. Guceac I. Constituţiile statelor lumii. Abordare rezumativă. Chişinău: Bons Offices, 2016, p. 774.

27. The Constitution of the Kingdom of Sweden, http://www.isn.ethz.ch, (accesat la 17 iulie 2016).

Mihail Grecu. *Tractoristul*. 1967, partea centrală a tripticului *Istoria unei vieţi*, ulei pe pânză, tempera, 160 × 140 cm. Galeria de Stat „Tretiakov", Moscova

REFORMA ADMINISTRAŢIEI PUBLICE – OBIECTIV COMUN AL GUVERNĂRII ȘI COMUNITĂȚII ȘTIINȚIFICE

Doctor habilitat în drept, profesor cercetător **Victor BALMUȘ**
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

PUBLIC ADMINISTRATION REFORM – COMMON OBJECTIVE OF GOVERNMENT AND OF THE SCIENTIFIC COMMUNITY

Summary. The author considers that contrary to legal provisions and European good practice, the scientific community from the Republic of Moldova is not involved in drawing up process of policy documents, laws and normative acts of the government, central and local public administration, including those concerning the public administration reform. Drawing up legal documents without including the representatives of the scientific community in the working groups, ignoring its investigations and scientific expertise, resuming just to public consultation and projects approval does not ensure the quality of regulation and policy documents.

Keywords: public administration reform, government, scientific community, policy documents, legal acts, scientific investigation, research and development, scientific expertise.

Rezumat. Autorul consideră că, în pofida prevederilor actelor normative și bunelor practici europene, comunitatea științifică din Republica Moldova nu este antrenată în procesul de elaborare a documentelor de politici, actelor legislative, actelor normative ale Guvernului, administrației publice centrale și locale, inclusiv ale celor consacrate reformei administrației publice. Fără includerea în grupurile de lucru a reprezentanților comunității științifice, prin ignorarea investigațiilor și expertizelor științifice, limitarea doar la consultarea publică și la avizarea proiectelor nu poate fi asigurată calitatea reglementării și a documentelor de politici.

Cuvinte-cheie: reforma administrației publice, guvernare, comunitate științifică, documente de politici, acte normative, investigație științifică, cercetare-dezvoltare, expertiză științifică.

Cunoașterea științifică a fost și rămâne a fi un element indispensabil al dezvoltării societății contemporane. În această ordine de idei, Legea Supremă a Republicii Moldova stipulează: „Statul contribuie la păstrarea, la dezvoltarea şi la propagarea realizărilor culturii şi ştiinţei naţionale şi mondiale” [1, art. 33 alin. (3)], iar „Economia Republicii Moldova este o economie de piaţă, de orientare socială, bazată pe proprietatea privată şi pe proprietatea publică, antrenate în concurenţă liberă” [1, art. 126 alin. (2) lit. d)]. Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova prevede că „Susținerea cercetării-dezvoltării, stimularea unui climat inovațional stabil reprezintă o prioritate strategică în dezvoltarea social-economică a Republicii Moldova” [2, art. 55 alin. (1)].

Conform Concepției asupra reformei sferei cercetare-dezvoltare, „dezvoltarea durabilă a Republicii Moldova ca stat suveran este posibilă doar pe un fundament științific și inovațional avansat”. Concomitent, scopul strategic al reformei acestei sfere constă în formarea, între cercetători și stat, a unor noi relații, care „să corespundă condițiilor economiei de piață și să asigure un potențial științific și inovațional capabil să impulsioneze dezvoltarea stabilă a tarii, competitivitatea ei economică” [3, Anexă, cap. II, alin. 1, 2].

Prima dintre prioritățile pe care se axează Strategia Europa 2020 este creșterea inteligentă – dezvoltarea unei economii bazate pe cunoaștere și inovare, iar atingerea unui nivel al investiţiilor publice şi private în cercetare şi dezvoltare de 3% din PIB-ul UE pentru cercetare şi dezvoltare este cel de al doilea printre cele cinci obiective majore stabilite pentru a măsura progresele realizate în îndeplinirea Strategiei 2020 la nivelul UE [4].

În raport cu Strategia Europa 2020, Strategia națională de dezvoltare „Moldova 2020” declară, la capitolul *Schimbarea paradigmei de dezvoltare*, că „paradigma dezvoltării economice va presupune atragerea investiţiilor, dezvoltarea industriilor exportatoare, promovarea societăţii bazate pe cunoaştere, inclusiv prin fortificarea activităţilor de cercetare şi de dezvoltare, inovarea şi transferul tehnologic orientate spre eficienţă şi competitivitate” [5], însă investițiile publice în cercetare-dezvoltare și inovare nu sunt garantate, ci se micșorează continuu.

În opinia guvernării, activitățile de cercetare-dezvoltare, inovare şi transfer tehnologic pot fi reduse la achiziţionarea de tehnologii, produse sau procese noi

rezultate din cercetarea-dezvoltarea altor state decât Republica Moldova.

Mai mult, în pofida faptului că „politica de stat în sfera științei și inovării se realizează de comunitatea științifică în persoana Academiei de Ştiinţe", care este „consultantul științific al autorităților publice ale Republicii Moldova" [2, art. 55 alin. (6), art. 71 alin. (1)], comunității științifice i se induce ideea că, în condițiile austerității bugetului, rolul științei ar trebui să fie redus la dezvoltarea economiei în baza tehnologiilor noi și la elaborarea produselor scientointensive. Bunele practici europene și internaționale demonstrează însă că cercetarea trebuie să fie antrenată nu doar în promovarea și realizarea sarcinilor economice, ci și în soluționarea celor mai importante probleme politice, sociale și culturale ale statului.

În această ordine de idei, subscriem la opinia prof. A. Pisoschi și prof. E.M. Dobrescu care consideră că „cercetarea științifică și inovarea ar trebui să constituie puncte nodale ale oricărui program guvernamental național, indiferent de culoarea politică a acestuia. Programul guvernamental trebuie să stabilească un echilibru între prioritățile stabilite de actorii din sistem și cele definite de către guvern, echilibru azi puternic deplasat către interesele actorilor" [6].

Potrivit Acordului de Asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană, cooperarea între părți „se axează pe dezvoltarea unei administrații publice eficiente și responsabile în Republica Moldova, cu scopul de a sprijini instituirea statului de drept, de a garanta faptul că instituțiile de stat funcționează în folosul întregii populații din Republica Moldova" (Acordul de Asociere din 27.06.2014 între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte, art. 21-23).

După cum stipulează Acordul de Asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană, cooperarea „în domeniul CDT vizează: … (b) facilitarea accesului corespunzător la programele respective ale părților; … (d) promovarea proiectelor comune de cercetare în toate domeniile CDT; … (g) alte forme de cooperare în materie de CDT (inclusiv prin abordări și inițiative regionale), pe baza acordului comun al părților. În desfășurarea activităților de cooperare în materie de CDT, ar trebui căutate sinergii cu activitățile finanțate de către Centrul pentru Știință și Tehnologie (STCU) și cu alte activități desfășurate în cadrul cooperării financiare între UE și Republica Moldova" [7, art. 128-129].

În acest context, putem doar saluta *inițiativa comună a OCDE și Uniunii Europene (SIGMA) destinată cooperării și susținerii, inclusiv financiare, a reformei administrației publice din Republica Moldova conform principiilor europene în administrația publică adoptate de OCDE* [8]. Dar nu mai mult.

Este evident că, deoarece „SIGMA funcționează în cinci zone tehnice: Strategii de Dezvoltare a Administrației Publice; Crearea Politicilor; Coordonare și Reglementare; Bugetare și Alocarea Resurselor; Managementul Serviciului Public; Audiențe și Control Financiar" [9], acestea se intersectează cu obiectele de cercetare ale științelor juridice și economice.

Totodată, este regretabil faptul că, în pofida dispozițiilor menționate, comunitatea științifică, cel puțin institutele de cercetare-dezvoltare, nu sunt antrenate în „activitățile de cooperare în materie de CDT" în cadrul proiectului SIGMA. Avem o experiență similară în ce privește Strategia de reformă a administrației publice centrale în Republica Moldova [11] care s-a elaborat și implementat în mod netransparent, condiționând iminența unei noi reforme.

Din aceste considerente nu putem fi de acord cu opinia prof. A. Sîmboteanu privind eficiența amplei analize funcționale a sistemului administrației publice centrale din Republica Moldova, efectuate în anul 2005 de către Cancelaria de Stat cu participarea experților europeni și locali[12].

Achiesăm parțial la rezultatele studiului realizat cu suportul Fundației Soros-Moldova, în special la cele privind „diminuarea statutului de centru național de promovare a politicii de stat în domeniul administrației publice, de instruire a personalului din serviciul public și de asigurare științifică și metodică a activității autorităților publice", precum și la recomandarea pentru guvernare de „inițiere a unei colaborări permanente cu colaboratorii științifici în domeniu, în vederea asigurării unui suport științific …" [13, p. 51, 56].

Considerăm cel puțin nepotrivită practica relațiilor de colaborare a administrației publice centrale cu comunitatea științifică în procesul reformei administrative din Republica Moldova.

În conformitate cu prevederilor legale, Cancelaria de Stat „… c) coordonează procesul de planificare a politicilor publice și de elaborare a documentelor de politici, verifică respectarea regulilor de fundamentare și prezentare a documentelor de politici elaborate, monitorizează implementarea acestora de ministere și de alte autorități administrative centrale; … d) elaborează, coordonează și monitorizează politicile în cadrul reformei administrației publice centrale și locale; … f) coordonează și asigură procesul de planificare, monitorizare, gestionare și evaluare a asistenței externe oferite de organizațiile internaționale și de tarile donatoare, inclusiv implementarea proiectelor de interes major pentru țară" [14].

Potrivit Legii privind administrația publică locală, „consiliul raional realizează în teritoriul administrat următoarele competente de bază: … j) aprobă strategii, prognoze, planuri și programe de dezvoltare social-economică a raionului …, monitorizează realizarea acestora; … s) decide organizarea și desfășurarea de activități științifice, instructiv-educative, cultural-educative, sportive și de tineret, de interes raional; …” [15, art. 43 lit. s)].

S-ar părea că administrația publică centrală, dar și cea locală, nu trebuie să antreneze comunitatea științifică în activitățile de planificare, de elaborare a actelor normative și politicilor publice etc. În același timp, Legea privind actele legislative consacră expres: inițierea „procedurii de elaborare a unui act legislativ este precedată, … de analiza comparativă a acestora cu reglementările în materia respectivă ale legislației comunitare, de constatarea incompatibilității reglementărilor în vigoare cu cerințele sociale existente și cu reglementările în materia respectivă ale legislației comunitare sau a inexistenței de acte legislative în domeniul respectiv”; investigația științifică „finalizează cu determinarea obiectivelor și domeniului de intervenție juridică, stabilind mijloacele necesare atingerii acestor obiective; … pentru evaluarea proiectului de act legislativ, se efectuează expertiză științifică de către instituții științifice și de învățământ superior de profil, de experți, inclusiv de peste hotare…” [16, art. 13 alin. (1), (4)-(5), art. 16 alin. (1), art. 18 alin. (1), art. 22 alin. (1), (6)].

Similar, Legea privind actele normative ale Guvernului și ale altor autorități ale administrației publice centrale și locale prevede că la proiectul de act normativ, în funcție de categoria și caracterul lui, se anexează dosarul de însoţire care va conţine: a) rezultatele investigației științifice; … c) avizele, sinteza recomandărilor recepţionate în cadrul consultării publice și rapoartele de expertiză; …”, care „trebuie să cuprindă: „… b) referirile la reglementările corespondente ale legislației comunitare; c) rezultatele cercetărilor, evaluările statistice, consultările specialiștilor, preocupările de armonizarea legislației…” [17, art. 44 alin. (2)].

În pofida acestor deziderate, autoritățile administrației publice centrale nu au considerat necesară implicarea instituțiilor de cercetare-dezvoltare în elaborarea Strategiei privind reforma administrației publice pentru anii 2016–2020 care stipulează expres: „Nu mai puțin importante sunt mecanismele de monitorizare și implementare a legilor cu privire la transparență (transparența în procesul bugetar și transparența cadrului decizional), dar și existența instrumentelor de informare și implicare a societății civile, sectorului asociativ și altor actori interesați în procesul de elaborare și aprobare a deciziilor și actelor normative” [18, pct. 30 lit. b)].

În opinia noastră, soluționarea problemei transparenţei și accesului la informaţie pentru asigurarea unei administrații publice responsabile necesită inclusiv armonizarea cadrului normativ național respectiv la Regulamentul (CE) nr. 1049/2001 al Parlamentului European și al Consiliului din 30 mai 2001 privind accesul public la documentele Parlamentului European, ale Consiliului și ale Comisiei [19].

Conchidem că autoritățile administrației publice centrale nu conștientizează importanța utilizării potențialului științific al institutelor de cercetare-inovare în elaborarea documentelor de politici și actelor normative. Doar respectarea prevederilor actelor normative naționale, racordate la *acquis*-ul comunitar, implementarea bunelor practici europene și antrenarea comunității științifice din Republica Moldova în procesul de elaborare a documentelor de politici și actelor normative poate asigura succesul reformei administrației publice.

BIBLIOGRAFIE

1. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.94. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.78/140, din 29.03.2016.
2. Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova nr. 259 din 15.07.2004. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 125-129, art. 663, din 30.07.2004.
3. Hotărârea Parlamentului cu privire la aprobarea Concepției asupra reformei sferei cercetare-dezvoltare nr. 115 din 29.07.98. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 81-83, art. 549, din 03.09.1998.
4. Europa 2020. Priorități, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:RO:PDF (accesat la 09.09.2015).
5. Legea Republicii Moldova pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare ,,Moldova 2020” nr. 166 din 11.07.2012. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 245-247 art. 791, din 30.11.2012. Pisoschi A., Dobrescu E.M. Revizuirea Strategiei de la Lisabona și cercetarea științifică. În: Revista de Politica Științei și Scientometrie, 2006, nr. 3, p. 150-159.
6. Acordul de Asociere din 27.06.2014 între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 185-199, art. 442, 18.07.2014.
7. A fost lansat un proiect amplu pentru evaluarea administrației publice din Republica Moldova, http://www.gov.md/ro/content/fost-lansat-un-proiect-amplu-pentru-evaluarea-administratiei-publice-din-republica-moldova (accesat la 23.09.2015).
8. Principiile europene în administrația publică, http://

www.sigmaweb.org/ publicationsdocuments/39560474.pdf (accesat la 23.09.2015).

9. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 1402 din 30.12.2005 cu privire la aprobarea Strategiei de reformă a administrației publice centrale în Republica Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 1-4, art. 9, din 06.01.2006.

10. Strategia de reformă a administrației publice centrale în Republica Moldova. Raport succint de implementare în anii 2006-2008, http://www.google.com/custom?ie=utf-8&oe=utf-8&q=raport&sa=caut%c4%83&client=pub-362629230070768 5&forid=1&channel=9651850209&ie=utf-8&oe=utf-8&safe=active&flav=0003&sig =wjqpslklhsbdpxdm&cof=galt%3a%23008000%3bgl%3a1%3bdiv%3a%23336699%3bvlc%3a663399%3bah%3acenter%3bbgc%3affffff%3blbgc%3affffff%3balc%3a0000ff%3blc%3a0000ff%3bt%3a000000%3bgfnt%3ab3b3b3%3bgimp%3ab3b3b3%3blh%3a26%3blw%3a100%3bs%3ahttp%3a%2f%2fwww.rapc.gov.md%3blp%3a1%3bforid%3a1&hl=en&domains=www.rapc.gov.md&sitesearch=www.rapc.gov.md (accesată la 29.09.2015).

11. Sîmboteanu A. Reforma administrației publice în Republica Moldova din perspectiva Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană. În: Administrarea Publică, 2014, nr. 3, p. 16-28.

12. Popovici C., Arachelov Vl., Bulat V. et al. Evaluarea performanţelor implementării strategiei de reformă a administrației publice centrale în Republica Moldova, Chișinău: Epigraf, 2010, 136 p.

13. Legea Republicii Moldova nr. 98 din 04.05.2012 privind administrația publică centrală de specialitate. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 160-164, art. 537, din 03.08.2012.

14. Legea Republicii Moldova nr. 436 din 28.12.2006 privind administrația publică locală. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 32-35, art.116, din 09.03.2007.

15. Legea Republicii Moldova nr. 780 din 27.12.2001 privind actele legislative. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 36-38, art. 210, din 14.03.2002.

16. Legea Republicii Moldova nr. 317 din 18.07.2003 privind actele normative ale Guvernului și ale altor autorități ale administrației publice centrale și locale. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 208-210, art. 783, din 03.10.2003.

17. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Strategiei privind reforma administrației publice pentru anii 2016–2020 nr. 911 din 25.07.2016. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 256-264 art.1033, din 12.08.2016.

18. Regulamentul (CE) nr. 1049/2001 al Parlamentului European și al Consiliului din 30 mai 2001 privind accesul public la documentele Parlamentului European, ale Consiliului și ale Comisiei http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001R1049&from=RO (accesat la 04.09.2016).

Mihail Grecu. *Familia*. 1967, partea dreaptă a tripticului *Istoria unei vieți*, ulei pe pânză, tempera, 130 × 140 cm. Galeria de Stat „Tretiakov", Moscova

PLURALISMUL: ABORDĂRI CONCEPTUAL-TEORETICE

Doctor în politologie **Ana GONȚA**
Universitatea de Stat din Moldova

THE PLURALISM: CONCEPTUAL-THEORETICAL APPROACHES

Summary. This article offers a brief insight into the history and evolution of the term of *pluralism*. The diachronic approach is motivated by the complexity and ambiguity of the concept, widely used today in various fields. Apparently, the notion seems to be recent, closed to politics, English language and/or western societies. Actually, the word has a very long history and have passed over time through various semantic transformations. In this regard, an historical approach contributes, on the one hand, to the facilitation of the understanding of the term, and, on the other hand, to its proper contextualization.

Keywords*:* pluralism, diversity, philosophy, monism, dualism, ontology, epistemology, metaphysics.

Rezumat. Prezentul articol propune o incursiune succintă în istoria și evoluția termenului de pluralism. Abordarea diacronică este motivată de complexitatea și ambiguitatea conceptului, utilizat astăzi pe larg în diverse domenii. La prima vedere, noțiunea pare a fi de dată recentă și trimite cu gândul la sfera politică, limba engleză și/sau Occident. În realitate, cuvântul are o istorie foarte lungă și a trecut pe parcursul timpului prin multiple transformări semantice. Un popas istoric în acest sens contribuie atât la facilitarea înțelegerii termenului, cât și la contextualizarea adecvată a acestuia.

Cuvinte-cheie: pluralism, diversitate, filosofie, monism, dualism, ontologie, epistemologie, metafizică.

INTRODUCERE

Cuvântul *pluralism* se regăsește în constituțiile tuturor democrațiilor moderne și vizează, în principal, politicul, partidele și libertatea de exprimare, inclusiv cea a opiniilor și a presei. Despre *pluralism* vorbesc texte de legi, regulamente, declarații, recomandări și dispoziții ale instituțiilor din toată lumea. Noțiunea este utilizată atât de des și în atât de multe contexte, încât nu îi mai este analizată și înțeleasă semnificația, ci este folosită din oficiu, ca un important principiu al democrației.

În condițiile unei societăți în tranziție spre un regim democratic, cum este cea moldovenească, mai multe cuvinte au intrat în uzul general fără preaviz. Printre acestea se numără și *pluralismul*, termen la care se recurge din ce în ce mai des fie pentru a face legile conforme cu standardele internaționale, fie pentru a justifica anumite acțiuni, fie pentru a argumenta necesitatea reformelor/schimbărilor/intervențiilor.

Cunoscut sau nu prea, conștientizat sau nu, *pluralismul* nu este doar un termen, ci și un fenomen actual în societățile democratice, iar importanța studierii lui este dată tocmai de riscul de a-l transforma într-o noțiune banală, compromisă și/sau chiar trivială.

CONCEPT FILOSOFIC

Din punct de vedere etimologic, noțiunea de „pluralism" provine din cuvântul latin *pluralis*, ceea ce se traduce în limba română prin „făcut din mai multe", „compus din mai multe elemente" [1; 2]. Istoricul ungar André Reszler (1933) susține că „*pluralismul* nu este, de fapt, nici fenomen recent, nici agregatul tradițiilor, al sistemelor de valori, al manierelor de a trăi și de a gândi diferite integrate într-o vastă structură constructivistă. El este prelungirea practică, prin amplificare și diversificare, a unei acomodări istorice…" [3, p. 16]. Altfel spus, oamenii, în procesul de evoluție a societăților, au conștientizat necesitatea de a aborda și a studia ceea ce cu timpul a devenit un adevărat fenomen, dar esența căruia o găsim tocmai la originile lumii.

Să ne amintim de geneza omului, conform Bibliei. Creatorul nu a lăsat omul prea mult timp de unul singur în Paradis, iar lui Noe i s-a spus să ia pe corabie o *pluralitate* de viețăți pentru a supraviețui. Sfânta Scriptură diversifică destinatarii rațiunii creștine în trei: Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. Iisus însuși, considerat inclusiv ca fiind unul dintre filosofii timpului său, este al doilea personaj al Trinității. Învățăturile lui le putem citi astăzi în cele patru Evanghelii canonice, și nu în una, iar pentru diseminarea înțelepciunii sale, Iisus Hristos a ales nu unul, ci 12 apostoli. Cu mult înainte de nașterea figurii centrale a creștinismului însă, gânditorii au recurs la o gamă largă de metode pentru a descoperi esența lumii, iar diversele și multiplele concluzii, uneori contradictorii, la care au ajuns, ne permit astăzi să vorbim despre *pluralism*.

Primele referiri pe care le putem atribui noțiunii de *pluralism* vin din sfera științelor exacte și de la marii filosofi care le-au fundamentat. Potrivit lui André

Reszler, filosoful grec presocratic Anaxagora din Clazomene (Αναξαγόρας, cca. 500-428 î.Hr.) este recunoscut ca „părintele spiritual al *pluralismului*… prezentând lumea ca pe o uniune de părți disparate într-un tot compozit" [3, p. 22]. Cu titlu de completare și fără a-l contrazice pe autorul maghiar, adăugăm, în context, faptul că putem atribui conceptului de *pluralism* cel puțin două nume dintr-o perioadă anterioară. De exemplu, reprezentantul școlii ioniene Anaximandros din Milet (Αναξίμανδρος, cca. 610 î.Hr.-546 î.Hr.) a fost preocupat în activitatea sa multidimensională de cercetarea originii lucrurilor, lansând noțiunea de *apeiron* (*a* – fără/lipsă; *peras* – limită/hotar) în calitate de element principal de la baza Universului. Prin acest concept, filosoful orienta spre ideea de *pluralitate* a lumilor, de multitudine a elementelor care interacționează, apar și dispar în urma ciocnirii a cel puțin două stări: căldura și frigul. De asemenea, Pitagora sau Pythagoras (Πυθαγόρας, cca. 580 î.Hr.-cca. 495 î.Hr.), autorul teoriei numerelor, al teoremei geometrice și al tablei înmulțirii, poate fi trecut în lista anticilor care au semănat germenii *pluralismului*.

În afară de Anaximandros, Anaxagora și Pitagora, alți filosofi ai antichității au sugerat, în procesul de cunoaștere a lumii, că aceasta este multiaspectuală. Empedocle din Acragas (Εμπεδοκλής ο Ακραγαντίνος cca. 490 î.Hr.–430 î.Hr.), bunăoară, un alt exponent remarcabil al filosofiei presocratice, identifică cele patru elemente, sau „rădăcini", eterne și indestructibile ale lumii (focul, apa, aerul, pământul) și stăruie asupra celor două forțe universale în urma acțiunii cărora apar toate fenomenele Universului: iubirea (*philotes*) și ura (*neikos*). Remarcabilă este, din punctul nostru de vedere, și pleiada de gânditori antici care au întemeiat și dezvoltat teoria atomistă, sugerând că lumea este compusă din mai multe particule, elemente mici și indivizibile – atomii. Filosofi ca Leucip din Milet (Λευκιππος, sec.V.î.Hr.) – fondatorul acestei teorii, dar și discipolul său Democrit (Δημόκριτος, cca. 460 î.Hr.–370 î.Hr.), care formulează teza lumilor infinite, Epicur (Επικουρος, cca. 341 î.Hr.–270 î.Hr.) sau elevul său, poetul și filosoful latin Lucrețiu (Titus Lucretius Carus, cca. 99 î.Hr.–55 î.Hr.), care se referă la *pluralitatea* lumilor într-un univers infinit (în *Despre natura lucrurilor*), toți abordează *pluralismul* fără să-l definească în mod direct.

Nici poetul tragic Sofocle (Σοφοκλῆς, cca. 496 î.Hr.–406 î.Hr.) nu a utilizat cuvântul *pluralism* în scrierile și munca sa, dar a rămas în istorie inclusiv prin faptul că a introdus în arta teatrală cel de-al treilea actor, a mărit numărul coreuților (coriști în teatrul antic) de la 12 la 15 și a dezvoltat dialogul pe scenă [4]. Procesul lui Socrate (Σωκράτης, cca. 470 î.Hr.–399 î.Hr.) din anul 398 î.Hr., în care filosoful este acuzat de neacceptarea zeilor recunoscuți de cetate și de introducerea și promovarea divinităților noi, duce și el cu gândul la imposibilitatea lumii de a supraviețui înafara diversității. Celebrul discipol al lui Socrate, Platon (Πλάτων, cca. 427 î.Hr.–347 î.Hr.), a creat dialogul ca specie literară ce presupune discuția dintre mai multe persoane. De asemenea, prin *Teoria Formelor*, sau *Teoria Ideilor*, Platon pune primul problema relației corp – spirit, lume fizică – lume spirituală, sugerând în același timp că nu există un răspuns unic și definitiv pentru întrebările pe care ni le pune filosofia sau altă știință [5]. Deși contestă *Teoria Formelor* lui Platon, Aristotel (Αριστοτέλης, cca. 384 î.Hr.-322 î.Hr.) o dezvoltă prin reflecțiile despre substanță, esență, imaterial și „argumentul celui de-al treilea om".

FENOMEN INTERDISCIPLINAR

Istoricul André Reszler afirmă, în lucrarea *Pluralismul. Aspecte istorice și teoretice ale societăților pluraliste*, că aspecte esențiale ale noțiunii de *pluralism* în accepțiunea modernă trebuie căutate în decretul împăraților romani Constantin I (Gaius Flavius Valerius Aurelius Constantinus, sau Constantin cel Mare, cca. 272–337) și Licinius (Flavius Galerius Valerius Licinianus Licinius, cca. 250-325) din anul 313. Decretul acorda creștinilor „libertatea cea mai completă, cea mai absolută de a-și practica cultul" [3, p.39]. Documentul mai spunea că „este bine și rezonabil să nu refuzăm niciunui om, fie el creștin sau aparținând altui cult, dreptul de a urma religia care-i convine mai bine. Este demn de secolul în care trăim ca libertatea să fie completă pentru toți de a-și adora dumnezeul ales și ca niciun cult să nu fie privat de onorurile care i se aduc" [3, p.40].

Dovezi ale existenței și importanței *pluralismului* încă din cele mai vechi timpuri sunt și discursurile unor filosofi medievali (tot ei susținători ai anumitor opinii politice și/sau religioase), cum ar fi Themistius (în greacă: Θεμίστιος; în latină: Themistius, cca. 317-388), Libanius (în greacă: Λιβάνιος, în latină: Libanios, cca. 314–394) sau Symmac (Quintus Aurelius Symmachus, cca. 342–402), aristocrat roman, prefectul Romei în anii 384–385. Petiția acestuia din urmă adresată în anul 384 autorităților care înlăturaseră altarul Victoriei din sala Senatului (o statuie din aur așezată acolo de Augustus după victoria asupra lui Marcus Antonius și a Cleopatrei, victorie care îl făcuse stăpânul Imperiului Roman [6]), este considerată unul dintre primele texte fondatoare ale *pluralismului*. Revoltat de gest, autorul petiției vorbește despre faptul că altarul era patrimoniul întregului popor și că: „suntem luminați de aceleași stele, avem cu toții același cer, aceeași lume ne înconjoară. Nu contează prin ce mijloace fiecare caută adevărul. Nu

întotdeauna se ajunge pe un singur drum la soluționarea acestui mare mister” [3, p. 43]. Cunoscut ca fiind un adept și un apărător al păgânismului, într-o perioadă înfloritoare pentru creștinism, Symmac pledează, totuși, în acest text pentru vocile multiple care duc la atingerea aceluiași scop. Prin urmare, apare și noțiunea de alegere, la care fiecare are dreptul în procesul de cunoaștere a lumii.

Din aproximativ aceeași perioadă datează discursurile lui Themistius, profesor de filosofie, senator și prefect al Constantinopolului. În unul dintre acestea el spunea, printre altele, că „drumul care duce la Dumnezeu nu este unic, dar toate itinerarele converg totuși către acest termen unic” [3, p. 45]. Libanius, la rândul său, pledează pentru toleranță absolută față de oamenii care împărtășesc diferite culte, în perioada de avânt a creștinismului și de regres a păgânismului. Conform acestuia, toleranța este un principiu puternic, „singurul care permite guvernanților să obțină coeziunea tuturor în sânul unei societăți în care există două definiții ale omului și ale cetății/orașului” [3, p. 47].

Mai târziu, teologul german Nikolaus von Kues (1401–1464) pledează „nu pentru o lume cu mai multe voci, dar pentru o *pluralitate* fără număr” [3, p. 26]. John Locke (1632–1704), fondatorul empirismului, cu reflecțiile și concepțiile sale despre libertate și drepturile omului, care stau la baza liberalismului, este un alt nume de referință pentru subiectul cercetat. Ideile lui Locke l-au influențat pe un alt mare filosof al vremii, Charles-Louis de Secondat, Baron de La Brède și de Montesquieu (1689–1755). Iluministul francez a contribuit la dezvoltarea conceptului de *pluralism*, prin extensie – a celui *politic*, prin cugetările despre cele trei tipuri de guvernare (republică, monarhie și despotism), precum și despre separarea puterilor în stat. Unul dintre întemeietorii iluminismului german, Gottfried Wilhelm Freiherr von Leibniz (1646–1716), influențat și el parțial de empirismul lui Locke, susține în lucrarea *Monadologia* ideea de bază a gândirii sale, conform căreia Universul „este alcătuit din monade, unități de substanță spirituală, de sine stătătoare” [7]. Reprezentantul aceleiași mișcări intelectuale, Immanuel Kant (1724–1804), fondatorul criticismului și al doctrinei cu privire la idealismul transcendental, face distincția dintre natura „lucrurilor în sine” și reprezentările pe care ni le facem noi despre ele, care sunt puternic influențate de felul în care creierul nostru procesează fluxul de informații [8].

Printre gânditorii care au adus argumente în favoarea *pluralismului* îi mai menționăm pe Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831) și dialectica (găsirea adevărului prin interacționarea opiniilor contradictorii, cu ajutorul tezei, antitezei și a sintezei), sau John Stuart Mill (1806–1873), filosoful și economistul englez cunoscut inclusiv pentru tenacitatea cu care a apărat libertatea de exprimare. Lucrarea sa *Despre libertate* (1859), în care autorul afirmă că „numai printr-o diversitate de opinii se menține, în starea actuală a intelectului uman, șansa unui fair-play pentru toate laturile adevărului” [9], este una de referință pentru dezvoltarea atât a societății liberale, cât și a presei.

Noțional vorbind, filosoful german Christian Wolff (1679–1754) a fost primul care a utilizat către anul 1720 (1712, conform altor surse) termenul de *pluralism*, iar apariția sa în dicționare datează abia cu secolul al XX-lea. În *A Pluralistic Universe* (1909), filosoful american William James (1842–1910) stabilește clar, pe plan filosofic și psihologic, trăsăturile unui demers intelectual *pluralist* marginalizat puternic de predominarea monismului [3, p.14]. Potrivit aceluiași autor, „singurele materiale pe care le avem la dispoziție pentru a stabili tabloul lumii în totalitatea sa sunt furnizate de diferitele părți ale lumii pe care o cunoaștem datorită experienței. Nu am ști să inventăm noi concepții care s-ar aplica exclusiv la totul, fără a fi sugerate mai întâi de părți” [3, p. 16].

Filosoful francez Henri Bergson (1859–1941) și englezul de origine austriacă Sir Karl Raimund Popper (1902–1994) sunt alte două nume de referință pentru subiectul cercetat. Contribuția lor la dezvoltarea *pluralismului politic* și a democrației este considerabilă. Astfel, Bergson face primul distincția între „societatea deschisă” și „societatea închisă”, chiar dacă filosoful o consideră pe cea de-a doua mediu propice pentru natura umană (în lucrarea *Cele două surse ale moralei și religiei*, din 1932), iar Popper reia ideea într-o optică nouă și dezvoltă conceptul de „societate deschisă”, pe care îl promovează intens opunându-se cu vehemență totalitarismului care inhibă libertatea și drepturile omului (în *Societatea deschisă și dușmanii ei*, 1945). Mai mult, Karl Popper distinge în filosofia sa trei lumi: una ce vizează entitățile fizice, alta cu referire la stările mentale și o a treia – la conținutul gândurilor umane [10].

PLURALISMUL ÎN TREI DIMENSIUNI

Astfel, conceptul filosofic de *pluralism* se situează, cu precădere, în trei dimensiuni de bază: metafizică, doctrină care argumentează și apără existența mai multor realități, ontologică – parte a filosofiei, ramură a metafizicii care presupune discutarea și dezbaterea diferitor feluri de a fi și a de trăi ale omului, și epistemologică, opusă reducționismului, care se preocupă de multitudinea de modalități de a cunoaște lumea și lucrurile. *Pluralismul* în domeniul larg al metafizicii a constituit obiectul reflecției majorității filosofilor antici menționați mai sus, deși, de cele mai multe ori, cuvântul *pluralism* nu a fost utilizat de aceștia.

Conceptul de *pluralism ontologic* a ajuns în atenția

publică în special datorită filosofilor americani contemporani, Kris McDaniel și Jason Turner, care se referă la respectiva sintagmă și îi apără dreptul la existență într-o serie de articole științifice. Conceptul este respins de majoritatea filosofilor, deși cercetătorii americani îi argumentează raționamentul, făcând referire la operele atât ale gânditorilor antici, cât și ale celor contemporani. În aceeași ordine de idei, „teoria jocului limbajului" a austriacului Ludwig Josef Johann Wittgenstein (1889–1951), poate fi atribuită *pluralismului ontologic*. Teoria argumentează necesitatea de a căuta o imensitate de cuvinte și de sensuri ale acestora pentru a înțelege un element primar al limbii. Martin Heidegger (1889–1976), unul dintre cei mai importanți filosofi germani din secolul al XX-lea, vorbește în lucrarea *Sein und Zeit* (Ființă și timp, 1927), despre *diversitatea ontologică*, analizând existența ființei (*Dasein-ul*) în raport cu cele trei dimensiuni temporale: trecut, prezent și viitor.

Noțiunea de *pluralism* în dimensiunea epistemologică cuprinde un spectru larg de acțiune. De fapt, este dificilă delimitarea strictă între metafizică, ontologie și epistemologie, atunci când analizăm conceptul de *pluralism*. Cercetătorii din diferite epoci s-au plasat la confluența acestor ramuri ale filosofiei, iar reflecțiile lor sugerează că doar o abordare cu adevărat *pluralistă* și multidimensională poate conduce spre anumite părți ale adevărului. Britanicul Crispin James Garth Wright (1942) este recunoscut pentru contribuția sa la dezvoltarea conceptului de *pluralism al adevărului*, numit de filosof *Simple Alethic pluralism.* Termenul *aletheia* (din greacă: *adevăr)* se referă la ansamblul de proceduri prin care este cuprinsă conceptual și explicată cauzal întreaga realitate, cu scopul de a ajunge la adevăr [11]). Alte nume care dezbat subiectul aparţin profesorului britanic Aaron J. Cotnoir, jurnalistului american Douglas Edwards (1917–1990), sau lui Michael Patrick Lynch [12].

De asemenea, filosofii americani John A. Dupré (1952) și Nancy Cartwright (1944) pledează pentru un model *pluralistic* al științei. Nu în ultimul rând, abordând noțiunea de *pluralism*, este cazul să-l menționăm pe sociologul și filosoful german Jürgen Habermas (1929), numele căruia este legat de importante concepte din științele sociale contemporane. *Sfera publică*, *democrația deliberativă, patriotism constituțional* sau *etica discursului* sunt doar câteva dintre ideile dezvoltate de reprezentantul Școlii de la Frankfurt și care pot fi atribuite fără dubii termenului de *pluralism*.

CONCLUZII

Așadar, conceptul de *pluralism* nu este o invenție a modernității. Filosofii și oamenii de știință din toate timpurile au abordat, direct sau indirect, complexul fenomen pe care îl numim astăzi *pluralism*. Faptul că termenul nu a dispărut, ci dimpotrivă, și-a lărgit semnificațiile și sferele de influență în procesul evoluției civilizațiilor, a limbilor și a semanticii, constituie un argument în favoarea importanței lui pentru societățile moderne. Din punctul nostru de vedere, noțiunii, dar mai ales fenomenului *pluralismului* ar trebui să i se acorde o atenție sporită, atât la nivelul utilizării, cât și la cel al cercetării și analizei. Vorbim despre un principiu de bază al democrației și deci trebuie să-l tratăm ca atare. Introducerea unui cuvânt în Constituție, în legile importante și în acordurile semnate la nivel internațional nu asigură în mod automat funcționarea unui principiu într-o societate. Dar studierea lui sub toate aspectele (în special cu accent pe pluralismul politic și mediatic), precum și popularizarea rezultatelor studiilor, pot contribui nu doar la o mai bună înțelegere a fenomenului, ci și la utilizarea lui adecvată și la impulsionarea acțiunilor care să-l dezvolte și să-l fortifice.

BIBLIOGRAFIE

1. Popa M.D., Stănciulescu A., Florin-Matei G., Tudor A., Zgăvărdic C., Chiriacescu R. Dicționar enciclopedic. București: Editura Enciclopedică, 1993–2009.

2. Marcu F. Marele dicționar de neologisme. București: Editura Saeculum, 2000.

3. Reszler A. Le pluralisme. Aspects historiques et théoriques des sociétés pluralistes. La table ronde, Paris, 2001.

4. Mâciu M., Nicolescu N.C., Șuteru V. Mic dicționar enciclopedic. Bucuresti: Ed. Stiințifică și Enciclopedică, 1986.

5. Platon. Apologie de Socrate. Gallimard, Paris, 1985. Disponibil: http://philoctetes.free.fr/apologiedesocrate.htm, accesat 5.05.2016.

6. Rosulescu V. Istorie. Roma V – Curia (Forum Romanum), 6 martie 2011. Disponibil: http://vladimirrosulescu-istorie.blogspot.md/2011_03_06_archive.html, accesat 11.06.2016.

7. Dicționar enciclopedic Cartier, ed. IV. Chișinău: Cartier, 2002, p. 1346.

8. Kant I. Prologomena to any Future Metaphysics, 1783, apud. Davies, E. B. Epistemological Pluralism, 2006, p. 2.

9. Mill J-S. Despre libertate. Traducere și prefață de Adrian-Paul Iliescu, ediția a III-a. București: Humanitas, 1994, p. 64.

10. Popper, K. R., Eccles, J. C. The Self and its Brain. An Argument for Interactionism. Routledge, London, 1977, apud. Davies, E. B. Epistemological Pluralism, 2006, p. 4.

11. Anthony C. Thiselton. In: The New International Dictionary of New Testament Theology. Vol. III. Edited by Brown Colin. Exeter: Paternoster Press 1978. p. 874-902.

12. Cotnoir A.J., Edwards D. From truth pluralism to ontological pluralism and back again. In: Journal of Philosophy, 3:112, 2015, p. 113–140.

GOETHE CONTRA NEWTON: DE LA OCULTISMUL MEDIEVAL LA ŞTIINŢA MODERNĂ (I)

Doctor în științe fizice, profesor **Victor BÂRSAN**
Institutul de Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei"
Fundaţia „Horia Hulubei", București - Măgurele
Doctor în științe medicale **Andrei MERTICARIU**
Spitalul Clinic de Urgențe Oftalmologice, București

GOETHE AGAINST NEWTON: FROM MEDIEVAL OCCULTISM TO MODERN SCIENCE (I)

Summary. Goethe's rejection of Newtonian theory of colors is a striking example of the vulnerability of the human mind - however brilliant it might be - to fanaticism. After an analysis of Goethe's persistent fascination with magic and occultism, of his education, existential experiences, and idiosyncrasies, the authors propose an original interpretation of his anti-Newtonian position, partially based on refences accessible only in Romanian.

Keywords: Goethe, Newton, Aristoteles, colorimetry, light dispersion, physiology of vision, history of physics, original phenomenon , occultism, pantheism.

Rezumat: Respingerea de către Goethe a teoriei culorilor a lui Newton este un exemplu frapant al vulnerabilităţii spiritului uman, oricât de strălucit ar fi, la fanatism. După analizarea fascinaţiei constante a lui Goethe faţă de magie și ocultism; a educaţiei, experienţelor existenţiale, influenţelor și idiosincraziilor sale, autorii propun o interpretare originală a poziţiei sale anti-newtoniene, bazate, în parte, pe surse accesibile doar în limba română.

Cuvinte-cheie: Goethe, Newton, Aristotel, colorimetrie, dispersia luminii, fiziologia vederii, istoria fizicii, fenomen originar, ocultism, panteism.

1. INTRODUCERE

Lumina este una dintre cele mai interesante ipostaze ale materiei. Faptul că masa de repaus a fotonului este zero dă luminii o nuanţă de imaterialitate care i-a fascinat pe mistici, desigur mult înainte ca fizicienii să vorbească despre cuanta de lumină. Modul de propagare a luminii, caracterul său corpuscular sau ondulatoriu, rolul esenţial jucat în existenţa vieţii au făcut ca efortul de înţelegere a luminii să fie îndelungat, complex şi contradictoriu, ceea ce a generat nenumărate polemici. Una dintre acestea se referă la înţelegerea culorilor şi s-a dus între Goethe şi adepţii săi, pe de o parte, şi adepţii teoriei newtoniene, pe de alta.

Punctul de plecare al polemicii constă în faptul că în lucrarea sa *Teoria culorilor* (Zur Farbenlehre) Goethe contestă corectitudinea descoperirilor lui Newton referitoare la descompunerea luminii albe în linii spectrale, caracterizate univoc de indicele de refracţie (astăzi am spune mai simplu: având o frecvenţă bine determinată), corespunzând culorilor curcubeului, şi consideră corectă teoria aristotelică, conform căreia culorile reprezintă un amestec al luminii albe cu întunericul.

Această polemică este neobişnuită din mai multe motive. În primul rând, ea reprezintă confruntarea unui geniu preponderent umanist, dar marginal în ştiinţele fizice (şi, ulterior, a epigonilor, admiratorilor sau continuatorilor săi), cu opera unui geniu al ştiinţelor exacte, creatorul fizicii moderne şi al analizei matematice, dar practic fără vreo dimensiune umanistă. Celelalte polemici legate de lumină (corpuscul sau undă, viteză dependentă sau nu de viteza sursei etc.) au reprezentat confruntări de opinii între fizicieni.

În al doilea rând, polemica surprinde prin virulenţa criticilor lui Goethe, caracteristice mai curând unui pamflet necruţător decât unei dispute ştiinţifice. Surprinzător este şi faptul că Goethe, „în acord [cu fizicienii] în privinţa faptelor, dar în dezacord flagrant cu interpretarea lor", cu vorbele lui Helmholtz, rămâne inflexibil în poziţia sa anti-newtoniană, în ciuda încercărilor mai multor savanţi germani de a-l aduce pe calea raţiunii.

În al treilea rând, polemica este neobişnuită prin reacţiile opuse pe care le-a stârnit, simultan, printre fizicieni şi printre umanişti, doctrina lui Goethe fiind respinsa în bloc de primii, dar preţuită, uneori entuziast, de personalităţi eminente, ca Hegel, Fichte, Schiller sau Schopenhauer. Ea este atât de bine primită în unele cercuri artistice, încât Turner, unul dintre precursorii impresionismului, pictează două tablouri dedicate explicit înţelegerii goetheene a culorilor.

Aversiunea lui Goethe faţă de fizica newtoniană,

discutată într-o bibliografie consistentă, a fost explicată fie prin orientarea sa panteistă, fie printr-o atitudine mistică față de culoare (*Farbentheologie*), fie prin oroarea de abstractizare, fie prin opțiunea pentru o abordare globală a științelor naturii, fie prin agnosticismul său asumat, fie prin argumente psihanalitice, fie prin incapacitatea de a-l înțelege pe Newton. Fiecare dintre aceste explicații conține o parte de adevăr.

Articolul de față își propune (1) să aducă elemente noi la explicarea aversiunii lui Goethe față de fizica newtoniană, pe lângă cele menționate mai sus, în parte valorizând contribuțiile românești în domeniu datorate în special lui Noica, Grigorovici și Blaga [**Notă:** pentru ușurința lecturii, referințele bibliografice riguroase au fost omise; cititorul le poate găsi în articolul cu liber acces: V. Bârsan, A. Merticariu: Goethe's theory of colors between the ancient philosophy, middle ages occultism and modern science, *Cogent Arts & Humanities* (2016), 3: 1145569; excepție face doar lucrarea lui Constantin Noica, *Despărțirea de Goethe*, Humanitas, citată ca [DdG]]; (2) să evalueze valoarea științifică a *Teoriei culorilor*, din perspectiva fizicii și fiziologiei moderne.

2. TEORIA CULORILOR A LUI NEWTON

Contribuțiile lui Newton la dezvoltarea opticii – uimitoare prin profunzime și întindere – sunt prezentate în două lucrări apărute antum, *Noua teorie a luminii și culorilor* și *Optica*, într-una postumă, *Cursuri de optică*, precum și în vasta sa corespondență științifică. Centrală, pentru discuția de față, este *Noua teorie...* care conține, după Newton, cea mai importantă descoperire făcută vreodată cu privire la fenomenele naturii.

Descoperirea referitoare la descompunerea luminii albe în „culorile curcubeului" la trecerea printr-o prismă este rezumată de Sir Isaac astfel: „*Noua teorie* … afirmă că lumina nu este omogenă, ci constă din raze diferite, care se refractă diferit…, iar culorile nu sunt modificări ale luminii, datorate refracției pe corpuri, cum se consideră în general, ci proprietăți originare, care în raze diferite se manifestă diferit."

Este astfel eliminată definitiv teoria aristotelică a luminii care a dominat timp de două milenii explicarea culorilor: „Putem accepta că dacă albul și negrul ar fi suprapuse în cantități suficient de mici, astfel încât separate ar fi invizibile, dar împreună ar fi vizibile ... ele nu ar fi percepute nici ca alb, nici ca negru, ci ca o altă culoare, diferită de fiecare dintre ele."

Dacă Newton este conștient de valoarea *Noii teorii...*, el nu o consideră nicidecum infailibilă și își încheie expunerea în fața membrilor Societății Regale rugând auditoriul (care își exprimase satisfacția prin aplauze entuziaste) să-l informeze dacă experimentele sale pot fi refăcute cu succes și să-i semnaleze eventualele erori. Newton va răspunde obiecțiilor imediate ale lui Hooke și Huygens, precum și ale unor savanți mai puțin cunoscuți; ceva mai târziu, va răspunde obiecțiilor lui Mariotte, astfel că, la începutul sec. al XVIII-lea, teoria sa va fi unanim acceptată în cercurile academice de pe Continent.

Prin *Noua teorie...* a fost făcut un pas înainte istoric, relevând legătura profundă dintre lumină și culoare, noțiuni privite, până atunci, ca fiind cu totul distincte. Totodată, a fost introdus conceptul de lumină monocromatică și s-au pus bazele spectroscopiei. Această disciplină s-a dovedit a fi, în următoarele trei secole, principala cale de investigare a microcosmosului și macrocosmosului – a lumii cuantice și a Universului.

3. LUMINA, CULOAREA ȘI PERCEPȚIA VIZUALĂ

Pentru a evita confuzia dintre lumină și culoare, sunt utile câteva precizări.

Undele electromagnetice sunt oscilații ale câmpului electric și magnetic, perpendiculare unul pe celălalt și pe direcția de propagare, iar lumina este partea vizibilă a spectrului electromagnetic, cuprinsă între lungimile de undă de circa 400 nm (percepută de ochi ca albastru-violet) și circa 700 nm (percepută ca roșu); verdele corespunde la aproximativ 550 nm („nm" este abrevierea pentru „nanometru", care reprezintă o milionime de milimetru).

Culoarea este senzația vizuală produsă de interacția luminii cu retina. Așadar, lumina este un concept al fizicii, iar culoarea – un concept al fiziologiei.

Știința al cărei obiect este studiul culorii se numește colorimetrie. O teoremă fundamentală a colorimetriei se referă la tricromaticitatea amestecului de culori, adică la faptul că orice culoare poate fi obținută amestecând trei culori, de exemplu roșu, verde și albastru (RGB, după denumirea culorilor respective în limba engleză: red, green, blue). [**Notă**: acestea sunt culorile steagurilor Gambiei, Armeniei, Azerbaidjanului, Kareliei Sovietice (sora nordică a Transnistriei), Bosniei și Herțegovinei – greu de descifrat substratul unei opțiuni esențiale (cum este alegerea culorilor naționale), comune unor popoare (sau populații) atât de diferite!]

Tricromaticitatea amestecului de culori este consecința tricromaticității vederii, care se datorează existenței în retină a trei tipuri de fotoreceptori luminoși (conuri); fiecare tip de fotoreceptor este sensibil la câte o porțiune a spectrului luminii albe, centrată aproximativ pe roșu, verde și albastru. Există încă o clasă de celule fotoreceptoare, bastonașele, responsabile pen-

tru vederea nocturnă (la luminanţe foarte scăzute).

Principala dificultate în dezvoltarea colorimetriei se datorează faptului că tricromaticitatea vederii a fost înţeleasă mult mai târziu decât tricromaticitatea amestecului de culori. Consecinţa acestui decalaj a fost că, timp îndelungat, s-a considerat că tricromaticitatea amestecului de culori aparţine opticii, nu fiziologiei. S-a făcut, astfel, o eroare categorială, adică o încadrare greşită a disciplinei în care trebuie explicată o anumită observaţie.

Să menţionăm câteva momente-cheie în înţelegerea tricromaticităţii amestecului de culori. În *Optica* sa (1704), Newton a introdus un „cerc al culorilor" – strămoşul a numeroase „diagrame cromatice", care descriu cantitativ rezultatul amestecului a diferite culori. Ceva mai înainte (1686), Waller publica un „atlas al culorilor"; autorul cunoştea *Noua teorie*... a lui Newton. În 1708, Le Blon a inventat tiparul în culori, formulând cu claritate, pentru prima dată, tricromaticitatea amestecului de culori.

Tobias Mayer, un astronom din Goettingen, a definit un triunghi al culorilor, cu roşu, verde şi albastru în colţuri; această diagramă cromatică poate fi rafinată adăugând albul şi negrul; se obţine astfel o dublă piramidă cromatică. Studiul lui Mayer, în care *boundary colors* (culorile de margine) erau descrise cu jumătate de secol înaintea lui Goethe, a fost publicat postum, în 1758, de G. C. Lichtenberg, profesor de fizică la universitatea din acelaşi oraş. Lambert, părintele fotometriei, a elaborat propria sa „piramidă a culorilor" (1772) şi a introdus conceptul cantitativ de „pondere a culorilor".

În ceea ce priveşte tricromaticitatea vederii, ea a fost descoperită de doi londonezi, George Palmer şi John Elliot (lucrările lor au apărut între 1777 şi 1796) şi a fost formulată cu deplină claritate de Thomas Young în 1801. Young audiase cursurile lui Lichtenberg la Universitatea din Goettingen (1795/96) şi cunoştea cercetările colorimetrice ale lui Tobias Mayer, ca şi descrierea imaginilor remanente, imaginilor remanente colorate, culorilor de margine şi contrastului simultan al culorilor.

Acesta era nivelul ştiinţei culorilor, atunci când Goethe a început să lucreze la *Zur Farbenlehre*. Goethe a nesocotit toate contribuţiile sus-menţionate, inclusiv ale savanţilor germani (pe unii dintre ei îi cunoştea personal), şi niciunul dintre rezultatele lui Goethe din acest domeniu nu este inclus în vreunul dintre excelentele şi imparţialele studii recente referitoare la originile teoriei moderne a culorilor.

Vârsta de aur a colorimetriei şi fiziologiei vederii (1850–1935) a început cu cercetările lui Helmholtz, Maxwell (diagrame cromatice, sensibilitatea spectrală a receptorilor retinieni) şi Grassmann (legile amestecului aditiv de culori), din 1852–1855, şi s-a încheiat în anii 1930, prin descoperirea vitaminei A în retină şi a tuturor cromoforilor din celulele responsabile pentru vederea umană. În 1931, CIE (La Commission Internationale de l'Éclairage) a adoptat curbele prin care se specifică cum, pentru o lumină dată, formată din raze monocromatice, fiecare dintre ele cu o anumită energie, putem defini un set de trei numere care caracterizează univoc senzaţia de culoare produsă de lumina respectivă. Cu dezvoltarea uimitoare a calculatoarelor, este la îndemâna oricui să vizualizeze culoarea ce corespunde unui set de numere (RGB), folosind platforma gratuită WolframAlpha. Astfel, după trei secole, asistăm la confirmarea intuiţiei lui Newton: „Cred că ştiinţa culorilor va fi fundamentată matematic la fel de solid ca orice parte a opticii."

4. IMPLICAREA LUI GOETHE ÎN STUDIUL CULORILOR: *BEITRÄGE ZUR OPTIK*

Interesul lui Goethe pentru studierea sistematică a culorilor s-a trezit în timpul primei sale călătorii în Italia (1786–1788), când a realizat că pictorii aveau reguli pentru tot ce ţine de pictură sau desen, cu excepţia culorii şi coloritului. Cărţile ce tratau subiectul i s-au părut nesatisfăcătoare, astfel că Goethe s-a hotărât să se dedice unui studiu aprofundat al culorilor, dar din aceste prime eforturi nu a rezultat nimic coerent. După întoarcerea la Weimar, Goethe ajunge la concluzia că „dacă dorim să dobândim o înţelegere a culorilor, considerate ca fenomene fizice, care să fie **folositoare scopurilor artei** [s.n.], acestea [culorile] trebuie abordate, în primul rând, din perspectiva naturii".

Cunoştinţele de fizică ale lui Goethe sunt modeste. El mărturiseşte că nu-şi poate aminti, din cursul de fizică urmat la Leipzig, niciun experiment dedicat „teoriei newtoniene": acestea necesitau folosirea luminii solare care, în înnorata Germanie, erau amânate, în aşteptarea zilelor senine, până vara, fiind prezentate în bloc la sfârşitul semestrului. Goethe încearcă să-şi umple lacunele consultând compendii de fizică generală, de nivel preuniversitar; compendiul lui Erxleben, de pildă, trata în 15 rânduri refracţia prin prismă şi camera obscură.

Totuşi, Goethe este decis să refacă experienţele prismatice, deşi înţelege că „sunt complicate şi greu de reprodus" şi că nu pot fi interpretate „fără cea mai exactă înţelegere a matematicilor superioare". „Datoria mea [în ce calitate?] era să efectuez încă o dată, cât de exact posibil, toate bine-cunoscutele experimente, să le analizez, să le compar şi să le ordonez, şi apoi să inventez experimente noi, pentru ca seria acestora să fie cât mai completă". El îşi amenajează o încăpere

drept *camera obscura* și împrumută o prismă de la un prieten, dar nu-și găsește timpul necesar pentru a începe studiul. Atunci când i se cere să înapoieze prisma, se hotărăște să privească prin ea, în camera în care se afla în acel moment – una obișnuită, nu cea care fusese pregătită drept *camera obscura* –, iar ceea ce vede nu corespunde, evident, descrierilor din compendii. Nimic mai firesc, întrucât Goethe nu refăcea experienţa lui Newton, în *camera obscura*, ci privea prin prismă, într-o încăpere oarecare. Dar concluzia sa survine rapid și rămâne definitivă: „Mi-am spus atunci imediat, aproape instinctiv, că doctrina newtoniană e falsă." Ulterior, Lichtenberg, profesor de fizică la Goettingen, i-a explicat că ce vedea prin prismă era exact ce prezicea teoria lui Newton, dar obstinaţia lui Goethe a rămas neschimbată. El își începe cercetările sistematice în domeniul opticii, ale căror rezultate sunt publicate într-o lucrare de dimensiuni modeste, *Beiträge zur Optik*, alcătuită din două fascicole, tipărite în 1791 și 1792.

Goethe intenţionează, prin refacerea experimentelor prismatice, să arate că teoria newtoniană este greșită, iar cea aristotelică este corectă, așadar că culorile rezultă din interacţia luminii cu întunericul. De aceea, el dă o atenţie specială spectrelor de difracţie printr-o prismă pe a cărei suprafaţă de emergenţă a atașat benzi (sau alte suprafeţe rectangulare) opace. Aceste spectre, care conţin „culori marginale" (boundary colors), au fost obţinute, descrise și explicate de Newton în *Cursurile de optică*, pe care Goethe nu le cunoaște, și nu în *Noua Teorie*... Diferenţa dintre *boundary colors* și spectrele „obișnuite", din *Noua Teorie*... se datorează faptului că, în primul caz, razele marginale nu se recompun, refăcând lumina albă, ci rămân colorate. Poetul deduce de aici că Sir Isaac a greșit și consideră că împotriva teoriei acestuia s-au adus „obiecţii importante", dar „puternica școală newtoniană" le-a condamnat la uitare. [**Notă**: În ciuda incorectitudinii sale, această opinie prevalează și astăzi printre „susţinătorii lui Goethe" și este prezentă pe numeroase bloguri „conspiraţioniste".] Aceste afirmaţii sunt incorecte și pun sub semnul întrebării buna credinţă a lui Goethe. Diferite ironii la adresa lui Newton introduc încă o notă discordantă pentru o lucrare cu pretenţii știinţifice.

Întrucât *Beiträge*... nu aducea niciun rezultat nou, dovedea necunoașterea bibliografiei obligatorii a domeniului și conţinea comentarii nepotrivite unui studiu academic, a fost primită cu răceală de publicul german.

Vremurile tulburi nu-l distrag pe Goethe de la studiul culorilor. În timpul campaniei împotriva Franţei revoluţionare, din 1792–93, Goethe duce cu el cele patru volume ale *Dicţionarului de fizică* al lui Gehler. Întrebat de principele Reuss, în timpul bombardării Verdunului, la ce se gândește, Goethe îi vorbește, foarte animat, despre teoria culorilor. Întors la Weimar, după încheierea războiului, Goethe își procură *Optica* lui Newton și reușește să parcurgă prima din cele trei părţi ale lucrării. Citește, totodată, aproape toată literatura despre culori pe care și-o poate procura; din păcate, titlurile vechi abundă, iar cele noi sunt fie absente, fie nereprezentative; Goethe se amăgește, astfel, cu o erudiţie irelevantă întreprinderii sale.

Rezultatele cercetărilor, reluate în 1796, vor fi publicate în *Teoria culorilor* (*Zur Farbenlehre*, tradusă uneori prin *Doctrina culorilor*), lucrare apărută în 1808–1810, ce conţine trei volume. Primul este „partea didactică", *Schiţă a teoriei culorilor*; al doilea, „partea polemică", *Expunere a teoriei lui Newton*; al treilea, „partea istorică", *Materiale pentru o istorie a culorilor*. Mai departe, vom discuta succint părţile „didactică" și „polemică".

5. *TEORIA CULORILOR* A LUI GOETHE, PARTEA DIDACTICĂ: DE LA MISTICĂ LA FIZICĂ, DE LA FIZICĂ LA MAGIE

Teoria culorilor este – ne spune autorul – a treia încercare de a descrie și clasifica „fenomenul culorilor", după lucrările lui Theofrast și Boyle. Deși Newton nu este citat printre autori (împărtășind aceeași soartă cu Descartes, Hooke, Huygens, Mariotte, Tobias Mayer, Lambert etc.), Goethe critică greșeala lui Sir Isaac de a fi fundamentat studiul culorilor pe un fenomen secundar și de a-l fi neglijat pe cel principal, ceea ce poate fi comparat cu greșeala de a situa Luna în centrul Sistemului solar.

Cadrul conceptual invocat de Goethe este anacronic: „vechea școală ionică... și un vechi scriitor mistic", citând din acest „scriitor mistic" următoarele versuri (aici, în traducerea lui Radu Grigorovici):

De n-ar fi ochiul rupt din soare
Cum am putea zări lumina oare?
De-am fi lipsiţi de divina tărie,
Ne-am putea extazia de dumnezeire?

În realitate, versurile nu sunt scrise de niciun „scriitor mistic", ci de Goethe însuși, care versifică un fragment din lucrarea lui Plotin, *Despre frumuseţe*, după cum a observat Andrei Cornea. Această eroare de citare, făcută deliberat de Goethe, pune din nou sub semnul întrebării buna sa credinţă. Dacă misticul este invocat în introducere, magicul va fi prezent în final, după cum vom vedea mai jos.

Tributar teoriei aristotelice a luminii, Goethe identifică „fenomenul originar" [**Notă**: fenomenul originar este un concept gotheean, a cărui semnificaţie va fi clarificată implicit mai jos] al teoriei culorilor în polaritatea lumină–întuneric. „Nimic perceptibil senzorial nu se află dincolo de el [de fenomenul origi-

nar]; din contra, el este cât se poate de potrivit pentru a fi considerat un punct de plecare solid" pe care să-l legăm, inductiv și deductiv, de experiența senzorială cotidiană. Goethe îi reproșează lui Newton că nu a recunoscut primordialitatea polarității lumină–întuneric (deci ipoteza aristotelică) înlocuind-o cu unul secundar (descompunerea prismatică a luminii).

Fizicianul nu are doar datoria de a recunoaște fenomenul originar, dar și de a nu-l transgresa, în cercetările sale, afirmă Goethe. „Am ajuns la limitele cunoașterii experimentale", consideră el, iar „observatorul naturii" trebuie să permită fenomenului originar „să rămână netulburat în frumusețea sa". Această stranie interdicție, ale cărei origini sunt desigur oculte, limitează într-o manieră inacceptabilă libertatea omului de știință și este cu totul anacronică, în contextul fizicii secolului al XIX-lea.

Partea de optică fizică, conținută în capitolul al doilea din *Farbenlehre*, acoperind aproape 40 la sută din volumul lucrării, conține descrierea unui număr considerabil de experimente, în mare parte prismatice. Deși Goethe blamează folosirea instrumentelor în studierea naturii, el are totuși o aparatură destul de diversificată: un vas cubic, lentile concave și convexe, o prismă cu apă, una cu alte lichide, o prismă compusă din trei alte prisme, „cum se fac în Anglia" etc. Este oarecum mișcător să ni-l imaginăm pe Goethe, ajuns la vârsta senectuții, chinuindu-se cu captarea razelor de lumină în camera obscură amenajată în locuința sa din Weimar [**Notă**: La Weimar sunt în medie patru ore și jumătate de soare, acumulate desigur din intervale mai scurte, și, oricât de favorabilă ar fi fost orientată camera obscură, probabil că nu putea fi folosit efectiv, pentru experimente, mai mult de jumătate din acest interval], deplasând instrumentele în funcție de deplasarea razei de lumină, repetând toate experiențele lui Newton... dar aceasta era datoria sa de preot panteist: să apere Natura de ereziile fizicii noi.

Chiar dacă unele dintre observațiile sale sunt interesante, chiar dacă este mai aproape de adevăr decât Sir Isaac în explicarea apariției unor culori, încercarea lui Goethe de a impune teoria aristotelică în locul celei newtoniene este, evident, un eșec total.

Vom încheia această secțiune referindu-ne la un subcapitol din finalul lucrării, „Aplicații alegorice, simbolice și mistice ale culorii", în care Goethe scrie: „Matematicianul arată o prețuire deosebită triunghiului; triunghiul este venerat de mistici; multe se pot explica prin folosirea sa în diagrame – printre altele, legea fenomenului culorilor; în acest caz ajungem, în fapt, la vechiul hexagon misterios." Goethe se referă aici la hexagonul culorilor (vezi figura 1, reprodusă din prima ediție engleză a lui *Farbenlehre*), înscris în cercul culorilor pe care îl definește relativ subiectiv, așezând echidistant, la extremitățile unor arcuri de 60 de grade, cinci dintre culorile spectrului (roșu, portocaliu, galben, verde și albastru). Există trei diferențe între acesta și cercul culorilor al lui Newton: culorile sunt definite calitativ, nu cantitativ; distanțele dintre ele sunt alese din considerente de simetrie, fără nicio justificare științifică; cercul „nu se închide", adică există un spațiu între culorile extreme ale spectrului (roșu și albastru); la jumătatea distanței dintre ele, Goethe marchează purpuriul, o culoare care nu există în spectrul luminii albe (nu este o culoare a curcubeului), ci este un amestec de albastru și roșu.

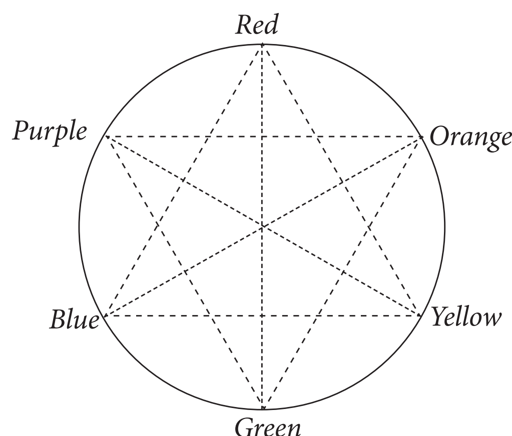

Figura 1. „Hexagonul misterios al lui Goethe"

Ce este neobișnuit, în acest hexagon, pentru a fi considerat „misterios"? Cinci dintre vârfurile sale reprezintă culori „naturale" – dar al șaselea, nu. Gândirea magică poate asocia acest al șaselea vârf cu intrarea în supranatural. Dacă acest vârf este înlăturat, hexagonul devine o pentagramă magică (*Drudenfuss*, piciorul strigoiului), după cum remarcă Grigorovici.

Tot el observă că pentagrama magică apare în *Faust*. E vorba de scena de la începutul tragediei, când Faust, după ce făcuse o plimbare în afara orașului, se întoarce acasă urmat de un câine, care se dovedește a fi, în fapt, o întrupare a lui Mefisto. Pe pragul camerei lui Faust era plasată pentagrama magică, adică hexagonul din figură, din care este înlăturat vârful ce corespunde purpuriului, culorii „ne-naturale", intrării în supranatural. Mefisto a putut intra în cameră prin vârful lipsă al hexagonului, dar nu poate ieși, pentru că vârfurile rămase, „pentagrama magică", îl împiedică. În cele din urmă, își fac apariția un Cor al Spiritelor, care îl adoarme pe Faust, și câțiva șobolani, care rod pentagrama, așa că Mefisto își recapătă libertatea. Grigorovici vede, în evocarea „misteriosului pentagon" în finalul *Teoriei culorilor*, o replică a „misteriosului pentagon" din Faust, dovedind atașamentul lui Goethe față de magic, evident pe parcursul întregii sale opere, de la lucrările literare din tinerețe până la lucrările (mai mult sau mai puțin) științifice, din anii târzii.

6. TEORIA CULORILOR, PARTEA POLEMICĂ: EXPUNEREA TEORIEI LUI NEWTON

Fără a ţine seama de scepticismul unanim al fizicienilor referitor la respingerea teoriei newtoniene, Goethe rămâne convins că „a demonstrat cu claritate măsura în care explicaţiile și deducerile ipotetice ale fenomenelor legate de culori [date de Newton], produse prin difracţie, sunt de nesusţinut". *Vae victis!* Newton nu este doar învins, ci și blamat sever, în maniera unui pamflet ce frizează grotescul. El devine un „şef de bandă de cazaci", iar rezultatele sale în optică – „cel mai mizerabil exemplu de neruşinare din istoria ştiinţelor". Adepţii lui Newton ar trebui, după Goethe, să poarte „haine speciale, pentru a fi deosebiţi de oamenii întregi la minte". Ideea de a impune îmbrăcăminte discriminatorie unei categorii de oameni, pentru a-i supune oprobiului public, nu este originală: fusese aplicată de musulmani creştinilor, după cucerirea Siriei de la bizantini; și avea să fie aplicată în Germania nazistă un secol și ceva mai târziu. Lista complimentelor cu care olimpianul Goethe îi gratulează pe Newton și adepţii este mult mai lungă, dar ne vom opri aici.

7. RECEPTAREA „TEORIEI CULORILOR" A LUI GOETHE

7.1. Reacţii contemporane

Schiller, Hegel, Schopenhauer și Beethoven au apreciat concepţia lui Goethe despre culoare, pe care au cunoscut-o din discuţii directe cu autorul, din corespondenţă (cazul lui Schiller) sau din lectura cărţii.

Schopenhauer a fost unul dintre puţinii care au încercat să dezvolte doctrina goetheeană. El a asociat numere culorilor, încercând să explice funcţionarea retinei și formarea imaginilor remanente, și a susţinut că fenomenul originar al culorilor nu este arhetipal, ci produs de proprietăţile retinei. Citind manuscrisul, Goethe a fost iritat de introducerea numerelor în studiul culorilor și de propunerea unui fenomen originar ce nu avea nimic în comun cu teoria aristotelică, refuzând să prefaţeze lucrarea tânărului filosof, apărută în 1815.

Doi ani mai târziu, un matematician din Weimar, Johann Werneburg, a încercat să introducă „arta măsurătorii" în doctrina lui Goethe. Werenburg împărtăşeşte nu numai opiniile lui Goethe despre culori, dar și nervozitatea acestuia la critică: „Tuturor acelora care gândesc prea mult și cer un *foramen exignum*, le spun: la o parte! la o parte! faceţi loc!" Dar nici Werenburg nu se bucură de simpatia lui Goethe, care îi reproşează, într-o scrisoare către Zelter, că „face lucrurile mai uşoare pentru el... dar mai grele pentru ceilalţi".

De preţuirea lui Goethe se bucură doar Philipp Otto Runge, unul dintre cei mai înzestraţi pictori romantici germani, care discută armonia culorilor din perspectiva artei, fără ingrediente matematice; el este menţionat cu simpatie în *Farbenlehre*. Contribuţiile sale în colorimetrie au fost dezvoltate de Chevreul (1839) și Munsell (1900) (vezi articolul despre Runge în Wikipedia).

7.2. Fizicieni din secolele XIX și XX

Goethe explică, în capitolul V din *Farbenlehre*, de ce fizicienii trebuie să-i fie recunoscători, ca beneficiari ai unei teorii corecte a culorilor, dar, vai! – trebuie să accepte că printre adepţii săi nu se numără niciun fizician. Mai rău – reacţiile negative ale acestora nu vor întârzia să apară.

Secolul al XIX-lea este unanim într-o judecată severă a lui Goethe. Pentru Thomas Young, cel care a descoperit interferenţa undelor, tricromaticitatea vederii și a contribuit la descifrarea hieroglifelor egiptene, doctrina lui Goethe reprezintă „o stranie perversiune a facultăţilor umane". Malus, descoperitorul dublei refracţii, crede că Goethe nu are „starea de spirit adecvată pentru căutarea sinceră a adevărului", iar Tyndall – care a pus bazele termodinamicii atmosferei – că poetul a fost „eronat în judecăţile intelectuale și pervers în cele morale". Pentru Brewster, descoperitorul polarizării luminii, „metodologia" goetheeană este periculoasă, întrucât „cele mai vagi asemănări, cele mai accidentale asociaţii sunt corelate prin legături cauză – efect". El este îngrijorat de opinia unor umanişti care cred că *Farbenlehre* este mai folositoare „teoriei și practicii picturii decât doctrina newtoniană", întrucât această opinie poate genera „un dezastru cultural", punând „principiile artei în alianţă directă cu eroarea". Wien (Premiul Nobel pentru fizică în 1911) crede că Goethe, „pătruns de panteism, este încrezător în capacitatea geniului său de a stabili un contact intuitiv cu spiritul naturii și de a dobândi, astfel, o cunoaştere atotcuprinzătoare a naturii".

O schimbare de atitudine faţă de „metodologia goetheeană" apare în anii '40 și '50 ai secolului al XX-lea, când omenirea se confruntă cu un dramatic pericol al autodistrugerii. Mai mulţi fizicieni de origine sau educaţie germană – Heisenberg, Heitler, Born, von Weizsaecker – preţuiesc efortul lui Goethe de a percepe natura în mod global. Born (Premiul Nobel pentru fizică în 1954) crede că, urmând exemplul lui Goethe, „trebuie să nu uităm semnificaţia întregului, copleşiţi de fascinaţia detaliilor". Heitler – evreu, ca și Born – crede că principala datorie a omului de ştiinţă este să se împotrivească dezumanizării produse de „tehnologia modernă și filosofia sa înşelătoare". Poziţia lui Heisenberg, mai nuanţată, va fi discutată mai târziu.

(Continuare în numărul viitor)

MISIUNEA LUI P.P. SVININ ÎN BASARABIA (septembrie 1815 – aprilie 1816)

Doctor habilitat în istorie **Alexei AGACHI**
Institutul de Istorie al AŞM

THE MISSION OF P.P. SVININ IN BESSARABIA (September 1815 – April 1816)

Summary. The present study focuses on the topic of the mission and influence of the Russian official P. P. Svinin in reorganizing the administration of Bessarabia. He was sent to Chisinau for the purposes of the examination of the way of administration of the region by the General I. Harting and the verification of the Bessarabian nobility protests, as well. There are displayed, analyzed and properly assessed the reports sent by P. P. Svinin to the heads from Petersburg and their influence on the new political course of the tsarism towards Bessarabia expressed in the development of a new establishment for the management of the region. P. Svinin proved the existence of the local laws and customs, explaining the sources of the Moldovan right as well.

Keywords: abuse, Bessarabia, Boyar, trade, committee, export, tax, law, nobility, custom, report, tzar.

Rezumat. În prezentul studiu este abordată problema misiunii și influenței, în ce privește reorganizarea administrației Basarabiei, a funcţionarului rus P.P. Svinin. Acesta a fost trimis la Chișinău pentru a examina modul de administrare a regiunii de către generalul I. Harting și verifica temeinicia protestelor nobilimii basarabene. Sunt expuse, analizate și evaluate rapoartele trimise de către P.P. Svinin șefilor de la Petersburg și impactul lor asupra noului curs politic al țarismului față de Basarabia, exprimat în elaborarea unui nou așezământ de administrare a regiunii. P. Svinin a demonstrat existența legilor și obiceiurilor locale, explicând și izvoarele dreptului moldovenesc.

Cuvinte-cheie: abuz, Basarabia, boier, comerţ, comitet, export, impozit, lege, nobilime, obicei, raport, ţar.

Guvernanţii ţariști nu au dat răspuns direct la protestele și cerinţele nobilimii basarabene expuse în „jalobele" și memoriul din anul 1814 [1, p.115-122] și nici nu au întreprins măsuri pentru ameliorarea situaţiei politice și social-economice din Basarabia, deoarece până la sfârșitul anului 1815 ţarul Alexandru I s-a aflat la Congresul de la Viena. Din această cauză demnitarii ţariști erau nevoiţi să respecte interdicţia monarhului din luna mai 1813 de a nu introduce modificări în administrarea Basarabiei până la noi dispoziţii. Unica decizie adoptată de către Comitetul de miniștri consta în trimiterea, la cererea nobilimii basarabene, a unui înalt funcţionar pentru a examina situaţia din Basarabia. Această misiune i-a fost încredinţată funcţionarului Colegiului ministerului de Externe, P.P. Svinin.

Informaţii privitoare la realizarea acestei misiuni de către P. Svinin se conţin în lucrările unor autori ruși, sovietici și din alte ţări, dar și în ale unor autori contemporani din Republica Moldova: A. Nacco [2, p. 133], B.N. Trubeţkoi (3, p. 56-64], L.N. Oganean [4, p. 36-37], Ja.S. Grosul [5, p. 162], I.F. Iovva [6, p. 29-30], S. Cornea [7, p. 46-47], V.V. Morozan [8, p. 132-133], D. Poştarencu [9, p. 59-61], A. Ponomariov [10, p. 49-63 ș.a.]. Însă abordarea problemei poartă un caracter fragmentar, reducându-se la demonstrarea de către P. Svinin a abuzurilor și fărădelegilor săvârșite de către administraţia condusă de I. Harting, a existenţei legilor și obiceiurilor locale, contribuţia lui la înlăturarea de la administrarea Basarabiei a guvernatorului civil interimar, generalul I. Harting, fiind însă totodată reiterată opinia falsă privitoare la așa-zisele mari promisiuni făcute de către demnitarul rus nobilimii basarabene, care cică au servit drept cauză pentru rechemarea lui din Basarabia.

Activitatea lui P. Svinin nu este elucidată plenar și corect, cel mai mare neajuns constând în faptul că nu au fost analizate rapoartele sale adresate șefilor de la Petersburg, nu este evidenţiat impactul lor asupra noului curs politic faţă de Basarabia iniţiat de către ţarism, precum și asupra elaborării Așezământului de organizare a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818. Numai S. Cornea a acordat puţină atenţie raportului final, menţionând unele dintre propunerile înaintate de P. Svinin [3, p. 46-47], cele mai importante fiind însă omise. S-a vehiculat opinia potrivit căreia memoriul final al lui P. Svinin a „grăbit întemeierea namesniciei în Basarabia" [4, p.162], ceea ce nu este corect, deoarece memoriul lui P. Svinin a apărut mult mai târziu după adoptarea definitivă de către autorităţile ţariste a deciziei de a întemeia în Basrabia namesnicia. Namesnicul A.N. Bahmetiev se afla deja în Basarabia când ministrul Poliţiei, S.K. Veazmitinov, i-a comunicat, la 13 iulie 1816, că îi va trimite și raportul final după primirea lui de la P. Svinin [11, 60v].

Astfel, nu sunt expuse corect, pe de o parte, cauzele adevărate ale revocării lui P. Svinin din Basarabia,

iar pe de altă parte, a rămas neobservată înaintarea lui în grad – acţiuni diametral opuse, deși se declara că demnitarul rus şi-ar fi depășit împuternicirile acordate, fapt pentru care nu ar fi meritat să fie înălţat în grad. Ne fiind expuse și analizate rapoartele lui P. Svinin, nu se cunoaşte nici care dintre propunerile și recomandările lui au fost acceptate în întregime de către guvernanţii ţariști, care dintre acestea au fost acceptate parţial și care au fost ignorate și de ce anume. Toate acestea, dar și alte lacune, ne obligă să ne asumăm sarcina ca în prezentul studiu să elucidăm mai plenar și să apreciem la justa valoare importanţa politică a misiunii lui P.P. Svinin în Basarabia.

La 8 iulie 1815, guvernatorul civil interimar al Basarabiei, I. Harting, a fost informat despre hotărârea Comitetului de miniştri de „a-l delega pe Svinin, funcţionar de clasa a VIII-a, din cadrul Colegiului ministerului de Externe cu misiunea de a examina administrarea actuală a Basarabiei, și, în general, pentru descrierea acelei regiuni" [2, p. 59].

În literatura de specialitate există mai multe opinii privind data sosirii lui P. Svinin în Basarabia, însă confruntarea unui șir de documente autentice demonstrează că funcţionarul a venit în regiune la sfârșitul lunii septembrie 1815 [10,p. 55]. După cum menţionează A. Nacco, Svinin „în adevăratul sens al cuvântului a fost asaltat de jalobe privitor la dezordinea și abuzurile comise de către administraţia locală, asupra jupuirilor, asupririlor de către funcţionari, a injustiţiei, mituirii și fărădelegilor, torturii, schilodirilor, ruinărilor, jafurilor, tâlhăriilor și omorurilor și a totalei lipse de apărare și ajutorare" [3, p. 133]. Reclamaţiile erau îndreptate împotriva ispravnicilor, poliţmaiștrilor, revizorilor, pristavilor, samișilor, vameșilor, căpitanilor de târg și de mazili, asemeni împotriva unei mulţimi de poliţiști și funcţionari locali, care, „în executarea propriilor funcţii, nu se călăuzeau de niciun fel de legi, în afară de obiceiurile locale, adică de samovolnicie absolută" [3, p. 133]. Aceste relatări ale lui A. Nacco conţin foarte mult adevăr, dar și o mare falsificare în cazul în care se afirmă că toată funcţionărimea se călăuzea „numai de obiceiurile locale", pe care le egala cu „samovolnicie totală". Autorul neglijează faptul că în numărul celora care comiteau fărădelegi cel mai des sunt menţionaţi funcţionarii organelor poliţienești. Aceștia în activitatea lor se conduceau de legislaţia rusă, de care se călăuzeau și unii dintre ispravnicii ruși, vameșii, funcţionarii cordonului de carantină și pază a hotarului etc., ceea ce contribuia la crearea unei dezordini totale în administraţia locală, deoarece ei nu cunoșteau nici legile și obiceiurile locale și nici limba locuitorilor băştinaşi.

Potrivit instrucţiunii, P. Svinin a primit dreptul să trimită rapoartele sale direct din Basarabia sau să elaboreze o descriere generală după revenirea la Petersburg [11, f.63v]. Descrierea generală a regiunii P. Svinin a amânat-o până la revenire, iar privitor la unele probleme importante care cereau o soluţionare grabnică și ajutor din partea guvernului el adresa rapoarte numai kneazului N.I. Saltâkov, președinte al Consiliului de Stat, dar și președinte al Consiliului de miniștri. Nu are dreptate A. Nacco când afirmă că P. Svinin adresa rapoartele sale ministrului Poliţiei S.K.Veazmitinov [3, p. 133].

La cererea lui P. Svinin guvernatorul I. Harting a fost nevoit să ordone să fie „adunate comunităţile nobilimii, mazililor și ale altor categorii sociale, pentru a alege deputaţi sub conducerea mitropolitului" care să furnizeze informaţiile necesare funcţionarului venit de la Petersburg, să prezinte „dorinţele și cerinţele nobilimii și a locuitorilor", să „reprezinte societatea și să facă cunoscute cu dovezi de netăgăduit drepturile, legile și obiceiurile" locale [11, f.17, 82v].

Potrivit indicaţiilor trimise ispravnicilor, nobilimea trebuia să se întrunească la Chișinău către 20 octombrie 1815. Adunarea a avut loc la 1 noiembrie 1815 sub conducerea exarhului și mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, fiind adoptată hotărârea de a alege din rândurile nobilimii un comitet alcătuit din 12 membri care „ar acţiona și ar prezenta ceea ce este folositor patriei din partea întregii societăţi". [10, p. 61]. Potrivit informaţiei din scrisoarea Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, care personal nu făcea parte din comitet ci numai îl legitima, adresată lui I. Harting, în comitet au fost aleşi: spătarii Ioniţă Bașot, Mihalache Cerchez, Iordache Bucșinescu și Panait Cazimir, banul Dimitrie Râșcan, paharnicul Ioan Russu, căminarii Ioan (Iancu) Pruncul și Zamfirache Ralli, moșierul Iordache Donici, medelnicerul Ioan Cheşcu, jitnicerul Semion Glavce și moșierul Toma Naniescul [11, f. 24-24v]. Lista deputaţilor aleşi prezentată de către A. Ponomariov conţine un şir de erori, inclusiv indicarea în locul lui Ioan Cheşcu a ucraineanului Ioan Nemeşenko, iar în locul lui Toma Naniescul este indicat grecul Toma Paninopul [10, p. 61].

Din componenţa celor 12 membri ai Comitetului au fost aleşi patru delegaţi şi anume: Ioniţă Başot, Iordache Bucşinescu, Ioan (Iancu) Pruncul și Zamfirache Ralli, care aveau misiunea „să-i informeze pe toţi ceilalţi membrii ai Comitetului despre toate propunerile, înainte ca acestea să fie realizate", deci ei aveau rolul de coordonatori ai tuturor lucrărilor. Iar comitetul „trebuia să prezinte rapoartele sale pentru examinare și confirmare Înalt Preasfinţitului mitropolit și Excelenţei sale general-maior și cavaler Ilie Catargiu, ca mai apoi să le prezinte asesorului colegial P. Svinin" [10, p. 61-62]. Pentru a înlesni activitatea lui P. Svi-

nin, guvernatorul civil interimar I. Harting a ordonat, la 15 octombrie 1815, primului departament al guvernului regional: „Pentru însoţirea …asesorului colegial Svinin în timpul inspectării Basarabiei eu îl deleg pe raportorul acestui departament, registratorul colegial Stamati". [12, f. 16]. Faptul dat a avut consecinţe benefice, deoarece între P. Svinin și scriitorul C. Stamati s-au stabilit relaţii amicale, confirmate de însuşi demnitarul rus, care menţiona: la Iași „eu am stat la gazdă în casa care-i aparţine amicului meu chișinăuian Stamati"[2, p. 60]. Scriitorul basarabean a furnizat demnitarului rus informaţii autentice valoroase, îndeosebi privitoare la legile și obiceiurile din Moldova.

Despre crearea comitetului nobilimii P. Svinin l-a informat, la 24 decembrie1815, pe N.I. Saltâkov [11, f. 70-70v].

Lucrările Comitetului se desfășurau extrem de anevoios. I. Harting a încercat să semene discordie în rândurile nobilimii pentru a o discredita în faţa lui Svinin. El a reușit să atragă de partea sa boierii locali Constantin Paladi, Ioan Balş, spătarul Ioan Sturdza și Vasile Ruset, cărora li s-au alăturat funcţionarii ruși maiorii Șeinovici și Ermolinski. Toţi aceștia, sub pretextul organizării de către nobili a unor „adunări particulare la care ei nu au fost invitaţi", a unor „acţiuni și adunări tainice" și a unor grupuri și „partide", au refuzat să participe la adunarea nobilimii de la mitropolie, deși au fost invitaţi în repetate rânduri. Cauza refuzului boierilor protestatari consta în nemulţumirea lor că nu au fost incluşi în componenţa comitetului, deoarece jaloba acestora adresată lui Harting conţinea fraza că „sunt excluși cei care ar fi preferenţiali" [11, f. 21-21v]. Aceștia au elaborat un protest și l-au adresat lui I. Harting, iar ultimul l-a trimis lui P. Svinin, învinuind nobilimea de „intenţii urzite și de acţiuni dubioase". [11, f.17v, 18, 20-22, 26-26v]. Demersul dat nu a avut niciun efect și atunci I. Harting a încercat să utilizeze alte mijloace pentru a împiedica lucrările comitetului, ceea ce constatăm din jaloba membrilor acestuia adresată lui P.Svinin la 27 martie 1816. Trecuseră peste patru luni, iar membrii comitetului nu prezentaseră lui P. Svinin informaţiile solicitate, din care cauză ultimul a repetat cererea privitor la prezentarea legilor locale și a stării tuturor locuitorilor. Iar membrii comitetului, încercând să se îndreptăţească, afirmau că până la venirea lui Svinin „aici (în Basarabia – A.A.) era interzisă nu numai pătura nobilimii, ci chiar și denumirea societăţii nobiliare din cauza violenţei și comportamentului peste măsură de dur al șefului".

Privitor la lucrările comitetului, reclamanţii afirmau că „voinţa potrivnică a șefului nostru (I. Harting – A.A.) a nimicit și această instituţie, ca să nu aibă cine explica asupririle, reprimarea legilor locale, nedreptăţile și jignirile suportate de către nobilime și, de asemenea, ruinarea satelor ca nimeni să nu poată spună că şi moldovenii au legi, în timp ce el a raportat că acestea lipsesc. Deci, şeful revoltându-se împotriva deputaţilor, îi împrăştie prin deplasări cu diverse misiuni, declară public că nu recunoaște comitetul și chiar îi ameninţă pe cei mai activi membri, neîncetat ponegrindu-i și clevetindu-i". În continuare se afirma că deputaţii nu pot face nimic altceva decât să se apere de atacuri, neîndrăznind nici măcar să se întreţină cu reprezentanţii nobilimii, „iar casa pregătită pentru adunarea legilor este transformată acum în gazdă pentru cei care sunt în trecere (prin oraș – A.A.)". În încheiere se afirma că membrii comitetului au început „să adune acte din arhivele acestei regiuni care se aflâ la Iaşi". [11, f.82-83v]. Ţinem să menţionăm că la Iaşi a intervenit în ajutorul lui Sandulache Sturdza însuşi domnul Moldovei Scarlat Callimachi. Acesta formal a cerut permisiunea Porţii, însă fără să aştepte răspuns de la Istanbul, la indicaţia sa a fost creat la Iaşi un comitet constituit din cei mai de vază boieri pentru satisfacerea cerinţelor părţii ruse [11, f.71]. În același mod procedaseră domnul Moldovei la cererile guvernului Austriei după anexarea Bucovinei în anul 1775, care ceruseră informaţii privitoare la legislaţia Moldovei pentru a organiza administrarea provinciei anexate.

P. Svinin a reușit să inspecteze numai partea de sud a Basarabiei, până la Sculeni. Pe durata controalelor efectuate la faţa locului, expedia rapoarte la Petersburg, primea de la locuitori multe plângeri, descoperea abuzuri și fărădelegi comise de către funcţionari. Unii dintre aceștia, la cererea lui, erau demiși din funcţii, după cum s-a întâmplat cu poliţmaistrul de Akkerman P. Repe, fapt despre care demnitarul a raportat preşedintelui Consiliului de Stat N.I. Saltâkov la 20 martie 1816: „Nu a trecut nicio săptămână de când poliţmaistrul nostru (rus, desigur – A.A.) P. Repe a fost demis din funcţie, iar poporul chiar în acest scurt timp a simţit că a fost eliberat de un prigonitor înspăimântător care nesocotea atât legile dumnezeieşti cât și cele civile". [11, f.65,75]. Locuitorii i-au adus calde mulţumiri demnitarului rus pentru această binefacere.

În raportul din 6 decembrie 1815, P. Svinin a abordat una dintre cele mai actuale la acel timp probleme – introducerea plăţii birului de către locuitorii Basarabiei. El menţiona că scutirea de plata impozitelor pe termen de trei ani nu a permis locuitorilor să beneficieze de această binefacere din cauza dispoziţiilor adoptate de către șefii locali. În continuare expunea toate poverile puse de către autorităţi pe spatele locuitorilor. „Fiind lipsiţi de dreptul de a pescui (în apele Mării Negre, Dunării și Prutului din cauza instaurării cordonului de pază a hotarului și carantinei – A.A.) de a vinde vite

peste hotare și de multe alte foloase, ei sunt împovărați încă și de concesionari, fiecare ţăran plătind anual câte un cervoneţ pentru fiecare deseatină". Cea mai mare împovărare constituie însă prestaţiile locale, cum ar fi: construirea staţiunilor poştale, a drumurilor, serviciul de strajă la cordon şi îndeosebi, încartiruirea în casele lor a militarilor, care „este chiar contrară moralităţii şi obiceiurilor lor". Aflându-se în componenţa Rusiei, ţăranii „nu numai că nu simt o uşurare a propriului destin, ci îi văd pe confraţii lor de pe cealaltă parte (a Prutului – A.A.) bucurându-se de mai multe foloase, din care cauză fug neîncetat peste Prut şi Dunăre".

Demnitarul rus susţine că venirea sa în Basarabia le-a dat ţăranilor speranţa îmbunătăţirii sorţii lor, oprind sate întregi pregătite să plece peste hotar, cum ar fi Cartal ş.a. De aceea cel mai mic adaos la prestaţii, sau cel mai mic impozit, în pofida tuturor măsurilor întreprinse de autorităţi pentru a-i opri, vor provoca „plecarea pe cealaltă parte a zeci de mii de familii". Concluzia era următoarea: „Introducerea birului în circumstanţele actuale va aduce statului în loc de folos, o simţitoare şi iremediabilă pierdere" [11, f. 67-68v]. La sigur, anume acest raport al lui P. Svinin, după cum vom constata în continuare, a silit guvernanţii de la Petersburg să amâne introducerea impozitelor în Basarabia până la 1 ianuarie 1817, apoi să prelungească termenul scutirii până la 1 iulie 1817.

În raportul din 18 decembrie 1815, adresat aceluiaşi N.I. Saltâkov, era abordata o altă problemă importantă care provoca fuga ţăranilor peste Prut – zvonurile răspândite despre instaurarea iobăgiei în Basarabia. De teama pierderii libertăţii personale, numai de pe terenurile moşierului Balş, după cum menţiona P. Svinin, au fugit peste hotare mai mult de 1 800 de suflete, părăsind totul. Unii dintre ţărani abandonau moşiile boiereşti, aşezându-se cu traiul pe terenurile statului, iar ispravnicii îi reîntorceau în mod forţat la vechiul loc de trai. Zvonurile despre introducerea şerbiei erau răspândite atât de larg încât toate încercările lui Svinin şi ale ispravnicilor de a le nega şi dezminţi nu dădeau niciun rezultat, din care cauză demnitarul rus a cerut permisiunea lui N.I. Saltâkov „de a linişti poporul de aici cu ajutorul unei declaraţii oficiale, cum că ei (ţăranii – A.A.) vor rămâne pentru totdeauna, ca şi acum, agricultori liberi" [11, f. 69-69v]. Acest raport, deopotrivă cu alte informaţii, a contribuit la elaborarea rescriptului ţarului Alexandru I adresat la 1 aprilie 1816 exarhului şi mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni pentru a calma societatea basarabeană cu ajutorul marilor, dar şi falselor, promisiuni de a păstra în vigoare legile şi obiceiurile Basarabiei. Autorităţile ţariste au fost nevoite să accepte şi această propunere înaintată de P. Svinin, ordonând namesnicului A.N. Bahmetiev să permită restabilirea comerţului dintre Basarabia şi statele vecine.

În raportul din 28 ianuarie 1816 era abordată problema fugarilor ruşi din Basarabia. Zeci de mii de iobagi ruşi fugeau din guberniile ruse aşezându-se cu traiul în Basarabia, unii dintre ei căsătorindu-se cu localnicii. Moşierii ruşi, găsindu-i, cereau reîntoarcerea forţată a lor în Rusia, iar moldovencele nu doreau să plece împreună cu soţii ruşi, astfel iscându-se grave conflicte. Pentru a clarifica problema, P. Svinin cerea să fie stabilite regulile şi termenul retrocedării iobagilor [11, 72-72v]. Şi acest subiect nu a fost neglijat de către autorităţile ţariste, modul de rezolvare a problemei fugarilor ruşi din Basarabia fiind indicat în instrucţiunea aprobată de către ţarul Alexandru I şi înmânată la 21 mai 1816 namesnicului A.N. Bahmetiev [9, p. 465-466].

Pentru a se documenta mai bine, P. Svinin a cerut şi a primit permisiunea de la N.I. Saltâkov de a pleca la Iaşi, menţionând: „La 13 februarie 1816 eu am părăsit Chişinăul", îndreptându-mă spre Iaşi [2, p. 59]. Cauzele plecării la Iaşi P. Svinin le explică astfel: „Străduindu-mă să execut toate punctele însărcinării încredinţate mie de către Excelenţa-voastră şi convingându-mă, după mai multe încercări, de imposibilitatea de a obţine informaţii adevărate şi îndestulătoare despre relaţiile comerciale ale acestei regiuni cu Moldova şi Austria, despre privilegiile şi legile ei, despre cauzele fugirii locuitorilor peste hotare ş. a., şi întâmpinând neîncetat înşelăciuni şi abuzuri, eu m-am văzut nevoit să plec la Iaşi, obţinând în prealabil permisiunea răposatului general feldmareşal (N.I. Saltâkov – A.A.)" [11, f. 64-64v].

La Iaşi P. Svinin a avut întrevederi cu mitropolitul, cu marele vistiernic Iordache Roset Roznovanu şi cu alţi demnitari, abordând diverse probleme [11, f. 73-73v]. Ultimul, probabil, a solicitat importul pâinii din Basarabia, deoarece Moldova, fiind lipsită de cele mai mănoase terenuri agricole, se afla în pragul foametei. Din această cauză a fost abordată şi problema comerţului şi relaţiilor dintre Basarabia şi Moldova. Avându-l în vedere pe Harting, demnitarul rus scria că „din cauza unei politici neînţelese, dispoziţiile guvernului Basarabiei, până acum nu numai că nu au încurajat ataşamentul poporului moldovenesc faţă de Rusia, ci cu toate mijloacele posibile îl nimicea" [11, f.74]. Observaţia este corectă deoarece I. Harting lucra insistent pentru a izola totalmente Basarabia de Moldova. Abia în anul 1815 I. Harting a permis exportul pâinii prin portul Ismail şi prin punctul vamal Noua Suliţă, însă toată marfa din Ismail pleca în Turcia, iar din Suliţa Nouă – în Bucovina, astfel, cum scria P. Svinin, „Moldovă se află în mare sărăcie, suferind în anul acesta

foamete totală, nu primeşte ajutor de la confraţii săi (basarabeni – A.A.), chiar şi propriul folos al cărora cerând să li se permită exportul pâinii în Moldova". Folosul reciproc şi starea jalnică a locuitorilor Moldovei, continua P. Svinin, „mă obligă să cer Luminăţiei voastre să ordonaţi permisiunea de a trimite pâine în Moldova prin punctul de carantină de la Sculeni" [11, f. 74-74v]. P. Svinin considera că această măsură va spori şi mai mult ataşamentul locuitorilor Moldovei faţă de Rusia, iar locuitorii Basarabiei vor obţine un nou şi extrem de convenabil canal de comerţ.

Între P. Svinin şi nobilimea basarabeană au fost stabilite relaţii extrem de amicale. Venirea sa în Basarabia era considerată de către nobilime drept o prevestire a izbăvirii de Harting, ca o mare speranţă că cerinţele ei vor fi auzite, legile şi obiceiurile locale vor fi recunoscute, iar drepturile şi privilegiile nobilimii şi ale altor categorii sociale vor fi confirmate şi respectate. P. Svinin s-a dovedit a fi un funcţionar (el mai era şi scriitor şi jurnalist – A.A.) foarte binevoitor şi bine intenţionat faţă de aspiraţiile locuitorilor Basarabiei. Dezordinea din regiune provocată de modul de guvernare a lui Harting l-a silit să ia o atitudine drastică şi să ceară în repetate rânduri înlăturarea acestuia de la guvernarea Basarabiei. În scrisoarea din 25 februarie 1816, adresată fratelui său, care era senator la Petersburg, P. Svinin scria: „Nu mai sunt posibilităţi de a fi suferit Haring nici de către orânduirea de aici şi nici de către mine" [8, p. 133].

Dar nu stăteau cu mâinile încrucişate nici adversarii lui P. Svinin. Harting şi adepţii săi, din rândurile cărora făceau parte majoritatea absolută a funcţionarilor ruşi din administraţia Basarabiei, dar şi o parte dintre boierii locali, care, din interese personale trecuseră de partea ţarismului, doreau să-l discrediteze pe Svinin înaintea guvernului ţarist pentru a-l impune să părăsească Basarabia. Cum rezultă din scrisoarea Secretarului de Stat K.V. Nesselrode, trimisă Comitetului de miniştri la 20 martie 1816, împăratul a aflat că consilierul de curte Svinin şi-a depăşit împuternicirile, ceea ce a servit drept motiv pentru apariţia diferitor zvonuri şi deduceri false referitoare la intenţiile guvernului [6, p. 30]. Potrivit zvonurilor răspândite de către adversari „onorurile acordate de către şefii locali din Basarabia funcţionarului cu rang modest (asesor colegial) de la Petersburg, l-au făcut pe Svinin să-şi piardă capul, prezentându-se ca un important demnitar de la Petersburg investit cu mari împuterniciri", că aflându-se la Iaşi nu-şi coordona acţiunile sale cu consulul general al Rusiei din Moldova, însă „înaintând prea departe (ca să vezi! – şi-a permis să primească petiţii de la condamnaţii puşi în butuci), a fost oprit" [2, p. 60]. Din rapoartele lui Harting trimise la Petersburg reiese că Svinin îi asigura pe boierii moldoveni cum că ar fi însărcinat să le acorde noi privilegii, în care scop el adună informaţii despre starea regiunii şi documente privitoare la străvechile privilegii ale locuitorilor băştinaşi.

Toate aceste zvonuri false şi rău intenţionate au condus la întreruperea neaşteptată a misiunii lui P.P. Svinin în Basarabia, ţarul ordonând la 1 aprilie 1816 rechemarea urgentă [11, f. 63] a funcţionarului la Petersburg cu toate materialele adunate. K.V. Nesselrode a transmis Comitetului de miniştri ordinul ţarului de a-l rechema pe Svinin din Basarabia. Drept pretext pentru rechemare a servit aşa-zisa depăşire de către P. Svinin a împuternicirilor acordate. La 13 iulie 1816, S.K. Veazmitinov comunica namestnicului Basarabiei A.N. Bahmetiev: „Potrivit deciziei Comitetului de miniştri din 15 iunie 1815 a fost trimis în Basarabia funcţionarul Colegiului ministerului de Externe *consilierul de curte* (subl aut.) Svinin pentru examinarea administrării actuale a Basarabiei şi descrierea în genere a acelei regiuni, fiindu-i înmânate şi instrucţiuni. După aceasta, potrivit informaţiilor ajunse la împărat, Svinin aflându-se în Basarabia ar fi intervenit în diverse relaţii privitor la afacerile care nu ţin de competenţele lui, Măria Sa Impăratul binevoind să ordone rechemarea lui din Basarabia" [11, f. 60]. La 1 mai 1816, P. Svinin îi cere lui I. Harting să-i pună la dispoziţie transport pentru a pleca la Petersburg [11, 55].

Deşi a fost revocat, zvonurile nefavorabile răspândite de către adversarii săi nu au fost luate în considerare de către ţar şi guvernanţii de la Petersburg. Mai mult ca atât, el nu numai că nu a fost pedepsit sau retrogradat pentru aşa-zisa „depăşire a competenţelor acordate", ci dimpotrivă, a fost înălţat în grad. P. Svinin a plecat în Basarabia în rang de asesor colegial, dar a revenit la Petersburg în rangul de consilier de curte. Că P. Svinin a fost promovat în acest rang pe când se afla încă în Basarabia, aflăm din scrisoarea Secretarului de Stat K.V. Nesselrode adresată Comitetului de miniştri la 20 martie 1816, în care P. Svinin nu mai este numit asesor colegial, ci *consilier de curte.* [6, p. 30]. Cercetătorii nu au observat că şi ministrul Poliţiei S.K. Veazmitinov, informându-l pe namesnicul A.N. Bahmetiev deespre revenirea lui Svinin la Petersburg, l-a numit de asemenea *consilier de curte* (nadvornâi sovetnik) [11, f.60-60v]. Promovarea în grad a lui P. Svinin se explică, pe de o parte, prin faptul că depăşirea împuternicirilor nu a avut loc, iar pe de altă parte, că informaţiile referitoare la situaţia din Basarabia furnizate autorităţilor guvernamentale de la Petersburg s-au dovedit a fi foarte importante, veridice şi utile pentru elaborarea unui nou curs politic faţă de această regiune.

P. Svinin a reuşit să se dezvinovăţească cu succes în scrisoarea adresată lui S.K. Veazmitinov la 28 mai 1816

afirmând că „nu s-a abătut deloc de la indicaţiile primite de la superiori”, că în prealabil a solicitat și a obţinut permisiunea de a pleca la Iași de la N.I. Saltâkov, că la Iași fiecare pas al său a fost „coordonat cu opinia consulului general al Rusiei Piny”, că instrucţiunile primite și circumstanţele locale „cereau ca să primească petiţii de la locuitori” și că acţionând astfel „a îndeplinit voinţa și scopurile guvernului însuși” [11, f. 63-65v].

Potrivit unor opinii, „opoziţia boierească” din Basarabia era pe deplin satisfăcută de misiunea lui Svinin și încurajată de „promisiunile lui vagi” [4, p.37]. Vestea despre rechemarea lui P. Svinin a produs o mare întristare și îngrijorare în rândurile locuitorilor Basarabiei, îndeosebi în rândurile nobilimii, exprimate în scrisorile adresate de către nobili personal lui P. Svinin și ministrului Poliţiei S.K. Veazmitinov. În prima scrisoare boierii menţionau: „Nu suntem în stare să expunem cât de mult ne-a întristat știrea despre plecarea dumneavoastră, îndeosebi acum când, înlăturând toate obstacolele și învingând toate greutăţile care stăteau în calea noastră într-o problemă atât de importantă și în circumstanţele actuale noi am adunat materiale îndestulătoare pentru satisfacerea tuturor cerinţelor Excelenţei voastre”. [11, f.80-81]. Boierii exprimau sincere și calde mulţumiri demnitarului rus. Conţinutul scrisorii adresate lui S.K. Veazmitinov demonstrează stabilirea relaţiilor amicale între nobilimea autohtonă și P. Svinin, îngrijorările nobilimii legate de rechemarea lui, dar și speranţele că informaţiile furnizate de către P. Svinin vor contribui în mod benefic la ameliorarea situaţiei din regiune, la elaborarea unui nou așezământ cu participarea acestui funcţionar. Scrisoarea este într-atât de elocventă, încât ne permitem să o expunem în întregime cu toate formulele de politeţe: „Noi, persoanele alese de poporul moldovenesc, considerăm drept o datorie a noastră să aducem Excelenţei-voastre prea umila noastră mulţumire pentru alegerea domnului Svinin, un funcţionar atât de respectabil și onorabil, pentru a afla drepturile, obiceiurile și obligaţiunile noastre. Măsurile înţelepte întreprinse de dânsul întru executarea în întregime a misiunii sale, principiile de neclintit ale cinstei și dreptăţii, ne conving că el va prezenta distinsei Excelenţei-voastre informaţii veridice și nu false, bazate pe observaţiile omului imparţial, deștept și experimentat”, iar cu ajutorul „rapoartelor sale domnul Svinin va contribui la prosperarea noastră, însă nu putem ascunde Excelenţei-voastre că lipsa lui de aici ne va arunca într-o nenorocită prăpastie. Poporul vedea în persoana lui un apărător și ocrotitor. El era privit drept mesager al viitoarei fericiri. Totuși noi ne mângâiem cu gândul că nu-l pierdem pe domnul Svinin pentru totdeauna și suntem convinși că destinsa Excelenţa-voastră îl v-a folosi cu succes și folos reciproc la elaborarea unui nou așezământ al patriei noastre” [11, f. 62-2v].

Însă relaţiile amicale dintre P. Svinin și nobilimea basarabeană, care solicita includerea ultimului în echipa ce urma să elaboreze un nou așezământ de administrare a regiunii, nu conveneau autorităţilor de la Petersburg, deoarece nu cadrau cu noul curs politic de precizare și limitare a autonomiei Basarabiei iniţiat de ţarism. Guvernanţii ţariști, deși satisfăcuţi de informaţiile preţioase furnizate de către P. Svinin și utilizate la elaborarea noului curs politic, l-au înlăturat cu desăvârșire de la afacerile basarabene, în pofida faptului că el era cel mai bine informat funcţionar rus privind situaţia din Basarabia.

Inspectarea Basarabiei de către P. Svinin a avut un șir de consecinţe favorabile, dar și defavorabile locuitorilor regiunii. Printre cele favorabile pot fi considerate recunoașterea existenţei legilor și obiceiurilor locale. În raportul său final adresat lui S.K. Veazmitinov, apoi publicat în anul 1818 în revista *Otecestvennîe zapiski* și republicat în anul 1867, el menţiona: „Ar fi foarte incorect de afirmat că Moldova nu are legile sale, deși aruncând o privire asupra guvernului moldovenesc, unde voia domnului este lege, unde dreptul celui puternic este preponderent, unde justiţia este acomodată la circumstanţe și ranguri personale și nu la dreptate; aceasta însă este spiritul despotismului turcesc și nu lipsa legilor. Dimpotrivă, poporul are legi bune care înclină către binele societăţii, bazate pe drepturile și obiceiurile locale”. [13, p. 323]. Apoi prezintă titlurile unui important număr de așezăminte, hrisoave, firmane, hatișerife, hotărâri ale Divanului, registre clasificate în 20 de puncte, la care mai adaugă bazilicalele, legile lui Armenopol, Pravila lui Vasile Lupu etc. Și conchide: „Toate acestea servesc drept dovadă că legile moldovenești se referă nu numai la judecătorie, adică la litigiile penale și civile examinate de către organele judecătorești, *ci și la domeniul guvernării* (subl. aut.)” [13, p. 324]. Această constatare este foarte importantă, deoarece promisiunea, făcută în repetate rânduri de către ţarul Alexandru I, de a păstra în vigoare legile și obiceiurile locale a fost limitată de către ţarism și redusă la păstrarea în vigoare numai a drepturilor locale civile.

Fiecare problemă abordată de către P. Svinin în rapoartele sale trimise lui N.I. Saltâkov era finalizată cu propuneri și recomandări, a căror realizare ar fi întărit poziţiile ţarismului în regiune, contribuind și la o importantă majorare a veniturilor haznalei ruse. Printre propunerile înaintate de către P. Svinin, aceptate de guvernanţii de la Petersburg și incluse în instrucţiunea înmânată namesnicului A.N. Bahmetiev la 21 mai 1816, mai apoi incluse în Așezământul de organizare a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818 figurează

următoarele: Basarabia să nu fie lăsată numai cu legile și obiceiurile locale; crearea Consiliului Suprem al Basarabiei în calitate de organ superior care nu exista în guberniile ruse și nici în teritoriile naționale anexate la Rusia; majorarea numărului consilierilor ruși din componenţa guvernului regional; înfiinţarea posturilor de procuror și vice-guvernator; prelungirea termenului de scutire a locuitorilor de plata impozitelor cu încă un an; lichidarea instituţiei scutelnicilor, breslașilor și slugilor; numirea unui președinte al primului departament al guvernului regional; numirea în posturile de ispravnici numai a boierilor locali și nu a funcţionarilor ruși; colonizarea regiunii cu coloniști străini, utilizând mijloace din veniturile statului pentru a micșora împovărarea locuitorilor băștinași; crearea biroului regional de hotărnicie; exportul liber și nelimitat al vitelor mari și mici cornute, care putea fi stopat numai în caz de război; crearea breslelor; întărirea pazei cordonului pentru a nu permite contrabanda cu mărfuri; reglementarea procesului de întoarcere la vechiul loc de trai a fugarilor ruși din Basarabia; organizarea unor magazii de pâine obștești; înlăturarea abuzurilor și fărădelegilor comise de către funcţionari, concesionari și proprietari ai moșiilor pentru a opri fuga locuitorilor peste hotar etc. [13, p. 228, 229, 234, 253; 11, p. 67-75].

Unele dintre recomandările importante au fost acceptate doar parţial. P. Svinin propunea exportul liber din Basarabia al tuturor mărfurilor, inclusiv al pâinii. Autorităţile însă au condiţionat și limitat exportul pâinii și cailor, care, în condiţiile războaielor purtate de Rusia, deveneau mărfuri strategice. O parte dintre propunerile înaintate de către P. Svinin au fost respinse, inclusiv: la conducerea regiunii nu a fost numit un boier localnic, ci namestnicul rus; exportul pâinii și al cailor a fost condiţionat și limitat; instanţa superioară de apel a devenit Consiliul Suprem al Basarabiei și nu Senatul de la Petersburg; în Basarabia nu au fost organizate așezări militare pentru veteranii armatei ruse, cum propunea P. Svinin etc.

În literatura istorică este răspândită opinia exagerată că P. Svinin ar fi acordat o largă susţinere doleanţelor nobilimii basarabene. Potrivit informaţiilor furnizate de însuși P. Svinin, constatăm că demnitarul rus ţinea cont de interesele nobilimii și ale locuitorilor Basarabiei numai în măsura în care acestea nu contraveneau intereselor ţarismului și folosului haznalei ruse, fapt exprimat într-un șir de propuneri defavorabile locuitorilor Basarabiei. P. Svinin recomanda: Basarabia să nu fie lăsată numai cu legile și obiceiurile sale; să fie lichidat dezechilibrul de voturi din guvernul regional în cadrul căruia activau opt consilieri moldoveni și numai trei ruși; dreptul de apel să fie acordat Senatului de la Petersburg; să se limiteze drepturile ispravnicilor și să se interzică încasarea împlinelei; să fie verificate actele proprietarilor de moșii din ţinutul Hotin și restituite statului moșiile primite cu acte false; să se modifice darea în concesiune a veniturilor statului, lipsindu-i pe boierii concesionari de posibilitatea de a obţine mari beneficii; Basarabia să fie colonizată cu coloniști străini. Pentru majorarea veniturilor statului propunea lichidarea instituţiei scutelnicilor, breslașilor și slugilor, lichidarea funcţiilor de ţimirași din serviciul poștal, micșorarea numărului călărașilor și includerea lor în categoria birnicilor; verificarea actelor mazililor numărul cărora crescuse mult cauzând pagube haznalei etc. [13, p. 213, 216-217, 222-223, 228-229, 234, 253, 256-257].

În încheiere, subliniem că menţionatul deja raport final al lui P.P. Svinin, publicat în repetate rânduri, prezintă cea mai valoroasă sursă de informaţii veridice referitoare la Basarabia din primii ani de după anexarea ei de către Rusia, precum și o importantă sursă pentru istoria Moldovei, îndeosebi a legilor și obiceiurilor principatului.

BIBLIOGRAFIE

1. Agachi A. Protestele și cerinţele nobilimii basarabene faţă de tendinţele funcţionarilor ţariști de a suprima autonomia Basarabiei în anii 1813-1815. În: „Akademos", nr. 3, 2015.
2. Накко А. Очерк гражданского устройства Бессарабской области с 1812-1828 гг. În: Записки Одесского общества истории и древностей, т. XXII.
3. Трубецкой А. П. П. Свинин в Бессарабиию В: Ученые записки КГУ, 1959, т. XXXVI (филологический).
4. Оганян Л.Н. Общественное движение в Бессарабии в первой четверти XIX в. Кишинев, 1974.
5. Гросул Я.С. Автономия Бессарабии в составе России 1812-1828 гг. В: Гросул Я.С. Труды по истории Молдовы. Кишинев, 1982.
6. Иовва И.А. Передовая Россия и общественно-политическое движение в Молдавии (первая половина XIX в.). Кишинев, 1986.
7. Cornea S. Organizarea administrativă a Basarabiei (1812-1917). Cahul, 2003.
8. Морозан В. В. Формирование и жеятельность административных органов управления в Бессарабской области в начале XIX в. В: Клио, №1, Петербург, 2005.
9. Poștarencu D. Destinul românilor basarabeni sub dominaţia ţaristă. Chișinău, 2012.
10. Пономарев А. Приезд Павла Свинина в Бессарабию и создание комитета двенадцати в ноябре 1815 г. В: Nobilimea basarabeană în epoca reformelor din Imperiul Rus. Chișinău, 2013.
11. ANRM, F. 2, inv.1, d. 391.
12. ANRM, F. 88, inv.1, d. 5.
13. Свинин П.П. Описание Бессарабской области. В: Записки Одесского Общества истории и древностей. T.VI, Одесса, 1867.

DIMITRIE CANTEMIR ȘI CONSTANTIN BRÂNCOVEANU. ISTORIA RIVALITĂȚII

Doctor habilitat în pedagogie **Victor ȚVIRCUN**
Secția de Științe Umanistice al AȘM

DIMITRIE KANTEMIR AND KONSTANTIN BRANKOVEANU. THE HISTORY OF RIVALRY

Summary. The present study concentrates on a bold attemt of shedding light on an issue that has not been studied indepth in cantemirology – anaysis of the relationship between two prominent politicians of the 18th century – the rulers of the Moldovan and Romanian Countries, Dimitrie Kantemir and Konstantin Brankoveanu. Based on new archival documents, along with documental publications and special studies, the author attemts to fill in the gaps and eliminate inconsistencies that are ocasionaly unprecedente in publications dedicated to their relations. Moreover, there was an attmpt of answering the question of – how this relationship can be characterized – on enmity or rather rivalry.

Keywords: Dimitrie Kantemir, Konstantin Brankoveanu, Peter the Great, 18th century, The Principality of Moldova, the Country of Romania, Russia, Ottoman Empire, Rivalry.

Rezumat. În studiul de faţă se întreprinde o tentativă temerară de a pune în lumină o problemă puţin studiată în cantemirologie – analiza relaţiilor dintre două personalităţi politice proeminente de la sfârşitul sec. XVII – începutul sec. XVIII: Dimitrie Cantemir și Constantin Brâncoveanu, domnitori ai Ţării Moldovei și Ţării Românești. În baza unor materiale noi din arhive, precum și a publicaţiilor de documente și studii speciale, autorul încearcă să acopere golurile și să elimine incoerenţele care se mai întâlnesc în publicaţiile dedicate relaţiilor dintre ei. Totodată, s-a căutat un răspuns la întrebarea cum pot fi caracterizate aceste raporturi – ca duşmănie sau ca rivalitate?

Cuvinte-cheie: Dimitrie Cantemir, Constantin Brâncoveanu, Petru cel Mare, secolul al XVIII-lea, Ţara Moldovei, Ţara Românească, Rusia, Imperiul Otoman, rivalitate.

În pofida faptului că pe parcursul ultimelor decenii biografiile domnitorului Ţării Moldovei, Dimitrie Cantemir, și al Ţării Românești, Constantin Brâncoveanu, au devenit un obiect al numeroaselor studii științifice [1, 2, 3, 4, 5], raporturile interpersonale ale acestor două figuri proeminente ale vieţii politice din primul sfert al secolului al XVIII-lea nu au devenit un subiect aparte al cercetărilor. Autorul prezentei publicaţii şi-a propus să efectueze un studiu privind evoluţia relaţiilor între cei doi demnitari și să dea răspuns la întrebarea – cum pot fi caracterizate acestea, ca duşmănie de o viaţă sau ca o rivalitate politică?

În viziunea noastră, conflictul dintre Constantin Brâncoveanu şi familia Cantemir a apărut deja la începutul anilor 1690, atunci când se hotăra problema înscăunării pe tronul Ţării Moldovei a lui Dimitrie Cantemir, după moartea tatălui său Constantin. În lupta pentru scaunul domnesc al Moldovei, familia Cantemir și susţinătorii ei au suferit înfrângere în faţa lui C. Brâncoveanu, care a reușit să promoveze la acest post creatura sa – Gheorghe Duca.

Situaţia s-a schimbat însă radical peste câţiva ani, când, după moartea sultanului Murat al II-lea, creditele și susţinerea politică a domnitorului Ţării Românești la Sublima Poartă au slăbit, fapt care a permis reprezentanţilor familiei Cantemir să-şi ia revanşa. În pofida mai multor piedici puse de C. Brâncoveanu, pe tronul domnesc al Moldovei a urcat Antioh, fratele mai mare al lui Dimitrie.

Un alt eveniment, care a aprofundat conflictul dintre familiile Brâncoveanu și Cantemir, s-a produs la sfârșitul anilor 1690, când Dimitrie s-a căsătorit cu fiica răposatului domnitor Șerban Cantacuzino, Cassandra. Aceasta, împreună cu maica sa Maria, a avut de suferit enorm de pe urma lui C. Brâncoveanu care le era rudă. C. Brâncoveanu a participat activ la complotul împotriva lui Șerban Cantacuzino, soldat cu omorul acestuia, iar ulterior a întreprins un șir de acţiuni denigratoare împotriva văduvei lui și a familiei ei. După cum mărturisesc contemporanii, „C. Brâncoveanu, după ce a obţinut puterea în Ţară, a pus pe văduva lui Șerban cu unicul fecior și trei fiice în închisoare, ameninţându-le că le va aduce nu numai pagube materiale, dar le va lua și viaţa în cazul în care nu-i vor achita 25 de mii de pungi de galbeni, bani pe care el, chipurile, i-a plătit Porţii pentru a-i scăpa de extrădarea la Constantinopol” [6].

Fiind plasată în mănăstirea Cotroceni împreună cu copiii, Maria a fost nevoită să apeleze după ajutor la împăratul Leopold. Răspunsul din Viena a venit neîntârziat: un detașament de cavalerie de circa șapte mii de ostași, sub comanda generalului Donat Heissler, a sosit la Cotroceni pentru a elibera familia văduvei și a o conduce la Cronștadt (Brașov) [6, p. 387]. Fără

îndoială, această umilinţă și înjosire crasă, la care au fost supuse de către domnitorul muntean, nu s-a șters din memoria Cassandrei și a rudelor ei, punându-și amprentă asupra relaţiilor lui D. Cantemir şi C. Brâncoveanu, însă nu au dus la izbucnirea unui conflict direct. Ambii demnitari înţelegeau că o confruntare deschisă şi duşmănia nu va folosi niciunuia dintre ei.

Dovadă pot servi evenimentele din anii 1703–1704. Potrivit unor istorici, cercetători ai biografiei lui D. Cantemir, acesta încă în primii ani ai secolului al XVIII-lea era puternic implicat în lupta pentru tronul Ţării Româneşti. Văzând în el o ameninţare reală pentru bunăstarea și îndelungata sa domnie, principele muntean Constantin Brâncoveanu s-a folosit de toate relaţiile și de influenţa pe care o avea la curtea sultanului pentru a-l ponegri și a-l înlătura pe rivalul său [7; 1, p. 309-310].

Pentru a aplana acest conflict îndelungat, în septembrie 1703 domnitorul muntean l-a trimis la Constantinopol, în misiune secretă, pe omul său de încredere, marele sluger Toma Cantacuzino. Potrivit unui punct de vedere încetăţenit în literatura istorică, sarcina lui Toma Cantacuzino era de a convinge anturajul sultanului să-l aresteze pe principele moldovean și să-l exileze pe insula Chios. În cazul unui concurs de împrejurări favorabile, se avea în vedere răpirea lui Dimitrie Cantemir și aducerea lui în capitala Ţării Românești pentru a fi pedepsit [8]. Însă emisarul principelui muntean „… începe să ducă la Poartă o politică personală, depăşind instrucţiunile domnului său şi încercând o apropiere de Dimitrie Cantemir" [9]. Mai mult decât atât, conform autorilor citaţi, doar datorită firii nobile și poziţiei principiale a lui Toma Cantacuzino, „care nu s-a pretat la uneltirile josnice ale lui Brâncoveanu", au fost dejucate planurile domnitorului valah de a se răzbuna pe tânărul său rival [9, p. 69].

Distanţându-ne de părerea unanim acceptată cu privire la misiunea marelui sluger, vom încerca să o privim din alt unghi. În primul rând, provoacă nedumerire faptul că domnitorul muntean se adresează înalţilor demnitari ai Porţii nu prin intermediul capuchehaiei – reprezentantul său plenipotenţiar la curtea sultanului, ci printr-un trimis care n-a fost niciodată până atunci la Istanbul, nu cunoştea această ţară, nu avusese contacte și relații personale cu rudele sau cu persoanele influente din anturajul conducătorului Imperiului Otoman. Ultima circumstanţă nu este deloc de neglijat, deoarece în perioada la care ne referim a avea cunoştinţe și relații amicale cu persoane oficiale din serai însemna o garanţie a succesului în rezolvarea oricăror probleme, uneori chiar și ale celor foarte dificile. Pe de altă parte, este greu de închipuit că supusul principelui, fiindu-i și rudă apropiată, s-ar fi comportat nu în favoarea, ci împotriva intereselor protectorului şi suzeranului său. Totodată, absolut lipsită de logică este hotărârea lui Brâncoveanu de a-i atribui lui Toma Cantacuzino, în august 1704, după ce acesta „s-a împotrivit voinţei domnitorului său", rangul de vel postelnic [10], care îi dădea dreptul de a fi membru al Sfatului domnesc – organul administrativ superior al conducerii ţării, dar şi de a rândui treburile curţii și de a se îngriji de odăile domnului [11].

În opinia noastră, misiunea specială a lui Toma Cantacuzino la Istanbul, din septembrie 1703 – ianuarie 1704, n-a urmărit nicidecum înlăturarea fizică a lui Dimitrie Cantemir, ca principal rival al domnitorului valah. Având destul credit și influenţă la curtea otomană, dar și legături vechi și durabile cu înalţi demnitari din cercurile apropiate sultanului, Constantin Brâncoveanu avea nenumărate posibilităţi să se răfuiască cu rivalul său.

Una dintre ele putea fi în anul 1703, când, la ordinul sultanului, Brâncoveanu, însoţit de o suită numeroasă, s-a aflat în capitala de vară a Imperiului Otoman, între 28 mai – 28 iunie [1, p. 309]. În afară de aceasta, dispunând de resurse financiare considerabile, el ar fi putut să-i convingă fără prea multă dificultate pe funcţionarii otomani „îndărătnici" să rezolve problema în favoarea sa. Însă Constantin Brâncoveanu a preferat să aleagă un alt mod de soluţionare a conflictului care, fără victime şi vărsare de sânge, ar fi stopat pretenţiile lui Dimitrie Cantemir la tronul Moldovei sau al Ţării Românești.

Constantin Brâncoveanu știa prea bine că după ce principele moldovean s-a instalat cu tânăra sa soţie la Istanbul, situaţia lui materială și financiară era departe de a fi suficientă pentru cerinţele vieţii din capitală [12]. Ea s-a înrăutăţit în urma faptului că toate moşiile tatălui i-au revenit fratelui său mai mare – Antioh, în timp ce proprietăţile lui Dimitrie constau doar din câteva case la Iaşi, primite ca moștenire și dobândite după căsătorie [1, p. 308].

Părerea noastră este că domnitorul muntean i-a propus lui Dimitrie Cantemir o afacere – bani și avere în schimbul renunţării la pretenţiile de a ocupa scaunul domnesc. Deoarece tratativele aveau un caracter delicat, legat de probleme de familie, negocierile puteau fi purtate numai de persoane apropiate, care s-ar fi bucurat de încrederea deplină a ambelor părţi.

Pentru acest rol se potrivea de minune marele sluger Toma Cantacuzino, rudă apropiată cu ambii principi. Confirmarea acestui fapt e puţin probabil s-o găsim în mărturiile sau documentele directe. Însă numeroase date indirecte pot servi ca argumente grele în favoarea versiunii propuse. În opinia noastră, nu poate fi nicidecum o coincidenţă faptul că imediat după plecarea lui

Toma Cantacuzino din Istanbul, în iarna anului 1704, domnitorul muntean a fost de acord să-i plătească anual lui Cantemir câte zece pungi cu galbeni (*kese*) (în fiecare pungă erau 500 de kuruși) drept compensație pentru moșiile fostului voievod Șerban Cantacuzino, prevăzute ca zestre pentru fiica sa, Cassandra, căsătorită Cantemir [1, p. 311].

Între timp, aşa cum am amintit mai devreme, în Fanar, unul din cele mai selecte şi scumpe cartiere ale Istanbulului, pe malul golfului Cornul de Aur, în mijlocul unui mare parc, Cantemir a început construcţia unui palat măreţ care l-a costat pe proprietar o sumă uriașă [12, p. 9]. Mai adăugăm că C. Brâncoveanu s-a angajat să nu se mai opună realegerii lui Antioh Cantemir pe tronul Moldovei (a doua oară acesta a domnit între anii 1705–1707) și să pună capăt rivalităţii dintre el și Dimitrie Cantemir [1, p. 311].

Analizând evenimentele din viaţa și activitatea lui Cantemir între anii 1704–1710, când se afla în Imperiul Otoman, nu vom găsi nici măcar o aluzie privind antrenarea lui în lupta politică pentru putere, purtată de partidele boierești din Ţara Românească sau din Moldova. Mai mult decât atât, el a refuzat de câteva ori să primească *bunciucul* – simbolul puterii domnitorului în Principatul Moldovei, dar și să devină capuchehaie – reprezentant oficial al fratelui său, Antioh, la curtea sultanului, în timpul celei de-a doua sale domnii.

În toată această perioadă, talentul, precum și nepotolita lui energie, s-au manifestat în afara vieţii politice, concentrându-se, mai ales, în sfera literaturii, filosofiei, istoriei și culturii muzicale [13]. Până la începutul războiului ruso-turc, desfășurat între anii 1710–1713, ambele părţi au respectat cu stricteţe condiţiile acordului încheiat fără să-şi încalce obligaţiile cu cuvântul sau cu fapta. Însă, de îndată ce deasupra capului lui C. Brâncoveanu s-au adunat norii și curtea sultanului a trecut de la bunăvoinţă la mânie, suspectându-l de trădare, principele Dimitrie a depus toate eforturile, inclusiv materiale, şi a apelat la toate relaţiile sale la curtea sultanului pentru a putea ajunge pe tronul Moldovei și al Ţării Românești [6, p. 371]. Suspiciunile Înaltei Porţi faţă de sinceritatea și loialitatea lui Constantin Brâncoveanu au sporit considerabil în timpul crizei relaţiilor politice turco-ruse din vara și toamna anului 1710. În afară de aceasta, un rol important în demascarea principelui muntean ca aliat secret al lui Petru I l-au avut scrisorile „întâmplătoare", ajunse în mâna marelui vizir, atât din partea boierilor munteni nemulţumiţi, cât și din partea regelui Suediei, Carol al XII-lea, și a Hanului Crimeei, Devlet Giray al II-lea.

Înscăunarea lui D. Cantemir pe tronul domnesc al Ţării Moldovei a stârnit un nou val de rivalitate între cei doi principi. Prin intermediul informatorilor săi de la curtea sultanului, C. Brâncoveanu a fost bine iniţiat în deciziile Divanului și sarcinile puse în faţa lui D. Cantemir, mai ales acelea ce să refereau la detronarea sa. Pentru a se proteja și a menţine scaunul domnesc în condiţiile războiului provocat între Turcia și Rusia, C. Brâncoveanu, prin scrisorile sale la Constantinopol și Moscova, a început să se detașeze activ de rivalul său. Turcilor le scria că D. Cantemir este hain și trădător și că a trecut pe partea rușilor, iar rușilor le scria ca domnitorul moldav „numai după numele său este creștin, însă în realitate este un turc adevărat, căruia nu i se poate de dat crezare" [6, p. 372].

Putem afirma că în ambele cazuri demersurile lui C. Brâncoveanu au fost luate în considerare. Rapoarte și înţelegeri secrete, precum și corespondenţa intensă de câteva decenii între domnitorul muntean și demnitarii din Moscova au fost înalt apreciate de către ţarul rus. Dovadă este cea mai înaltă distincţie care i s-a conferit – ordinul Sf. Andrei cel Primul chemat. Dacă ar fi de pus pe cântar nivelul și ponderea încrederii rușilor vis-a-vis de ambii principi, fără îndoială, credibilitatea domnitorului muntean prevala cu mult asupra încrederii în D. Cantemir. În pofida înţelegerii secrete între domnitorul Moldovei și ţarul rus încheiată în or. Luţc la 13 aprilie 1711, suspiciunile rușilor faţă de poziţia și comportamentul lui D. Cantemir au dispărut tocmai la începutul lunii iunie, atunci când principele moldav a trimis în toată ţară manifestele sale în care se ordona bărbaţilor „...să se adune, să-și ia armele și să vină sub comanda oastei monarhului..." [14, p. 74].

O atitudine similară observăm și din partea turcilor. Contrar indicaţiilor anterioare date de către sultanul Ahmed al III-lea „de a-l prinde pe Brâncoveanu vodă munteanul și de a-l trimite la Constantinopol viu" [14, p.71], după care avea să se aşeze pe scaunul domnesc al Ţării Româneşti, D. Cantemir aşa şi n-a primit ordinul de executare a acestei porunci. Coroborat cu alte mesaje „surprinzătoare" de la curtea sultanului, acest caz a devenit decisiv pentru schimbarea vectorului politico-militar al lui D. Cantemir și în luarea deciziei de a trece de partea ţarului rus.

Rivalitatea sporită dintre cei doi domnitori a devenit o surpriză neplăcută și nedorită pentru Petru I și administraţia rusă. Pentru a evita orice neînţelegere între ei, ţarul a încercat să-i împace și să unească forţele militare ale ambilor principate „pentru slava și beneficiul întregii lumi creștine" [6, p. 372]. Din păcate, această iniţiativa a ţarului nu s-a soldat cu succes.

Campania de pe râul Prut și acţiunile politico-militare din perioada dată i-au oferit lui D. Cantemir un nou prilej de a-și manifesta rivalitatea faţă de domnitorul muntean. Participând activ cu ruda sa, generalul Toma Cantacuzino, la discuţiile consiliului militar

rus vis-a-vis de acţiunile împotriva armatei lui Mehmed Baltadji paşa, D. Cantemir susţine energic planul generalului C.-E. Rönne care prevedea un marş spre Brăilă și cucerirea acestei cetăţi [15]. Pe lângă scopul militar, acţiunea respectivă avea și o misiune politică. O atenţie specială a fost acordată atragerii șovăitorului domnitor al Ţării Românești „de partea monarhului rus". În caz contrar, se punea problema schimbării lui cu un alt demnitar, mai loial Rusiei și mai hotărât în acţiuni împotriva turcilor. În opinia administraţiei ruse, susţinută integral de domnitorul Ţării Moldovei, un astfel de om era Toma Cantacuzino, fostul mare spătar muntean, trecut de partea lui Petru I. O confirmare clară a acestui plan atestă scrisoarea lui P.P. Șafirov, vicecancelarul rus, adresată general-amiralului F.M. Apraksin din lagărul de la Prut la 30 iunie 1711: „...în caz dacă domnitorul de acolo (Constantin Brâncoveanu – V.Ţ.), după cum s-a anunţat mai sus, se împotrivește a se alătura armatei ţarului, atunci i se poruncește (lui Toma Cantacuzino – V.Ţ.) să lase poporul să aleagă în locul lui (a lui C. Brâncoveanu – V.Ţ.) alt domn" [15, p. 32].

Nereușita campanie de la Prut și emigrarea lui D. Cantemir în Rusia nu au pus capăt rivalităţii între domnitorii Ţării Moldovei și Ţării Românești. Pe parcursul următorilor ani, până la moartea tragică a lui C. Brâncoveanu la Constantinopol, dar și după ea, prin corespondenţa adresată administraţiei ruse, ambii principi își aduceau învinuiri reciproce. O adevărată istorie a rivalităţii dintre ei a fost descrisă de către D. Cantemir în opera sa *Prescurtată descriere a dezrădăcinării familiilor lui Brâncoveanu și Cantacuzino*, scrisă la comanda lui Petru I în anul 1720 [6, p. 385]. În pofida faptului că această lucrare a fost dedicată, în mare parte, poziţiei și comportării lui C. Brâncoveanu și C. Cantacuzino în timpul războiului ruso-turc din 1710–1713 și „trădării", din partea lor, a înţelegerilor și promisiunilor avute cu ţarul rus, o parte din text descrie detaliile și conţinutul conflictelor care s-au produs între domnitorii Moldovei și Ţării Românești.

Ultimul episod de rivalitate post-mortem între D. Cantemir și răposatul C. Brâncoveanu a avut loc în anul 1721. Fiind extrem de nemulţumit de rangul de adevărat consilier privat, ce i s-a oferit de către Petru I la 20 februarie a aceluiași an și care, după părerea domnitorul Moldovei, a fost cu mult mai jos decât postul ocupat de el în principat, adresează o scrisoare către ţarina Ekaterina. Printre mai multe fapte ce-au descris slujba și devotamentul lui faţă de coroana rusă, el a menţionat meritele sale în lupta comună împotriva turcilor, subliniind că acestea au depășit cu mult acţiunile lui C. Brâncoveanu. Însă domnitorul muntean „tocmai prin promisiunile sale a dobândit cinstea și cea mai înaltă distincţie a Rusiei – ordinul Sf. Andrei cel Primul chemat" [16]. Considerând că faţă de el s-a comis o nedreptate, D. Cantemir a solicitat asistenţa Ecaterinei de a „apela la majestatea sa împăratul cu rugămintea de a oferi lui D. Cantemir, cinstea ordinului respectiv" [16, f. 4]. Solicitarea în cauză a fost repetată de câteva ori, dar n-a fost acceptată de împăratul rus.

Generalizând cele expuse, putem concluziona că relaţiile dintre D. Cantemir și C. Brâncoveanu pe parcursul mai multor decenii au fost tensionate. Animozităţile dintre ei au oscilat în timp, uneori se accentuau, alteori se diminuau. Ele niciodată însă n-au degenerat în dușmănie, rămânând în limitele unei rivalităţi pentru putere și ocuparea scaunului domnesc.

BIBLIOGRAFIE

1. Istoria Românilor. Vol. V. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2003. 1124 p.
2. Rezachevici C. Constantin Brâncoveanu. Zărneşti – 1690. Ed. a II-a. Bucureşti, 2014.
3. Dinastia Cantemireştilor. Ch.: Ştiinţa, 2008. 604 p.
4. Lemni Ş. Cantemireştii. Aventura europeană a unei familii princiale din secolul al XVIII-lea. București: Polirom, 2010. 326 p.
5. Ţvircun V. File din istoria vieţii și activităţii politice a lui Dimitrie Cantemir. Chișinău: CartDidact, 2009. 107 p.
6. Цвиркун В.И. Димитрий Кантемир. Страницы жизни в письмах и документах. СПб: Нестор-История, 2010. 412 с.
7. Байер Т. З. История о жизни и делах молдавскаго государя Константина Кантемира, с российским переводом и с приложением родословия князей Кантемиров. Москва, Унив[ерситетская] тип[ография], 1783, с. 276-277.
8. Cantemir D. Istoria ieroglifică. Vol. 2, Bucureşti, 1965, p. 7-9, 19.
9. Panaitescu P.P. Dimitrie Cantemir. Viaţa şi opera. Bucureşti, 1958, p. 69.
10. Stoicescu N. Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova. Sec. XIV-XVII. București: Editura Enciclopedică Română, 1971, p. 145.
11. Dicţionar Enciclopedic. București, 2003, p. 712.
12. Tvirkun V. Dimitrie Kantemir'in kısa biyografısı, Ankara, 2003, s. 8.
13. Ţvircun V. Dimitrie Cantemir in the history and culture of the Ottoman Empire „Turkish Daily News". October 26, 2003, p. 2, 4.
14. Ţvircun V. Viaţa și destinul lui Dimitrie Cantemir. București: Litera Internaţional, 2015. 256 p.
15. Ţvircun V. Toma Cantacuzino – Ostaș și Demnitar. Istoria vieţii în scrisori și documente. Chișinău: CartDidact, 2016, p. 30.
16. Рукописный Отдел ИРЛ (Института Русской Литературы) – Пушкинский Дом. Фонд 166. Оп.1. Д. 56 (Материалы относящиеся к Кантемиру Дмитрию Константиновичу. Письма его к Екатерине). Л. 4.

REPERE CONCEPTUALE ALE TENDINŢELOR TEORETICE DE TRADUCERE, FUNDAMENTATE PE SOCIO- ŞI PSIHOLINGVISTICĂ

Doctorandă **Miroslava METLEAEVA (LUCHIANCICOVA)**
Institutul de Filologie al AȘM

EXPERIMENTAL SOCIAL AND PSYCHOLINGUISTIC TRENDS IN TRANSLATION PROCESS

Summary. The article views translation process as a literature text interpretation activity, taking into consideration some modern translation tendencies. The author emphasizes the importance of linguistic and literature aspect in historical context. To understand the process that takes place in translator's mind, *translation- research* approach pays special attention to the psychological aspects of translation on the basis of introspective observation. In the process of translation „conflict" situations between the author and the translator often arise. In this situation temporal medium, double nature of translation: second/primary, fundamental differences between the process of the creation of a literary text and its translation must be taken in consideration.

Keywords: translation, research, psychology, introspective observation, temporal medium, double nature of translation.

Rezumat. În articol este abordat procesul de traducere ca o activitate de interpretare artistică a textului, luând în considerare unele tendințe moderne ale traducerii. Autorul subliniază importanța aspectului lingvistic și literar în context istoric. Pentru a percepe gândirea auctorială, traducerea ca cercetare presupune includerea unor metode de analiză psihologică ce au la bază observaţia introspectivă. În procesul traducerii, între autor şi traducător apar nişte relaţii contradictorii. Mediul temporal, dualitatea traducerii, diferenţele principale dintre acțiunile de creație ale textului artistic original și traducere trebuie să fie luate în calcul în procesul transformării originalului în cea de a doua realitate materială.

Cuvinte-cheie: traducere-cercetare, psihologie, observaţie introspectivă, mediu temporal, dualitatea traducerii.

PRELIMINARII

Teoria traducerii ca disciplină științifică este foarte tânără: istoria sa numără circa 50 de ani. Nașterea ei datează cu 1972, când la cel de al III-lea Simpozion Internaţional de Lingvistică din Copenhaga lingvistul britanic James Holmes a specificat necesitatea recunoașterii teoriei traducerii ca pe un domeniu independent de cercetare științifică. Holmes a formulat drept sarcină principală a noii științe stabilirea principiilor generale pentru explicarea legităților și prezicerea manifestărilor reale în dezvoltarea teoriei procesului de traducere.

Predecesori direcţi ai teoriei traducerii ca disciplină ştiinţifică pot fi considerate pe bună dreptate lingvistica structurală şi cea funcţională. Întemeietorii lingvisticii structurale, Roman Jakobson, Paul Newmark, Jean-Paul Vinay şi Jean Darbelne, au atras atenţia cercetătorilor asupra unor asemenea aspecte cheie ale teoriei traducerii, precum semnificaţia şi echivalenţa. Iar reprezentanţi ai lingvisticii funcţionale, Katarina Reis, Paul Vermeer, Julian House şi Mona Baker, au ajuns la concluzia că legile traducerii sunt determinate nu numai de structura limbii, dar şi de utilizarea ei într-un anumit context social.

Abordarea structuralistă frontală, respingând studierea semanticii, a ignorat problematica traductologică, prilejuind reevaluarea așa-numitei *teorii a intraductibilității*, conform căreia traducerea în genere este imposibilă. S-a creat o situaţie paradoxală, când activitatea practică seculară de traducere era pusă la îndoială.

Explozia informaţională postbelică, soldată cu schimbări esenţiale în activitatea traductologică, dar și în abordarea interdisciplinară a problemelor lingvistice, inclusiv a celor de comunicare verbală, precum și dezvoltarea științei despre procesul literar, a permis apariția unor posibilități de dezvoltare în continuare a științei traductologice. *Teoria intraductibilității* a fost astfel combătută: factorii lingvistici presupun nu doar complicații pentru traduceri, dar și condiții pentru a le depăși.

În virtutea celor afirmate, ne vom opri la definiţia pe care a dat-o traducerii Eugen Coșeriu: „Actul de traducere nu este altceva decât o vorbire, cu un conţinut virtual identic, în două limbi diferite. Nu traducem limbi, ci vorbiri și afirmaţii; nu traducem ceea ce o limbă dată ca atare spune, ci ceea ce se spune cu această limbă, nu traducem deci semnificaţii, ci, în principiu, traducem ceea ce este desemnat cu ajutorul semnificaţiilor. Semnificaţiile sunt un instrument și nu un obiect al vorbirii. Nu există o transpunere directă de la semnificaţiile limbii-sursă către semnificaţiile limbii-ţintă; drumul trece în mod necesar prin desem-

natul extralingvistic. De aceea traducerea este mai întâi «des-compunere prin limbaj» (Entsprachlichung) urmată de o «re-compunere prin limbaj» (Versprachlichung)” [1, 36].

De menţionat că la sfârșitul secolului al XX-lea - primul deceniu al secolului al XXI-lea, în Europa Occidentală și de Est creşte interesul faţă de teoria traducerii artistice, insuficient studiata în special pe segmentul influenței psihologiei și mentalității naționale asupra activității traducătorului. Acest fapt l-au remarcat Ladmiral (1997), A. Berman (1985), H. Meschonnic (1999), G. Steiner (1978), T. Slama-Cazacu (1999), D. Psurţev (2001) ş.a. Traductologia experimentală, bazată pe lingvistica etno-socială, are pe agendă o complicată problemă teoretică despre subiectivitatea traducătorului, viziunea sa asupra imaginii naționale a lumii sub aspectul dialogului dintre două literaturi și culturi.

CONTEXTUL INTERDISCIPLINAR AL INVESTIGĂRII PROCESULUI DE TRADUCERE

Materialitatea metadisciplinară a textului artistic este una dintre cele mai importante tendințe în traductologie. Aplicarea teoriilor contemporane privind metodele psiho-analitice și de interpretare a textului în contextul metodologic al teoriei generale a traductologiei naționale pune în discuție chestiuni nu mai puțin problematice, precum textologia literaturii traduse, dialectica procesului traducerii în raport cu procesul general literar și corelațiile autor/traducător, dar și problematica noilor terminologii.

Iuri Krivoturov afirmă pe bună dreptate că „Traducerea este un complicat fenomen de natură comunicativă, alcătuită din componentele modului fiziologic-psihologic (antropologic) de viață, sistemelor lingvistice de grai (limbă – sursă și limbă – țintă) și relațiilor de cele mai multe ori antagoniste dintre aceste sisteme, dar și ale rezultatului de anulare a acestor contradicții în urma alegerii variantei optimale de transmitere a textului de la „limbă-sursă” la „limbă-țintă” [2, p.125]. Lipsa doar a unuia dintre aceste componente știrbește noțiunea de „traducere”. Cercetătorul consideră că propria sa definiție nu anulează alte versiuni care ar putea doar să precizeze și, indirect, să explice această noțiune fără a-i modifica esența. Argumentându-și interpretarea, el polemizează cu A. Șveițer, care susține că „păstrarea invariabilă a sensului este problema principală a traducerii dintr-o limbă naturală în alta... Traducerea interlingvistică poate fi definită ca schimbul unor elemente dintr-o limbă cu elemente din alta.” [3, p. 68]. Krivoturov precizează că a înțelege traducerea ca „o păstrare invariabilă a sensului” (conținutul textului) exclude prezenţa atextuală a realităţii, adică aspectul istorico-temporal și chiar caracteristicile traducerii.

Bogdan Ghiu ia în dezbatere rolul major al autorului în transportarea ideii spre cititor în cadrul limbii-sursă (de origine) şi problema libertăţii traducătorului atunci când se traduc texte filosofice valoroase, care se apropie de textele artistice, prezentând modalitatea de creare în limba-ţintă a unui limbaj corespunzător, complex pentru aşa maeştri ca: *Deleuze, Derrida, Foucault, Bourdieu*. Și aici ajungem să deducem o idee importantă: „Autorii sunt primii care traduc, traducerea începe mult înainte de traducerea inter-lingvistică propriu-zisă, prin care nu facem decât să transplantăm, să relansăm o singularitate relativ intraductibilă dintr-o limbă în alta, adică dintr-un spaţiu de traducere între idiomuri singulare în altul. Există traducere pentru că există deja traducere, se traduce pentru că de la bun început, într-un mod încă misterios, dar către care doar gândirea-traducere poate să înainteze, se traduce” [4, p. 2].

La această etapă putem vorbi despre *decodificarea, tălmăcirea, traducerea „limbajului” gândirii autorului de către autor, pentru a reda ceea ce el vrea să transfere receptorului (cititorului).*

ASPECTE ȘI CRITERII ÎN REALIZAREA TRADUCERII

În acest context, vom identifica și examina dificultăţile întâlnite de traducător în procesul traducerii din limba-sursă a textului în limba-ţintă *pentru a reda gândul autorului, cu toate impedimentele înțelegerii textului original, strâns legată de recodificarea limbii-sursă în limba-țintă, având în vedere codul ei și decodificarea gândirii autorului cu implicarea modului de a gândi al traducătorului.* Analizând situația respectivă, observăm lucruri care trezesc semne de întrebare referitoare la diversele teorii ale traducerii, legate de criteriile realizării acestui proces.

Potrivit *teoriei-Skopos*, alegerea strategiilor și metodelor de traducere depinde de un anumit scop: este mai important să obții o traducere urmărind ținta exactă, decât să efectuezi o traducere printr-o metodă anumită [5, sursă electronică]. Abordarea subiectivă pentru determinarea artistismului sau neartistismului unor sau altor creații literare și, în raport cu acestea, alegerea metodelor de traducere deschid largi posibilități pentru ignorarea actualelor, cu vechime de secole, criterii de calificare a activității de traducere, cu consecințe ce depășesc limitele.

Acest aspect al traducerii este analizat de Eve-Marie Draganovici în *Übersetzungen audiovisueller Werbung für deutsche Konsumgüter (Traducerea textului publicitar în mediul audiovizual din limba germană*

în limba română) care subliniază că: „În cazul traducerii formelor de publicitate, funcţia textului din cultura ţintă este cea care se află în centrul atenţiei, deoarece independenţa produsului final de cel iniţial este evident, mai ales la acest tip de text" [6, p. 7].

Analizând *teoria-Skopos*, cercetătoarea relevă în continuare esența ei conceptuală care constă în punerea scopului ca factor dominant în luarea deciziilor, urmărindu-se înlocuirea elementelor culturale din cultura sursă cu cele din cultura țintă pentru a corespunde așteptărilor receptorilor pe toate planurile: informativ, asociativ, emoţional, apelativ. „În această categorie se înscrie și teoria transferului de text, propusă de Anthony Pym, care respinge categoric compararea textului sursă cu textul ţintă, analiza textului urmând să se facă pe baza factorilor externi, iar traducerea, respectiv transferul textului fiind comparat cu deplasarea unui produs într-un magazin." Pym privește însă transferul dintr-o perspectivă economică. Astfel, el acordă o atenţie deosebită conceptului de localizare pe care îl definește ca fiind „o adaptare interculturală a textului (cross cultural text adaptation [...]), traducerea devenind un domeniu subordonat acesteia" [6, p. 7].

Cu toate acestea, estomparea importanţei criteriilor traducerii, chiar dacă pare un lucru ciudat, poate fi observată la Paul Ricoeur. Care este diferenţa dintre deţinătorii originalului și beneficiarii traducerii este o întrebare care nu are nevoie de răspuns. Fiecare grup de comunicare aparţine unei culturi și limbi individuale și, prin urmare, are propria sa mentalitate, psihologie naţională, ideologie și viziune asupra lumii.

Totuși, nu suntem pe deplin de acord cu teza lui Ricoeur privind *absenţa unui criteriu absolut al unei traduceri bune* și anume din cauza interpretării arbitrare a sursei. În opinia noastră, un astfel de criteriu este *sursa iniţială* a traducerii – *originalul*, dar indicator – *o analiză comparativă* a traducerilor existente ale sursei originale. Conformându-ne tezei lui Ricoeur, putem înțelege că orice traducere poate fi egalată cu cea mai perfectă transpunere a unei lucrări. În acest sens, nivelarea rezultatelor traducerilor este axată, în primul rând, pe „oportunitatea" unui anumit moment istoric.

Consecinţele unei asemenea atitudini faţă de traducere sunt prezentate în articolul lui Nicolae Râmbu *Barbaria interpretării. Reflecţii despre hermeneutica lui Schleiermaher*, în care el accentuează momentul de *abuz al interpretării*: „S-ar putea să pară ciudată asocierea dintre interpretare și barbarie, însă este vorba de un fenomen teribil, care a făcut numeroase victime. (...) Constantin Noica, de pildă, a scris *Povestiri despre Om*, cu intenția de a oferi cititorului român o introducere în *Fenomenologia spiritului* a lui Hegel, una dintre cele mai dificile cărţi din filosofia modernă. După cum se știe, lucrarea a fost «interpretată» ca «una dintre cele mai periculoase materiale ideologice din ţară», cu «caracter făţiș anticomunist și mistic», constituind unul dintre capetele de acuzare în procesul Noica" [7, p. 83].

TEORII ALE TRADUCERII MARCATE DE PSIHOLINGVISTICĂ

În această ordine de idei, merită evidenţiată teoria experimentală a traducerii și etnotraducerea. Teoria experimentală (Krings, 1986), fundamentată pe psiholingvistică, intenționează să înțeleagă ce se întâmplă în mintea traducătorului în baza metodelor de observație introspectivă aplicate fenomenului traducerii. Studiile de acest gen au dus la o nouă perspectivă de cercetare traductologică: etnotraducerea (Garfinkel, 1967, 1970, 1984).

Lucrările lui Iuri Krivoturov scot în relief una din problemele-cheie ale traductologiei – relațiile reciproce dintre autor și traducător din punct de vedere al multiplelor teorii sociolingvistice cu accent pe aspectul psihologic. Cercetătorul, bazându-se pe niște regulamente axiomatice, consideră că autorul textului original, precum și traducătorul sunt, în esență, creatori. În același timp, Krivoturov face o remarcă importantă și anume că în procesul de creare a lucrărilor, între ei apar niște relații care pot fi catalogate drept conflictuale: „Însuși textul, reflectat în conștiința traducătorului, este un fenomen al psihicului și inevitabil subscrie idealului, spiritualului, psihologicului și materialului (substratului material)" [2, p. 127].

Aceste stări conflictuale îl îndeamnă pe traducător să-și mobilizeze capacitățile creatoare de explorator, conectând la procesul de meditare memoria, emoțiile, simțurile. Și, inconștient, la acest proces al traducerii se include subconștientul.

A devenit o axiomă că un veritabil traducător este un artist și nu avem niciun motiv să nu acceptăm acest lucru. Abordarea personalizată atrage atenţia cercetătorului asupra operațiilor de cugetare ale traducătorului în procesul său de activitate, săvârșit în mod obiectiv, dar și subiectiv. S-ar putea presupune că în mai multe cazuri anume metoda intuitiv-euristică în luarea deciziilor este cea mai importantă și decisivă în procesul traducerilor" [8 p. 61].

În lucrarea sa *Cunoașterea și traducerea*, W. Wils [9], referindu-se la lucrările de psihologie a creației, e de părere că într-o oarecare măsură, traducătorul trebuie să neutralizeze inconștientul, transferându-l în zona conștientului, adică fără a exclude importanța intuiției, meditația trebuie s-o preceadă. Și tot el propune patru etape ale creației traductologice: pregătirea, coacerea, iluminarea și verificarea scopului atins.

Există o regulă de aur în traducere – textul tradus nu trebuie să fie mai explicit decât originalul, așa construim fidelitatea.

Studiind problemele lingvistice și ale traducerii, V. K. Miniar-Belorucev sintetizează datele despre traducerea simultană, scrisă și informativă, din mass-media, fără a evidenția particularitățile traducerii literare artistice, însă aducând exemple dintr-o nereușită traducere din creația lui A. S. Pușkin. Firește, multe aspecte ale activității traductologice țin de același timp și se aplică față de toate felurile de traduceri. Totodată, el recunoaște că „traducerea nu e numai unități de limbă și grai, modul subjonctiv sau indicativ, noţiuni sau cuvinte internaţionale, traducerea e și omul care înfăptuiește manipulări neordinare cu unități de limbaj, noţiuni și cuvinte internaţionale, e și gândirea și posibilităţile sale" [10, p. 239].

Sunt însă opinii cum că lucrarea tradusă aparţine pe jumătate autorului și pe jumătate cititorului sau (în cazul nostru, traducătorului), stabilind clar scopul traducătorului de a transmite prin activitatea sa individualitatea auctorială. Tot aici poate fi atribuită și contradictoria noţiune „traducător-coautor".

FACTORII SPECIFICI AI PROCESULUI DE CREARE A ORIGINALULUI ȘI A TRANSPUNERII LUI ÎN LIMBA ADOPTIVĂ

E necesară o idee clară despre specificul de creație a procesului scrierii unei opere literare și procesul de transpunere a textului original în limba adoptivă. Să evidenţiem doar factorii fundamentali ai interacţiunii celor două individualități creatoare, două sisteme psiho-sociale și etno-lingvistice în crearea și recompunerea operei.

Mai întâi, să ne oprim la „mediul temporal", noţiune propusă în cadrul prezentului studiu. Noţiunea de „context temporal", pe larg folosită în traductologia modernă, este legată cu precădere de contexte lingvistice, literare, istorice, sociale, însă noţiunea de „mediu temporal", din punctul nostru de vedere, are *un alt rol* de clarificare a multor aspecte privind formarea personalității artistice și a creației sale, *completat de contextul personal.* Această noțiune de „mediu temporal" include *o totalitate de factori etno-sociali, istorici, culturali, personali, mentali și psihologici în perioada de formare, de existență și de activitate creatoare a personalității de creație.* „Cuvântul nu vine cu o valoare proprie lui: importanţa sa în frază este conferit de întregul sistem de coordonate al persoanelor care iau parte la comunicare și care creează de asemenea conotaţii; însăși semnificaţia sa este completată de contextul personal în care ea este integrată" [11, p. 700]. În cuvânt este codificat sensul (conţinutul) noţiunii, foarte mobil în limbaj. Psihologii contemporani de frunte atrag atenţia la relaţia reciprocă dintre legităţile psihologiei și cele mai importante aspecte ale vieţii cotidiene ale omului. De influenţa social-psihologică sunt legate convingerile, subordonarea ierarhică, prejudecăţile, conformismul, discordiile, comunicarea neverbală și altele. „Influenţa socială este omniprezentă. Ea se produce oricând și oriunde. Ea este o parte a structurii lumii". [12, p. 15]. Influenţa socială se manifestă prin mediul temporal în schimbarea sensului cuvântului în context, prin încercarea, în unele cazuri, a intervenţiei în codul limbajului, fapt menţionat de Nicolae Râmbu [7, p. 83].

Interpretările specifice ale lucrurilor și fenomenelor din mediul ambiant sunt activate în conștiința omului în temeiul principiului: „tot ce se întâmplă în interiorul nostru (procesele psihologice) sunt determinate, în primul rând, de factori externi (...)". Unul din întemeietorii psihologiei sociale, Kurt Levin, foarte mult timp în urmă ne-a lăsat o ecuaţie simplă: comportamentul este funcția a două variabile – personalitatea unică a individului și situația în care el sau ea săvârșesc faptele [12, p. 51].

Atât autorului, cât și traducătorului îi este imposibil să se ferească sau să facă abstracție de toate acestea, deoarece ambii, deși e recunoscută importanța unicității individuale în domeniul influenței, se află totuși sub acțiunea celei de a doua părți componente a influenței – *forța situației (forța momentului)*. Din punct de vedere al *mediului temporal*, parte a factorului social-psihologic, acesta se referă la întregul proces literar.

Traductologia modernă nici nu poate fi imaginată fără factorul istoric. Noi susținem punctul de vedere formulat de către unul dintre cei mai mari istorici ai contemporaneității, Fernand Braudel [13], care accentua concordanța timpurilor, explicând exhaustiv că autenticele ritmuri temporale sunt cele mai sigure mijloace de pătrundere în adâncurile realității istorice, „demonstrând fără preget necesitatea dialogului interdisciplinar și luptând împotriva pericolului permanent al fragmentării cunoștințelor" [14, p.10].

Traducerea este un fenomen complicat și multilateral, unele din aspectele căruia pot fi obiecte de cercetare ale diferitor științe. În cadrul traductologiei se studiază aspecte variate ale activității de traducere: psihologice, literare, etnologice etc. și istoria traducerii în una sau altă ţară ori ţări. „Nimeni nu ne va explica complet opera lui Eminescu, fără a-i determina „cultura", adică și izvoarele străine pe lângă factorii determinanţi interni" [15, p.7].

Înțelegerea traducerii și a importanței sale pentru cultura națională și universală, fără o privire sintetică

și atotcuprinzătoare asupra ei ca la un produs concentrat din factori sociali, psihologici, morali, confesionali, estetici, politico-ideologici, tehnico-științifici, economici, culturali și alții din aceeași categorie spațio-temporală, nu poate oferi o idee adecvată despre original și autorul lui. Pentru consemnarea sintezei de trecere interdisciplinară la analiza procesului creator „autorul-traducătorul" propunem termenul generalizator de „mediu temporal". Despre acest lucru au atenționat și structuraliștii ruși încă în anii 1920.

RELAȚIA AUTOR – TRADUCĂTOR. ASPECTE PSIHO-LINGVISTICE

În opinia lui Corin Braga, „În paradigma actuală, se accentuează tot mai mult tendința de a privi ficțiunea și ficționalizarea, imaginea și imaginarul ca o formă alternativă de cunoaștere, mai greu de controlat, dar mai exuberantă și poate mai promițătoare decât cunoașterea rațională" [16, p. 8]. Leo Butnaru, întrebându-se, „Așadar, cine e totuși traducătorul?... Un deschizător de drumuri sau, poate, un continuator al lor pentru operele din spații configurate doar sub aspect etno-lingvistic?", concluzionează: „Traducătorul-coautor are nevoie de imaginație, mobilitate lingvistică și inventivitate subordonate unui bun gust, simțului măsurii și rigorii artistice care îi permit să selecteze din multiplele variante interpretative, la nivel de detaliu sau întreg, pe cele mai expresiv-funcționale" [17, p. 32-33].

Din punctul nostru de vedere, în acest „tandem" autor/traducător-coautor sunt ignorate toate susnumitele feluri de contexte unite de noi sub noțiunea „mediul temporal". Problema se complică și mai mult cu cât traducătorul se îndepărtează de parametrii temporali ai lucrării pe care o transpune în altă limbă. Chiar fiind contemporan cu autorul, traducătorul trebuie să țină cont de *mediul temporal* în care a fost creat originalul și că el precede procesul traducerii. Nu e cazul însă de neglijat mediul temporal al traducătorului și capacitatea acestuia de a-l înfrunta ca pe propria subiectivitate, dar și acțiunea asupra *mediului temporal actual*.

Astfel, se ajunge la constatarea *secundarității* temporale a actului traducerii. Din acest punct de vedere, nici nu poate fi pusă problema copaternității „autor/traducător-coautor". Paternitatea este o creație comună cu drepturi egale ale unor persoane legate de aceeași idee, iar traducerea e un proces „post-factum", un proces de transpunere a unui text literar original într-un spațiu cultural-informațional străin și în haina altei limbi. Dar această *secundaritate* a traducerii e *paradoxală*, deoarece întregul paradox se reduce la faptul că în esența sa cultural-informațională orice *transpunere integrală a originalului literar e primară, ea neavând în limba inițială nicio analogie*, chiar și în pofida faptului că mai există și alte traduceri ale aceluiași text original. *Cauza acestei situații paradoxale rezidă în faptul că fiecare traducere poartă asupra sa amprenta personalității unui traducător concret și, la o adică, a mediului său temporal.*

Esența activității de traducere constă în *dualitatea* ei: pe de o parte, ea este secundară, pe de alta – primară. Cauza urmează să fie căutată în analogiile și diferențele procesului creării originalului și traducerii. Principalele diferențe dintre activitățile de creație și traducere în plan creativ-psihologic constau în faptul că:

a) consumul de energie psihică a autorului e direcționat în materializarea creativă a *propriului* obiect imaginar în spațiul lingvistic autohton;

b) consumul de energie psihică a traducătorului e direcționat la materializarea unui obiect real, dar *străin* în alt spațiu etno-lingvistic și cultural;

c) autorul e *liber* în procesul său de creație;

d) traducătorul e *dependent* de original, iar calitatea muncii sale e direct proporțională cu *empatia*, adică, e vorba de capacitățile sale de a retrăi emoțiile avute de autor în procesul creării operei și, în plus, de a se familiariza cu *mediul temporal al autorului*. Cu alte cuvinte, traducătorul trebuie să îmbine în sine trei feluri de empatie:

- *emoțională*, bazată pe mecanismul de proiecție și de imitare a reacțiilor altei persoane;
- *cognitivă*, întemeiată pe procese intelectuale: comparația, analogia etc.;
- *predicativă*, manifestându-se în previziunea altei persoane în anumite situații [18, p. 951-952]. Mai ales acest moment se referă la motivarea autorului și a personajelor sale din lucrarea artistică de pe masa traducătorului, ce aproape că nu se întâmplă cu un text specializat.

Să ne referim mai detaliat asupra *asemănării și diferenței imaginației creative a autorului și traducătorului*. E de evidențiat faptul că și la unul, și la celălalt, aceasta scoate în evidență concepția artistică despre lume, apoi despre una și aceeași natură a imaginilor artistice în procesul de prelucrare a componentelor psihice, obținute în experiența anterioară de viață.

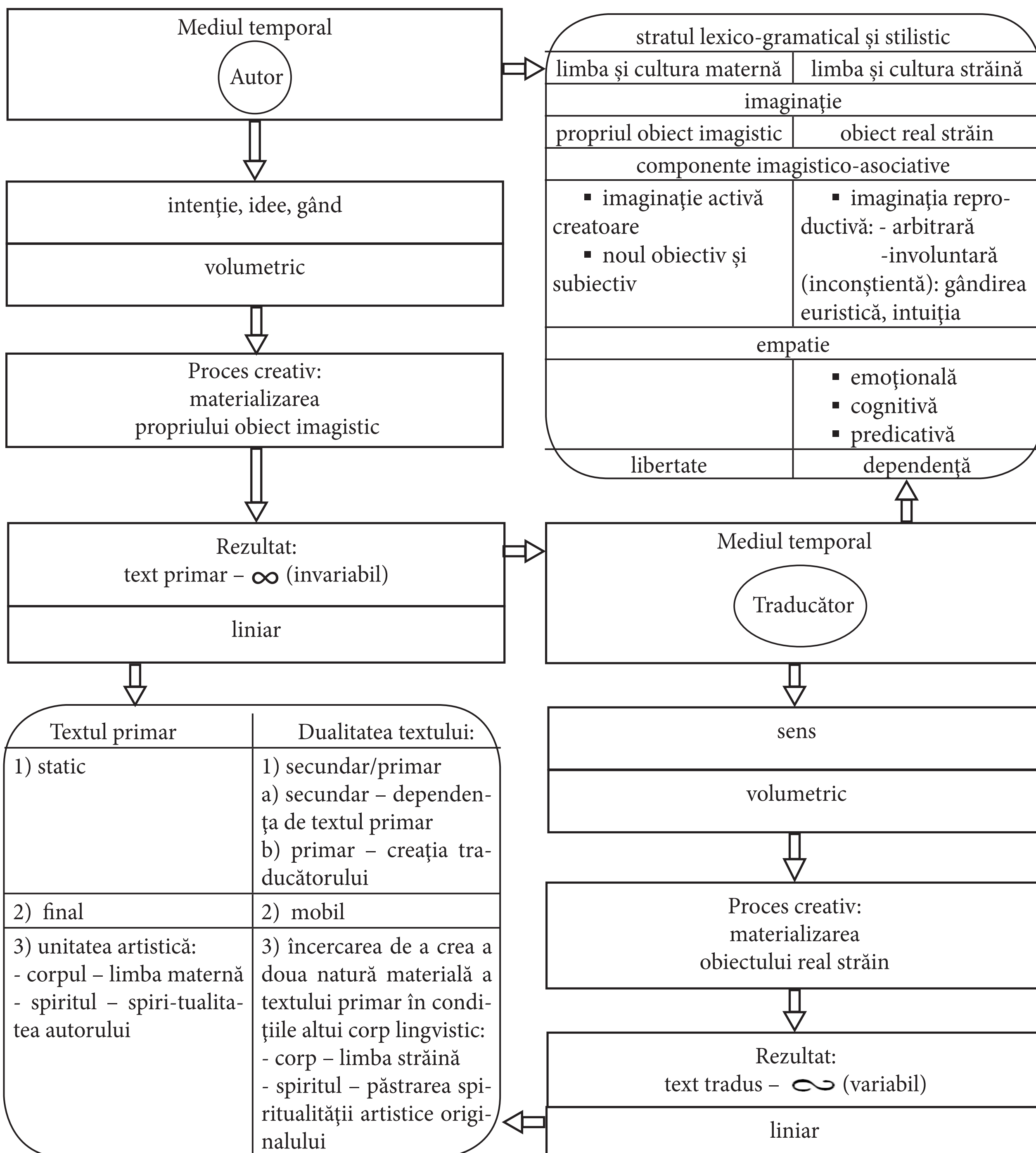
În procesul activității atât autorul, cât și traducătorul dau dovadă de o *imaginație activă*, fiind vorba de o combinare a gândirii abstracte cu imagini care iau o formă deosebită în activitatea ulterioară. Însă relația „autor-traducător" (să nu confundăm cu „autor-traducător-coautor) are diferite tipuri de imaginație:

- *creativă* – în cazul autorului presupune crearea independentă a imaginilor, realizate în noi și originale lucrări, fără analogii, în care noutatea poate fi obiectivă, când imaginile și ideile nu repetă nimic din ce ar putea fi o experiență a altor oameni sau subiectivă, atunci când se repetă lucrări anterioare, dar

pentru prezentul autor ele sunt noi și originale;

▪ *evocativă* – în cazul traducătorului, totul se desfășoară pe seama materialului deja descris, „având la bază crearea unei sau altei imagini, corespunzătoare descrierii” [18, p. 103-105].

Așadar, traducătorul reconstituie materialul inițial în alt mediu etno-lingvistic cu propriile resurse imaginative (imaginaţia arbitrară și involuntară) de care, personal, dispune. Ar mai fi de precizat că *imaginația arbitrară* e caracteristică pentru realizarea sarcinilor artistice comentate, iar cea *involuntară* e specifică viselor și cugetărilor profunde. Astfel, ne ciocnim cu diverse tipuri de imaginaţie creativă, fapt care în niciun caz nu minimalizează potenţialul creativ al imaginaţiei reconstitutive a traducătorului. Analizând aspectele psiho-lingvistice ale creativității autorului și traducătorului, trebuie să notăm că studierea *personalităţii lingvistice* în lingvistica rusă este strâns legată de numele lui Iu. Karaulov, care prin aceasta noţiune înțelegea „capacitățile și trăsăturile caracteristice ale omului în ansamblu, ce determină crearea operelor limbajului (texte) diferite ca grad al complexității structural-lingvistice, profunzimea și exactitatea reflectării realității, cu o anumită orientare lingvistică” [19].

Gândirea creatoare e diferită față de procesele de aplicare a cunoștințelor și abilităților însușite cu care operează gândirea logico-verbală. Imaginația creatoare este „reflectarea autenticității reale în neobișnuite, noi și imprevizibile combinații și relații" care nu se pretează întotdeauna unei logici general-admise [20, p. 105]. Precum e, de exemplu, o asemenea formă a imaginației ca aglutinarea, care este o joncțiune a unor calități, însușiri sau părți ale unor obiecte în realitate inconectabile.

Traducerea efectuată de mașină, ca un rezultat al progresului tehnico-științific, nu are nimic în comun cu creația literară, dar nici cu procesul traducerii artistice întemeiată pe imaginația reconstitutivă a traducătorului. „Niciodată omul nu s-a egalat cu personajul pe care s-ar putea cu unele simplificări să-l înțelegi în totala plinătate a lui. E un vis irealizabil al multora. De îndată ce omul e înțeles în aspectele sale cele mai simple, acesta imediat revine la obișnuita sa complexitate" [13, p. 596].

Similitudinea procesului creativ la autor și, respectiv, la traducător, se observă în special în domeniul stilistic și lexical-gramatical. Toate nuanțele cuvântului necesar, transmiterea propriei sale semantici, contextuale și intertextuale, întregul proces de reconstituire a textului original în sisteme sintactice, stilistice, metrice și chiar fonetice ale limbii traducerii corespunde totalmente, la traducător, căutărilor creative ale autorului.

N. K. Garbovsky [21] este convins că știința traducerii va rămâne o disciplină teoretică, una care nu va fi vreodată în stare să aibă suficiente date experimentale cu privire la procesele psihofiziologice care se produc în capul unui traducător. El dă exemplul traducerii simultane, întrebându-se dacă poate fi imaginat un interpret simultan în cabina sa cu un echipament care ar avea capacitatea de determinare a stării sale în procesul activității de traducere. Totuși, N. K. Garbovsky aplică din nou etalonul general pentru fiecare traducere, fără a ține cont de specificul traducerii literare, procesul căreia poate fi bazat pe cercetarea introspectivă a interpretului.

În același timp, Bogdan Ghiu, în ultimele sale eseuri, atinge tema teoriei traducerii, îndeosebi problema pe care putem s-o clasificăm și ca pe un concept al *traducerii-cercetării*. Întrebările și răspunsurile, pe care le găsim la Bogdan Ghiu, interferează cu tema ce ne preocupă: Traducere – Cercetare – Formare – Creație și potențialul *critic-inovator* al traducerii. *Traducerea – cercetare*, traducerea e cercetare, iar cercetarea e o negociere trans-traductivă. Tocmai de aceea, traducerea trebuie să (re-)devină urgent, ca spirit și ca practică, în *activitate curricular-academică* formatoare (libertate – responsabilitate) *recunoscută*, fie și doar pentru că, dacă traduci, nu poți să plagiezi *hard* (*copy-paste*) sau *soft* (parafrazând). A traduce, așa cum spune unul dintre cercetătorii domeniului, Michèle Leclerc-Olive, înseamnă a încerca să „eviți normativitatea indusă" a conceptelor, adică să produci, să antamezi, să semnalezi nevoia unei re-„conceptualizări locale" [22].

Traducătorului îi este destinat să săvârșească o muncă dublă: să simtă în procesul traducerii, împreună cu autorul textului, întreaga lui cale de la imagine până la cuvântul poetic în limba inițială, adică să pătrundă în codul limbii și gândirii auctoriale, apoi să parcurgă calea aducerii poeticii din text original în limba adoptivă, accesibilă cititorului din altă limbă. Traducerea este axată pe text, acesta fiind scopul, obiectul și finalitatea traducerii. Procesul dat poate fi interpretat drept o transformare în cea de a doua realitate materială a operei poetice originale, înveșmântată în haina altei limbi, dar care a păstrat spiritul și, în măsura posibilităților, artisticul originalului.

CONCLUZII

1. În secolul al XX-lea, știința umanistică s-a pomenit strânsă în cleștele unei false dileme: ori estetismul și trivializarea estetică, ori metodologie și imitarea metodelor științelor exacte. Teoriile despre locul traducerii în procesul literar al secolului al XX-lea – primele decenii ale secolului al XXI-lea sunt tot mai puțin influențate de o analiză reglementară. Anticipând reflectarea diverselor elaborări teoretice în problemele traductologiei, menționăm că deseori noul e un vechi bine uitat.

2. De mai multă vreme e la ordinea zilei problema diferențierii procesului de traducere artistică în raport cu alte tipuri de traducere a diverselor varietăți de texte. Criteriile generale și universale ale activității traductologice acoperă doar parțial necesitatea acestui instrument științific în problemele traducerii artistice. Acest lucru e legat de lipsa unor criterii clare ale noțiunii de artistic.

3. Traducerea-cercetare, ca o infiltrare în laboratorul practicii traducerii sub aspect socio- și psiholingvistic, observațiilor introspective, înfăptuite de traducător, va da un nou imbold reflecțiilor teoretice în domeniul traducerii artistice pentru respectarea statutului și rolului traducerii ca act de creație și comunicare.

4. Noțiunea propusă de *mediu temporal*, care comportă în sine sinteza semantică a mai multor constituente și conține relația plastic-asociativă a acestora, permite traducătorului să pătrundă cât mai adânc în viziunea artistică a autorului și să înțeleagă sensul lucrării traduse în calitate de a doua realitate materială.

BIBLIOGRAFIE

1. Coşeriu E. Semn, simbol, cuvânt. În: Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Alexandru Ioan Cuza". Iaşi: Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 1993, tom. XXXIX, secţ. 3 – lingvistică, p. 5-22.
2. Кривотуров Ю. Интерпретационные стратегии в лингвистике, переводе и дидактике/dir.-publ.: Ana Guţu; red.șt.: Elena Prus [et al.]; ULIM, Inst. de Cercet. Filologice și Interculturale. Chișinău: ULIM, 2015. 145 p.
3. Швейцер А. Теория перевода (статус, проблемы, аспекты). Москва: Наука, 1988.
4. Ghiu B. Europa este traducere, interviu consemnat de Matei Martin. În: Dilema veche. 2015, nr. 586, p. 7-13. Disponibil la: http://dilemaveche.ro/sectiune/zi-cultura/articol/europa-este-traducere-interviu-bogdan-ghiu (vizitat la 13.10.2015).
5. Райс К. Классификация текстов и методы перевода. Сб. Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. М., 1978, с. 202-228.
6. http://www.philology.ru/linguistics1/reiss-78.htm (Vizitat la 14.10.2015).
7. Draganovici Eve-Marie. Übersetzungen audiovisueller Werbung für deutsche Konsumgüter: Traducerea textului publicitar în mediul audiovizual din limba germană în limba română. Teză de doctorat, rezumat. Bucureşti, 2010. 31 p. Disponibil la:http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2010Martie/Draganovici%20Evemarie%20-%20Traducerea%20textului%20publicitar%20in%20mediul%20audio-vizual/Rezumatul%20tezei.pdf (Vizitat la 13.10.2015).

Mihail Grecu. *Ospitalitate*. 1965–1967, ulei pe pânză. 200 × 200 cm

8. Râmbu N. Barbaria interpretării. Reflecţii despre hermeneutica lui Schleiermacher. În: Limba Română. 2008, nr. 7-8, p. 83-89. Disponibil la: http://limbaromana.md/numere/d71.pdf (vizitat la 13.10.2015).
9. Комиссаров В.Н. Интуитивность перевода и объективность переводоведения. В: Проблемы переводческой интерпретации текста в трудах российских лингвистов конца 20-го, начала 21-го веков. Хрестоматия, с. 58-69. Ереван: Изд. Лингва, 2009. 260 с.
10. Wils W. Rjgnition und Ubersetzen. Zu Theorie und Praxis der menschlichen und maschinellen Ubersetzung. Tubingen, 1988.
11. Миньяр-Белоручев Р.К. Перевод и лингвистика текста. В: Проблемы переводческой интерпретации текста в трудах российских лингвистов конца 20-го, начала 21-го веков. Хрестоматия, с. 58-69. Ереван: Изд. Лингва, 2009. 260 с.
12. Slama-Cazacu T. Psiholingvistica, o ştiinţă a comunicării. Bucureşti: Ed. ALL, 1999, 830 p.
13. Зимбардо Ф., Ляйппе М. Социальное влияние. СПб. Изд. Питер, 2000. 448 с.
14. Бродель Ф. Структуры повседневности: возможное и невозможное. Т. I, М., Изд. Прогресс, 1986. 623 с.
15. Афанасьев Ю. Н. Фернан Бродель и его видение истории. В: Фернан Бродель. Структуры повседневности: возможное и невозможное. Т. I, М., Изд. Прогресс, 1986. Т. I, с. 5-28
16. Tieghem P. van. Literatura comparată. București: Editura pentru Literatură Universală, 1966. 214 p.
17. Braga C. Concepte și metode în cercetarea imaginarului. Dezbaterile Phantasma. Ed. POLIROM, 2007, 431 p.
18. Butnaru L. Traduceri din poezia universală/selecţie, studiul introductiv și note bibliografice de Leo Butnaru; postfaţa de Barbu Cioculescu. Chișinău: Î.E.P. Știinţa, Editura Arc, 2004 (Combinatul Poligr.). 288p.
19. Головин С.Ю. Словарь психолога-практика. 2-е изд., перераб. и доп. Мн.: Харвест, М., АСТ, 2001. 976 с. 21.
20. Караулов Ю.Н. Русская языковая личность и задачи ее изучения. В: Язык и личность. М.,1989, с. 3-8. http://destructioen.narod.ru/karaulov_jasikovaja_lichnost.htm
21. Гинзбург Л. Разбилось лишь сердце мое... М. Изд. Советский писатель, 1983. 256 с.
22. Гарбовский Н.К. Теория перевода. Учебник. М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. 544 с. http://studopedia.org/1-21210.html
23. Ghiu Bogdan. Traducerea de (ca) teorie, punct arhimedic. În: Atelier LiterNet, 28.02-2016
24. http://atelier.liternet.ro/articol/16702/Bogdan-Ghiu/Despre-traducere-o-perspectiva-franceza-de-lucru.html

TREI CEASURI ÎN IAD – ROMANUL CONDIŢIEI UMANE ÎN SOCIETATEA TOTALITARĂ

Doctor habilitat în filologie **Andrei ȚURCANU**
Institutul de Filologie al AȘM

***THREE HOURS IN HELL* – THE NOVEL OF HUMAN CONDITION IN A TOTALITARIAN SOCIETY**

Summary. An allegorical novel, a parable of the human condition in a totalitarian society, the *Three hours in hell* story by Antonie Plamadeala (17.11.1926 – 29.08.2005), bishop at the Romanian Orthodox Church, author of a series of brilliant religious exegeses, represents the parable of an introductory periplus. It constitutes the descent and the ascent of the man on various steps of existence and a movement in several circles of the agony, as an experience of the search of the truth and an effort of retrieving and self-understanding. Written and published after him being released from prison, the novel has been prohibited for its ″subversive″ character, being unfairly neglected by the literary criticism even after the Revolution from December.

Keywords: totalitarianism, parable existence, human identity, dichotomy.

Rezumat. Roman alegoric, parabolă a condiției umane într-o societate totalitară, narațiunea *Trei ceasuri în iad* de Antonie Plămădeală (17.11.1926 – 29.08.2005), înalt ierarh al Bisericii Ortodoxe Române, autor al unor strălucite exegeze religioase, reprezintă parabola unui periplu iniţiatic. E scoborârea și urcarea omului pe diverse trepte ale existenţei și o mişcare în mai multe cercuri ale supliciului, ca experienţă a căutării adevărului și efort al regăsirii și înţelegerii de sine. Scris și publicat după ieșirea din închisoare, romanul a fost interzis pentru caracterul său „subversiv", fiind neglijat pe nedrept și după Revoluția din Decembrie de critica literară.

Cuvinte-cheie: totalitarism, parabolă, existență, identitate umană, dedublare.

Trei ceasuri în iad, „unul din puternicele romane ale literaturii române" (Mircea Tomuș) și „cel mai tulburător roman al obsedantului deceniu" (Dan Brudașcu), rămâne deocamdată ca și cum inexistent, atât pentru cititori, cât și pentru exegeţii literari. Nu poţi să nu fii de acord cu același Dan Brudașcu, autor care susţine: „Este regretabil că istoricii si criticii literari români încă trec sub tăcere meritele excepţionale pe care le-a avut romancierul Plămădeală[1]".

Ar exista mai multe explicaţii pentru tăcerea de neiertat care însoțește această operă de la apariţia ei, în 1970 [1], până în prezent. Suntem înclinaţi să admitem un gen de pudoare exagerată faţă de o scriere „profană" a unui înalt prelat bisericesc, comisă de el, după propria mărturisire, într-un moment pe când (nu din voia sa) „era civil" și lucra „ca muncitor la Fabrica de Mase Plastice". Ar putea fi la mijloc și circumstanţele nefaste ale momentului elaborării și publicării ei, împrejurări care și-au pus pecetea vremurilor, mai întâi, asupra formulei artistice adoptate de autor, apoi, după retragerea lucrării publicate deja din librării, asupra receptării și încadrării ei firești în contextul real al literaturii române.

Proiecția alegorică a totalitarismului comunist de tip sovietic asupra celui nazist din Germania este un subterfugiu de creație, pe care îl regăsim și la scriitorii din Basarabia (nuvela *Păienjeniș* de Vlad Ioviță, spre exemplu). Era un procedeu subversiv care la timpul respectiv credita, printr-o tacită complicitate dintre autor și cititor, o atitudine de rezistenţă anticomunistă. Peste ani însă, impactul deconspirativ al unor asemenea proiecții a slăbit și nu a mai avut forța persuasivă iniţială. Și, în sfârșit, ca să terminăm cu supozițiile, conul de umbră în care s-a înfundat romanul Mitropolitului Antonie Plămădeală, ar putea să fie și „emanaţia" acelor puteri demonice care au înţeles caracterul subversiv al scrierii și au interzis-o și care mai apoi, după revoluţie, tot ele cu prăjina sus, și-au perpetuat „lucrarea" într-o terfelire vulgară și o tabuizare agresivă a numelui distinsului ierarh.

[1]Antonie (Leonida) Plămădeală (n. 17 noiembrie 1926, Stolniceni, județul Lăpușna (interbelic) – d. 29 august 2005, Sibiu), a fost înalt ierarh al Bisericii Ortodoxe Române, mitropolit ortodox al Ardealului (1982–2005). Teza de doctor în teologie *Biserica slujitoare în gândirea occidentală din punct de vedere ortodox*, susținută la Oxford cu calificativul *magna cum laude*. Doctor Honoris Causa al Facultății de Teologie din Presow, Cehoslovacia, Doctor Honoris Causa al Universității din Oradea, Doctor Honoris Causa al Universității „Lucian Blaga", membru de onoare al Academiei Române, membru de onoare al Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Autor a peste 40 de cărți de istorie, istorie literară și de exegeză religioasă, inclusiv a unui roman, *Trei ceasuri în iad,* Ed. Eminescu, București, 1970 (ed. a II-a, 1993, 303 p. și ed. a III-a, 1995).

Primul care a remarcat talentul viguros al fostului „uneltitor împotriva siguranţei Statului" (aceasta era sentinţa standard pentru toţi indezirabilii politici) a fost – după aceleaşi mărturisiri târzii ale Mitropolitului Antonie din Amintiri despre scriitori [2] – Gala Galaction. Tot acolo citim că Geo Bogza, după lectura romanului în manuscris, entuziasmat, nu s-a mulţumit doar cu o declaraţie patetică („sunt gata să mor pentru dumneata"), dar a acceptat să-i fie, într-un fel, naşul literar, dându-i o recomandare pentru editură. O recomandare a lui Geo Bogza cântărea greu în epocă, atât de greu încât a putut să adoarmă (pe o clipă) chiar şi ochiul întotdeauna treaz al cenzurii comuniste din 1970, deşi mai târziu autorul, în spiritul învăţăturii cristice a Dumnezeului nemuritor din om, admite şi altceva: cenzorii au trăit şi ei în acest „iad", dar în sufletele lor au mai păstrat „resturi de omenie". O supoziţie care, din păcate, pare să fie infirmată, între altele, şi de zidul de tăcere ridicat în jurul acestei cărţi despre veşnicia celor „trei ceasuri" ale iadului totalitar.

În articolul *Suntem nişte morţi fricoşi, doamnă…* [3], scris pe urmele primei reeditări a romanului de după căderea comunismului, Nina Negru remarca „experienţa esenţială a autorului, trăită între 1949–1968", o experienţă comună cu aceea a altui mare basarabean, Paul Goma, atrăgând atenţia însă asupra unor atitudini artistice diferite, la aceşti doi scriitori, faţă de acelaşi material biografic. În *Trei ceasuri în iad* nu vom regăsi dramatismul torturii nemijlocite, suferinţa umană concretă, fizică, insuportabilă. Ochiul din scrierile lui Goma, neîndurător, fără iertare, cu vederea de o cruzime la limită cu paroxismul, ochiul victimei maltratate care a jurat să nu uite nimic, să se răzbune, este substituit de privirea unei transcendenţe imanente, de un ochi care se uită la lume prin grila unor trame narative care încapsulează dramatismul unei experienţe umane de milenii. Goma vine cu ceea ce Monica Lovinescu numeşte c-un titlu de carte „etica neuitării", o etică prin excelenţă justiţiară, inflexibilă, atroce, un răspuns simetric arbitrarului şi ferocităţii torţionare.

Romanul lui Antonie Plămădeală este şi el, în ultimă instanţă, un rechizitoriu al totalitarismului, dar subiectul nu se desfăşoară pe terenul realist al mărturiilor directe şi, evident, nu este animat de etica imperativă a „neuitării". „Experienţa totalitară, de o neagră originalitate, chiar dacă şi-a înscris rezultatele în cotidian, e cu atât mai greu să fie descrisă cu uneltele realismului cu cât nu se poate spune totul despre ea." [4]. În locul eticii imperative a „neuitării" (etica victimei agresată cu violenţă, la Goma) regăsim aici, după formula lui Mircea Tomuş, „omul, în esenţialitatea sa de suflet şi conştiinţă", omul aruncat de forţa împrejurărilor în iadul totalitar şi „evaluat în preţul său de pasiuni, sentimente, afecte, aspiraţii şi, împreună cu toate şi deasupra tuturor, de iubire". *Trei ceasuri în iad* reprezintă periplul iniţiatic al unei scoborâri pe diverse trepte ale existenţei umane şi sociale şi o mişcare în mai multe cercuri ale supliciului ca experienţă a căutării adevărului şi efort al regăsirii şi înţelegerii de sine. Într-o societate totalitară, „esenţialitatea de suflet şi de conştiinţă" a omului are semnificaţia unui exerciţiu profund dramatic, este o încercare traumatizantă, cu infinite scindări, dedublări şi refulări interioare, cu pierderea identităţii şi *plasarea în incertitudine şi aleatoriu*, cu prinderea şi prăbuşirea omenescului în capcana imobilizantă a fricii generalizate. Agresiunea brutală, neîntreruptă, metodică, vizând toate nivelele de conştiinţă şi de comportament, face ca discrepanţele să se multiplice şi să se adâncească în mod abuziv, tragic, fără putinţă de recoagulare ori de revenire la unitatea primordială a firescului şi normalităţii. O cumplită nepotrivire se instituie între conştiinţă şi conştiinţa de sine, între *chipul* şi *asemănarea* dumnezeiască a omului, între *cuvânt* şi *sensul lui*, dezacord care afectează totul: sentimente, reacţii, aspiraţii, relaţii interumane, mediu comunitar.

Artistic, această experienţă de infern e recompusă prin forţa unei extraordinare verve dialogice cu ascendenţe patristice, care străbate întreg romanul de la un capăt la altul. E o putere care se identifică la nivelul deliberărilor interioare, a controverselor şi dezbaterilor de idei, a disputelor existenţiale şi delimitărilor stilistice a vocilor-măşti, dar care se descoperă şi la nivelul structurării romanului, a tramei narative, desprinsă, scrie Mircea Tomuş, „din simplitatea de granit a marilor texte tradiţionale". „Marile texte tradiţionale" sunt Evangheliile, scrierile Sfinţilor Părinţi, texte ale călugărilor anonimi, precum este şi parabola celor „trei ceasuri în iad", reprodusă, de altfel, şi de părintele Cleopa într-o lucrare omiletică despre „chinurile iadului". Pe baza unor topoi narativi uşor recognoscibili se clădeşte o construcţie temeinică, fără prisosuri arhitecturale, cu imprevizibile reluări sau puneri în suspensie a firului naraţiunii, cu nuanţări de detalii şi aprofundări de semnificaţii ale unor fapte şi întâmplări deja relatate, cu reveniri pentru a reface traseul narativ dintr-un unghi de vedere nou. Astfel, secvenţele din care se încheagă acţiunea romanului au mereu în subsidiar încărcătura unor parabole biblice, capacitatea de iradiere ideatică a unor cunoscute pilde din tradiţia creştină sau, pur şi simplu, valoarea de scene-simbol. Structural, ele se adună pe spirala trunchiului narativ ca verigi ale întregului, într-o succesiune contrapunctică, cu insolite întredeschideri sau închideri imprevizibile de orizonturi. Dincolo de acestea se profilează omul prins în chingile sistemului totalitar, disputa sa

contorsionată, dramatică, acerbă cu sine, cu semenii săi, cu destinul, cu Dumnezeu.

Romanul începe cu un epizod care trimite la reprezentările motivului biblic *Stabat Mater Dolorosa*, la imaginea Maicii Domnului îndurerată după coborârea fiului ei mort de pe cruce. Ca un camerton, care parcă vine să anunțe schimbarea chipului fiului ei, și înfățișarea doamnei Katerina Adam suferă în numai câțiva ani o prefacere radicală. „Bătrâna doamnă neconsolată, observă naratorul, își desăvârșea de la o zi la alta un spate încovoiat de bătrână nevolnică". Figura ei, care odinioară părea alcătuită dintr-o „suită de arcuri de cerc și elipse", numai după câțiva ani de la dispariția fiului ei Anton, tânăr profesor de istorie, pasionat etnograf, care plecase și nu se mai întorsese dintr-o călătorie de studii pe urmele unor legende din nordul țării, era de nerecunoscut. Doliul a făcut-o să se ascundă sub o veșmântărie neagră și ponosită „care îi dădea aerul halucinant, stătut și îngust, al bietelor bătrâne habotnice". Durerea a afectat-o până-n străfunduri. „O vijelie cumplită iscată din senin, ca vârtejurile din toiul verii, în care credința populară îl vede pe Diavolul, care se înșurubează în văzduh și care culege și mistuie în înălțimile pustii tot ce întâlnește în cale, îi atinsese inima și fusese de-ajuns ca s-o smulgă din rădăcini, s-o veștezească și să-i dea aerul acesta de doamnă bătrână, cu mult mai devreme decât s-ar fi cuvenit." Moartea fiului „ca o cangrenă a unui mădular al trupului ei, înainta într-însa, o cucerea zi de zi, ceas de ceas."

Ceea ce se distinge în suferința doamnei Adam este *excesul*. Niciun argument de consolare nu o atinge. Nu acceptă explicațiile precum că înverșunarea cu care stăruie în durerea după fiul pierdut are o etiologie clinică. Departe de a fi un banal „sindrom obsesiv", precum îi sugerează foștii prieteni ai lui Adam, suferința ei, cultivată cu obstinație, conștient, depășește prin adâncimile motivațiilor datele superficiale ale psihologicului, atingând pragul unor abisuri ontologice. „Cu cât suferea mai adânc și mai sistematic, iubea mai mult. De fapt, se străduia să nu-și piardă iubirea." Sentimentul de iubire, pe care îl întreține și-i stimulează o durere statornică, este însăși Viața care acoperă neantul, învinge moartea. „Era felul ei de a lupta împotriva timpului care șterge, împotriva uitării care alină și care îi întoarce pe oameni la o cumințenie plată și searbădă, sentimente pe care nu le voia și care o pândeau ca s-o jefuiască. Iubirea aceasta, exact în felul acesta excesiv, acoperind cu ea locul care fusese Anton și care acum era gol, care era GOLUL, o salva de acea singurătate de limită care argumentează și decide fapta sinucigașilor". Excesul o scoate pe doamna Adam din contingența psihologicului și a platitudinii, o rupe din cotidian și istorie și o aruncă în alte ritmuri de existență, atemporale, cosmice, sugerate puternic de căderea neobișnuită, solemnă, cu inflexiuni de cadențe latine, a cuvintelor și a frazei. Viața acestei Mater Dolorosa „Se scurgea în ritm de car mortuar, a cărui țintă e cimitirul și care, în drum spre el, nu schimbă cadența și nu se precipită. Nici când plouă, nici când ninge, nici când e furtună, uragan, apocalips din aer și guri de tunuri, nici când pierde drumul, nici când înnoptează, niciodată, niciodată. Procesiune funerară în urma unui sicriu care nu mai ajunge la cimitir, pe un drum în cerc închis, sau în linie infinită, ca într-un blestem. Pe ultimul drum se merge încet, cu pas întârziat, pentru că fiecare pas e ireversibil și pentru că morții, și numai ei, nu trebuie să se grăbească."

Imaginile timpului împietrit în atemporalitate și a drumului fără o finalitate expresă, „în cerc închis, sau în linie infinită", vor mai apare pe parcursul romanului. Deocamdată, să remarcăm semnificația lor de cronotop al suferinței și iubirii materne, sentimente care o scot pe doamna Adam din determinările fizice și istorice ale realului și o plasează în ritmurile eternității și ale infinitului. Revenirea la cadrul concret al orașului se produce în capitolul următor, într-un mod aparte, violent, halucinant. De la viziunea de părăsire de către ființa umană a realului și situare a acesteia în ritmurile eternității, romanul trece aici brusc la o imagine contrarie a omului. E aruncarea și abandonarea acestuia în cotidian, rătăcirea lui într-o realitate străină, ostilă. În capitolul inițial doamna Adam *se însingurează* pentru a fi cât mai aproape, prin durere și iubire, de amintirea fiului ei dispărut, Anton Adam. În secvența următoare a romanului, un călător buimac coborât din tren în gara pustie a orașului este în situația unui rătăcit fantasmagoric, copleșit, strivit de necunoscutul care-l asaltează din toate părțile, din interior în primul rând, din propria memorie care nu vrea să-i dea vreun indiciu de orientare privind propria persoană, și din exterior, unde nu recunoaște nimic. Deruta în fața acestei nemărginiri de necunoscut îl izolează și îl însingurează într-o inerție psihosomatică la limită cu absența. În figura sa toate poartă însemnele unei rigidități nefirești, mecanice. „Fața lividă de mască tragică", mișcările de automat, „cu pași mărunți, fără să-și îndoaie picioarele", mâinile atârnând inerte pe lângă corp, costumația impecabilă contrastând cu figura sa de robot trimis mai degrabă la o prezență ireală. Rămas singur pe peron după plecarea trenului, „Părea un naufragiat amețit, căzut din văzduh în mijlocul unui deșert fără puncte cardinale, un aruncat dintr-o altă lume, căruia nu i se potriveau nici aerul, nici lumina, nici spațiul nostru. Primul om ieșit din sânul materiei, neantul abia modelat, căruia tocmai i s-a suflat viața

în nări înainte de a fi învățat să se folosească de ochi, de urechi, de mâini și de picioare, n-a arătat altfel." Asocierea cu imaginea primului om modelat de Dumnezeu avansează mai departe într-o serie de supoziții: „putea fi omul neterminat al lui Rilke, scăpat pe pământ, din greșeală, din mâinile bunului Dumnezeu, în joacă făcut, când au rămas cândva singure acasă, fără voia și priceperea ochilor și a minții Creatorului, ocupat tocmai atunci cu altceva. Formă neizbutită, făcută pe jumătate."

Încet-încet, într-o gradație liturgică a devenirii dozată cu simțul sigur al unui ritm narativ *in crescendo,* spectrul cvasi-mecanic prinde viață, se preschimbă în om. Transformarea are conturul unui act primordial. Senzațiile, reacțiile, gesturile celui care „devenea om" sunt adânc spiritualizate printr-o trimitere simbolică, în subsidiar, la temele biblice ale Facerii, izgonirii din Rai și regăsirii lui Adam pe pământul străin și arid. Ieșirea din absență și inerție și anunțul prezenței sale în realitate se produce treptat, prin efortul titanic al ruperii de somnambulia inițială și intrării în zona cunoștinței de sine. Trezirea vine din interior, din infinitul unor străfunduri tulburi, amețitoare, ca o muzică originară, și este surprinsă în frazarea unei remarcabile incandescențe ritmice: „Încă de la plecarea trenului percepuse, mai întâi slab, apoi din ce în ce mai tare, o muzică infernală, cosmică, amplificată ritmic și catastrofal ca o petrecere a nebunilor, o muzică pe care și-o reprezenta undeva într-un centru adânc din creierul care se deștepta treptat, ca pe o orchestră alcătuită dintr-o mie de planete metalice, în formă de roți dințate, angrenate într-un sistem de *perpetuum mobile*, care se învârteau nebunește într-un univers despre care nu știa nimic, care era încă amorf, pe care nu și-l reprezenta și în care nu se situa în niciun fel. Se amplifica și el odată cu zgomotul care, prin nu se știe ce mecanism interior, îi stăruia în creier, deși trenul plecase demult, și astfel, ca într-un proces de creație, se realiza pe sine, se dimensiona, se împlinea, devenea."

La haosul senzațiilor auditive, a zgomotelor răvășind adâncurile firii sale, se adaugă ciudățenia percepțiilor vizuale răsturnate. Să remarcăm, primul contact vizual conștient cu realitatea este „o coloană de soldați, în marș, echipați de război", pe care el îi vede „cu capetele în jos și cu picioarele în sus". De la senzații confuze și reacții nesigure, ezitante, conștiința trece treptat la percepția concretă, exactă. Elementele realului se individualizează și se identifică prin numele ce-l poartă. Personajul-fantomă află, în procesul în care ia cunoștință de sine, că-l cheamă Peter Gast și că se găsește în orașul D. Numele nu este întâmplător. Spre deosebire de personajul dispărut, *Anton Adam*, acest nou Adam („om nou", în terminologia totalitaristă) trimite, printr-o traducere în română a lui *Peter Gast*, la o caracteristică structurală primară și la o identitate socială de intrus. „Peter" nu e altceva decât „piatră", iar „Gast", tradus din germană, înseamnă „oaspete, musafir, *venetic*". Și toponimul D. nu este arbitrar în roman, litera „D" (delta) din alfabetul grecesc simbolizând *adevărul*.

Dar momentul adevărului, clipa când el își amintește totul, nu are nici pe departe, cum ne-am fi așteptat, semnificația unei împliniri, valoarea recunoașterii și regăsirii de sine. O realitate tulbure, înfricoșătoare prin nefirescul neconcordanțelor ei strigătoare la cer, prin absurdul unor stări de fapt pe care, de obicei, se sprijină conștiința și se configurează identitatea umană, îl tortureazǎ din străfundurile memoriei și-l derutează. Actele și înfățișarea îl identifică drept Peter Gast, dar memoria este în întregime a lui Anton Adam. Un chip și o biografie auzită de la doctorul Murnau și confirmată de actele sale și o memorie care „infirmă biografia celui din acte". Rătăcit între cele două identități, personajul e cuprins de o frică paralizantă. „Sufletul lui nu e în situația de a alege. Sufletul e cu totul al celui din amintirea sa, al celui care recunoaște acum orașul. Nu e departe de a spune „Sunt sigur" și e convins că va spune-o dintr-un moment într-altul". Dar, pe de altă parte, „Îi e teamă să nu fie silit să admită că i s-a întâmplat ceva monstruos, mai rău ca o moarte, ceva ce nu i s-a întâmplat niciunui om de când lumea." *Monstruosul* care îl tulbură atât de mult este grefa de memorie a muribundului Anton Adam în corpul amnezic și afazic al lui Peter Gast, pe care l-a asigurat doctorul Murnau că a realizat-o „de dragul științei". Aluzia la scientismul totalitarismului marxist este destul de străvezie. S-ar putea ca, în contextul dat, nici numele acestui doctor experimentator, modelator de chipuri și identități umane, creator de „oameni noi" să nu fi fost ales întâmplător, fiindu-i sugerat romancierului de numele cunoscutului regizor expresionist Friedrich Wilhelm Murnau, autorul unor filme de genul *Nosferatu, o simfonie a groazei* și *Faust*.

Cei trei ani de zile cât a durat experimentul demonic sunt, în amintirea resuscitată a personajului, ca trei ceasuri în iad – o infinită suferință fizică sfârșind cu o tragică ruptură și derută interioară, o conștiință dedublată de Ianus Bifrons. Noua combinație umană, purtând pe parcursul romanului, în momentele dramatice de incertitudine identitară numele de Gast-Adam, ca „operă" a unui demiurg diabolic care concurează cu Dumnezeu, este în partea sa de creatură, aceea care ține de aspectul pur fizic, o antiteză a originalului. Anton *Adam*, văzut la început în planul narațiunii prin ochii mamei care-și amintește de el, are un chip uman, exterior și interior, perfect, „natura anticipase într-însul

un model al unor perfecţiuni viitoare, spre care se tot stilizează de veacuri materia și spiritul". O primă portretizare a lui Peter *Gast*, după prezentarea sa de la început în registrul biblico-simbolic al omului „aruncat" în prezenţa ostilă a contingentului, e făcută tot prin viziunea doamnei Adam. Înfăţişarea *musafirului* i se pare „neobişnuit de aspră și încordată. Nu inestetică, dar nici frumoasă. Cam geometrică, în stilul portretelor cubiste, alcătuită din dreptunghiuri, pătrate și triunghiuri, care erau nas, gură, bărbie, frunte, obraji." De la gară, Peter Gast venise mai întâi la doamna Adam, *acasă, la mama sa*, în centralitatea identităţii lui Anton Adam, pe care o resimţea cu întreaga fiinţă interioară ca fiind identitatea sa. Aici spera el să regăsească certitudinea unităţii sale originare pierdute. Năzuia că *mama*, doamna Adam, va recunoaşte în el pe fiul ei, împrăştiindu-i îndoielile, adeverindu-i esenţa adevărată a sinelui, acea esenţă care nu a fost atinsă și falsificată de bisturiul modelator al doctorului Murnau. „Mama mă va recunoaşte!" își zise convins, sperând că ea va fi proba decisivă și sfârșitul coșmarului acestuia de trei ani." Dar mama vede în el un *Anti-Anton*, care îi produce frică.

Altădată, întâlnirea celui ce se știa Anton Adam cu lucrarea lui Murnau – noua sa înfăţişare, de Peter Gast – nu a fost mai puţin şocantă nici pentru el, tocmai prin contrastul care se deschidea: „O gură urâtă, asta mi-a sărit în ochi înainte de orice. Gura cu buze mari, răsfrânte, cu dinţi cabalini și cu maxilare musculoase. Acum m-am mai obişnuit, dar închipuie-ţi cum a fost atunci! Individul din oglindă era antipodul meu, și asta îi înzecea urâţenia. Exact Anti-Anton, cum a spus mama. Ai fi zis că un sculptor s-a străduit să prindă exclusiv *expresia plastică a funcţiilor biologice umane. Omul care mănâncă!* Nu-mi semăna deloc." „Învierea din morţi", căci acesta e sensul revenirii la starea de conştiinţă a lui Anton Adam după somnul anestezic de trei ani de zile, înseamnă o „schimbare la faţă" în negativ. Dincolo de trăsăturile geometrice, grosolane, biologizate ale chipului, „omul nou" creat e un *echivoc* ontologic și un *captiv* tragic, o conştiinţă de sine scindată și o identitate fracturată, încercuită strâns și supravegheată atent de puterea malefică neîndurătoare al cărei proiect este și care l-a modelat. O putere *multiplă*, ubicuă, ca orice putere totalitară. Momentul când personajul cu identitatea de Peter Gast ia pentru prima dată cunoştinţă de sine e și momentul primei întâlniri cu această mulţime demonică. De faţă era toată protipendada reihului adunată să vadă „opera" lui Murnau, aşezată într-un semicerc care făcea în jurul său, împreună cu semicercul din oglinda cât peretele din faţă, „un cerc închis, negru". E un cerc de o irealitate halucinantă prin închiderea absolută sugerată de jumătăţile sale simetrice, cea reală și jumătatea răsfrântă.

Contrariat de noua sa înfăţişare din oglindă, cel prins înăuntrul acestei sinistre figuraţii umane, reală și virtuală în egală măsură, se simte un condamnat, un viu mort: „Erau ca un cortegiu de ciocli deasupra unei gropi în care un îngropat de viu își consuma ultimele zbateri, iar îngropatul eram eu." Explicaţia lui Murnau cu transplantul de memorie de la muribundul Anton Adam la amnezicul Peter Gast îi intensifică sentimentul de incertitudine identitară. Cine este el cu adevărat: Adam sau Gast? Între „mortul" Adam și „viul" Gast orice opţiune este imposibilă, absurdă. Ambele identităţi își au partea egală de realitate și de irealitate: Adam – memoria, sufletul cu gama sa infinită de amintiri, imagini, emoţii, cunoştinţe, Gast – aspectul fizic incontestabil. În faţa „legiunii" lui Murnau incertitudinea identitară îi provoacă un sentiment de stupoare și disperare tragică. În faţa mamei, sentimentele se amestecă într-o combinaţie difuză care inhibă din start manifestarea firească a identităţii originare: „Nu putu rosti mamă! Ciudat: dintr-un încâlcit sentiment de respect și adorare, amestecat cu teamă și incertitudine. Nu-l putea pune pe acesta, pe omul lui Murnau, s-o numească mamă pe mama lui."

Nici doamna Adam nu putea să recunoască în *oaspetele* neaşteptat, în „acest omuleţ pătrat și bicisnic", pe fiul dispărut. „Între dânşii rânjea Murnau", *diavolul* care a trudit trei ani la creatura sa fizică, decretată de „legiunea" entuziasmată drept operă de „artist". Atât a putut el să facă, asta îi este menirea – să strice creaţia lui Dumnezeu prin desfigurarea și întoarcerea rostului ei firesc. Trei ani de suferinţă a omului-Adam sub bisturiul demonic, egalând cu veşnicia a trei zile în iad, au cu totul altă finalitate şi altă semnificaţie decât calvarul celor trei zile al lui Iisus. Între proiectul omului nou al Divinităţii, ca proces teandric salvator, și proiectul diavolului totalitar se află nu numai desconsiderarea omului, redus de către acesta la materie primă pentru experienţele sale diabolice, nu numai aversiunea sa anti-Adamică (anti-umană) şi pornirea de a operá prin reducţie, restrângând sensul creaţiei dumnezeieşti la pura *materialitate trecătoare* (aceasta ar putea fi o altă descifrare a numelui Peter Gast), ci și planul de autosalvare și perpetuare a puterii sale malefice. „Peter Gast", va afla mai târziu Carol, prietenul lui Anton Adam, a fost proba unei „bombe secrete", a unui calcul strategic al sistemului totalitar de schimbare a fizicului oamenilor săi de nădejde, pentru ca aceştia, după războiul pierdut, să se poată infiltra şi acţiona nestingherit în viitoarele structuri democratice.

Frica ce o cuprinde pe doamna Adam în fața musafirului straniu ține de un statut ontologic, nu psihologic sau etic. Ea, aristocrată a spiritului, care s-a închis cu o mie de lacăte în maiestatea inabordabilă a doliului ei de Mater Dolorosa, detașându-se tranșant de contingentul viciat de o putere agresivă, pe care nu și-o putea imagina decât la plural, brusc, se vede târâtă în această generală forfotă demonică. Mai mult, e pusă în situația să accepte siluirea firii de către acest diavol multiplu și să recunoască sub masca sluțită a lui Peter Gast pe fiul ei Anton, să se conformeze „învierii" lui în contra oricărei evidențe. Or, doamna Adam „avea nevoie de un fir logic, rațional, ca să înțeleagă ceva. Accepta și urmărea doar ceea ce putea fi cumva înțeles, ceea ce ar fi putut să aibă un sens. Își punea problema în termeni soluționabili." Recunoașterea fiului ei în figura lui Peter Gast și comunicarea cu el sunt imposibile. Raționalitatea nu-și găsește repere de orientare și înțelegere în absurd. Abuzul împotriva firii, monstruozitatea arbitrarului sperie și resping. „Cine sunteți?" îl întreabă ea pe cel care ar vrea să fie considerat drept Anton. „Un om, răspunse liniștit. Nu vezi? Un biet om. Cel puțin asta e sigur că mai sunt. Sper că asta se mai vede." Doamna Adam vede înaintea sa un „omuleț" straniu, diform, inspirând o irepresibilă repulsie prin ilogismul situației și monstruozitatea adevărului în care acesta ar vrea s-o atragă și s-o implice. „Omul lui Murnau" a întunecat și a ascuns cu evidența sa fizică prezența memoriei neîndoielnice a lui Anton Adam. Autismul doamnei Adam, faptul că între cei doi comunicarea este imposibilă, că între ei nu se stabilește niciun liant afectiv se explică, așadar, nu printr-un presupus vid etic lăuntric, prin tocirea capacității de percepție și reacție maternă, ci prin incongruența dintre simțul ei normal, „adamic", și iraționalitatea unei anomalii ontice cu refracții ontologice.

Doar puțin mai târziu, nimerind în plină contingență totalitaristă, în grupul de cunoscuți adunați la o petrecere, este luată de valul fricii lor colective, dând dovadă de o inadmisibilă (pentru reacțiile firești ale unei Mater Dolorosa) slăbiciune morală. Unul din cei prezenți, cu o „perspicacitate" ușor de explicat prin psihozele colective susținute de propaganda oficială, nazistă și comunistă, presupune că musafirul doamnei Adam este spion. Cei prezenți, din frică și lașitate, pentru a nu sparge unanimitatea sentimentului de vigilență patriotică, consimt imediat că aceasta este ipoteza cea mai verosimilă, iar mama, care își dă seama că ar fi trebuit să stea mai pe îndelete de vorbă cu el, că omul acela ar fi putut fi o șansă ca să afle mai multe, poate chiar adevărul, despre Anton, cedează curentului general, „îi fu frică și ei să nu fie de acord cu dânșii". Cu această cedare, ea „se rostogolea din nou într-un abis al nonsensului", altă lipsă de noimă decât aceea care se desprindea din aluziile insistente ale oaspetelui, dar făcând parte din același absurd tragic al existenței unui regim de teroare totalitară.

Textul romanului intră dintr-o dată în ritmul trepidant al unui poem-diatribă. Un poem-diatribă al fricii care penetrează ființele umane și le atrage într-o angoasă generală, macabră, torturantă. „Ea, care atâta vreme se păstrase în afara vieții, a acelei vieți în care toți ceilalți erau încorporați demult ca într-un cor, se simțea acum trasă, târâtă, împinsă, se vedea alunecând ca pe-un versant de gheață în mijlocul lor, și ei o sileau să deschidă gura mare și să cânte după dânșii, să cânte ca dânșii cântecul fricii. Și cânta. Ar fi vrut să plângă, ar fi vrut să plece, ar fi vrut să scape, dar scăpare nu mai era. Trebuia să cânte. Aceasta era regula vieții: toți să cânte. Același cântec. Unul singur. Și cât mai tare. Și cât mai vesel. Și nimeni nu-l tolera pe cel de lângă dânsul care n-ar fi cântat. Doamna nu știuse asta și suporta mai greu decât toți situația. Se temea, și teama era monstruoasă, ca pânza și brațele unui păianjen uriaș, hidos, dint-o peșteră umedă și întunecoasă, brațe care o învăluiau și o strângeau, înăbușind-o."

Noul sentiment care pune stăpânire pe doamna Adam ridică definitiv un zid despărțitor între ea și fiul ei. La o altă încercare a lui de a sta de vorbă cu mamă-sa, când bate în ușă, „un colț al perdelei de la geamul-vizieră se ridică ușor, apoi se lăsă la loc și nu se mai mișcă". E ultima tentativă de a mai insista asupra identității sale de Anton Adam, pentru că în continuare, după intervenția brutală a celui care era umbra lui Murnau, ghestapovistul pus să-l supravegheze, el se supune și acceptă să se comporte față de cetățenii orașului D. ca fiind Peter Gast.

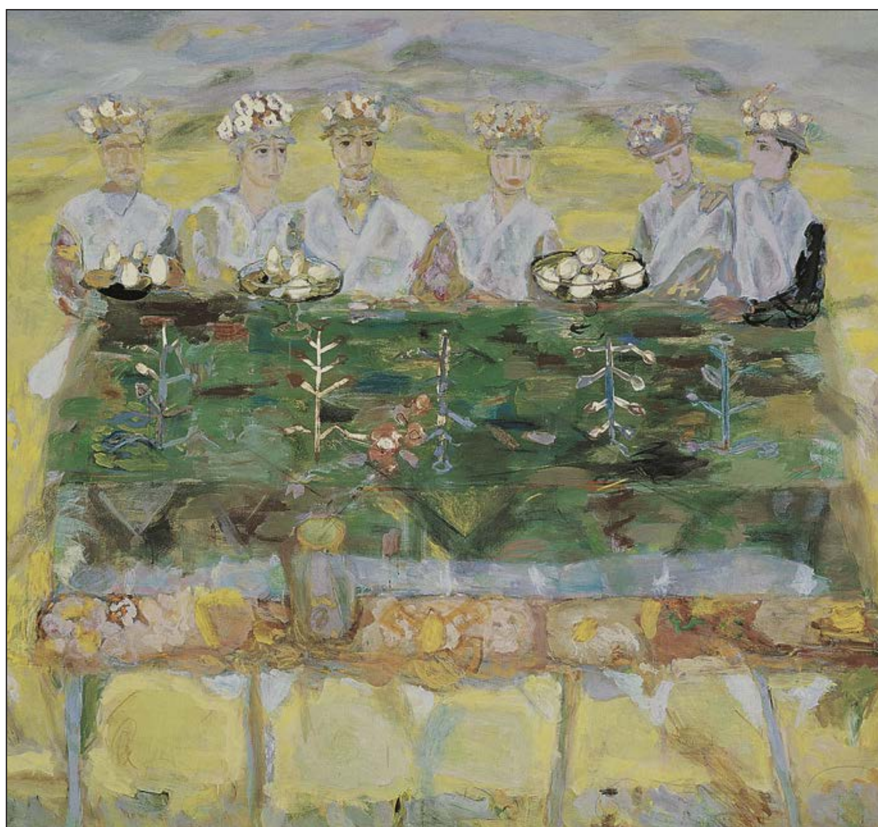
Mai departe firul narațiunii urmează calea unui scenariu tipic pentru orice sistem totalitar. Niște zvonuri împrăștiate prin oraș precum că Anton Adam a fost spion fac indezirabile „numele lui, lucrurile lui, lucrările lui, rudele lui". Doamna Adam înțelege că acesta e sfârșitul. „Acum mi l-au luat de tot", consimte cu disperare, vădind și o râvnă lașă, meschină, total opusă apatiei și indiferenței pline de grandoare afișată de figura ei de Mater Dolorosa. Devenind captivă a contingenței totalitare, reacțiile ei sunt în continuare previzibile, cunoscute: „Acum procedă ea însăși, meticulos, la măsuri de siguranță. Scoase unele din cărțile lui Anton din rafturi și le ascunse. Pe unele le arse. Îi ascunse și fotografiile, și scrisorile, și manuscrisele lucrărilor."

Căderea iremediabilă în cotidianul stăpânit de legile terorii și fricii, supunerea docilă imperativelor și restricțiilor lui înseamnă o prăbușire ontologică. Ma-

ter Dolorosa „își schimbă și hainele de doliu", „îmbrăcă rochii obișnuite, colorate" și „reintră în anonimat". E un alt gen de claustrare, care nu mai ţine de liberul arbitru și nu mai este o opţiune de distanţare de amnezia comună și de asociere la un gest de devoţiune sacră. E o însingurare cu un pronunţat caracter de supunere unei fatalităţi oarbe, o prăbușire în neant, un impas, o fundătură existenţială, din care nu va mai putea ieși vreodată. „Te înţeleg și te iubesc" îi va spune în final Gast-Adam ca supremă indulgenţă, ca o iertare pentru slăbiciunea ei. Mama rămâne singură cu sufletul îndoit, „pentru că recepţionase cu un organ pe cât de subtil, pe atât de exact, o durere autentică, adâncă, sinceră, substanţială, în strigătul lui de despărţire. Și nu numai de durere, ci iubire, mai mult decât ceruse ea. Ea ceruse doar înţelegere." Dar explicaţia pe care o găsește erupţiei de afecţiune filială este una circumscrisă uzanţelor de gândire din cadrul sistemului care o îngenunchease și căruia i se supusese. O explicaţie falsă, bună doar pentru anestezierea propriei conștiinţe, nu și pentru elucidarea adevărului. „Dacă accentul acela a fost de sinceritate și de iubire – își zise ea în cele din urmă – el nu putea fi decât semnul unei alienări. Acesta fu ultimul diagnostic. Și ultima îndreptăţire." E un diagnostic care va „rezolva", clinic, după 1970, atâtea cazuri de conștiinţă ieșite din media cuminte și plecată a majorităţilor din societăţile comuniste totalitare. De acea, în faţa „mormântului gol", după dispariţia lui Gast-Adam într-un cuptor de gazare, concluzia cea mai comodă la care ajung personajele romanului (și care va dăinui în post-comunism) e că „nimeni nu e răspunzător de nimic".

BIBLIOGRAFIE

1. Plămădeală Leonida. Trei ceasuri în iad. București: Eminescu, 1970 (ed. a II-a, 1993, 303 p. și ed. a III-a, 1995, 303 p.).
2. Plămădeală Antonie. Exemplul faptei. În: Cuvinte pentru urmași. Modele si Exemple pentru Omul Român". Ed. Carpathia Press, 2005 (online https://antonieplamadeala.wordpress.com/antologie-de-cuvinte-de-neuitat/amintiri-despre-scriitori-fragmente/)
3. Negru Nina. Suntem niște morţi fricoși, doamnă… În: Literatura și Arta, 16 iunie 1994, p. 8.
4. Lovinescu Monica. Etica neuitării. București: Humanitas, 2008, p. 203.

Mihail Grecu. *Ritualul de petrecere a recruţilor în satul Văleni.*
1985, pânză, tempera, ulei, 180 × 200 cm

BISERICA ALBĂ DE ION DRUȚĂ: ORÂNDUIREA LUMII ÎNTRE CELE DOUĂ ECATERINE

Doctorandă **Magdalena RUSNAC-FRĂSINEANU**
Institutul de Filologie al AȘM

***WHITE CHURCH* BY ION DRUTA: ORDINANCE OF THE WORLD BETWEEN THE TWO ECATERINE**

Summary. Writer Ion Druta, through his feminine characters Ecaterina the Great and Ecaterina "the Little", in the novel *White Church*, transfigures two worlds which are established based on different principles that reflect, in fact, two opposite existential models.

The Ecaterina the Great world is like a divergences system, in which the exuberant luxury with licentiousness and total misery coexists. Authoritarian ruler, cooling calculating, she frequently fall in to extremities because of the selfishness and the love of her image more than the love of the people she leads. Ecaterina the Little manages to mobilize her world to another direction. Being an emotive, credulous, sometimes naive person, but with a strong faith, and a firmness and virile ambition, she remains a promoter of the physical, moral and spiritual purity. As the intemperance, perversity and the sins of the first tend to emphasize with the innocence, correctness and the honor of the second, the confuse and doubtful direction that Queen world moves, emphasize the Ecaterina the Little trip to the blessed light of the White Church.

Keywords: opposite existential models, existential contradictory visions, instinctual femininity, feminine character, masculine force, *homo religious*, spiritual strength.

Rezumat. Scriitorul Ion Druţă, prin personajele feminine Ecaterina cea Mare și Ecaterina „cea Mică", în romanul *Biserica Albă*, transfigurează două lumi orânduite după principii diferite, reflectând, în fond, asupra două modele existenţiale opuse.

Lumea Ecaterinei cea Mare este ca un sistem al divergenţelor, în care coexistă luxul debordant cu desfrâul și mizeria totală. Stăpâna autoritară, rece, calculată, cade deseori în extreme, din cauza egoismului, iubirii mai mult a propriei imagini, decât a poporului pe care îl conduce. Ecaterina cea Mică reușește să mobilizeze lumea sa spre o direcţie inversă. Emotivă, credulă, uneori naivă, dar cu o credinţă puternică, o fermitate și ambiţie virilă, ea rămâne promotor al curăţeniei fizice, morale, spirituale. Necumpătarea, perversitatea și păcatele celei dintâi vin să accentueze inocenţa, corectitudinea și onoarea celei de-a doua, la fel cum direcţia confuză și îndoielnică, în care se mișcă lumea împărătesei, evidenţiază războaterea Ecaterinei cea Mică la lumina binecuvântată a Bisericii Albe.

Cuvinte-cheie: modele existenţiale opuse, viziuni existenţiale contradictorii, feminitate instinctuală, caracter feminin, forţa masculină, *homo religiosus*, rezistenţă spirituală.

Acţiunea romanului *Biserica Albă* se desfășoară prin împletirea a două fire narative principale care transfigurează două lumi diferite, în centrul cărora se află câte un personaj feminin: Ecaterina cea Mare și Ecaterina „cea Mică". Fiinţarea acestor lumi este influenţată de puterea, ambiţia, autoritatea lor. În afară de numele ce-l poartă și natura complexă, aceste două Ecaterine nu au nimic în comun: valorile, aspiraţiile, viziunile și principiile existenţiale, la fel ca și modul de a orândui lumea în care trăiesc, de a se manifesta, de a gândi, de a reacţiona, sunt total diferite. Prin prisma celor două caractere feminine, lumea romanului reprezintă un întreg cuprins între doi poli, curenţii cărora mișcă existenţa în direcţii opuse.

Ecaterina cea Mare, fosta „împărăteasă tânără, ambiţioasă, cu o mare slăbiciune pentru tot ce e frumos și fin", ajunge în pragul bătrâneţei o adevărată narcisistă, îndrăgostită de imaginea ei. Conștientă de puterea pe care o exercită, ea direcţionează activităţile curţii în așa fel încât să-și asigure faima și bunul nume: „Zilele ei bune erau zilele în care izbutea să demonstreze, sie și dușmanilor, că s-a ţinut de cuvânt. Isteaţa nemţoaică ştia să întoarcă treburile în așa fel ca supușii să moară cu numele împărătesei lor pe buze" [4, p. 68]. Având toate pârghiile împărăţiei în mâini, devine o fiinţă avidă, nesătulă de noi cuceriri, explorări și victorii care ar atrage și mai multă afecţiune, respect și ascultare din partea supușilor. În pofida scopului ei aparent nobil (de a extinde graniţele împărăţiei, de a creștina popoarele păgâne) și a celui adevărat (de a-și crea o aură neștirbită în jurul numelui care va rămâne în istorie), politica ei se realizează fără a ţine cont de sărăcia și mizeria la care sunt aduși oamenii de rând în timpul interminabilelor războaie.

Pe cât de calculată în strategiile politice, pe atât de nesocotită și risipitoare este Ecaterina cea Mare la curte. Conducătorii oștirilor sale trăiesc într-un lux greu de imaginat pentru o ţară în care în afara curţii se moare pe capete de frig și foame. E și aici o capcană a împărătesei, care încearcă a schimba viziunile despre starea adevărată a lucrurilor, prin luxul de la palat: „Ecaterina din când în când orbea lumea cu bogăţia și fanteziile curţii sale, astupând, pentru un timp, gurile rele și în interiorul, și înafara ţării" [4, p. 70]. Ea își permite orice capriciu, le oferă asociaţilor și supușilor săi de prim rang o viaţă din belșug, la limita nebuniei și a desfrâului, încercând să înșele și să contrazică, prin nenumăratele viclenii, convingerile oamenilor săi. Nemulţumirile lor era prima ei preocupare. Or, ea nu acceptă nici atitudinea negativă a vasalilor care ar putea să-i știrbească imaginea șlefuită cu atâta meticulozitate, de atâta timp.

Ecaterina manifestă o recalcitranţă și o perseverenţă extraordinară. Nimeni nu-i poate împiedica realizarea planurilor, nici chiar subzistenţa poporului nu o interesează atunci când e vorba de întărirea propriei autorităţi: „Ţara fierbea dintr-un capăt în altul, dar împărăteasa rămânea fermă și nestrămutată. A avut, firește, de așteptat, dar nu s-a îndoit că va îngenunchea capitala. Cu coroană pe cap, nu e mare lucru să dovedești că, până la urmă, tot tu ai avut dreptate" [4, p. 71]. Îndărătnicia și viclenia sa o fac o suverană de temut pentru ţară, dar și de adorat pentru pătura de conducere care este scăldată în aur cu fiecare ocazie. În poziţii de vârf, femeia narcisistă nu are cum să se lase pradă extremităţilor.

În ciuda vârstei înaintate, Ecaterina cea Mare nu-și pierde deloc feminitatea instinctuală. Necesităţile sale interioare nu se limitează doar la satisfacerea și întreţinerea iubirii sale narcisiste. Împărăteasa are o slăbiciune de-a dreptul adolescentină în faţa bărbaţilor dotaţi de natură cu aspect fizic armonios: „Ca să vezi! Era o priveliște nepământească. În anumite clipe, proiectat pe fundalul coloanei de marmură, căpitanul părea o icoană de înger adusă de pe undeva de la Florenţa. «Ah!» și-a zis în sinea sa neobosita colecţionară, pentru că nici acum, la cei șaizeci de ani, ispita celor dulci păcătuiri nu-i dădea pace" [4, p. 73].

Deprinsă de a avea tot ce-și dorește, inclusiv amanţi după alegere, Ecaterina nu este nici la bătrâneţe insensibilă faţă de galanteria masculină. Frumuseţea demonică a căpitanului Zubov o copleșește pe suverană, o face să-și piardă liniștea și să urmărească sistematic planul de atragere a acestuia în încăperile sale intime. Tulburările pe care i le provoacă simţirile de femelă au grave repercusiuni asupra ţării, fiindcă, având un preferat, ea îi oferă în schimbul atenţiei și fidelităţii lui, șansa de a ocupa cele mai importante funcţii în conducerea ţării, neglijând părerile celor care merită să fie ascultaţi. În drumul spre satisfacerea instinctelor feminine, împărăteasa dă curs unor nedreptăţi care îi vor știrbi reputaţia în faţa lumii în mod irevocabil.

Împărăteasa este atât de încrezută în sine, încât și rivalitatea/ concurenţa feminină este pentru ea un motiv de distracţie. Când i se aduce la cunoștinţă că unul din favoriţii ei are o altă amantă, ea se dă în spectacol, arătându-se indiferentă și amuzată de caz, dar nu uită a-i pedepsi fostului iubit, într-un mod foarte bonom, tacticos, inocent chiar, greșeala.

Fiind conștientă de superioritatea sa, nu încetează s-o alimenteze și s-o accentueze: „S-a așezat dar pe marginea canapelei. Stătea zveltă, isteaţă, tânără, cu capul sus. Firește, nu e deloc ușor, la șaizeci de ani, să te ţii parcă ai fi avut șaisprezece, dar ochii de capră sălbatică o urmăreau ţintă și era datoria Măriei sale să domine nu numai prin voinţă, ci și prin eleganţă." [4, p. 85]. Ea procedează cu totul invers decât ar fi așteptat lumea: în loc să fie scoasă din fire de faptul că favoritul ei a ales în locul graţiilor împărătești, o femeie simplă, ea declară foarte entuziasmată căsătoria lui cu aceasta. Desigur, alegerea l-a costat scump – înlăturarea de la curte.

Jocurile și capcanele, intrigile și bârfelile constituie latura întunecoasă a efectelor hegemoniei feminine. Deseori se distrează pe seama femeilor de la curte, făcând baluri de la care lipsesc bărbaţii. La fel și rivalitatea dintre bărbaţii care îi câștigă încrederea și simpatia, o savurează cu plăcere. Altercaţiile directe dintre favoriţii ei le tratează cu o aparentă indiferenţă, dar cu un interes sadic: „Măria sa părea că habar n-are de cele ce se petrec în jur. Și-a mâncat cuminte mărul, a aruncat codiţa cu cele câteva semincioare într-o vază de cristal, pusă la îndemână anume pentru asta. Și-a luat tabachera de aur. A îndreptat o priză de tutun spre nara dreaptă, încă una pe cea stângă..." [4, p. 256]. În momentul când Zubov și Potiomkin au scos armele pe punctul să se omoare, ea reacţionează neutru, cu un calm de păpușar experimentat: „Și acum, rosti sec, lăsându-și tabachera pe masă, după ce-am tot trăncănit câte-n lună și-n stele, hai că e vremea de mers la culcare. Noapte bună, cneazule." Această luciditate și stăpânire de sine a eroinei îi conferă o strălucire demonică, monstruoasă.

O altă situaţie care caracterizează foarte exact spiritul dominaţiei împărătesei este jocul de cărţi, organizat regulat în serile de relaxare ale suveranei. Entuziasmată de sentimentul biruinţei, ea și-l reîmprospătează în fiecare seară prin câștigul tacticos la masa de cărţi: „...cu craii și damele în mână, rămânea tot atât de calculată, echilibrată, concentrată. Nu căuta să câștige cu

orice preţ, dar scotea tot ce se putea scoate cu cărţile pe care le avea. (...) Ecaterina nu punea însă în joc mai mult de o rublă și se considerau ca lipsite de tact toate aluziile la zgârcenia Măriei sale. «Simţul măsurii, iată aurul adevărat!» – îi tot plăcea împărătesei să repete, dar supușii păreau a fi de o cu totul altă părere." [4, p.120]. Jocul de cărţi nu este decât un exerciţiu de întărire a imunităţii în faţa pierderilor, de calcul în apărarea intereselor și de consolidare a sentimentului siguranţei câștigului. Aceleași calităţi le pune la baza strategiilor sale de guvernare.

Dăruindu-se plăcerilor tinerești, rămâne implicată în viaţa ţării. Una din capacităţile cele mai interesante ale Ecaterinei este cea de a armoniza viaţa intimă cu obligaţiunile de funcţie. Când reușește să potolească femela din ea, devine mai lucidă și mai calculată. Astfel, deși comportamentul ei erotic rămâne neînţeles de către supuși, cu cât mai împlinită este pe plan personal, cu atât mai bine îi reușesc treburile ţării: „Și erau, vai, treburile acelei împărăţii atât de multe, și erau ele atât de urgente, atât de încurcate... Așa încoronată cum era, Ecaterina, spre marele său noroc, moștenise mintea sănătoasă a unei femei din popor, iar femeile simple, când sunt împresurate de griji pe care nu le pot descurca așa, din treacăt, se apucă, de obicei, de lucru. (...) la un moment dat își dau seama că, tot făcându-le pe cele mici, iată că și o parte din grijile mari prind a se limpezi." [4, p. 76]. Ca și Ecaterina „cea Mică", împărăteasa muncește mult pentru a da curs rânduielilor lumii în care trăiește. Anume prin insistenţa și hărnicia lor, Ecaterinele câștigă accesul la pista de dirijare, se înalţă deasupra comunităţii din care fac parte.

La baza ordinii lumii Ecaterinei celei Mari stă tendinţa ei de a fi originală, promptă, de a înșela așteptările tuturor, de a lua decizii care să stârnească uluire, admiraţie, frică și respect: „Adevărurile simple și oamenii cinstiţi o scoteau întotdeauna din fire. Împărăteasa Rusiei era adânc convinsă că farmecul suprem al vieţii este de a spune una și de a face alta. Mai mult decât atât, uneori Ecaterina era înclinată a crede că tocmai această duplicitate menţine ordinea peste tot." [4, p. 84]. Imprevizibilitatea ei îi accentuează puterea în faţa maselor cărora le creează o anumită tensiune, încordare permanentă în faţa unor decizii, fapte necunoscute și imposibil de intuit, or tot ce e previzibil nu mai are niciun haz. Iar frica este una dintre cele mai eficiente unelte de control.

Ecaterina cea Mare este stăpâna totală – asupra propriei vieţi, a vieţii supușilor, a vieţii ţării, stăpâna totală a lumii sale. De aceea, ea e obsedată de disciplină, de ordine și de punerea la punct a tuturor lucrurilor în mod instant: „Calculata nemţoaică își avea o ordine a zilei foarte bine chibzuită din timp. Avea ore pentru muncă, ore pentru plimbare, ore pentru noutăţi, inclusiv cele proaste. Dacă însă, pe parcursul zilei, noutăţile proaste dădeau buzna fără niciun program, Ecaterina prefera a da bătălia de la bun început." [4, p. 77]. Sub aspectul organizării și respectării unor rânduieli, Ecaterina dă dovadă de o stabilitate și de o intransigenţă virilă. De altfel, farmecul ei constă anume în îmbinarea în natura ei a particularităţilor feminine și masculine: „Părul ridicat moţ deasupra creștetului, zicea el, lungește oarecum faţa, accentuându-i trăsăturile bărbătești ale caracterului. (...) ...O fi având dreptate Segur acela, dar scăpa din vedere faptul că, pieptănând părul altfel, ar fi pierdut din statură. Din alternativa – feminitatea sau statura, femeia va alege feminitatea, împărăteasa e obligată să aleagă statura." [4, p. 82]. Ecaterinei îi place aspectul ei bărbătos și tinde să se manifeste cu vigoare virilă în toate deciziile sale. Ea este foarte agresivă, exasperată, rebelă atunci când lucrurile încep a-i ieși de sub control: „Așa, a retezat ea scurt, energic, apăsat, căci această exclamaţie îi servea drept piatră de hotar, după acest „așa", rostit cu violenţă, pas cu pas, clipă cu clipă, cuvintele îi deveneau tăioase, vocea i se îngreuia, umplându-se de forţa unui mare imperiu." [4, p. 84]. Slăbiciunea, disperarea, deznădejdea sunt camuflate cu mult talent. Ea administrează cu tact nu numai situaţiile de câștig, ci și cele de pierdere: „Știa a câștiga, știa a pierde. Mai ales, era interesată să piardă frumos. (...) În numai câteva zile. La intrarea în Petersburg a fost înălţat un strălucit arc de triumf, înfrumuseţat cu versuri dedicate marelui conducător de oștiri, versuri scrise de însăși pana Maiestăţii sale." [4, p. 224] Suverana știe să pună în valoare virtuţile eroilor săi, astfel încât să creeze impresia unei continue ascensiuni și prosperităţi a curţii, ţării, lumii sale.

La polul opus al lumii Ecaterinei celei Mari se află lumea Ecaterinei numită „cea Mică" – moldoveanca din Ocolina, femeia de la ţară: „cu urme de funingine pe obraji, cu basmaua fugită pe ceafă de-o mult prea mare hărnicie, avea femeia ceva comic în felul ei de a fi. Ceva ce te îndemna parcă să râzi și numai ochii căprui, deștepţi, plini de demnitate, nu permiteau în niciun fel să fie luaţi în derâdere. (...) Avea o voce joasă, plină de unduiri frumoase, ritmice, tulburătoare." [4, p. 54]. Ecaterina este poreclită „caraghioasa" pentru contradicţiile dintre trăsăturile sale de caracter. Chinuită și amărâtă de soarta mizerabilă a copiilor orfani pe care i-a luat sub protecţie, a satului, a lumii în care trăiește, Ecaterina rămâne totuși luminoasă. Ei îi revine datoria de a reîntoarce la viaţă o lume în care începuse a „bate toaca preoteasa", o lume pierdută de sine și de Dumnezeu.

Nicio problemă nu o înspăimântă pe „mica" oco-

lineancă: „Ecaterina stătea bătăușă, îndărătnică și tot frământa ceva în sinea ei, căci era dintre oamenii care nu admit situaţii fără ieșire." Își permite să mustre preotul pentru absenţa lui din viaţa satului, pentru lipsa de curaj și stabilitate:

„– Da știi mata, părinte, că împărăteasa Rusiei crede în același Dumnezeu în care credem și noi?

– Știu.

– Ei și cum iese asta: ei, creștini ortodocși, vin cu armata să ne ajutoreze, iar noi, tot creștini ortodocși, o luăm la sănătoasa spre pădure?!" [4, p. 54].

Lupta creștinătăţii contra păgânismului, cele două Ecaterine o înfăptuiesc pe două căi diferite: una exterminând neamurile păgâne de pe faţa pământului, încercând din răsputeri să le subjuge, iar cealaltă – consolidând și promovând fundamentele creștinismului.

Dincolo de perceptele politice și ideologice, se află esenţa ontologică a romanului: cele două eroine ilustrează mai multe ipostaze ale iubirii. Ecaterina cea Mare reflectă patimile provocate de iubirea carnală, erosul pământesc, adică iubirea de sine prin celălalt (amanţii, supușii săi). Iar afecţiunea, grija, atenţia și dăruirea Ecaterinei celei Mici este o altă ipostază a iubirii: dragostea divină, absolută, iubirea de Dumnezeu prin celălalt (copii, săteni, preotul Ioan). Orizonturile amorului terestru se ating, în roman, de hotarele amorului sacru pe care îl dăruiește credinţa eternă. Dragostea eternă o regăsim în pildele lui Iisus, care iubește oamenii necondiţionat, oricât de păcătoși ar fi aceștia.

Profunda trăire interioară este de fapt temelia vieţii creștinești, sentimentul divinizând, în fond, fiinţa umană. În Biblie, Noul Testament, Epistola întâia către Corinteni a Sfântului Apostol Pavel, capitolul 13, găsim cea mai frumoasă interpretare a semnificaţiei dragostei.

„1. Chiar dacă aș vorbi în limbile omenești și îngerești, și n-aș avea dragoste, sunt o aramă sunătoare sau un chimval zângănitor.

Și chiar dacă aș avea darul proorociei și aș cunoaște toate tainele și toată știinţa; chiar dacă aș avea toată credinţa așa încât să mut și munţii, și n-aș avea dragoste nu sunt nimic.

Și chiar dacă mi-aș împărţi toată averea mea pentru hrana săracilor, chiar dacă mi-aș da trupul să fie ars, și n-aș avea dragoste, nu-mi folosește la nimic. Dragostea este îndelung răbdătoare, este plină de bunătate: dragostea nu pizmuiește; dragostea nu se laudă, nu se umflă de mândrie; nu se poartă necuviincios, nu caută folosul său, nu se mânie, nu se gândește la rău, nu se bucură de nelegiuire, ci se bucură de adevăr, acoperă totul, crede totul, nădăjduiește totul, suferă totul" [1, p. 1123].

Ecaterina cea Mică reprezintă un exemplu al dragostei de Dumnezeu, conform canonului creștinesc: „Iubește pe Domnul, Dumnezeul tău, cu toată inima ta, cu tot sufletul și cu toată gândirea ta. Aceasta este cea dintâi și cea mai importantă poruncă. Iar a doua este asemenea ei: Iubește pe aproapele tău ca pe tine însuţi" [Matei, 22, 37-40]. Optimistă și credincioasă, Ecaterina crede în importanţa neamului ei pe pământ, pe care îl iubește și consideră că aspectele pozitive sunt cele care contează: „Cum adică, o mână de oameni pe-un vârf pustiu de deal?! Mai întâi că nu suntem o mână, suntem un sat! Apoi că satul nici vorbă să fie pe-un vârf pustiu de deal, cum zici mata, pe-un vârf de stâncă ce se înalţă măreaţă ca o cetate." [4, p. 60]. Apărând demnitatea satului din care face parte, ea apără propria identitate, propria existenţă aflată în pericolul dispariţiei. Ea știe că dispariţia credinţei va genera până la urmă pieirea neamului său.

Fire miloasă, își pune pe umeri greul creșterii a șase copii orfani: „Harnică și plină de îndemânare, colo aprinde focul în vatră, pe cela îl spală, pe ista îl piaptănă... (...) Mamă ca toate mamele, Ecaterina se îngrijea ca să aibă copiii ei cu ce se îmbrăca, să aibă o bucăţică, dar mai căuta să-i și împărtășească, măcar din când în când, din cele mari frumuseţi ale lumii. Oricât de ostenită, oricât de grăbită ar fi fost, o dată pe săptămână urca dealul împreună cu ai săi. Stăteau așa, cu toţii, lângă cele prăjini de pe marginea prăpastiei, stăteau pentru a se mira, pentru a se înfiora de marile și sfintele frumuseţi ale lumii." [4, p. 65]. Ea are grijă nu numai de corpul copiilor, ci mai ales de sufletul lor. Adopţia, spiritul și grija maternă manifestată faţă de copiii străini ar fi trebuit să servească drept model pentru săteni sau, cel puţin, să le provoace sentimentul compasiunii. Însă în satul în care biserica devine o dărâmătură goală, goale sunt și sufletele oamenilor. Ea este mereu luată în derâdere, batjocorită, nu ajutată, ci împiedicată în a-și realiza ideile.

Fără a se implica în desfășurarea orânduielii împărătesei în război, Ecaterina nu renunţă la orânduiala propriei lumi, pe care o respectă ritualic, indiferent de situaţii și dificultăţi. Dar orânduiala Ecaterinei Mici nu este una dictată de propriile ambiţii și fantezii mărețe, ci mai curând este o orânduială strămoșească, aflată în pericolul uitării, pierdută în secolul războaielor, mizeriei și al viciilor omenești. În timp de război sătenii au fugit cu tot cu preot în pădure, iar ea a rămas să continue rânduiala slujbei bisericești și a vieţii rurale cu o nestrămutată credinţă: „O vreme se auzea numai ceara sfârâind ușurel, apoi a amuţit lumânarea și, din tăcerea lăcașului, Ecaterina a cules primul vers. Încetul cu încetul, în jurul glasului femeii, au început a se aduna, împletindu-se în fel și chip, cele șase glăscioare: *Sfinte*

Dumnezeule,/ Sfinte tare.../ Sfinte fără de moarte/ Miluiește-ne pe noi... Între timp, jos, în vale, divizia a treia lupta cu apele Nistrului." [4, p. 67]. Această nemaipomenită ambiţie a neînfricoșatei Ecaterine în continuarea ritualurilor creştineşti reprezintă o modalitate de iniţiere a celor șase copii – noi vlăstare ale neamului – în cunoașterea, respectarea și apărarea celor sfinte, în tainele și esenţa credinţei.

Ea depune eforturi uriașe pentru a salva cele șase suflete de copil pe care i le-a lăsat Dumnezeu în grijă, reușita acestui act de altruism și bunătate reprezentând împlinirea sa dublă – ca luptătoare pentru continuitatea neamului, ca creştin, ca mamă și ca om: „Pentru sufletul ei curat și naiv, Ocolina era tot ce avea ea pe lume mai scump și mai drag. Dacă într-o bună zi i s-ar fi spus: te mutăm în alt sat, s-ar fi aruncat în apele Nistrului. De dragul acestui sătuc, cu o bisericuţă pe muchia stâncii, făcea cu copiii de strajă, vară de vară. În cele nesfârșite nopţi de singurătate, când sătenii, picurând, sălbătăceau prin păduri, ea, cu șase copii în jurul ei, se simţea oştean din oastea lui Ștefan cel Mare, chemată să apere vatra satului, osemintele străbunilor, credinţa și ogorul" [4, p. 175]. Ea este la fel de statornică în orânduiala religioasă, în procesul creşterii și educării celor șase copii, dar și în „ceremonialul" muncii pământului. Autorul include două situaţii reprezentative în care eroina respectă cu minuţiozitate tradiţia strămoșească: culesul la vii, producerea vinului și coptul pâinii, privite nu atât ca necesităţi gastronomice, ci mai cu seamă pentru nevoile sufletului – „pentru a săvârși sfânta împărtășanie". Viaţa cotidiană și cea spirituală este într-o strânsă interdependenţă, așa cum este trupul și sufletul – acesta e principiul care stă la baza tuturor orânduielilor strămoșești, pe care ea le susţine cu perseverenţă.

Ecaterina păstrează o iconiţă pe care i-a lăsat-o preotul Găină, câteva file dintr-o carte de rugăciuni (chiar dacă nu poate citi, ea le știe pe de rost), puţină ceară pentru o lumânare, taina sfântă a rugăciunilor, a „celei sfinte sărbători numite coptul pâinii", a vinăritului, în vremuri de restriște Ecaterina ia totul în mâini: „Amu, ia uitaţi-vă ›neavoastre cât de mintioasă, ia ascultaţi ce frumos vorbeşte. Ţi le înșiră de parcă ar citi din carte! Și are suflet de bărbat, să nu credeţi! Ce, adică, e uşor a sta de una singură, cu șase copii pe malul Nistrului, păzindu-ţi satul? Unde mai pui că e poate singura în Ocolina care ţine pravile străbunilor... o ţine cu străşnicie..." [4, p. 178].

Când vede că se dărâmă biserica, cheamă lumea la clacă, învingând frica de cel mai ciudat om din sat. Crede până în ultima secundă că vor veni toţi, oamenii însă râd de fantasmagoriile ei, de ambiţia ei – în viziunea lor – deșartă: „Oftează muncind de una singură, și cu toată hărnicia, începe să-i scapete fruntea jos, tot mai jos, să nu o vadă copiii amărâtă, să nu o vadă plângând. (...) Gânduri grele, gânduri negre despre sine și despre semenii săi o săpau..." [4, p. 186]. În cele din urmă, pornește la drum de câteva săptămâni, până ajunge la arhimandritul Neamţului cu necazul care o distruge – lumea sa aflată în destrămare: „Și nu mai suntem un sat întreg, ci numai o adunătură de oameni. Fiecare cu ale sale. (...) Uneori începe să mi se pară că gata, nici Sfânta Scriptură, nici suferinţele Domnului, nici binecuvântarea Celui de sus – nimic nu ne va mai uni. Ne vom trece cum se trece iarba, an de an și vară de vară, fără să ne fi dat seama că am trăit și noi cândva pe lume." [4, p. 279]. Arhimandritul înţelege voinţa, puterea femeii, dar și esenţa ei, ajutorul pe care i-l dă este poslușnicul Ioan. Demn de remarcat aici este gestul arhimandritului care văzând picioarele rănite, inflamate, asprite de drum și chinuri, se apleacă și i le spală el însuși. Intertextul biblic vine să sublinieze nu numai evlavia acestuia, ci și meritele Ecaterinei – propovăduitoare a celor sfinte.

Raportul Ecaterinei cu bărbatul este de natură spirituală – bărbatul intră în viaţa ei ca o putere trimisă de la Dumnezeu ce vine s-o ajute la realizarea menirii ei pe pământ. Inocenţa relaţiei femeii cu bărbatul este condiţionată de viziunile ei asupra naturii și rolului forţei masculine în lume. Ea îl primește ca pe aproapele și ca pe egalul ei, care vine să-i ia o parte din greutăţi de pe umeri, să-i echilibreze lumea și viaţa. De aceea, îl tratează cu multă dragoste, milă, înţelegere și compasiune: „Și Doamne sfinte, cât îi era de dragă, cât îi era de scumpă umbra de pe luntre, când venea fuguţa serile spre dânsa... venea ca o soţie iubitoare, ca o gospodină harnică, venea ca o femeie vinovată. O durea inima că l-a luat de la mănăstire tinerel, voinicel, plin de duh, pentru a-l topi în necazuri." [4, p. 341]. Cu susţinerea lui, ea reușește, prin munca la temelia bisericii, să unească comunitatea într-un singur corp, într-o singură forţă fizică și spirituală care lucrează pentru un scop comun: „Mai stau la sfat, cum le place ţăranilor să denumească această ședere în comun. Și – de colo o glumă, de colo un zâmbet, de dincolo o vorbă cu duh, satul, încetul cu încetul, se înfiripă, revine în albia sa, de parcă împreună cu trunchiurile celea de stejar ar fi scos din apele Nistrului tainicul rost al vieţii lor." [idem] Ei ridică biserica, fac casă lângă ea, se mută, fac gospodărie și, primind darul preoţiei, Ioan și Ecaterina își unesc destinele pentru totdeauna, conferind lumii lor o armonie spirituală prin dragoste și prin propovăduirea credinţei și valorilor neamului.

Femeia reprezintă impulsul primordial în cuplu. Ioan construieşte o minunată biserică de stejar, iar Ecaterina insistă ca aceasta să fie tencuită și dată cu

var, ceea ce contravine viziunii bărbatului. Ioan consideră absurdă perspectiva femeii: „Sunt bărbaţi care trec uşor peste îndărătnicia femeilor, dar părintele Ioan, din păcate, nu era din neamul lor. Roşcovanii, îndeobşte, suportă cu greu să fie înfruntaţi, dar, preoţindu-se, se văd nevoiţi să-şi schimbe feleşagul. Tunând şi fulgerând în sinea lui, părintele Ioan căuta cuvinte blânde, dar care ar fi spus ceea ce voia el să spună." [4, p. 346]. Conceptul de frumos al bărbatului şi cel al femeii sunt total diferite:

„– Dar cum poate fi albă o biserică făcută din stejar? N-ai văzut tu pe la munte biserici făcute din bârne?

– Am văzut.

– Şi nu erau frumoase?

– Păcat de zis. Dar, părinte dragă, ţi-o spun ca la spovedanie: ori de câte ori mă apropiam de dânsele şi-mi făceam cruce, îmi venea pe loc să iau lopăţica, să le cârpesc, să le ung şi să le dau cu var.

– Da pentru ce, o asemenea frumuseţe s-o ungi, s-o mai dai şi cu var?

– Apoi, ca să fie şi mai frumoasă." [idem]

Stejarul este simbolul durabilităţii, trainiciei. Pentru un bărbat aceste calităţi sunt echivalente cu ideea de frumos, pe când femeia este sensibilă la nuanţele cromatice şi pentru ea, conceptul de frumos se asociază cu ce este alb, curat şi divin. Pe de altă parte, insistenţa femeii asupra faptului ca biserica să fie albă e un detaliu de o mare încărcătură simbolică: „Ţărancă din câmpie, ea, ca toată lumea din care a răsărit, nu concepea o casă care să nu fie albă". Autorul radiografiază, în acest mod, sufletul femeii, iar odată cu ea – a întregului popor: „În case de lut, tencuite şi date cu var şi-au trăit traiul buneii, străbuneii, acum iată vieţuiesc şi ei cu părintele într-o asemenea căsuţă. Cu cât casa e mai albă, cu atât e mai cinstită, mai vrednică – aşa a fost de când lumea, aşa e şi amu. La case albe se gândea tatăl ei, scobind piatră şi arzând var, casele albe au fost visul Ecaterinei, şi pentru ce oare, la mijlocul unui sat cu case albe s-ar ridica o biserică cenuşie?" [idem].

Astfel, culoarea albă în roman capătă accente metaforice care „reliefează aici visul dintotdeauna al neamului nostru de a se arăta lumii, pe vreme bună sau rea – în toată curăţenia, nobleţea, demnitatea şi frumuseţea sa creştinească." [3, p. 219]. Ecaterina este o perfecţionistă care creează o totală armonie între fizic/material şi spiritual. Unitatea satului cu biserica se va realiza şi la nivel cromatic.

Omul în viziunea lui Druţă, acel *homo religiosus*, după cum afirmă criticul literar Anton Cosma, este reprezentat nu numai de caractere masculine, dar mai ales (şi mai profund) de caracterele feminine, esenţa căruia se manifestă în „… substratul sufletesc, interioritatea cea mai ascunsă, numai rareori şi insuficient luminată de raza conştiinţei lucide. Omul conceput de Ion Druţă e (...) o fiinţă profundă, capabilă să comunice cu lumea sa la un nivel de intensitate şi complexitate deosebite. Dacă am vrea să-l caracterizăm printr-o formulă lapidară, ar trebui, poate, să spunem despre el, în primul rând, că este un *homo religiosus*. (...) Evlavia în faţa pământului pe care trăiesc şi în faţa lumii cu făpturile ei caracterizează personajele lui Ion Druţă".

Strădania, cu care eroina pledează pentru culoarea albă a bisericii, este una din trăsăturile caracteristice basarabenilor care i-au ajutat să supravieţuiască la vremuri de răscruce. Ecaterina cea Mică este cea care-şi realizează scopul său în pofida piedicilor. Virtuţile prin care se afirmă, exprimate prin voinţă, curăţenie morală, rezistenţă îi conferă Ecaterinei rolul de prototip al poporului nostru. Prin existenţa ei, Ion Druţă reconstituie într-o manieră artistică şi atmosfera în Moldova pe vremurile marilor încercări, oferindu-ne posibilitatea de a pătrunde în esenţa evenimentelor istorice.

Împletirea celor două planuri (al lumii Ecaterinei celei Mari şi al lumii Ecaterinei celei Mici) este echivalentă cu încercarea de a identifica câteva puncte de tangenţă între două momente istorice diferite, desfăşurate în două spaţii culturale absolut diferite. Scopul autorului este evident. Criticul ucrainean I. Dedkov, în prefaţa ediţiei din 1988 a romanului *Biserica Albă*, afirma că firul narativ legat de Ecaterina cea Mică ar fi mai important decât secvenţele referitoare la culmile societăţii de la Petersburg în frunte cu Ecaterina cea Mare, susţinând că „Adevărata poezie este aceea cu Ecaterina cea Mică, cu salvarea copilaşilor ei, cu poporul care suferă, cu bucuriile şi bocetele ei, care constituie Biserica Albă a credinţei şi unicităţii" [6, p.4]. Aidoma muceniţelor care au cutezat cu toată îndărătnicia lor şi au izbutit să le învingă pe toate, Ecaterina cea Mică, prin dragoste, depăşeşte sărăcia, foamea şi fărădelegile, perpetuând toate cele necesare unui popor: dragoste, credinţă, datini etc. În contextul literaturii noastre postbelice, romanul lui Druţă „este în total o expresie a rezistenţei spirituale şi morale în faţa a tot ce subminează naţionalul, umanul, sacrul" (Mihai Cimpoi).

Toate aceste valori servesc ca instrument prin care naratorul „a reuşit să revoluţioneze literatura, întreg fenomenul cultural al timpului, prin mesajul său umanist şi creştin, dar şi prin modelu-i narativ de mare autenticitate, printr-un lirism şi psihologism profund naţional" [5, p. 5]. Totuşi, sub aspect estetic, cele două planuri narative, cele două lumi atât de străine una pentru cealaltă, în roman formează o unitate structurală în care părţile se pun în lumină reciproc.

În concluzie, între cele două Ecaterine se află hotarul a două lumi contradictorii orânduite după principii diferite, reflectând, în fond, două modele

existenţiale opuse. Ecaterina cea Mare, stăpâna autoritară, rece, calculată, cade deseori în extreme din cauza egoismului, iubirii mai mult a propriei imagini decât a poporului pe care îl conduce. De aceea lumea sa este un sistem al divergenţelor în care coexistă luxul debordant cu desfrâul și mizeria totală. Ecaterina cea Mică – emotivă, credulă, naivă chiar, dar cu o credinţă puternică, o fermitate și ambiţie virilă, reușește să mobilizeze lumea sa spre o direcţie inversă – a curăţeniei fizice, morale, spirituale. Necumpătarea, perversitatea și păcatele celei dintâi vin să accentueze inocenţa, corectitudinea și cinstea celei de-a doua, la fel cum direcţia confuză și îndoielnică în care se mișcă lumea împărătesei evidenţiază răzbaterea Ocolinei la lumina binecuvântată a Bisericii Albe.

BIBLIOGRAFIE

1. Biblia. Întâia epistolă a lui Pavel către Corinteni. Chișinău, 1994.
2. Cosma A. Omul și personajul lui Ion Druţă. În: Fenomenul artistic Ion Druţă. Chișinău, 2008.
3. Dolgan M. Sursele lirismului druţian: stilistica discursului. Fenomenul artistic Ion Druţă. Chișinău: Tipografia Centrală, 2008.
4. Druţă, Ion. Scrieri. Chișinău: Hyperion, 1990, vol. 3.
5. Duca Gh. Academicianul Ion Druţă – scriitorul care ne reprezintă neamul. În: Fenomenul artistic Ion Druţă. Chișinău, 2008.
6. Дедков И. Время нашей доброты. Романы Иона Друцэ. În: prefaţă la romanul lui Друцэ И. Белая церковь. Москва, Советский писатель, 1988.

Mihail Grecu. *Masa pomenirii*. 1976, pânză, tehnică mixtă. 120 × 190 cm

ANTON PANN – MUZICIANUL ÎNTRE „CÂNTECELE DE LUME" ŞI CÂNTAREA DE STRANĂ

Doctor habilitat în studiul artelor **Victor GHILAŞ**
Doctor în studiul artelor **Violina GALAICU**
Institutul Patrimoniului Cultural al AŞM

ANTON PANN – THE MUSICIAN BETWEEN THE „ SONGS OF THE WORLD" AND CHURCH SINGING

Summary. Multi-endowed exceptional personality (composer, psalm performer, historian, theorist, translator, teacher of church music, folklorist, man of letters, printer, minister of ecclesiastical and secular culture alike), Anton Pann has created worthy works, whose components inter-complete and inter-relate.

The article proposes an overview of the complex artistic personality of the musician who through his perseverant activity was at the service of folk music, promoting it through editing and artistic recovery, including through his own interpretative variant.

In the matter of psalm music, the inheritance of the precursor includes songs or collections of songs and theoretical elaborations. The activity of Anton Pann, the psalm performer, had a lasting impact on the course of later Romanian religious music. The principles of his art were overtaken and used with efficiency by his disciples. The songs interpreted or composed by him infiltrated and germinated in the collections of successors. The works bearing his signature have penetrated and endure in the musical warp of liturgical practice.

***Keywords*:** Anton Pann, folk music, songs from the world, collections of psalm songs, translation of pew chants.

Anton PANN
(1796 – 1854)

Rezumat. Personalitate de excepţie multiplu înzestrată (compozitor, psalt, istoriograf, teoretician, traducător, dascăl de psaltichie, folclorist, literat, tipograf, slujitor al culturii ecleziastice şi laice deopotrivă), Anton Pann a lăsat o operă pe măsură, ale cărei componente se intercompletează şi se intercondiţionează.

Articolul propune o viziune de ansamblu asupra personalităţii artistice complexe a muzicianului care, prin perseverenta sa activitate, s-a pus în slujba melosului popular, promovându-l prin editare şi valorificare artistică, inclusiv în variantă interpretativă proprie.

Pe palierul muzicii psaltice moştenirea precursorului include cântări sau culegeri de cântări şi elaborări teoretice. Activitatea lui Anton Pann-psaltul a avut un impact de durată asupra cursului muzicii religioase româneşti de mai târziu. Principiile artei sale au fost preluate şi folosite cu randament de discipoli, cântările tălmăcite sau compuse de el s-au infiltrat şi au germinat în colecţiile succesorilor, operele care îi poartă semnătura au pătruns şi dăinuie în urzeala muzicală a practicii liturgice.

Cuvinte-cheie: Anton Pann, melos popular, cântece de lume, culegeri de cântări psaltice, „românirea" cântării de strană.

Prezentul articol se apleacă asupra moştenirii muzicale a lui Anton Pann, gestul fiind motivat inclusiv de faptul că în 2016 se împlinesc 220 de ani de la naşterea sa[1].

Personalitate de excepţie multiplu înzestrată (compozitor, psalt, istoriograf, teoretician, traducător, dascăl de psaltichie, folclorist, literat, tipograf, slujitor al culturii ecleziastice şi laice deopotrivă), Anton Pann a lăsat o operă pe măsură, ale cărei componente se intercompletează şi se intercondiţionează. O moştenire culturală atât de stratificată mai păstrează, peste secole, ascunzişuri, mai oferă, la răstimpuri, surprize şi astfel se menţine în atenţia cercetătorilor de astăzi.

Incertitudinea planează asupra anului naşterii precursorului. G. Dem. Teodorescu, unul dintre pri-

[1] În cazul în care ne raportăm la anul 1796.

mii săi biografi, vorbește de 1794 [vezi: 5, p. 4, nota 3]. Alţi biografi, precum și însuși Anton Pann, în două Testamente se referă la anul 1797 [vezi: 5, p. 4, nota 3], în timp ce istoriografia românească actuală indică anul 1796 [vezi: 6, p. 95; 3, p. 389]. Semne de întrebare ridică şi originea etnică a lui Anton Pann, dar există supoziţii potrivit cărora tatăl său era român, iar mama grecoaică [vezi: 3, p. 389].

Datele cu privire la anii de formare a viitorului psalt sunt puţine [vezi: 3, p. 147-148, 382]. Se știe doar că în 1810 el se numără printre sopranii corului Catedralei chișinăuiene. În 1812, când se stabilește cu mamă-sa la București, Anton Pann poseda câteva limbi (româna, bulgara, greaca, turca și rusa), era iniţiat în muzica psaltică, precum și în muzica savantă occidentală. Dăruit cu capacităţi vocale remarcabile, cântă la strană în cele mai importante biserici bucureștene, făcându-și stagiul și la Școala de cântăreţi ai Mitropoliei condusă de Dionisie Fotino. Pentru a fi la curent cu inovaţiile aduse de reforma hrisantică urmează cursurile lui Petru Efesiul de la Sf. Nicolae-Șelari.

De îndată ce s-a simţit pe deplin înarmat, mai urmând și îndemnul mitropolitului Dionisie Lupu, Anton Pann purcede la tălmăcirea cântărilor bisericești în limba română. Această îndeletnicire va fi îmbinată cu activitatea didactică și interpretativă (este angajat, o vreme, la biserica din Șcheii Brașovului, la Școala de muzică a episcopiei Râmnicului, precum și la alte școli și seminarii). În scopul multiplicării cărţilor traduse, înfiinţează la București o tipografie din care scoate, rând pe rând, opere literare laice și tipărituri religioase. Cel mai notoriu discipol al lui Anton Pann este transilvăneanul George Ucenescu, care s-a impus, aidoma dascălului său, în dubla postură de psalt și folclorist. A. Pann se stinge din viaţă la 2 noiembrie 1854.

În aria muzicii întemeiată pe oralitate Anton Pann a fost o personalitate emblematică din prima jumătate a secolului al XIX-lea, având un rol esenţial în promovarea folclorului şi a cântecului popular românesc. Activităţile desfăşurate în acest domeniu, în special, la Bucureşti şi Braşov, au fost multiple, iar meritele sale au fost aprecite de personalităţi notorii ale culturii româneşti, între care sunt Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Ion Ghica, G. Dem. Teodorescu, Dimitrie A. Laurian, Ion L. Caragiale, Ion Pillat, Nicolae Iorga, Nicolae Cartojan, Lucian Blaga, Tudor Vianu, George Călinescu, Dumitru S. Panaitescu (*Perpessicius*), Vasile Voiculescu, Ovidiu Papadima, Teodor T. Burada, Gavriil Galinescu, George Breazul, Gheorghe Ciobanu, Octavian L. Cosma, Vasile Vasile ş. a. În cultura naţională până în prezent dăinuie opinia conform căreia Anton Pann este primul folclorist al românilor, interpret de muzică populară şi lăutărească, culegător, editor şi tipograf al creaţiei artistice plurale. Afirmaţia de „prim folclorist al românilor" este însă contestată de mai mulţi folclorişti literari (Ovidiu Bârlea, Ovidiu Papadima), care sunt rezervaţi în privinţa dată, aducând în sprijinul acestui punct de vedere argumentul că metoda sa de lucru cu creaţia orală nu avea un suport ştiinţifico-teoretic fundamentat, ci se baza, în exclusivitate, pe gustul publicului. În alte situaţii se afirmă că Pann „n-are noţiunea de folclor", „nu respectă autenticul ţărănesc", nu a cules conform principiilor, metodologiei specifice folcloristicii etc. În aceeaşi ordine de idei, muzicologii (Gheorghe Ciobanu, Octavian L. Cosma, Viorel Cosma) susţin, şi nu fără temei, că Pann a antologat folclorul, l-a adunat, transcriind cu destulă exactitate melodiile şi textele însoţitoare, pentru a le reda adevărata altitudine la care acestea circulau. Analizând colecţiile lui Anton Pann, observăm că unele poziţii exprimate de exegeţii domeniului sunt argumentate, fie şi parţial, altele – mai puţin justificate, fiind infirmate chiar de tipăriturile sale.

Cert este că, în conştiinţa posterităţii, Anton Pann rămâne a fi o personalitate marcantă a muzicii naţionale din prima jumătate a secolului al XIX-lea, cu o erudiţie de excepţie a acelui timp. „Om de spirit, observator subtil al mentalităţii oamenilor din popor, de obicei târgoveţi, locuitori al mahalalelor şi suburbiilor, un rapsod care avea o cultură folclorică enciclopedică, un moralist neiertător care vehicula înţelepciunea stratificată în maxime şi vorbe de duh pentru a oferi temeiuri de meditaţie şi învăţătură" [3, p. 120], A. Pann este şi astăzi un nume de referinţă în istoria culturii muzicale româneşti. Tenacitatea cu care a adunat creaţia populară a fost una exemplară, determinându-l pe Nicolae Iorga să-l numească „o albină folcloristică". Contribuţiile în domeniul folcloristicii se regăsesc într-o serie de lucrări ale lui Pann, sugestive prin titluri, care au fost introduse în circuitul cultural conform propriului moto: „De prin lume adunate şi iarăşi la lume date".

Debutul publicaţiilor de folclor muzical este dat de ediţia culegerii *Cântări de stea* (1822). A urmat publicarea lucrărilor, inclusiv ale celor de colportaj, *Versuri musiceşti*, *ce se cântă la naşterea Mântuitorului nostru Iisus Hristos şi în alte sărbători ale anului*, *compuse de Anton Pann, profesorul de muzică al şcolii din Bucureşti* (1830) cu editări antume (ed. a II-a, 1841; ed. a III-a, 1846; ed. a IV-a, 1848; ed. a V-a, 1852; ed. a VI-a, 1854), cât şi postume (ed. a XI-a, 1871 şi ed. a XII-a, 1876); *Poezii deosebite sau cânte-*

ce de lume, din care unele sunt culese de alţii, iar altele originale de Anton Pan; *Îndreptătorul, care cuprinde în sine numirile beţivilor şi toate faptele care curg din beţie* (1832); *Noul Erotocrit, compus pe versuri de Anton Pann* (1837); *Fabule şi istorioare în versuri* (ed. I., 1839; ed. a II-a, 1841, auzite şi versificate de Anton Pann); *O povestire arabică din Halima* (1839); *Poezii populare* (1846); *Proverburi sau Povestea vorbei* (1847); *Spitalul amorului sau Cântătorul dorului* (ed. I, broş. I-II, 1850; ed. a II-a. broş. I-VI, 1852); *O şezătoare la ţară sau călătoria lui Moş Albu* (partea I, 1851; partea a II-a, 1852); *Culegere de poveşti şi anegdote* (1854) [Cf. 7, p. 8-116.]

De un răsunător succes s-a bucurat și se bucură până în zilele noastre colecţia *Spitalul amorului sau Cântătorul dorului*, care, pe parcursul timpului, a cunoscut mai multe editări, ultima fiind de dată recentă (București, 2009). În adresarea sa către cititor, autorul-editor vine cu următoarea explicaţie justificativă pentru titlul ales al antologiei sale: „(...) am intitulat această ediţie *Spitalul amorului*, căci în coprinderea-i nu veţi vedea decât plângeri de inimi rănite, suspinuri de piepturi săgetate, tânguiri de dureri cumplite, oftări și tot felul de văitări din pricina amorului: întocmai ca într-un spital în care se află mulţime de ostași loviţi în bătaie și răniţi de tot felul de arme, care-și arată rănile și își spun durerile, cerând ajutorul doftorilor. Pentru că acest Amor, copil nebun, fiu al Venerei, (...) întinde arcul și, aruncând săgeţi în toate părţile, răzbește și pătrunde inimi de tot felul de vârste". Drept urmare, „unii rămân smintiţi pentru totdeauna, fără a-și putea găsi leacul, și din Spitalul Amorului ajung în Spitalul Nebunilor (la Balamuc). Alţii cad în melancolie și încet-încet se topesc și-și sfârșesc viaţa; alţii iar (...) prin cântece își ușurează durerile". Și ca un ultim sfat, Pann precizează că cei care se vor „plimba" prin acest Spital al Amorului vor „vedea o mulţime de nenorociţi tânguindu-se de dureri, pe cari, nedefaimându-i, să luaţi de pildă patimile lor și să vă păziţi a nu cădea într-însele" [8, p. 14-15]. Prin intermediul acestei colecţii, și nu numai, Anton Pann aduce o contribuţie importantă la conservarea și transmiterea către posteritate a sute de melodii de conţinut, stil și provenienţă diferită: creaţii populare, lăutărești, autorii cărora rămân anonimi, cântece urbane, de mahala, „sătene", neaoșe românești, balcanice, cu iz oriental, romanţe, melodii culte sau cvasiculte pe versuri de poeţi consacraţi (Ienăchiţă Văcărescu, Ioan Cantacuzino, Costache Conachi, Ion Heliade-Rădulescu, Dimitrie Bolintineanu, Grigore Alexandrescu, Vasile Cârlova, Cezar Boliac, Constantin A. Rosetti, Vasile Alecsandri, Georghe Sion ș. a.), antologându-le în funcţie de gusturile sau preferinţele „prenumeranţilor" și de cele ale consumatorilor. În colecţie figurează și melodia *Vai ce ceas, ce zi, ce jale!* de Dimitrie Cantemir, care a circulat pe versuri de influenţă anacreontică timp de circa 150 de ani în repertoriul lăutarilor bucureșteni.

Însumând 174 de melodii, *Spitalul amorului* include patru mari categorii de piese: melodii românești (cântece lirice de dragoste și de petrecere, epice de haiducie, hore), melodii cu afinităţi greco-orientale, melodii de influenţă europeană (romanţe, cântece satirice și de pahar, marșuri etc. în stilul muzicii populare) și cântece de stea. Deși cunoștea semiografia liniară europeană, A. Pann recurge la transcrierea melodiilor în notaţie psaltică, destul de răspândită în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cunoscută și apreciată în rândul melomanilor. O observaţie interesantă, în legătură cu aceasta, îi aparţine lui Octavian L. Cosma: „Stilul muzicii notate de A. Pann este înflorit, luxuriant, cu arabescuri și meandre ce conferă discursului melodic un flux de alură continuă. Este de mirare cum A. Pann, deși receptiv la noul stil datorat muzicii europene, menţine așa multe atribute melodice și modale aparţinând stilului muzicii românești afectat de curentul oriental" [3, p. 127].

Anton Pann este autorul piesei *Din sânul maicii mele*, inclusă în această colecţie [8, p. 134-135], melodie care a avut ulterior o istorie pe cât de interesantă, pe atât de glorioasă. În urma cercetărilor întreprinse, unii muzicologi și istorici literari au demonstrat că mult înainte de revoluţia pașoptistă, în Transilvania circula textul poeziei omonime a lui Grigore Alexandrescu. Ulterior, acest text a servit ca suport literar pentru muzicianul Anton Pann, care compune o melodie ce se regăsește în manuscrisele sale psaltice încă din anul 1838. Zece ani mai târziu, la insistenţa revoluţionarilor ardeleni, Gheorghe Ucenescu, discipol al lui Pann, îi cântă poetului Andrei Mureşanu mai multe melodii, acesta, în ultimă instanţă, urmând să o selecteze pe ceea potrivită, care ar putea deveni Imnul Revoluţiei. Optând pentru melodia *Din sânul maicii mele*, Andrei Mureșanu compune un nou text care, la votarea Constituţiei din 29 iulie 1848 la Râmnicu-Vâlcea, este interpretat de un grup coral sub conducerea lui Anton Pann, cântec devenit mai apoi *Deșteaptă-te, române!*, transformat după 1990 în actualul Imn de Stat al României.

Anton Pann nu este singurul autor care a publicat melodii populare. Au făcut-o și străinii care s-au aflat în trecere prin Ţările Române (spre ex., B. Romberg), și cei care s-au stabilit aici (spre ex., Fr. J. Sulzer,

Fr. Rouschitzchi, I. A. Wachmann, H. Ehrlich, C. Mikuli ş.a.), publicând un număr restrâns de melodii populare la modă în acea vreme, fără însă a fi însoţite de textul literar. Totuşi, spre deosebire de aceştia, Pann este cel care a publicat cele mai multe cântece, alăturându-le şi versurile, fapt ce sporeşte valoarea documentară a colecţiei sale *Spitalul amorului sau Cântătorul dorului*.

Acea parte a creaţiei lui Anton Pann de care se ocupă bizantiniştii se divide în două compartimente: **opera muzicală** (dăm şi lista lucrărilor publicate: *Axionul*, 1818?, *Chirie de dumunici în opt glasuri*..., 1826, *Irmos calofonicon*, 1827?, *Penticostar, compus… pentru cererea şi îndemnarea prea cuviosiii sale maichii Platonichi, stariţii mănăstirii Dintr-un lemn*, 1827, *Noul Doxastar, prefăcut în româneşte după metodul vechi al serdarului Dionisie Fotino*, tomul I, 1841, *Irmologhion sau Catavasier, care cuprinde în sine toate catavasiile sărbătorilor împărăteşti de peste an, troparele, condacele şi exapostilariile. Cuprinde şi podobiile tuturor glasurilor, binecuvântările şi slujba morţilor*..., 1846, *Heruvico-chinonicar, care cuprinde în sine heruvice şi chinonice pentru tot anul lângă care s-au adăugat şi Axioanele tuturor glasurilor şi ale praznicilor*, tomul I[2], 1846, *Paresimier, care cuprinde în sine cântările cele mai de trebuinţă ale postului mare*, 1847, *Privighier, care cuprinde în sine toată rânduiala privigherii sau a mânecării*..., 1848, *Tipic bisericesc, care cuprinde rânduiala duminicilor, a sărbătorilor stăpâneşti şi a sfinţilor aleşi de preste tot anul*..., 1851, *Noul Doxastar*, vol. II-III, 1853, *Epitaful sau slujba înmormântării*…, 1853, *Irmologhion – Catavasier*, 1854, *Noul Anastasimatar, tradus şi compus după sistema cea veche a serdarului Dionisie Fotino*..., 1854) şi **elaborările teoretice** (*Bazul teoretic şi practic al muzicii bisericeşti sau gramatica melodică*..., 1845, *Prescurtare din Bazul muzicii bisericeşti şi din Anastasimatar, care se cântă grabnic şi zăbavnic*, 1847, *Mică gramatică muzicală teoretică şi practică, care cuprinde în sine învăţătura tuturor semnelor şi scărilor muzicii bisericeşti*…, 1854) [apud: 3, p. 142].

Prima carte tipărită „întru a sa tipografie de muzică bisericească"[3] este *Bazul teoretic şi practic*..., ceea ce dovedeşte că Anton Pann, ca şi Macarie Ieromonahul, resimţea stringenţa punerii în circulaţie a unui îndreptar teoretic elaborat pe temeiul noului sistem. *Bazul*... este o lucrare amplă ce cuprinde prezentarea semiografiei hrisantice (a celei diastematice, ritmice şi cheironomice), specificarea genurilor muzicii psaltice (diatonic, cromatic şi enarmonic), analiza ehurilor cu scările respective, descrierea celor 18 ftorale (diatonice, cromatice şi enarmonice), a scărilor determinate de ftorale, inventarierea cadenţelor în cele trei idiomuri (papadic, stihiraric şi irmologic). Textul mai conţine observaţii utile „pentru completirea sau combinaţia semnelor şi ortografia lor" [apud: 5, p. 8], încheindu-se cu o metodică de predare a muzicii în seminarul Sf. Mitropolii [vezi: 5, p. 8].

Bazul teoretic... este scris sub forma unui dialog – modalitate nouă pentru gramaticile psaltice româneşti, dar obişnuită pentru gramaticile din manuscrisele greceşti.

S-a crezut un timp că modelul *Bazului teoretic*... este *Marele Teoreticon al Muzicii* de Hrisant, or, cercetările recente [vezi: 5, p. 8-9] au demonstrat că lucrarea corespunde mai degrabă *Bazului teoretic şi practic al muzicii bisericeşti* de Phōkeōs, apărut în 1842 la Constantinopol, abia acesta fiind inspirat din *Teoreticonul* părintelui reformei. Elementul nou pe care îl comportă *Bazul*... lui Anton Pann faţă de sursele de inspiraţie şi, concomitent, faţă de *Teoreticonul* lui Macarie, stă în subdivizarea tonului, şi anume: 4 subdiviziuni – tonul mare, 3 diviziuni – tonul mic, 2 subdiviziuni – tonul mai mic, toată scara diapazonului însumând, astfel, 20 de subdiviziuni. Rămâne de stabilit sorgintea conceptului lui Anton Pann [vezi despre aceasta: 5, p. 9] (Petre Brâncuşi consideră că ea trebuie căutată în muzica tradiţionala indiană [vezi: 1, p. 154]), cu atât mai mult cu cât teoreticienii români care i-au urmat s-au raliat în unanimitate acestui concept.

Bazul... lui Anton Pann nu este numai o gramatică, ci şi o scriere istoriografică, graţie Întroducerii, comparabile întrucâtva cu prefaţa *Irmologhionului* lui Macarie Ieromonahul. Ca istoriograf, autorul *Bazului*... face o retrospectivă a muzicii bizantine arătând rădăcinile antice ale ehurilor bizantine şi punând în valoare aportul celor mai de seamă promotori ai acestei arte. Dintre muzicienii români sunt citaţi: Dimitrie Cantemir, Mihalache Moldoveanu, Vasilache Cântăreţu, Ianuarie Protosinghelul, Macarie Ieromonahul, Nectarie Ierodiaconul. Este stranie invocarea lui Dimitrie Cantemir, care nu a avut contingenţe cu muzica psaltică, dar, daca ne adresăm *Teoreticonului* hrisantic, prototipul *Bazului*..., înţelegem de unde vine includerea acestui nume în lista slujitorilor muzicii bizantine. Un alt lucru curios, semnalat de cercetători [vezi: 5, p. 7], este faptul că Anton Pann nu se referă la creaţia psaltică autohtonă din secolele XV-XVIII, reprezentată de Eustatie Protopsaltul, Dometian Vlahu, Theodo-

[2] Titus Moisescu indică apariţia a două tomuri ale acestei lucrări, ambele datate cu 1847 [vezi: 5, p. 99].

[3] Formulă preluată, probabil, din una din prefeţele tipăriturilor lui Anton Pann, reprodusă după T. Moisescu [apud: 5, p. 98].

sie Zotica, Vlad Grămăticul, Filotei și mulţi alţii. Cum însă aceasta lipsește și din istoricul lui Macarie (cel din prefaţa *Irmologhionului*), putem presupune că realitatea muzicală de pe timpul lui Anton Pann și Macarie Ieromonahul se depărtase într-atât de vechiul filon psaltic, încât nu mai păstra nici amintirea lui.

Argumentaţia teoretică a *Bazului...* este reluată – într-o expunere comprimată și cu exemplificări din *Anastasimatar* – în *Prescurtare din Bazul muzicii bisericești...* și *Mică gramatică muzicală teoretică și practică*.

Limbajul tuturor lucrărilor teoretice semnate de Anton Pann excelează prin claritate și precizie, iar terminologia cu care operează este mai adecvată decât la Macarie Ieromonahul.

Ca și Macarie, Anton Pann a tradus, a adaptat și compus cântări. Ca și la Macarie, graniţele dintre cele trei forme de activitate muzicală sunt labile și permeabile. În tot ce a făcut Anton Pann a urmărit românirea cântării sacre bizantine, mișcându-se spre ţintă cu mai multă fermitate și eficienţă decât antecesorul său. Însuși termenul de „românire" îi aparţine, el semnificând, pe de o parte, înlocuirea limbii grecești cu limba română în muzica de strană, pe de alta – punerea de acord a liniei melodice psaltice cu textul românesc [vezi: 2, p. 380].

Strategia de traducător Anton Pann și-o construiește pe temeiul postulatului supremaţiei cuvântului. El nu numai că insistă asupra mlădierii melodiei după prozodia și topica limbii române (în prefaţa *Bazului...* sunt dezaprobaţi cei care „n-au făcut decât au rădicat silabele zicerilor streine și au așăzat silabele zicerilor românești"; „într-alt loc viind tonul melodiei și într-alt tonul zicerii", s-a ajuns să se denatureze „noima sau înţelesul zicerilor românești" [apud: 2, p. 320]), ci formulează imperativul potrivirii ethosului muzicii cu cel al cuvintelor: „Cât ar greși intraducătorul unei cărţi, de ar zice pământ în loc de: cer, mărire, tânguire, în loc de: smerenie și bucurie, atât greșește și traducătorul unei cântări de va întrebuinţa melodia unia în locul altia" [apud: 2, p. 320]. Gestica muzicală coboară din conţinutul textelor liturgice, de aceea interpretul, sau compozitorul, sau traducătorul trebuie să fie foarte atent la fluctuaţiile de expresie ale conductului melodic: „(…) iubitorul de muzică întâmpină tot felul de ţezuri, precum de umilinţă, de rugăciune, de plângere, de întristare, de bucurie și altele; într-însul învaţă cum să glăsuiască întrebătoarea (interogaţiunea), minunătoarea (exclamaţiunea) și ce săvârșiri se întrebuinţează la toată pontuaţia; va ști cum să păzească tonul la ligusa, la paraligusa și proparaligusa – ultima, penultima și antepenultima silabă; va cunoaște diapazonul și disdiapazonul al fiecăruia glas în înălţare peste înălţare și în pogorârea până sub pogorâre; va vedea ce fel se glăsuiesc zicerile cerești și cele cu cer suire, cum și zicerile pământești și câte cer josire și cu un cuvânt: va dobândi idee ca să știe rosti cu bună întocmire și zicerea cea mai măruntă, în fiecare opt glasuri" [apud: 3, p. 138-139].

Pentru a respecta accentul tonic, precum și semantica cuvintelor românești, Anton Pann intervine cu temeritate în originalul melodic grecesc, comprimă desfășurarea, înlătură arabescurile și peroraţiile. Deseori Anton Pann, după ce dăltuiește melodia grecească pentru a o adecva structurii textului românesc, o dezvoltă cu totul liber, așa cum face și Macarie în unele dintre *Axioanele praznicare*. Trăsăturile definitorii ale scrisului lui Anton Pann (ele se developează mai ales în capodoperele *Pre înţelepciunea...*, *De frumuseţea fecioriei tale*, *Slavă sa aibă*, *Limbile să salte*, *Domnul stătu crai în ţară*, *Ca pre un viteaz*) sunt „limpezimea, eleganţa și nobleţea discursului muzical" [3, p. 145], dexteritatea transformărilor tematice, fantezia melodică debordantă. Anton Pann a sporit ponderea stilului irmologic în cântarea de strană de la noi [vezi: 3, p. 145 și 2, p. 321-322], ceea ce a însemnat încă un pas în direcţia „românirii", dat fiind că acest stil corespunde mai mult sensibilităţii autohtone decât altele.

Muzicienii români de după Anton Pann s-au raportat activ la opera înaintașului; mult vehiculate, melodiile sale au suferit modificări, unele dintre ele, după părerea lui Octavian L. Cosma [vezi: 3, p. 145], discutabile. Iată, deci, o problemă actuală pentru bizantinistica românească: cercetarea itinerarului parcurs de cântările tălmăcite sau compuse de Anton Pann, scoaterea din circulaţie – argumentată în prealabil – a variantelor dubioase, reţinerea – iarăși argumentată – a variantelor viabile.

Cercetătorii [vezi: 3, p. 137-145; 2, p. 119-122; 5, p. 9-10] (cu excepţia lui I. D. Petrescu [vezi: 4, p. 179-180]) sunt, în general, de acord că Anton Pann a fost mai categoric în demersul de românire a cântării sacre decât predecesorii săi, mai puţin aservit modelului grecesc, mai sensibil la muzicalitatea limbii române și la dezideratele adevărului artistic. Cu toate acestea, nici înfăptuirile lui Anton Pann nu s-au putut sustrage acelor carenţe pe care cercetătorii le relevă în legătură cu moștenirea muzicală a lui Macarie Ieromonahul. Anton Pann, ca și Macarie, s-a raportat doar la cântarea constantinopolitană de după 1814 și nu a valorificat vechea muzică liturgică autohtonă, impregnată de secole de simţire românească. În calitate de creator al repertoriului naţional, de reformator, Anton Pann nu

a luat în calcul – și ar fi trebuit s-o facă – cântarea psaltică de la sate, apropiată de matricea folclorică şi purtătoare a unui autentic ethos românesc. Piatra unghiulară a acţiunii de românire este și la Anton Pann textul cântării psaltice și nu fondul muzical, care se modifică doar în măsura în care este adaptat specificului rostirii românești. Oricât de temerară, proaspătă, plină de har apare opera sa, ea rămâne marcată de prejudecăţile momentului istoric în care s-a zămislit și limitată de orizontul respectiv.

Mai e de semnalat, în final, că Anton Pann este „ultimul mare psalt în adevăratul înţeles al cuvântului, înainte de introducerea notaţiei apusene" [3, p. 147], iar corpusul de melodii antologate de el în colecţii rămâne pentru cercetători şi până în prezent o sursă importantă de documentare asupra fondului muzical românesc vechi. Demersul înaintaşului a deschis drumul culegerii, editării și valorificării cântării de strană și a folclorului în cultura naţională.

BIBLIOGRAFIE

1. Brâncuşi P. Muzica românească şi marile ei primeniri. Vol. II. Bucureşti: Editura Muzicală, 1980.
2. Ciobanu Gh. Studii de etnomuzicologie și bizantinologie. Vol. I. București: Editura Muzicală, 1974.
3. Cosma O. L. Hronicul muzicii românești. Vol. III. București: Editura Muzicală, 1975.
4. Cosma O. L. Hronicul muzicii românești. Vol. IV. București: Editura Muzicală, 1976.
5. Moisescu T. Anton Pann – personalitate complexă a culturii muzicale românești (1796–1854). În: Studii și cercetări de istoria artei. Seria Teatru, Muzică, Cinematografie. Tomul 43, 1996. Extras.
6. Moisescu T. Prolegomene bizantine. București: Editura Muzicală, 1985.
7. Operele lui Anton Pann. Recensiune bibliografică de Teodorescu G. Dem. București: Editura Librăriei Socec, 1893.
8. Pann Anton. Spitalul amorului sau Cântătorul dorului. Pref.: Nicolae Gheorghiță, antolog.: Petru Romoșan. București: Compania, 2009.

Mihail Grecu. *Vulcan*. 1977, pânză, tehnică mixtă, 100 × 95 cm

CRAMA DE LA BULBOACA: LATURA RAȚIONALĂ ȘI ARTISTICĂ

Cercetător științific **Aurelia TRIFAN**
Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM

BULBOACA WINERY: RATIONAL AND ARTISTIC SIDE

Summary. The Bulboaca winery of district Bender (at present Anenii Noi district) is a progressive model of wineries in Europe in the late nineteenth – early twentieth century. The winery has earned its reputation thanks to its owner, Constantin Mimi, a promoter of modern viticulture in Basarabia. The construction of the winery has ties with architectural traditions of the winery chateaux sites in France, which is explained by the research done by the owner of the estate on the French winery architecture and him maintaining contact with leading personalities of the winemaking and viticulture domain of this respective country.

The building was designed with three levels, being one of the largest wine factories in Basarabia of the early twentieth century and it was built using reinforced concrete – an innovative solution at that time. The winery combines the utilitarian reasoning with the aesthetic and rhetoric of the forms. Preserved until today, its architecture is an example of influence of architectural styles on the industrial architecture of Basarabia. To maintain the authenticity of the winery's architecture, the exterior of the building was restored in 2011, however the former technological spaces were repurposed to recreation areas, in order to keep its value.

Keywords: winery, monument of architecture, eclecticism, project restoration/reconstruction, reuse of interior spaces.

Rezumat. Crama de la Bulboaca din județul Bender (actualmente raionul Anenii Noi) reprezintă modelul progresist al cramelor din Europa de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Vinăria își datorează renumele proprietarului său, Constantin Mimi, promotor al unei viticulturi moderne în Basarabia. Construcția are tangenţe cu structura cramelor chateaux-urilor din Franța. Asemănarea se datorează cercetării de către proprietarul moșiei a arhitecturii cramelor din Hexagon și relațiilor întreţinute cu personalități marcante din domeniul viticol și vinicol din această țară.

Clădirea a fost proiectată cu trei niveluri, fiind una dintre cele mai mari fabrici de vinuri din Basarabia de la începutul secolului al XX-lea, la a cărei realizare s-a utilizat betonul armat – soluție inovatoare pentru acea perioadă. Crama combină raţiunea utilitară cu estetica și retorica formelor. Păstrată până în zilele noastre, arhitectura ei este un exemplu de pătrundere a stilurilor arhitecturale în arhitectura industrială din Basarabia. Pentru a menține autenticitatea arhitecturală a cramei, în anul 2011, a fost efectuată restaurarea exteriorului edificiului, dar cu refuncționalizarea fostelor spații tehnologice în spații de agrement, condiționată de valorificarea clădirii în continuare.

***Cuvinte-cheie**:* cramă, monument de arhitectură, eclectism, proiect de restaurare/reconstrucție, reutilizarea spațiilor interioare.

Crama de la Bulboaca s-a înscris în istoria vinificaţiei autohtone ca una dintre cele mai impunătoare întreprinderi vinicole din Basarabia datorită proprietarului său – Constantin Mimi, care s-a evidențiat nu numai ca activist pe tărâm public, fiind preşedinte al Upravei Zemstvei[1] din județul Bender, iar ulterior – al Zemstvei Guberniale, dar și ca promotor al unei viticulturi moderne.

C. Mimi procură moșia de la Bulboaca în anul 1891 [6, p. 230], utilizând terenurile pentru a cultiva soiuri de viță-de-vie înalt productive aduse din Franța [6, p. 235]. Cunoștințele obținute la Școală Superioară de Viticultură din Montpellier, Franţa, le implementează pentru a crea o gospodărie cu o tehnologie agricolă avansată, după criteriile europene. Activitatea sa practică este apreciată de Comitetul Județean Bender pentru Viticultură și Vinificație: „Viile din Bulboaca, fiind în vizorul direct al proprietarului moșiei, se dezvoltau minunat și, către sfârşitul anilor ’90, au început să rodească atât de bogat, încât a apărut necesitatea construirii unei vinării și a unor pivnițe unde vinurile ar putea fi puse la maturare” [10].

Astfel, în anul 1901, la Bulboaca este înființată o întreprindere de vinificație bazată pe tehnologii industriale de producere a vinurilor. Amplasarea vinăriei la Bulboaca, dar nu la Ursoaia sau Cobusca Nouă,

[1]Zemstvo (în limba rusă veche: зѣмство) – formă de guvernare locală, instituită în timpul reformelor liberale din Imperiul Rus de țarul Alexandru al II-lea pentru a furniza servicii de asistență socială, medicală și economice. Instituțiile de zemstvă au activat în Basarabia începând din 1869 și au fost dizolvate în 1918.

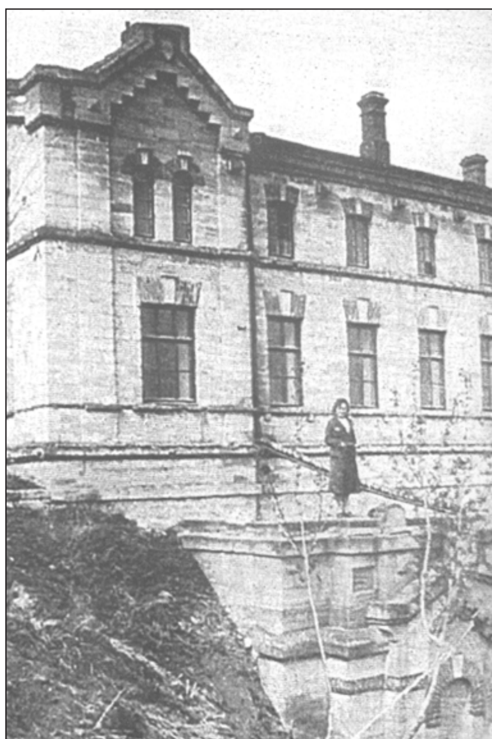

Figura 1. Crama de la Bulboaca. Fragment al clădirii (1940)

alte două moșii ale lui C. Mimi, se face din mai multe considerente, printre care localizarea pe linia căilor comerciale, cum ar fi drumul de fier ce facilita negoțul cu vinuri atât cu Rusia, cât și cu țările occidentale[2], și șoseaua ce lega Chișinăul cu Benderul, iar de acolo se îndrepta spre Odesa. Mai mult ca atât, satele din jur dispuneau de plantații de vie ce puteau asigura fabrica de vinuri cu materie primă.

Clădirea a fost proiectată cu trei niveluri și a fost cea mai mare fabrică de vinuri din Basarabia de la începutul secolului al XX-lea. În 1915, într-un studiu al viticulturii din județul Bender, gubernia Basarabia, publicație realizată sub redacția și egida baronului A. F. Stuart, care era și președinte al Comitetului Vitivinicol, este descrisă crama și sunt evidențiate ideile progresiste implementate în construcția ei [9, p. 379-383]. Se remarcă spațiul industrial perceput ca unul rațional, cu o reușită repartizare a utilajului tehnic. La nivelul superior se găseau zdrobitoarele, presele și linurile; o jumătate a etajului intermediar era ocupată de căzi pentru fermentare, iar a doua era destinată fermentării vinurilor albe în butoaie. Nivelul inferior era divizat în săli pentru îmbutelierea și păstrarea în sticle a vinului și galerii boltite răcoroase pentru maturarea și învechirea vinului în butoaie. La construcția întreprinderii industriale s-a utilizat betonul armat – o inovație la acel moment, realizabilă prin invitarea muncitorilor italieni.

Crama nou-construită prezenta evidente avantaje în raport cu cele anterioare prin soluția structurii etajate a procesului tehnologic. Conceptul ei în două niveluri era cunoscut deja în regiunea viticolă Bordeaux la mijlocul secolului al XIX-lea [3, p. 4]. În deceniile următoare apar mai multe lucrări în care este abordată tema cramelor funcțional bine ordonate („cuviers bien disposés"), cu niveluri suprapuse, care permit un flux tehnologic gravitațional [2]. La răspândirea largă a modelului cramei bordeleze contribuie și publicațiile de arhitectură, unde sunt plasate desenele cramelor „à étage"[3]. Noua generație de arhitecți bine pregătiți, precum Théodore Duphot, Louis Michel Garros și Ernest Minvielle, a contribuit la apariția unei arhitecturi ostentative prin proiectarea clădirilor corespunzătoare procesului de vinificație prin gravitație care a impus elaborarea unei anvelope arhitecturale demne. Anume arhitectura bordeleză a cramelor ar fi putut să-l influențeze pe C. Mimi care, în timpul aflării sale în Franţa, reușește să stabilească relații cu personalități marcante din domeniul viticol și vinicol, acestea oferindu-i posibilitatea de a se documenta pe viu cu procesul de organizare a industriei vinicole la renumitele crame franceze [6, p. 214].

La organizarea rațională a cramei de la Bulboaca a condus și amplasarea ei. Integrată într-o costișă sudică, clădirea era protejată de vânturile reci de nord, iar înscrierea în relieful în pantă permitea desfășurarea eficientă a procesului tehnologic. Accesul în cramă era asigurat la toate nivelurile: la nivelul superior, prin latura de nord, avea loc recepționarea strugurilor fără a fi folosite mecanisme suplimentare pentru ridicarea coşurilor, ca în cazul cramelor bordeleze, zona de recepţie găsindu-se la nivelul solului; la nivelul inferior, care se găsea în același plan orizontal cu al curții, pe latura de sud, s-au creat condiții optime pentru exploatarea beciului și manipularea cu vasele mari sau alte operații de încărcare-descărcare a produsului. Din curte, materia finită putea fi transportată direct spre stația de cale ferată din apropiere sau spre șosea, pentru a fi expediată spre destinația de realizare. Probabil, crama a și fost amplasată în pantă plecând de la opțiunea proprietarului gospodăriei de a produce vin prin tehnologia gravitațională, iar marea majoritate a con-

[2]În anul 1871 fusese încheiată construcția căii ferate Tiraspol-Chișinău, Basarabia căpătând ieșire la portul Odesa. Mai târziu, calea ferată a fost prelungită până la Ungheni, astfel făcându-se joncţiunea cu România prin care se putea ieşi în Europa.

[3]Félix Narjoux, arhitect cu renume, publică desenele cramei „à étage" realizate la château de Cestas în *Encyclopédie d'architecture* (1878) și *Constructions agricoles et architecture rurale* (1889).

Figura 2. Fațada principală. Perioada sovietică

strucției – în subteran – pentru a păstra temperaturile optime constante în spațiile tehnologice.

În comparație cu cramele existente la acea perioadă pe teritoriul Basarabiei, crama nou-apărută se deosebește prin schimbări produse în elevația clădirii și în tehnologiile constructive. La edificarea ei s-au utilizat atât materiale tradiționale clasice, precum piatra de calcar adusă din carierele de lângă satele Bulboaca, Chirca, Roșcani și Telița, cărămida produsă la fabrica din localitate, cât și betonul armat – tendință modernizatoare dictată de necesitatea de a se alinia curentului cultural modern al secolului al XX-lea. În construcțiile din beton armat s-au folosit bare de armatură unite prin îndoirea capetelor, sudura nefiind cunoscută la momentul edificării cramei. Din același material compozit a fost executat planșeul – o structură din plăci și grinzi ce separa nivelul de mijloc de cel superior. Aceeași soluție constituia tavanul deasupra primei galerii a subsolului care servea concomitent drept terasă pentru nivelul de mijloc.

Betonul armat asigura rezistență planșeului la încovoiere sub greutatea utilajului. Planșeul era susținut de stâlpi, efectuați de asemenea din beton armat, de secțiune pătrată, însă cu muchiile teșite de la o anumită înălțime până în partea de sus unde se lărgeau, sugerând diviziunea coloanei clasice și creând impresia de bază și capitel. Nodul constructiv stâlp-grindă, folosit în premieră în Basarabia, deschide potențialul utilizării betonului armat în arhitectura industrială. Grație structurii din beton armat, arhitectura cramei a beneficiat de spații mai largi și de o libertate mai mare privind organizarea interiorului prin repartizarea eficientă a utilajului adecvat și oferirea posibilității schimbărilor schemei tehnologice pe viitor.

Alte elemente raționale care au stat la baza funcționării cramei de la Bulboaca sunt lipsa tavanului în sălile pentru presare și fermentare și introducerea sistemului de încălzire. Înălțimea sălilor de la nivelul superior a inclus spațiul de sub acoperiș, nivelul fiind prevăzut cu sobe pentru încălzirea încăperilor, în caz de necesitate, pentru a grăbi presarea și pentru a optimiza procesul de fermentare. Sobele au o construcție mai rar întâlnită, din piese de formă specială din fontă.

Caracterul rațional persistă și în organizarea beciului. Intrarea este amplasată pe latura de sud, cu cea mai pronunțată diferență de nivel, și este precedată de

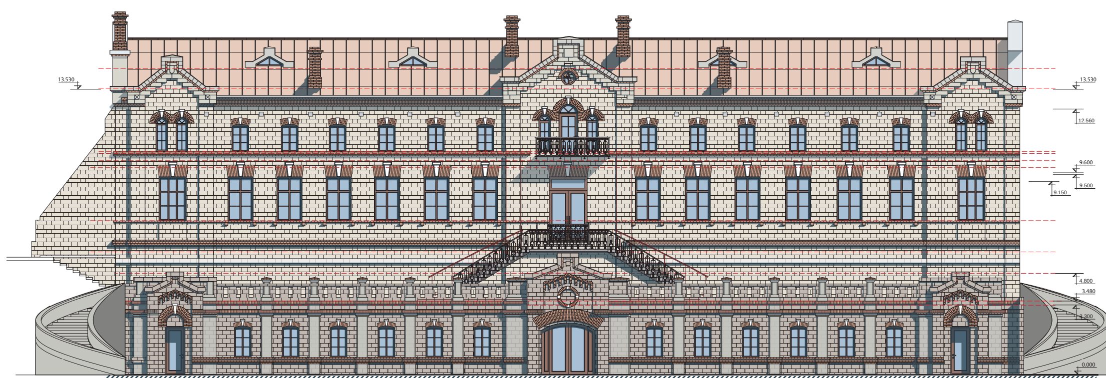

Figura 3. Fațada principală. Proiect de restaurare, arhitect L. Dumitrașcu

o galerie care servește drept tambur, necesar pentru a proteja vinurile depozitate de aerul din exterior. Beciul a fost săpat în pantă, fapt ce asigură în mod natural atât umiditate oportună, cât și temperatura relativ stabilă. Acesta se găsește sub cramă și este alcătuit din trei rânduri de încăperi boltite din piatră și cărămidă, sub formă de galerii dispuse paralel pereților longitudinali ai cramei, grosimea zidului fiind de până la 1,60 metri.

Trecerile dintr-o încăpere în alta se fac prin goluri în segment de arc, marcate de chenare trainice din cărămidă. Intrarea în galeriile ordonate este centrală, așezată pe axa de simetrie a clădirii. Boltirea cilindrică a galeriilor este continuă și compactă pe toată lungimea, fiind o soluţie reușită pentru spațiile de stocare a vinurilor în butoaie, activând prin forma lor, dar și prin dispunerea golurilor în partea inferioară a zidăriei, circulația aerului în spațiul interior. Gurile de aerisire unesc galeriile într-un sistem care permite o ventilare fără formarea curenţilor puternici de aer, aducători de daune calităţii vinului. Beciul, de proporţii mari, chiar și din punct de vedere al industriei vitivinicole de azi, avea o capacitate de 30 000 de decalitri de vin păstrat în poloboace și, cu toate că spaţiul nu a fost niciodată ocupat totalmente [4, p. 67], erau prevăzute posibilităţi de a fi prelungit în viitor.

În cazul creşterii capacităţilor de producţie a vinurilor, pereţii de includere laterală a galeriilor – pe axa centrală și în continuarea galeriilor de pe latura de est, aripile din dreapta – cuprindeau de la bun început arce care, după înlăturarea zidăriei din interiorul lor, deveneau intrări de trecere în spațiile noi construite. Mai mult decât atât, în timpul lucrărilor de terasamente executate pe teritoriul vinăriei și de consolidare a fundamentului clădirii a fost depistată o cavitate deja pregătită în acest scop, dar abandonată [7].

Crama de la Bulboaca a funcţionat mult timp ca una din cele mai bine înzestrate din Basarabia. Constantin Mimi era la curent cu noile descoperiri în domeniu, iar ca urmare, aceste realizări tehnologice de ultimă oră au fost introduse la vinăria abia construită, astfel asigurându-se un ciclu tehnologic performant ce se încheia cu obţinerea unor vinuri fine [6, p. 236]. De fapt, gospodăria vitivinicolă a lui C. Mimi a înscris una din cele mai interesante file în istoria vinificaţiei basarabene.

Profesorul Academiei Agricole (Academia de Înalte Studii Agronomice) „Herestrău", I. C. Teodorescu, în prelegerile sale publice cu privire la vinificaţia românească, ţinute la București, a menţionat în repetate rânduri importanţa podgoriei din Bulboaca ca focar de răspândire a metodelor progresiste de creştere a viţei-de-vie [6, p. 233]. În perioada interbelică, crama a fost apreciată de Ministerul Agriculturii și Domeniilor din România, servind la studiul întreprins de Serviciul Arhitecturii din acest minister [1], fiind considerată în perioada dată drept o cramă-model, cu caracter demonstrativ, pentru a arăta în practică rezultatele implementării tehnologiilor progresiste.

Acest edificiu industrial, având o structură eminamente funcţională, a combinat exigenţele organizării productive și arhitectura exterioară cu valenţe estetice. Centrarea lui pe construirea unei forme arhitectonice cu un mare câștig al spațiului prin dezvoltarea pe verticală a permis și o soluționare reprezentativă a anvelopantei.

Din observaţii directe făcute asupra clădirii actuale, completate cu imaginile fotografice din prima jumătate a secolului al XX-lea, putem schiţa aspectul ei original. Clădirea s-a păstrat fără schimbări esenţiale până în zilele noastre, fiind supusă unor reparaţii călăuzite mai ales de spiritul practic și de necesităţile imediate. Faţadele exterioare ale clădirii s-au menţinut în forma originală, dar cu aplicarea tencuielilor pe una din faţadele laterale și pe cea posterioară. De a doua faţadă laterală a fost alipită o altă construcţie, iar deasupra subsolului, pe porţiunea terasei nivelului intermediar, au fost organizate încăperi adăugătoare. În timpul exploatării cramei a fost schimbată învelitoarea acoperișului și consolidată prin contraforţi latura de vest. Compartimentarea interioară a fost păstrată.

Clădirea se deosebește prin simplitate și rigoarea compoziţiei faţadelor. Structura compoziţională generală este unitară, dar are și rezolvări particulare pentru a evidenţia importanţa faţadei principale care, orientată spre linia de cale ferată, se remarcă atât prin înălţimea mai mare, cât și prin atenţia specială acordată întregii decoraţii. Anume elevaţia cramei, constituită din trei niveluri, cu amplasare în pantă ce-i conferă masivitate, în asociere cu forţa expresivă emanată de regularitatea și echilibrul formelor, creează impresia de monumentalitate. Soluţia de organizare a faţadei rezidă în succesiunea dintre rezalite și retrageri. Rezalitul central este situat în axa de simetrie a faţadei, flancată la extremităţi de alte două, subordonate, de dimensiuni mai reduse. Ieșind destul de puţin în decroș faţă de linia faţadei, rezalitele sunt finalizate prin pinion triunghiular cu tumbe la centru și în prelungirea lezenelor care le conturează suprafaţa. În axa rezalitului central este organizată intrarea la nivelul intermediar, iar la nivelul superior – ieșirea la balcon printr-o ușă, cu golul în arc în plin cintru, flancată de două ferestre soluţionate asemănător, deasupra cărora se găsește un gol rotund. Faţada este divizată prin cornișe și brâie, ierarhizare pe verticală, subliniată prin dimensiunile diferite ale ferestrelor, în descreștere, de la registrul inferior la cel superior.

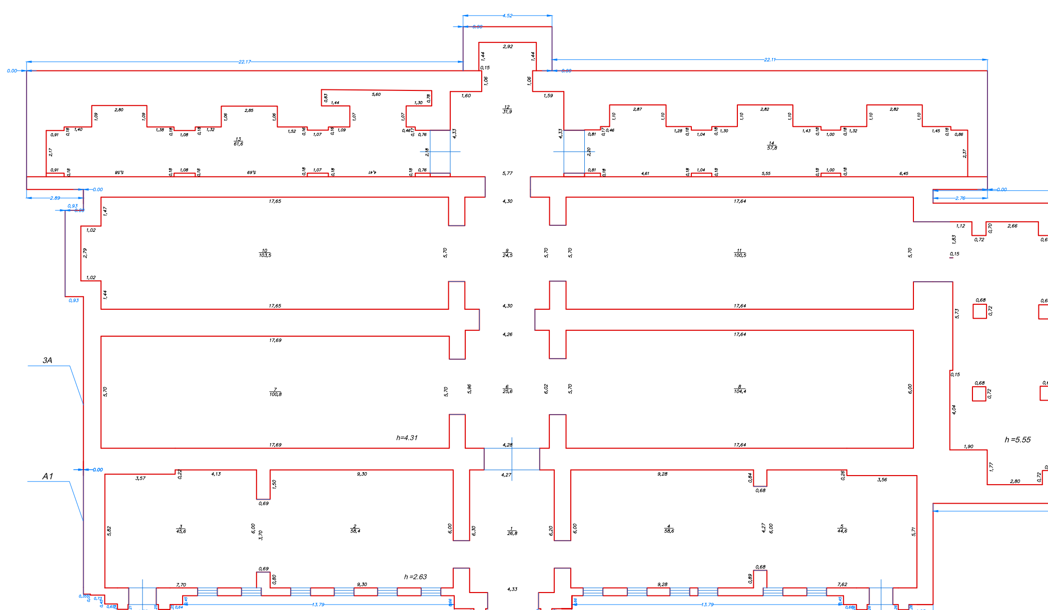

Figura. 4. Planul subsolului. Releveu, arhitect L. Dumitraşcu

Intrarea în beci, săpată pe faţada principală, este de asemenea marcată de un fronton care se deosebeşte prin proporţiile şi factura elementelor utilizate. Această diferenţă de forme se observă şi între nivelurile superioare ale cramei cu dispunerea simplă a ferestrelor pe peretele cu suprafaţă lisă şi tratarea peretelui beciului cu multiple elemente scoase în relief, cum sunt lezenele, cornişa şi brâiele de diferită proeminenţă, rectilinii sau cu elemente canelate.

Pentru celelalte trei faţade s-au respectat principiile generale plastice, dar tratarea a fost mai simplă. Toate faţadele au o compoziţie simetrică. În acelaşi timp, ele nu sunt identice, fiecare având nota sa de originalitate dată de soluţiile găsite pentru adaptarea la structura tehnologică. Faţadele laterale scurte sunt în formă de pinion triunghiular, divizat de pilaştri în trei panouri, iar cea posterioară se evidenţiază printr-un singur fronton, identic cu cele amplasate la colţurile faţadei principale, întrerupând cornişa în partea centrală. Faţadele sunt organizate în două registre principale: cea laterală, de vest, se distinge prin doua niveluri complete cu intrare la nivelul intermediar al cramei, cea posterioară – printr-un soclu dezvoltat, din piatră brută spartă, cu trecerea la registrul următor printr-un brâu discret.

Specificitatea clădirii este dată de utilizarea în scop decorativ a cărămizii, material tot mai frecvent folosit la sfârşitul secolului al XIX-lea în construirea clădirilor industriale. Plastica grafică se datorează contrastului dintre zidăria din piatră de culoare deschisă a pereţilor şi elementele din cărămidă arsă, din care sunt executate cornişa şi brâiele între registre, lintourile şi arcurile ferestrelor şi intrărilor, hornurile şi alte elemente decorative ale faţadelor. Ferestrele superioare se încheie în segment de arc sau în semicerc în registrul rezalitelor şi pe faţadele laterale, iar cele de la nivelurile de jos sunt cu lintourile drepte. Frontoanele şi pinioanele conţin ferestruici rotunde pentru ventilaţie, cu ancadrament circular.

Arhitectura clădirii este subordonată principiilor compoziţionale ale stilului eclectic clasicizant cu axele reciproc perpendiculare, cu ordonarea în registre orizontale şi divizarea faţadei în rezalite, în cel central aflându-se intrarea, dar fiind preluate şi elemente din arhitectura medievală, precum pinioanele, coronamentul rezalitelor şi friza lombardă din arcade oarbe decorative cu utilizarea cărămizii în contrast cu piatra de calcar, ce ar fi o influenţă a modernului sub aspectul folosirii materialelor de construcţie după culoare şi factură. Elementele stilistice ale decorului faţadelor domină în atmosfera exterioară a construcţiei, accentuând eclectismul arhitecturii ei, pe când spaţiile interioare sunt remarcabile prin modul inovator de gândire ce le atribuie un caracter industrial.

Crama este considerată monument de arhitectură industrială în mod întemeiat, datorită calităţilor sale arhitecturale şi constructive. Valoarea clădirii poate fi scoasă în evidenţă atât prin elemente compoziţionale, prin volumetrie, tipologie de planuri, cât şi, nu în ultimul rând, prin detalii şi materiale. Ea obţine statutul de monument [8, p. 2], în primul rând, graţie stilului arhitectural particular, a importanţei sale de a fi un punct de referinţă în industria vinicolă a Republicii Moldova, dar este şi monument de istorie datorită numelui proprietarului său. O cercetare atentă a arhitecturii semnalizează faptul că prin realizarea acestui edificiu a fost creat un complex valoros, unde s-au implementat tehnologii noi care, în contextul economic al sfârşitului secolului al XIX-lea, se aflau la

etapa experimentărilor în ţările europene cu o cultură înaintată vitivinicolă.

Înscrierea relativ târzie și doar cu statutul de monument de arhitectură de importanță locală în *Registrul monumentelor de istorie și cultură din Republica Moldova*, confirmat de Parlamentul Republicii Moldova în 1993 și publicat abia în 2010, după 17 ani de la alcătuirea sa, a influenţat nefast starea clădirii. Din cauza intrării destul de târzii în sfera de protecţie nu au fost efectuate studii și cercetări științifice de rigoare, iar datele deținute în prezent sunt lacunare.

E dificil de apelat la analize comparative în condiţiile în care nu există studii despre arhitectura industrială în general și cea a construcţiilor vitivinicole pe teritoriul republicii în particular, dar lipsesc și studii ample la tema respectivă în spaţiile de după hotarele ţării, arhitectura industrială fiind multă vreme studiată tangenţial, prezentată adesea doar punctual, fără o analiză profundă a fenomenului în ansamblu. Deocamdată sunt mai multe întrebări și mai puţine răspunsuri. Cercetările ulterioare vor permite elucidarea legăturii cramei de la Bulboaca cu complexele similare din Europa, contribuţie la cunoaşterea fenomenului în ascensiune ce a condus la constituirea marilor întreprinderi de fabricare a vinului în Republica Moldova.

Vinăria de la Bulboaca apare într-o perioadă de avânt economic, ceea ce explică construcția de proporţii cu o planificare a capacităţii mari de producție a întreprinderii. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, viticultura devenise un domeniu foarte atractiv pentru moșieri și investitori, profitabil și de perspectivă, vinurile din partea locului fiind agreate pe piața imensă a Rusiei. Acest fapt a impulsionat dezvoltarea viticulturii, sporind interesul față de ramură.

La 13 august 1892, Ministerul Proprietăţii de Stat al Imperiului Rus a aprobat Statutul Societăţii Basarabene a proprietarilor de vii și livezi și a vinificatorilor, care își declară drept scop primordial „dezvoltarea viticulturii și vinificației locale" [11, p. 1]. În pofida atacului devastator al filoxerei și mildiului asupra plantațiilor de viță-de-vie din Basarabia la sfârșitul secolului, C. Mimi își menţine podgoriile[4] și poziția dominantă în domeniul vitivinicol. Vinurile produse la vinăria din Bulboaca au fost premiate în repetate rânduri la diferite expoziţii: în 1903 obţin Medalia de aur la Expoziţia din Chișinău, în 1911 – la Expoziţia internaţională organizată în orașul Torino, Italia [10]. În ediția jubiliară dedicată Chișinăului, printre primele în lista celor mai renumite și, deci, celor mai mari și bine organizate podgorii viticole din Basarabia, existente în 1912, este inclusă cea de la Bulboaca [12, p. 106]. Ba mai mult, aceasta devenise un centru științificometodic unde se desfășurau cursuri populare pentru viticultori și vinificatori, pentru a căpăta cunoștințe despre organizarea eficientă și rațională a producerii vinului de calitate.

În perioada 1913–1917, Constantin Mimi se dedică completamente activității pe tărâm social, devenind preşedinte al Upravei Zemstvei din Basarabia și trecând cu traiul la Chișinău, iar ulterior părăsește Basarabia acceptând postul de director al Centralei Băncii Naționale a României. Deși proprietarul nu mai avea posibilitate să aibă grijă de podgorie și vinărie, pierzând într-un fel și entuziasmul inițial, ele au funcţionat din plin, aflate în seama ginerelui său, ofiţerului Zaica.

După 1940, ca urmare a transformărilor instaurării puterii sovietice, are loc centralizarea ramurii vitivinicole. Datorită faptului că la Bulboaca Constantin Mimi introdusese o tehnologie mai performantă, vinăria, fiind unica de acest fel în fostul județ Bender, a fost luată de noile autorități ca bază pentru crearea unei direcții specializate – Direcția Fabricilor Vinicole, cu sediul la Bender (Бендерское заводоуправление), subordonată Trustului Vinicol din Tiraspol. Inițial și până în 1952, vinăria consta dintr-un singur bloc, construit în 1901, păstrat fără schimbări esențiale, necesitând doar o reparație în urma bombardamentului din vara anului 1944 [5, p. 135]. Ulterior a fost elaborat un plan complex de reconstrucție a întreprinderii cu extinderea spațiului industrial și reutilarea tehnică. În 1953 se desfășoară construcția a două depozite de păstrare a vinurilor cu un volum de 20 000 de decalitri, în 1958 – construcția unui bloc administrativ, în 1961–1963 – construcția unui depozit de păstrare a vinurilor cu un volum de 100 000 de decalitri și a unei încăperi speciale pentru instalațiile de răcire a vinului [5, p. 137-139].

Din 1966 se modifică strategia de dezvoltare a întreprinderii. Accentul este pus pe aplicarea unui ansamblu tehnologic performant, care ar fi asigurat dezvoltarea vinificației secundare și ar fi garantat calitatea produsului final. Conform schemei de reconstrucție elaborate, urmau să se construiască o cazangerie cu capacitatea de 8 tone de agent termic pe oră, un bloc (104 x 54 de metri) în care să fie amplasată secția de îmbuteliere, depozitul pentru producția finită și secția de cupajare cu capacități de păstrare în volum de 400 000 de decalitri [5, p. 149]. Spre acest bloc urma să fie trasă o linie de cale ferată, astfel facilitând expedierea producției, dar și recepționarea alcoolului rectificat necesar în procesul de producție. La sfârșitul anului 1977, pe teritoriul întreprinderii existente a început construcția unei noi fabrici de vinificație cu o capaci-

[4]C. Mimi practică deja utilizarea portaltoiului american pentru creşterea viţei-de-vie în plantațiile sale din Bulboaca și Ursoaia.

tate de prelucrare a 50 000 de tone de struguri, cu toate structurile necesare pentru o activitate prodigioasă la obținerea unor vinuri de cea mai înaltă calitate, care a fost dată în exploatare în 1982.

Astfel, spre sfârșitul secolului al XX-lea, vinăria concepută ca un obiect arhitectural singular devine un complex format din clădiri-anexe sau dispuse izolat. Organizarea complexului, privită numai din perspectiva utilizatorului preocupat de implementarea unei politici de dezvoltare intensivă a industriei, a condus la apariția clădirilor cu o arhitectură sterilă și plată.

Arhitectura strict utilitară a obiectelor se datorează și împrejurărilor noilor orientări ideologice. Acestea au dat naștere unei arhitecturi economice și pragmatice, singura care, în viziunea ideologilor socialismului, poate reprezenta cu adevărat „aspirațiile proletariatului”. Eficientizarea economică a construcțiilor aduce cu ea noua obsesie a proiectelor-tip din care face parte și noua cramă a complexului. Clădirile ulterioare au fost construite fără a da importanță aspectului exterior, ceea ce caracterizează arhitectura multor întreprinderi vitivinicole de pe teritoriul Republicii Moldova din a doua jumătate a secolului al XX-lea. În afară de aceasta, nu a fost definit un algoritm care să genereze o imagine arhitectonică unitară a complexului. În ceea ce privește crama lui Mimi din Bulboaca, „grija” noilor stăpâni față de exteriorul ei s-a limitat la tencuială și văruire a fațadelor. Odată cu construirea blocului industrial nou s-a întrerupt activitatea de bază a cramei vechi, clădirea devenind nefuncțională și concomitent sugerând încheierea unei etape cheie din evoluția ei.

După aproape un secol de funcționare, crama a necesitat schimbări radicale pentru valorificarea în continuare. Soluția aleasă de proprietarul actual al fabricii de vinuri a fost refuncționalizarea ei, ținând cont de actualele orientări spre deschiderea obiectivelor industriale, în special a cramelor, publicului larg. Primii pași au fost făcuți în 2011, odată cu demararea reconstrucției complexului.

Clădirea a fost refăcută în urma unui îndelungat și costisitor proces de restaurare, desfășurat în cadrul proiectului efectuat de arhitectul L. Dumitrașcu. Pentru a menține autenticitatea istorică și arhitecturală a clădirii, adecvată statutului de monument și de mărturie istorică, o atenție deosebită a fost acordată rigorilor de restaurare, dar cu intervenții impuse de evoluția exigențelor – conformării fenomenului turistic. Acest proces a presupus lucrări de consolidare a clădirii, înlăturare a părților străine volumului inițial, refacerea șarpantei și executarea unor elemente ale arhitecturii originale prin recuperarea elementelor definitorii ale fațadelor, dar și includerea unor elemente noi, precum sunt scările laterale largi, cu caracter monumental. Modificările au survenit după luarea deciziei de refuncționalizare a edificiului strict tehnologic în unul cu spații de agrement.

Reutilizarea spațiului interior din punct de vedere funcțional, asociată cu păstrarea arhitecturii exterioare a cramei vechi, este o soluție reușită. Prin aspectul ei impunător, cu forme bine precizate de arhitectură specifică stilului eclectic clasicizant, cu interioare vaste succedate dintr-o arhitectură industrială ce permit o flexibilitate a spațiului în funcție de necesități, construcția este ideală pentru noile funcțiuni planificate în fostele spații tehnologice, convertite în săli de degustare, restaurant și bar de vinuri. Crama de la Bulboaca este un exemplu reprezentativ al clădirilor industriale care, pierzându-și funcțiunea originală, au fost revitalizate prin conversii funcționale ale interiorului.

BIBLIOGRAFIE

1. ANRM. Fond 88, inv. 2, dosar 270, f. 41.

2. d'Armailhacq Armand. De la culture des vignes, de la vinification et des vins dans le Médoc, 1855; Danflou Alfred. Les Grands crus bordelais, 1867; Cocks Charles. Bordeaux et ses vins, 1868; Cazenave Armand. Manuel pratique de la culture de la vigne dans la Gironde, 1881.

3. Beschi A. L'invention d'un modèle: l'architecture des «chais» en Gironde au XIXe siècle. In Situ [En ligne], 21, 2013, p. 4. http://insitu.revues.org/10327 (accesat 14.01.2016).

4. Ciobanu C. Gh. Bulboaca de pe Bâc. Urmele timpului. Chișinău: Bons Offices, 2007.

5. Ciobanu C. Gh., Godorozea M., Ursu M. Constantin Mimi. Viața consacrată Basarabiei. Chișinău: CartDidact, 2009.

6. Ciobanu C. Gh., Ursu M. Constantin Mimi – militant activ pentru dezvoltarea economică a Basarabiei, promotor al unei viticulturi moderne. În: Buletin Științific. Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei. 2007, vol. 6 (19), p. 208-242.

7. http://vinmoldova.md/index.php?mod=analytics&id=4056, accesat 07.12.2015.

8. Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat. Aprobat prin Hotărârea Parlamentului Nr. 1531-XII din 22 iunie 1993.

9. Бульбокское хозяйство. În: Виноградарство Бендерскаго уезда Бессарабской губерніи. Бендеры, 1915, с. 379-383.

10. Отчётъ о действіяхъ Бендерскаго Уезднаго Комитета Виноградарства и Виноделія за 1911-1912 гг. В: Доклады Комитета и постановленія Бендерскаго уезднаго Земскаго собранія 44-го созыва. Бендеры, 1912.

11. Уставъ Общества Бессарабскихъ садовладельцевъ и виноделовъ. Кишинёвъ, 1892.

12. Юбилейный сборникъ Кишинёва 1812–1912 гг. Кишинёвъ, 1914.

COSTUMUL – PROTAGONIST AL EVOLUȚIEI ARTEI TRADIȚIONALE ÎN MOLDOVA

Doctor habilitat în etnologie **Zinovia ȘOFRANSCHI**
Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM

THE OUTFIT – PROTAGONIST OF THE EVOLUTION OF TRADITIONAL ART IN MOLDOVA

Summary. The current study approaches the following query: is the traditional Moldovan folk art in a process of involution, revolution or evolution? To this aim, four distinct historic ethnologic periods are defined: medieval, pre-modern, modern and post-modern. Subsequently, the evolution of the traditional costume, one of the most prominent Moldovan-Romanian folk art products, is examined through the lenses of its changing functional, symbolic and artistic value. The notion of *ethnic costume* is introduced to include both the modern apparel whose visual aspect reminds of traditional costume or ornaments as well as any folk-style costume characteristic to previous periods. The analysis concludes that the ethnic costume is not in decline in Moldovan society. Its significance and role has evolved and adapted through a continuous presence and use in each of the four historic periods. Based on the example of the evolution of the traditional costume, the study concludes that Moldovan traditional art has rather thrived through history. This conclusion, nevertheless, deserves to be corroborated by further complementary studies.

Keywords: ethnology, ethnography, costume, folk, genesis, periods, evolution.

Rezumat. Este oare arta tradițională în Republica Moldova în proces de involuție, revoluție sau evoluție? La această întrebare încearcă să răspundă prezentul studiu. Se definesc patru perioade etnologice distincte: medievală, pre-modernă, modernă și post-modernă. În continuare se examinează evoluția costumului tradițional, cel mai reprezentativ produs al creației populare moldovenești-românești, prin prisma rolului său funcțional, simbolic, identitar și artistic. Se introduce noțiunea de *costum etnic*, care înglobează atât creațiile moderne al căror aspect vizual aduce aminte de costumul sau ornamentul tradițional, cât și costumele în stil tradițional din epocile precedente. După cum se afirmă în concluzia acestei reflecții valorice, costumul etnic nu se află în decădere în societatea moldovenească. Semnificația și valoarea acestuia au evoluat, păstrându-și existența în fiecare din perioadele examinate. În baza exemplului evoluției costumului tradițional se formulează o concluzie preliminară despre perenitatea artei tradiționale moldovenești în ansamblu, concluzie care merită a fi confirmată de studii complementare ulterioare.

Cuvinte-cheie: etnologie, etnografie, costum, tradițional, geneză, perioade, evoluție.

I. INTRODUCERE

În societate în general și în mediul științific în special este pe larg răspândită opinia privind declinul continuu al creației populare. Potrivit acesteia, după câteva secole de dezvoltare plenară, arta tradițională își limitează treptat arealul în societate pe parcursul secolului al XX-lea, ca să ajungă în secolul XXI-lea la rolul de cenușăreasă a societății de consum dominată de producția industrială de masă. Mai mult decât atât, foarte des se operează cu termenii de „kitsch”, cu referință la produsele moderne de inspirație tradițională.

Această dihotomie este deseori explicată prin schimbarea tehnologiei de producție a obiectelor de artă tradițională de la una manuală, individualizată, zisă „autentică”, destinată, cu precădere, utilizării în gospodăria producătorului [foto 1], cu producția artizanală sau industrială în cantități mari menită comerțului. Se afirmă, bunăoară, că un covor confecționat manual de către „bunica” din țesături naturale și tincturi naturale ar avea o valoare socio-culturală mai mare decât un covor „pe motive tradiționale”, produs la fabrică după un desen modernizat și din materiale artificiale. Or, în aceeași ordine de idei, costumul tradițional purtat de „bunic” ar avea mai multă valoare decât costumul scenic al unui artist din ansamblurile

Foto 1. Student moldovean în cămașă tradițională, Strasbourg, 2015. Sursa: https://drive.google.com/open?id=0B0dZYuTRvoY1N0dxaDRDWlFBTm8

„Joc” sau „Lăutarii”. Este oare desenul simplificat sau uniformizat, materialul industrial și utilizarea limitată un semn al degradării artei tradiționale?

În acest context polemic, ne punem întrebarea de fond: sunt oare aceste schimbări o involuție, revoluție sau totuși o evoluție? Pentru a răspunde la această întrebare vom încerca să definim câteva etape istorice distincte, caracteristice artei tradiționale moldovenești prin prisma analizei etnologice. Ulterior vom urmări transformarea identității și utilității unui produs de referință al creației populare pe parcursul acestor perioade – costumul. În final, vom face o comparație valorică și funcțională a costumului tradițional din diferite epoci pentru a putea răspunde la întrebarea evocată.

II. PERIODIZARE

Este cunoscut faptul că etnologia examinează, printre altele, produsele materiale de la originea omului până în zilele noastre. Noi însă ne vom concentra asupra perioadei în care pe teritoriul Republicii Moldova există o societate organizată: de la extinderea în această zonă a statului medieval moldovenesc în secolele XV–XVI și până în prezent. În această perioadă se conturează cel puțin patru etape distincte în istoria creației populare.

Prima perioadă, ***evul mediu***, ne este cunoscută, în special, prin texte și imagini. Cronicarii moldoveni din secolele XVII–XVIII au lăsat un șir de descrieri din care putem deduce anumite aspecte ale artei tradiționale. La rândul lor, artiștii plastici ai epocii au imprimat elemente din viața cotidiană în tablouri votive din mănăstiri și biserici. Potrivit distinsei cercetătoare române Maria Bâtcă, „picturile votive reprezentând ctitori-țărani sunt documente prețioase, cu valoare istorică și artistică, ce ne furnizează informații interesante cu privire la portul popular local, la elementele ansamblului vestimentar caracteristic unei anumite zone și perioade istorice [2, p. 171, 175, 176].

În această perioadă arta populară reprezenta un proces creativ localizat în gospodăriile familiale, în comunitățile mănăstirești și la curtea domnească. A-M. Del Chiaro, în *Revoluțiile Valahiei*, publicate la sfârșitul secolului al XVII-lea, a menționat existența micilor ateliere de țesut și brodat la subsolul caselor boierești unde se lucrau textile utilitare, de lux și religioase [1]. Din epoca evului mediu s-au păstrat documente publicate de către L. Boga, T. Balan, Gh. Ghibănescu, A. Verres, precum și cele editate de B. P. Hasdeu, N. Iorga și alți autori, care conțin descrierea vestimentației diverselor pături sociale – elemente de port ale boierilor, negustorilor, țăranilor, precum și mărturii despre locul unde acestea au fost produse, despre calitatea materialului etc.

Pe parcursul sec. al XIX-lea și a primei jumătăți a sec. al XX-lea, perioadă pe care o vom numi ***premodernă,*** doi factori socioeconomici importanți influențează creația populară: manufactura și comerțul. Confecționarea manuală încetează să fie unicul mod de a obține produsele necesare. Artizanii buni sunt încurajați să-și vândă piesele și, implicit, să producă mai mult. Din această perioadă avem nu doar izvoare scrise, ci și numeroase specimene atât în muzee, cât și în proprietate privată. Există, de asemenea, o serie de studii etnologice dedicate acestei etape.

Etnografii V. Zelenciuc și N. Kalașnikova relevă că „în a doua jumătate a secolului al XIX-lea luase un avânt deosebit negoțul, înmulțindu-se și numărul prăvăliilor în toate centrele orășenești. Astfel, la 1852 existau la Hotin 60 de prăvălii, 17 dintre ele vânzând stofe, țesături de mătase și bumbac, șaluri, pălării, broboade. La Orhei funcționau 18 prăvălii, la Ismail 31, la Bălți 15, iar la Soroca 10, toate având acest profil vestimentar” [3, p. 85-87]. Însă „sub impactul produs de schimbările economice, care propuneau stofe, pânzeturi și piese vestimentare orășenești, constrângând producția industriei casnice, s-a intensificat și procesul înstrăinării culturale” [4, p. 13].

Cea de-a treia perioadă pe care o vom numi ***modernă*** corespunde cu a doua jumătate a sec. al XX-lea și este influențată de doi factori. Primul este industrializarea, care aduce uniformizarea produselor de masă. Al doilea este ideologia comunistă de contopire a popoarelor prin ștergerea specificului etnic. Creația populară își restrânge considerabil arealul, trecând din zona utilizării curente în cea a aplicării ocazionale, din tradiție și necesitate practică în stil artistic și opțiune individuală. Unele meșteșuguri mai practice intră în sistemul educativ în calitate de pregătire profesională, cercuri pe interese și educație manuală (lecții de muncă). Această perioadă relativ recentă ne oferă un tablou destul de complet al transformării artei populare, atât prin mostrele bine păstrate, cât și prin memoria vie a oamenilor. Cercetări etnologice însă, dedicate transformărilor acestei perioade, sunt mai puține.

Și, în sfârșit, vom denumi începutul sec. al XXI-lea drept etapă ***postmodernă,*** determinată de apariția în Republica Moldova a unei societății de consum care plasează creația populară pe raftul „etno” al supermarketului generalizat. Acum, creația populară este, pe de o parte, domeniul unor meșteșugari profesioniști, orientați către piață, iar pe de altă parte, a unor entuziaști amatori care o practică în calitate de hobby. În plus, creația populară capătă un loc aparte în educația națională prin multiple cursuri și cercuri de artizanat.

Această perioadă ne oferă, evident, numeroase specimene și variate surse, atât scoase de sub tipar, cât și plasate pe internet. Semnificația socială și economică a creației populare din epoca curentă este însă prea puțin analizată de cercetătorii etnologi.

III. METODA ANALITICĂ

Anterior am creionat o posibilă etapizare a fenomenului artei populare moldovenești. Pentru a confrunta această ipoteză cu realitățile socio-culturale vom alege un element reprezentativ al artei tradiționale și vom examina locul acestuia în fiecare perioadă. Pentru a reuși o analiză relevantă, dar și concisă, ne vom opri asupra unui produs de sinteză al artei populare, și anume costumul.

În funcție de destinația utilitară, costumul poate fi cotidian, de sărbătoare sau pentru activități speciale, cum ar fi vânătoarea. Drept element particular al unui costum poate fi stofa din care este confecționat, croiul după care este executat, elementele decorative țesute, cusute sau aplicate. Alte două particularități ce trebuie neapărat subliniate în acest context sunt tehnica executării stofei și a decorului, precum și cromatica acestora. În sfârșit, este util de evaluat ansamblul costumului, nomenclatorul elementelor care îl compun și îl individualizează.

Un aspect demn de a fi luat în considerare este cel al schimbării semnificației identitare a costumului. Spre exemplu, dacă în epoca *premodernă* portul unei cămăși cu ornament era generalizat sau ținea de identificarea cu o anumită clasă socială, în prezent, portul unei cămăși similare ține de identificarea cu o anumită cultură și etnie.

Să luăm pe rând aceste elemente pentru a determina care din ele poate fi considerat purtătorul unui caracter etnic. Cu alte cuvinte, care din ele ne deosebește de alte popoare, care din ele ne oferă originalitate și valoare particulară.

IV. GENEZA COSTUMULUI TRADIŢIONAL

Vom dedica această analiză costumului popular, celui mai reprezentativ produs al artei tradiționale în opinia cetățenilor, dar și al cercetătorilor etnologi. Or, „Costumul a însoțit în permanență omul în diverse ipostaze ale existenței sale: din copilărie până la bătrânețe, în zilele de lucru, la sărbători, la nuntă, la înmormântare, fiind adecvat fiecăreia dintre aceste împrejurări… Privit în perspectivă istorică, costumul popular reflectă schimbările petrecute, de-a lungul diferitor perioade, în întreaga structură socială, economică, în modul de viață al poporului, fiind de fapt o expresie vie a evoluției sale" [5, p. 90, 7].

În cele ce urmează vom analiza mai multe elemente care constituie laolaltă geneza și portretul costumului: materialul, croiul, ornamentul, cromatica, precum și piesele ce complementează ansamblul vestimentar.

Dacă e să urmărim evoluția materialului din care sunt confecţionate piesele de bază ale costumului tradițional, cămășile și ițarii, atunci observăm o trecere de la *in* și *cânepă* în perioada medievală spre *bumbac* și *mătase* în epoca premodernă, ca apoi să atestăm materiale din fibre artificiale tot mai variate. Aici menționăm că trecerea de la materialele autohtone (in, cânepă) la materialele de origine străină (mătasea importată din China și bumbacul adus din Asia Mijlocie), este la fel de fundamentală ca și apariția ulterioară a materiilor din fibre artificiale. Mai mult ca atât, aceleași materiale caracterizează și evoluția costumului popoarelor care ne înconjoară.

Ca materii prime ceva mai distincte am putea menționa borangicul, lâna și pieile. Pânza de borangic asemănătore mătăsii, produsă cândva în Moldova în condiții casnice, era folosită mai ales la confecționarea cămășilor. Lâna se utiliza pe larg pentru executarea mai multor piese din ansamblul vestimentar: brâie, chingi, catrințe, fote, șorțuri, ilicele, pantaloni etc. Iar pieile serveau drept materii prime pentru confecționarea bundițelor, cojoacelor, sumanelor, mantalelor, cioarecilor, bernevecilor și a altor piese vestimentare.

Aceste materiale erau folosite pe larg și de multe alte popoare europene. Prin urmare, materia primă din care erau confecționate costumele moldovenești nu constituie în sine o particularitate etnică semnificativă.

Modelul sau croiul costumului oferă o mai accentuată identificare etnică. Să comparăm, bunăoară, *ițarii* moldovenilor cu *șalvarii* cazacilor: e o deosebire evidentă. Pe de altă parte, *ia* moldovenească și *vâșivanca* ucraineană pot fi, uneori, confundate una cu alta. Totuși, croiul costumului cotidian era cu precădere unul funcțional, caracteristic condițiilor climaterice și activităților cotidiene ale purtătorilor. În toată Europa medievală țăranii purtau ițari și cămașă de croi similar. Ceea ce deosebea costumele lor era, mai curând, decorul specific, dar și piesele complementare: pălăria, brâul, încălțămintea. Croiul însă devine mai specific la anumite categorii de purtători: oșteni, funcționari etc. În pătura aristocratică moldovenească costumele erau de regulă imitații ale modei de la Istanbul, Moscova ori Paris. Au existat, de asemenea, și costume aristocratice de inspirație locală.

În concluzie afirmăm că anumite modele și tipare ar putea constitui într-adevăr portretul unui costum moldovenesc autentic.

Elementele decorative aplicate pe costumul moldovenesc sunt cu precădere de inspirație locală și con-

stituie un element distinctiv. Costumul feminin iese în evidență atât prin tehnica de executare, cât și prin bogatele compoziții ornamentale. Comparându-le cu cele ale popoarelor învecinate – cel ucrainean, polonez sau bulgar – se observă și unele similarități, dar și aspectul specific moldovenesc-românesc se remarcă cu uşurinţă. Prin urmare, decorul de orice fel constituie un element etnic distinctiv. Un studiu aparte ar merita să fie consacrat reflecției asupra elementelor decorative ce pot caracteriza un costum ca fiind moldovenesc.

Tehnicile tradiționale de executare a costumului includ țesutul, brodatul, cusutul, împletitul etc. Acestea sunt similare cu cele ale altor popoare din Europa. Dacă în epocile *medievală* și *premodernă* predominau tehnicile manuale, atunci în epocile ulterioare tehnicile industriale au obținut un loc dominant dar nu și exclusiv. Astfel, în prezent se produc costume atât pe cale artizanală, cât și pe cale industrială. Prin urmare, este greu de susținut afirmația cum că ar exista niște tehnici de producere a costumelor specifice românilor din spațiul Pruto-nistrean. Totuși, mai multe popoare ale lumii au reușit să înscrie în Lista reprezentativă UNESCO a patrimoniului cultural imaterial al umanității anumite tehnici de lucru utilizate inclusiv la producerea costumului tradițional. În această ordine de idei, ar fi util un studiu mai aprofundat al tehnicilor tradiționale în zona etnografică care ne reprezintă pentru a putea depista elemente caracteristice demne de a ne identifica la nivel global.

Cât privește cromatica, din contra, putem afirma existența unor preferințe ale băștinașilor din arealul respectiv pentru anumite game cromatice. Dacă la vecinii noștri ucraineni se întâlnesc piese vestimentare integrale de culori roșie și albastră, iar la bulgari de culori roșie sau verde, atunci românii au o predilecție pentru culorile alb și negru, ornamentate delicat cu o paletă cromatică variată, dar rezervată ca intensitate.

Componența cromatică este esențială pentru valoarea tezaurului etnografic românesc. Coloritul potolit, în nuanțe calde, bine armonizate, este rezultatul vopsitului cu coloranți naturali care s-a păstrat în Moldova mai multă vreme decât în alte zone etnografice românești, unde au fost înlocuiți cu coloranți chimici încă la mijlocul secolului al XIX-lea. Fenomenul cromaticii tradiționale comportă multiple și variate semnificații legate reciproc, determinate de un ansamblu de factori, dintre care cei istorici, social-economici și etnoculturali, inclusiv psihologici, au o pondere deosebită. Cromatica a fost, este și va fi în continuare un element de rezistență al artei populare tradiționale.

Cât privește ansamblul costumului moldovenesc, acesta variază în funcție de statut social, ocupație profesională, vârstă, condiții climaterice, dar și preferințe individuale. Traistele și brâiele, încălțămintea și bijuteriile, pălăria și batistele, toiagurile și biciurile deseori îndeplineau nu doar un rol funcțional, ci și unul decorativ. Unele dintre acestea, cum ar fi *căciula* sau *marama*, au devenit simboluri identitare specific românești.

Dacă pălăria din paie cu boruri mici – *clopul* – este o marcă unică a costumului maramureșean, atunci în spațiul Republicii Moldova nu găsim un element al ansamblului vestimentar specific. Astfel, conchidem că ansamblul costumului moldovenesc nu se deosebește fundamental de alte zone geografice românești, particularitățile sale constând, mai curând, în croiuri și ornamente particulare. Această concluzie lapidară merită să fie combătută cu argumente de către cercetătorii care și-ar asuma un studiu aprofundat al fenomenului, pasibil de a scoate la iveală elemente noi, revelatorii, capabile să contribuie la completarea mitului modern al costumului tradițional. De ce nu am găsi o pălărie sau o bundița tradițională deosebit de frumoasă și nu am generaliza-o ca element identitar, cum este, bunăoară, fundița-fluture la alsacieni sau pantalonii scurți la bavarezi?

În ce privește ultimul aspect examinat, „aspectul identitar" al portului, acesta a cunoscut transformări semnificative în perioada istorică respectivă. Dacă în epoca medievală identificarea etnică moldovenească era una naturală, iar cea socială era inevitabilă, atunci în perioada modernă identificarea etnică a fost deseori confundată cu o identitate socială pretinsă inferioară, numită „țărănească". În perioada dată portul costumului național putea aduce cu sine stigmatizarea sau ridiculizarea, fapt care descuraja etalarea acestuia. În prezent se observă o emancipare a conștiinței etno-culturale în Republica Moldova și, ca urmare, observăm o renaștere a costumului tradițional.

În finalul acestei analize dorim să introducem termenul de *costum etnic*. Dacă *costumul tradițional*, zis și *costum popular*, și-a atins apogeul răspândirii în perioada *medievală* și *premodernă* și a dispărut din uzul curent aproape în totalitate, atunci costumul de inspirație folclorică, purtat cu ocazii speciale, cum ar fi sărbătorile naționale, concertele de muzică și dansuri tradiționale sau elemente ale acestui costum intrate în uzul cotidian pe filiera *modei etno* (ia, bundița) au persistat în toate perioadele. În ideea revenirii ulterioare asupra subiectului, cu categorisirea mai detaliată ce s-ar impune, vom îngloba în noțiunea de *costum etnic* atât creațiile moderne al căror aspect vizual aduce aminte de costumul sau ornamentul tradițional, cât și costumele populare din epocile premergătoare. În realitate, la un festival contemporan moldovenesc putem întâlni laolaltă un *costum etnic pre-modern*, un *costum etnic modern* și o *creație etnică postmodernă*.

V. COSTUMUL MEDIEVAL MOLDOVENESC [foto 2]

Sursele din această perioadă sunt sumare și provin din cronicile epocii și picturile murale. Putem presupune că garderoba moldoveanului din acele timpuri era compusă dintr-un costum cotidian, uneori ornamentat sumar, și un costum de gală mai bogat ornamentat și asortat cu piese decorative. Pătura aristocrată dispunea cu certitudine de mai multe piese de uz cotidian și de gală care puteau fi ornamentate mai abundent. La piesele vestimentare se adăugau unele accesorii, simboluri ale puterii sociale, administrative sau economice: coroane, pălării, pelerine, coliere etc. În anumite perioade, aristocrații moldoveni își complementau garderoba cu costume de inspirație străină sau de import. Unele bresle profesionale – ostașii, demnitarii etc. – aveau și ele costume distinctive cu caracter local. Având în vedere caracterul de unicat al costumului și durata sa lungă de viață, decorarea persistentă a acestuia apare naturală, justificată de legătura emotivă dintre purtător și piesa vestimentară. Cu alte cuvinte, persoana care posedă un singur suman pe parcursul unei vieți întregi este pasibilă de a alege un obiect de calitate, bogat ornamentat, pe care îl va păstra cu grijă. Mai mult decât atât, majoritatea pieselor vestimentare în acea epocă erau confecționate de viitorul purtător sau membrii familiei acestuia, fapt care genera piese personalizate. Această personalizare era caracteristică tuturor elementelor costumului: de la opincă, la cămașă, la pălărie și până la traistă. Fiind executate doar manual și nu în fabrică, în acea epocă nu puteau exista două piese vestimentare identice. Marea garderobă a Moldovei era extrem de variată stilistic, dar și foarte limitată cantitativ. Dacă întreaga populație a Principatului Moldovei din sec. XIV–XVI nu depășea 900 de mii de locuitori, atunci putem presupune că în întreaga țară existau circa un milion de costume unicat. În pofida diversității aparente, datorită culturii comune și a schimburilor intra-comunitare tot mai intense, se produce cristalizarea unor trăsături comune distincte „caracterizate de croi, podoabe, terminologie și această perioadă se poate considera drept perioada de geneza a costumului național” [6, p. 16].

VI. COSTUMUL PREMODERN TRADIȚIONAL [foto 3]

Perioada cuprinsă între începutul sec. al XIX-lea și mijlocul sec. al XX-lea este reflectată de pătrunderea treptată în rândul populației a costumului urban de inspirație europeană, a stofelor industriale și a comerțului de masă cu articole vestimentare. Dezvoltarea orașelor din această perioadă este puternic influențată de cultura altor etnii conlocuitoare: evrei și ruși. Dacă în mediul rural predomină costumul tradițional moldovenesc, atunci în mediul urban el este, mai curând, un oaspete. Peisajul urban devine un melanj unde predomină costumul european care intră în uz sub imperativul modei și al modernizării, și costumul hasidic purtat de populația evreiască în creștere numerică.

În acest răstimp istoric se manifestă tendințe diverse și deseori contradictorii. Dacă din anul 1812 și până la mijlocul sec. al XIX-lea, s-au păstrat tendințe firești, locale, atunci în 1858 generalul Lebedev alungă din biserici preoții moldoveni și îi înlocuiește cu preoți

Foto 2. Costume medievale aristocratice moldovenești. Familia lui Ștefan cel Mare. Tablou votiv al bisericii Sf. Nicolae Domnesc Iași. Sursa: ro.wikipedia.org/wiki/Ștefan_cel_Mare#/media/File:Stefan_cel_Mare_-_Tablou_Votiv_-_Sf_Nicolaie_Domnesc.JPG

Foto 3. Costumul țărănesc caracteristic perioadei pre-moderne: sec XIX – înc. sec. XX. Sursa: https://mamaligadevarsovia.wordpress.com/2015/03/06/camasa-rom-neasca-traditie-si-inspiratie-contemporana/

vorbitori de limbă rusă, introducând instruirea în limba rusă în școlile ministeriale și în cele parohiale, iar boierii de țară erau impuși să-și demonstreze originea prin documente. Această politică de rusificare aduce la o marginalizare progresivă a costumului tradițional de sărbătoare. „Dispariția costumului popular românesc și înlocuirea lui cu haine de influență orășenească s-a accelerat și datorită faptului că stăpânirea imperială lua în derâdere pe cei care se îmbrăcau în portul tradițional" [7, p. 12].

Însă „conviețuirea timp îndelungat, pe o arie geografică relativ restrânsă, cum este Moldova din stânga Prutului, a populației românești majoritare cu populația unor grupuri etnice (ucraineni, bulgari, găgăuzi, evrei, armeni, nemți, ruși și alte neamuri) între care au avut loc influențe, împrumuturi, schimbări reciproce, a făcut ca realitatea istorică și etnografică basarabeană să fie deosebit de complexă", confirmă etnograful Maria Bâtcă [7, p. 164].

În pofida factorilor descriși mai sus, în această perioadă (cuprinsă între începutul sec. al XIX-lea și mijlocul sec. al XX-lea) s-a manifestat o altă tendință, cea de afirmare a identității prin costumul tradițional, numit atunci național. Costumul moldovenesc își păstrează parțial uzul cotidian și își extinde treptat natura simbolică, prilejuită de apariția și dezvoltarea unor forme noi de activitate socială și culturală națională. Este vorba de școli, cercuri culturale, asociații sportive și de muncă naționale, activități de masă și alte forme noi de manifestare a identității și mândriei naționale. Apar primele manufacturi care produc costume naționale în serie. Mai mult, în prima jumătate a sec. al XX-lea în Basarabia pătrund nestingherit piese vestimentare din alte provincii românești, în special din Moldova și Bucovina. Acest cadru de schimb cultural și economic, asociat spiritului de renaștere și mândrie națională, a constituit un teren fertil de afirmare a costumului tradițional și a pus bazele costumului etnic pan-românesc.

VII. COSTUMUL ETNIC ÎN PERIOADA MODERNĂ [foto 4]

În epoca modernă, ce corespunde cu a doua jumătate a sec. al XX-lea, portul moldovenilor trăiește o schimbare radicală. Sub presiunea ideologiei totalitare populația, atât la sate cât și la orașe, este forțată să renunțe la costumele tradiționale și să adopte pe larg simbolurile identitare ale noii ordini: salopeta, straiele kaki de modă militară sau costumul urban al nomenclaturii. La acest curent ideologic se adaugă și realități obiective: războiul și distrugerile masive ale rezervelor de îmbrăcăminte ale populației asociate cu

Foto 4. Costum scenic etnic, caracteristic perioadei moderne: a doua jumătate a sec. XX. Ansamblul Lăutarii, 2011. Sursa: http://cosminux.blogspot.md/2011/12/de-1-decembrie-ziua-nationala.html

el; industrializarea și aprovizionarea cu articole vestimentare din răsărit.

Astfel, „se pierd sistemele arhaice de croială, tehnicile de cusut și țesut, dispare ornamentica veche tradițională, stilul specific-zonal în care s-a acumulat o creație artistică de milenii. Dispar unele meșteșuguri populare, cu tehnicile lor caracteristice... Asistăm astăzi la pierderea unor valori inestimabile și, odată cu ele, la dispariția unor pagini de viață din istoria neamului românesc" [7, p. 154].

În acest context istoric, portul moldovenilor este schimbat brusc și ireversibil. Totuși, cultura și identitatea românească își creează un areal nou de viață. Apare un costum inedit de inspirație tradițională – *costumul etnic modern*. Acest costum se poartă pe scenă, la televiziune și este asociat cu dansurile populare, muzica folclorică, dar și cea contemporană. Apare și un nou stil vestimentar cu elemente de croi sau ornament tradițional: *stilul etnic*.

Având în vedere că era purtat în special în sălile de concerte și pe platourile de televiziune de către cântăreți, dansatori și instrumentiști, noul costum etnic este simplificat și adaptat spațiului interior și imaginii scenice. Dispar accesoriile inutile sau nepracticate într-un asemenea context: cojocul, ițarii, opincile etc. Pe de altă parte, coloritul costumelor trece prin prisma ecranului și cea a vizibilității scenice: decorul devine mai pronunțat, iar culorile devin mai aprinse.

În același segment de timp, *costumul etnic modern*

pătrunde în comerţ, cu precădere în restaurantele cu bucătărie moldovenească și în unele magazine, în calitate de instrument publicitar.

Marea parte a noului *costum etnic* este produsă în fabrici de confecţii sau ateliere specializate după tipare tradiţionale, din stofe comerciale, cu imitaţia decorului tradiţional. Costumul, în special cel bărbătesc, parcurge o transformare esenţială, astfel, opincile și iţarii sunt înlocuiţi, preponderent, cu pantofi și pantaloni albi. Piesele executate manual din stofe tradiţionale devin rare, dar continuă să fie produse de anumiţi meșteri populari.

În concluzie, în aceste vremuri tulburi, costumul moldovenesc, care este mai întâi substituit brutal cu alte produse, își croiește noi arealuri de viaţă și se adaptează noului său rol socio-cultural, generând o nouă categorie de produse – *costumul etnic modern*.

VIII. COSTUMUL ETNIC ÎN PERIOADA POST-MODERNĂ [foto 5, 6]

Moldovenii intră cu întârziere în societatea de consum. Abia în anii 1990 Republica Moldova purcede la economia de piaţă, iar tiparele ideologiei totalitare se diluează treptat. Astfel, doar la începutul sec. al XXI-lea poate fi observată intrarea ţării în epoca *postmodernă.* Chiar dacă aceasta acoperă o perioadă scurtă de timp, putem afirma cu certitudine că este vorba de o nouă perioadă istorică. În primul rând, piaţa, inclusiv cea vestimentară, este invadată de o diversitate de produse nemaicunoscute anterior. În al doilea rând, identitatea moldovenească se transformă din „cenușăreasa sovietică" într-o „prinţesă independentă", trezind din nou interesul pentru portul naţional în inima populaţiei. Și în al treilea rând, explozia tehnologiilor și mediilor de comunicare face posibil accesul instantaneu la imagini, tipare și chiar produse pentru toţi doritorii de a purta un costum etnic. Mai mult ca atât, publicitatea în mass-media și pe internet face posibilă nu doar cunoașterea, ci și promovarea lui.

În aceste condiţii noi, *costumul etnic* nu doar își consolidează arealul de existenţă precedent (televiziunea, spectacolul și comerţul), dar cucerește noi aderenţi și teritorii. Multiplele festivaluri, târguri, manifestări culturale se bucură de audienţe numeroase care poartă *costum* sau *piese vestimentare etnice*, caracteristice diferitor perioade cultural-istorice. Anumite piese vestimentare, cum este, bunăoară, *ia* se bucură de un succes comercial meritat, animând chiar un festival dedicat: *Ia Mania*. Acest eveniment deosebit de îndrăgit face parte dintr-un șir de activităţi promovate atât de stat, cât și de societatea civilă și mediul antreprenorial, cu scopul de a revalorifica patrimoniul tradiţional: *Ie Festival 2013*, *Ie Festival 2014*, *Ziua Portului Popular 2015*, *Sărbătoarea Naţională a Portului Popular 2016*. Este în creștere utilizarea costumului etnic în mediul juvenil în calitate de costum de gală pentru activităţi artistice. Mai mult ca atât, costumul tradiţional românesc devine o sursă de inspiraţie a modei universale.

Foto 5. Secvenţă de la festivalul Ia Mania. 2014. Sursa: http://ana.ciorici.com/2014/06/23/ia-mania-festival/

Un costum etnic se constituie într-o piesă tot mai des întâlnită în garderoba fiecărui român din diasporă. Dacă în perioada *premodernă* costumul tradiţional era deseori unicul obiect din garderoba românilor dintre Prut și Nistru, atunci în perioada *postmodernă* costumul etnic tinde să devină în acest spaţiu o piesă vestimentară foarte solicitată.

Foto 6. Costum de inspiraţie etnică, caracteristic epocii post-moderne, 2013. Creaţie de Valentina Vidrașcu. Sursa: http://stelapopa.unimedia.md/2013/01/24/valentina-vidrascu-reuneste-malurile-modei-romanesti/

Piesa cea mai populară actualmente a costumului etnic este, fără doar și poate, cămașa brodată și, mai ales, varianta ei feminină – *Ia*. Această piesă vestimentară variază de la reproducerea fidelă premodernă la tirajarea de masă, până la individualizare și elan creativ care generează modele noi și chiar opere de artă. Ca exemplu pot servi iile creatoarei vestimentare Valentina Vidrașcu.

O altă piesă tradițională care trăiește o nouă tinerețe este *traista*. Declinată în multiple varietăți, de la cele tradiționale premoderne la tot felul de genți, poșete și saci de inspirație etnică, aceasta se bucură de o popularitate în creștere la consumatorul postmodern. O frumoasă revenire în actualitate o demonstrează costumul militar premodern cu care se echipează în prezent garda națională a Republicii Moldova. Și în sfârșit, o serie de alte produse vestimentare au vocația de a reveni în port: catrința, bundița, brâul, marama etc.

În general, putem deduce că renașterea culturii românești, pe care o trăim și în Republica Moldova, precum și elanul societății de consum, al cărui martori suntem, reprezintă factori favorabili emancipării costumului etnic.

CONCLUZII

În cele expuse am creionat patru etape ale etnografiei moldovenești: *medievală*, *premodernă*, *modernă* și *postmodernă*, descrise prin prisma costumului tradițional. Ce concluzii putem formula în baza analizei de mai sus?

Mai întâi, schimbările importante în funcționalitatea, aspectul, semnificația și tehnologia producției costumului moldovenesc, intervenite la hotarul dintre perioadele istorice descrise, sunt de natură să confirme existența a cel puțin patru etape în etnologia autohtonă. Prin urmare, periodizarea propusă poate servi într-adevăr drept cadru de analiză și pentru alte obiecte și fenomene din patrimoniul național.

Mai apoi, ansamblul vestimentar sau costumul, fiind o sinteză a mai multor obiecte și tehnici de producție, constituie prin excelență un exemplu universal și, prin urmare, este îndreptățit de a fi utilizat în calitate de element de referință pentru etapizarea etnologică. Menționăm atât multiplele tehnologii aferente: țesutul, croitul, cusutul, brodatul, împletitul, colajul, pielăritul, cât și multitudinea pieselor componente ale costumului: îmbrăcămintea, încălțămintea, acoperemântul, podoabele, accesoriile etc.

În al treilea rând, reflecția etnologică ne indică o importantă trăsătură a costumului tradițional: cea de *adaptare* la noile necesități ale utilizatorilor și cea de *transformare*, sub influența pieței de materii prime și a curentelor artistice. După cum putem observa, costumul tradițional moldovenesc a existat sub diferite forme în toate epocile examinate. Dacă în perioada *medievală* și *premodernă* costumul moldovenesc era răspândit în masă, fiind purtat cotidian, inclusiv la sărbători, atunci în perioada *modernă* costumul tradițional pătrunde în noile spații sociale: sălile de spectacole și de televiziune și își încheie, treptat, misiunea de port cotidian. Cel mai târziu este semnalat portul costumului tradițional în satele din nordul și sudul țării până prin anii 1960–1970.

În sfârșit, la etapa actuală, pe care am numit-o *postmodernă*, costumul etnic trăiește o nouă tinerețe, unele piese reintegrând treptat garderoba personală a moldovenilor: *cămașă* pentru sărbători naționale, *ie* pentru portul ocazional, *traistă* pentru portul curent etc. În prezent, costumele etnice din diferite epoci coexistă în garderoba societății: *costume etnice premoderne* zise tradiționale, *costume etnice moderne*, precum și *creații vestimentare post-moderne* în stil etno.

Putem afirma că fenomenul cu care s-a confruntat costumul tradițional este o *evoluție* marcată de câțiva factori importanți: ideologii contradictorii (imperialismul și naționalismul, totalitarismul și liberalismul), revoluția industrială și socială, urbanizarea și societatea de consum.

În mod special dorim să accentuăm importanța utilizării noțiunii colective de *costum etnic*. Dacă în perioadele medievale și, mai ales, în perioada premodernă, putem vorbi de un *costum tradițional moldovenesc* de circulație largă, atunci în perioadele ce au urmat același costum este purtat doar cu ocazii speciale pentru a marca o anumită identitate etno-culturală. Mai mult ca atât, în epoca postmodernă apar produse derivate inspirate din costumul tradițional, spre exemplu *ia, traista*, executate într-un stil zis „moldovenesc" sau cu elemente de decor tradițional. Piesele respective sunt purtate în ansambluri vestimentare moderne eterogene și nu pot fi întotdeauna considerate drept piese autentice din portul tradițional. Pentru acest motiv vom numi toate produsele care au o asemănare oarecare cu elemente din costumul tradițional moldovenesc *produse vestimentare etnice*. În cazul în care majoritatea pieselor unui costum au această trăsătură putem vorbi de „costum etnic". Astfel, când ne referim la costumul etnic avem în vedere atât orice creație modernă a cărei aspect vizual aduce aminte de costumul sau ornamentul tradițional, cât și costumele tradiționale din epocile premergătoare.

În final, vom încerca să găsim răspuns la întrebarea valorică, care costum este mai deosebit și valoros: cel premodern sau cel postmodern, cel confecționat de mână ori cel produs la fabrică?

Din punct de vedere *funcțional*, costumul național, atât la români, cât și la alte popoare, a avut o maximă valoare în epocile premoderne, atunci când constituia unica piesă din garderoba purtătorilor. Astăzi valoarea funcțională a unui costum etnic s-a relativizat, acesta fiind purtat doar ocazional.

Din punct de vedere *simbolic,* valoarea costumului tradițional a crescut. Dacă în epoca medievală portul tradițional avea mai curând o identitate socială și individuală, atunci în prezent costumul etnic capătă o puternică semnificație culturală și identitară. Prin individuală ne referim nu la manifestarea opțiunii personale a purtătorului care îmbrăca haina în special prin forța tradiției, ci la faptul că fiecare piesă, fiind confecționată individual, avea un caracter unic mai mult sau mai puțin pronunțat. În multe cazuri purtătorul o identifica cu o persoană apropiată, cum ar fi mama sau soția care au confecționat-o.

Din punct de vedere *artistic,* costumul executat manual de artizani și meșteri populari de excepție a avut în toate epocile o valoare ridicată. Mai mult ca atât, începând cu epoca modernă, vestimentația devine o artă în sine, iar cele mai relevante exemple ale ei se bucură de faima unor opere de artă veritabile. Recunoaștem că, în paralel, există și exemple de produse etnice care pot fi caracterizate drept *kitcsh.* Suntem conștienți că produse de prost gust artistic au existat în toate epocile și în toate stilurile. Au intrat în patrimoniul național însă doar cele mai reușite mostre ale creației populare. La fel se vor tria pentru posteritate și costumele etnice din portul curent.

După cum putem afirma cu discernământ în concluzia acestei reflecții valorice, *costumul tradițional nu se află în decădere*. Semnificația și valoarea acestuia au evoluat, păstrându-și existența în fiecare din perioadele examinate. În baza exemplului evoluției costumului tradițional putem afirma preliminar că, în ansamblu, arta tradițională moldovenească are atât trecut, cât și prezent, dar și viitor, concluzie care merită a fi confruntată de studii complementare ulterioare.

Pentru a putea confirma periodizarea etnografiei moldovenești prezentate mai sus și a aprofunda paleta acesteia, ar fi util de examinat ulterior și alte aspecte etnologice semnificative ale creației populare cum ar fi, bunăoară, ornamentul, țesăturile sau arhitectura populară.

LITERATURA

1. Anton-Maria Del Chiaro. Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia (Revoluțiile Valahiei), Veneția, 1718.
2. Bâtcă Maria. Costumul popular românesc. București: Centrul Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale. 2006.
3. Zelenciuc V., Kalaşnikova N. Vestimentaţia populaţiei orăşeneşti din Moldova sec. XV–XIX. Chişinău: Ştiinţa, 1993.
4. Buzilă Varvara. Costumul popular din Republica Moldova. Chișinău: Reclama, 2011.
5. Bâtcă Maria. Costumul popular românesc. Bucureşti: DIP, Fundaţia Culturală ETHNOS, Editura Datini. 1996.
6. Зеленчук В. С. Молдавский национальный костюм. Кишинев: Тимпул, 1985.
7. Bâtcă Maria. Dimensiunile spirituale ale Basarabiei. Bucureşti: Fundaţia Culturală Libra, 1998.

Mihail Grecu. *Glastră cu mușcată*. 1966, ulei pe carton, 68 × 78,5 cm

FORME ALE TEATRALITĂȚII ÎN PROZA LUI ION DRUȚĂ

Doctor în filologie, conferenţiar universitar **Ana GHILAŞ**
Institutul Patrimoniului Cultural al AŞM

FORMS OF THEATRICALITY IN ION DRUTA'S PROSE

Summary. Ion Druta's artistic discourse is characterized by the interference of the epic with the lyrical, dramatic and other forms of artistic communication. A feature of his artistic vision is theatricality as a way of valuing social reality and cultural phenomena and which involves the relationship between play and theatricalization. The article analyses the forms and structures of theatricality in I. Druta's prose, having as reference the two narrative modalities of the discourse - narration and representation. The role of dialogue, gestuality, landscape, the type of psychologism etc. are revealed in this context.

Keywords: I. Druta, prose, drama, theatricality, dialogue, stage directions, interference of arts.

Rezumat. Discursul artistic al lui Ion Druță se caracterizează prin interferența epicului cu liricul, a dramaticului cu alte forme de comunicare artistică. O trăsătură a viziunii sale artistice este teatralitatea ca mod de valorizare a realității sociale și a fenomenelor culturale și care implică relația dintre joc și teatralizare. În articol sunt analizate formele și structurile teatralității în proza lui I. Druță, având drept reper cele două modalități narative ale discursului – relatarea și reprezentarea, fiind relevat, în acest context, rolul dialogului, al gestualității, al peisajului, al tipului de psihologism ș.a.

Cuvinte-cheie: I. Druță, proză, dramaturgie, teatralitate, dialog, didascalii, interferența artelor.

Imaginarul artistic al lui Ion Druță se caracterizează prin interferența mai multor tipuri de discursuri: narativ, dramatic, liric, publicistic, religios, fapt ce creează posibilitatea valorificării textului din diverse perspective, inclusiv din cea a relației epic – dramatic, în special a teatralității. Dramatizarea narațiunii prin intermediul dialogului, al suspansului, gestului, detaliului artistic sau al peisajului constituie doar câteva particularități ale modalității teatrale de exprimare artistică a vieții în proza acestui autor. De la toposul lumii ca teatru la spectacolul vieții – constante culturale ce țin de diegeză, în creația druțiană se configurează și o gândire teatrală a subiectului creator, relevând și accentuând estetic ceea ce N. Evreinov numea „instinct teatral" sau „simțul teatralității" [1], care în discursul artistic se realizează printr-o anume structură a înlănțuirii faptelor, a dramatismului situațiilor, a tipologiei personajelor, a relației eu – celălalt ș.a.

Teatralitatea ca mod de apreciere, de valorizare a realității sociale și a fenomenelor culturale implică relația dintre joc și teatralizare. Ludicul presupune o acțiune liberă, dezinteresată sau interesată, incluzând în acest proces subiectul și obiectul jocului, aspect ce relevă în fapt esența multor fenomene ale vieții. Cealaltă noțiune, teatralizarea, se referă la o acțiune regizată (de societate, de artist etc.) și, respectiv, prezența unui actant (actorul) – cel care joacă și a spectatorului – cel pentru care se joacă (gr. „theatron – theao" – „a vedea, a asista"). La confluența acestor două acțiuni sau modalități de manifestare și de relaționare a omului cu Celălalt – jocul și teatralizarea – se află teatralitatea.

Concept amplu și polivalent, teatralitatea constituie, la etapa actuală, obiectul de cercetare al mai multor științe: antropologia, teatrologia, semiotica, sociologia, filosofia, psihologia, filologia. În sens larg, noțiunea desemnează prezența modalităților de expresie specifice teatrului fie într-un spectacol, fie într-un text literar, fie într-un mediu social etc. ori, după Anne Ubersfeld, teatralitatea se manifestă atunci când „putem repera în schimburi vorbite prezența de jocuri de rol" [2]. Ca fenomen artistic, teatralitatea exprimă, în primul rând, viziunea autorului asupra lumii, iar textul său se caracterizează prin scenicitate – transmite ideea unei posibilități de înscenare, de lucru sau fapt reprezentat, arătat, un rol important revenindu-i privirii/perspectivei ca modalitate de structurare a textului. Teatralitatea delimitează aria literaturii artistice de cea a teatrului prin structura dialogală a discursului teatral, prin tehnicile de înlănțuire a replicilor (buclajul perfect, buclajul strâns, falsul buclaj, buclajul demolat etc.), prin formele specifice dialogului teatral (sticomitia, polilogul, falsul dialog etc.) și ale monologului (tirada, solilocviul, aparteul), prin didascalii și prin gestualitatea, mimica, tăcerea actantului. Multe dintre aceste trăsături specifice teatralității textului dramaturgic și spectacolului se manifestă în textul

literar narativ, precum dialogul și monologul, dar și prin intermediul descrierii (peisaj, tablou, interior, portret), prin detaliul artistic, figuri retorice sau prin psihologism ca o categorie estetică.

La analiza operei epice din perspectiva teatralității se impune deosebirea dintre *relatare* (nararea evenimentelor) și *reprezentare* (dialogul, punerea în scenă a evenimentelor prin intermediul personajelor) ca două modalități narative ale discursului, dar care la unii autori interferează în mod original, în funcție de propriul sistem de reprezentare (vizuală, auditivă sau kinestezică). Or, reprezentarea este treapta de trecere de la senzaţie la gând și relevă astfel tipul psihologic, viziunea artistului, refulările sau defulările lui etc.

În discursul narativ al lui Ion Druță toate aceste tipuri de reprezentare, de cele mai multe ori, formează imagini complexe ca viziune, stare, idee, contribuind astfel și la diversificarea formelor teatralității în structura demersului artistic. O demonstrează și descrierea lirico-meditativă, dramatică, cu funcții artistice ample în proza și în dramaturgia autorului, în special în didascalii și mai puțin în dialogul personajelor [3]. În același timp, chiar daca naratorul din proza sa pare a fi omniscient și omniprezent, rolul lui se obiectivează, de multe ori însă el se contopește cu personajul, vorbește în numele lui.

Cu alte cuvinte, în termenii lui G. Genette, tipul autodiegetic de narațiune se îmbină cu cel mimetic, iar toate aceste particularități discursive, transpuse într-un text dramatic, ar constitui discursul didascalic sau textul secundar, după R. Ingarden. Având în vedere că formele teatralității din textul dramatic – didascalii, dialogul, monologul personajelor, gestualitatea – sunt susținute în discursul teatral de jocul actorului, „omul viu trăind în alteritate", de limbajul corporal al actantului, dar și de un spațiu de joc, de cadrul plastic, în textul epic acestea interferează și formează un tot integru în limbajul specific convențiilor discursului narativ. În același timp, ele accentuează caracterul dublu al unei asemenea comunicări: literaritatea și teatralitatea/ privirea cinematografică, relatarea și reprezentarea.

La etapa actuală, teatralitatea, ca o categorie estetică, este abordată din perspectiva structurii și a funcțiilor ei în discursul dramaturgic, în cel teatral, dar și în cel narativ sau chiar liric. Cercetătoarea V. Fedorenco, de exemplu, a interpretat textul dramatic al lui I. Druță din perspectiva teatralizării realității de către personaje [4], iar viziunea cinematografică a aceluiași autor constituie obiectul de studiu al Anei-Maria Plămădeală într-un articol vizând filmul *Ultima lună de toamnă*, scenariul aparținând scriitorului [5]. Ambele cercetătoare evidențiază relația dramatic–epic–liric, psihologic, spiritual–etnic în viziunea teatrală și cinematografică a lui I. Druță. În discursul narativ al acestui autor teatralitatea, de asemenea, se manifestă prin interferența dintre epic, dramatic, liric, cum am menționat anterior, ca și prin varietatea și structura dialogului, alteori și prin oralitatea narării, toate reliefând o anumită artă a reprezentării, dar și arta comunicării a subiectului creator.

De cele mai multe ori, discursul narativ al lui I. Druță se constituie din scene, tablouri, secvențe evenimențiale, prezența naratorului ca organizator al textului și, totodată, ca intermediar între personaj și receptor sau chiar ca „umbra", dublul personajului. De aici și anumite invariabile ale teatralității în acest tip de discurs: în paralel cu scena, tabloul, mai semnalăm varietatea dialogului, monologul – mai mult în forma stilului indirect liber, corul (în ipostaza populară „gura satului"), personajul ca expresie a unei tipologii psihologico-morale, spirituale, sociale ș.a. La transformarea prozei lui Druță în discurs teatral un rol important îi revine și psihologismulului, ca o categorie estetică.

Sorgintea folclorică a viziunii autorului, exprimată printr-un stil oral al narării, prin intertextualitate de tip folcloric sau prin tipologii ale personajelor, a condus la crearea unor scene pline de viață și de autenticitate în imaginarul său artistic. Personajele construiesc în jurul lor un spațiu al umorului, al vivacității spiritului popular, cum e badea Cireș din nuvela *Bătrânețe, haine grele*, descris mai mult de narator și de gesturile personajului, relatate și reprezentate. Autorul demonstrează că omul este o individualitate și o personalitate complexă nu doar în forme de expresie epică amplă, cum este romanul, ci și în nuvelă, în care naratorul, cum se știe, surprinde esența unei individualități printr-un moment din viața acestuia. La realizarea artistică a unei asemenea idei participă masca, un indice al teatralității.

Personajul principal din nuvela sus-numită e prezentat prin stările lui de spirit autentice, fiecare cu masca ei: badea Cireș glumețul, badea Cireș vierul, badea Cireș, cap de familie. Stilul oral al narării, caracterizarea realizată de narator prin îmbinarea descrierii cu elementul liric, prin simbol și metaforă schițează portretul unui om ajuns la bătrânețe, plin de voie bună, oricând „cu gluma pe buze", dar care nu poate scăpa totuși de moarte. Deși naratorul este unul omniscient și omniprezent, cele expuse de el nu s-ar preta în totalitate textului secundar (didascaliilor) din discursul dramatic. Detaliul artistic, gestul, comparația, umorul creează imaginea unui actor care își joacă bine rolul în orice circumstanțe ale vieții: și atunci când se întâmplă să vină băut acasă, și când stă la vorbă cu sătenii, și când se simte tânăr la vederea tinerei vecine. Badea Cireș, stăpânul casei, „Cum numai pășește pragul, de-

vine vajnic, de parcă numai ce a semnat o lege nouă. Dacă totuși e nevoit să scoată o vorbă, o spune rar și încet, de parcă n-ar sta el de vorbă cu mătușa lui, ci o epocă i-ar vorbi unei clipe. (…) Și când simte că mătușa și-a descărcat inima, dar se grozăvește, fiindcă nu se poate opri, o întreabă trăgând pălăria pe ochi: - Fa Ilincă! Și adică, ce interes ai avea tu să mă scoți din fire?"

De altfel, în clipe de felul acesta, Cireș-glumețul se vâră destul de des peste Cireș, capul de familie [6]. Am asistat la o scenă în care fiecare gest, vorbă, suspansul, comparația hiperbolizată și sugestia psihologică, expusă metonimic de narator în ultima frază, prezintă o caracteristică a personajului într-o formă teatralizată. Aici palpită parcă orice clipă, fiecare acțiune e încetinită, gestul, tăcerea unuia și vorba continuă a celuilalt participant la (un posibil) dialog, cu remarca ce se cere a fi în didascalii „mătușa și-a descărcat inima, dar se grozăvește, fiindcă nu se poate opri" creează, de fapt, imaginea vizuală, auditivă, caracterologică a personajului. Iar stările de spirit ale actantului sunt surprinse prin jocul celor două măști, Cireș glumețul și Cireș, cap de familie.

Masca devine un atribut al manifestării teatralității și în alte texte druțiene, ea comportă semnificații sociale ori psihologice, relevând însă un aspect esențial – dorința și necesitatea de a relaționa cu altul, cu celălalt – sinele, supraeul – în tendința omului de a se cunoaște, de a fi el însuși, dar și de a fi înțeles de cei din jur. Astfel îi recunoaștem pe moș Mihail – gospodarul casei și omul de creație (*Sania*), pe Mircea Moraru, țăranul și brigadierul, omul puterii (*Povara bunătății noastre*), Potiomkin, omul, feldmareșalul dornic de noi cuceriri teritoriale și amantul (*Biserica albă*) ș.a. Fiecare caz este unul aparte, măștile traduc disimularea, dar și dorința omului de a fi el însuși, chiar dacă îi reușește sau nu; de fapt, este ceea ce C. G. Jung numește „umbra" și „persona" ca arhetipuri. Asemenea aspect al teatralității conduce spre un conflict interior, psihologic, spiritual în creația lui Ion Druță și, evident, spre o anume tipologie a personajului.

În crearea spectacularului, a atmosferei, la caracterizarea personajelor, în discursul druțian un rol important îi revine naturii ca mod de existență a omului în lume. În textul epic ea contribuie la structurarea incipitului, ceea ce în plan teatral ar echivala cu „deschiderea" acțiunii scenice; totodată, natura realizează trecerea de la o scenă sau de la un subiect la altul, face posibilă trecerea de la o idee la alta, se armonizează cu stări de suflet ale naratorului (în didascalii – ale auctorului) și ale personajelor. Amintim spectacolul ninsorii din incipitul romanului *Povara bunătății noastre*, un peisaj liric, în care domină albul imaculat ca temelie și esență a luminii și a curățeniei sufletești a omului și care prezintă astfel spațiul desfășurării acțiunii. Tot natura e cea care deschide și închide părți, capitole în acest roman, având funcție premonitivă, de creare a atmosferei și de sinteză ori legătură, trecere la celălalt capitol, funcționalități care în textul dramatic se regăsesc, în special, în didascalii ca forme ale teatralității [7].

Se poate vorbi și de o poetică a psihologismului la crearea teatralității în discursul narativ al lui Ion Druță. Gestul, mimica, tăcerea (numită de narator sau sugerată prin suspans), detaliul artistic, peisajul devin elemente ce transmit ori sugerează stări, emoții ale personajelor, cu precizarea că primele trei sunt mărci ale teatralității în discursul dramatic și în cel teatral.

Vom exemplifica aceste aspecte, manifestate în sinteza lor de creare a teatralității în nuvela *Malul de piatră*. Incipitul prefigurează aici atmosfera acțiunii, constituind, totodată, în planul textului dramatic, didascalia: „S-a întors noaptea, pe la trei. A încercat ușurel să deschidă ușa, dar era încuiată. A venit la fereastră. A bătut de câteva ori, dar nu i s-a răspuns. A mai așteptat o vreme, după care a rostit cu glas de copil obijduit: Tată!"[8]. Enunțurile scurte, verbele ce traduc în plan teatral gesturile actantului, conjuncția adversativă „dar", ce răstoarnă cele afirmate sau, în cazul dat, cele dorite, sugerează un dramatism ce se amplifică în continuare prin conotația cuvintelor ce prefigurează o răsturnare de situație, un conflict: „Era ceva *straniu*… De patru ani, de când a început a veni în *ospeție* la părinți, niciodată *n-a bătut să i se deschidă*. Ichim o aștepta totdeauna. Ichim avea un somn fugar, iepuresc. Ichim o cunoștea după felul cum deschide portița..." Prin mijlocirea repetiției anaforice, receptorul intuiește și relația specială dintre tată și fiică, care era mândria lui, dar și o posibilă „răceală", opunere dintre ei. Din nararea acțiunii și din descrieri se prefigurează, din punct de vedere al teatralității, borne didascalice, cu rolul lor de a aduce mai multă informație privind locul, spațiul, timpul desfășurării acțiunii, stările personajului.

În nuvelă se manifestă pregnant tipul de reprezentare kinestezică și cea vizuală a autorului, astfel încât psihologismul domină printre modalitățile de caracterizare a personajului și de susținere a acțiunii interioare, a mișcării stărilor, trăirilor, sentimentelor. Tatăl, Ichim, aproape că nu vorbește pe tot parcursul acțiunii, dar el este totuși protagonistul. Elemente de portret fizic ale acestuia se regăsesc pe parcursul dezvoltării acțiunii, construind prin gest, mișcare, tăcere și atitudine a naratorului imaginea unui om harnic, hotărât în acțiuni, dar și neputincios în fața „trădării" de către fiica cea mai dragă a lui. Urmărim, de fapt, printre scena gălăgioasă și apoi tot mai liniștită a spectatorilor veniți să vadă ce se întâmplă în familia și în curtea lui Ichim, o altă scena – cea principală – tăce-

rea și chinurile moral-psihologice ale tatălui. „A fumat tăcut țigară după țigară, până a răsărit soarele. A însemnat locul unde a răsărit, a despicat cu privirea cerul în două, socotind în mintea lui drumul pe care urma să-l facă soarele în ziua ceea, și-a măsurat grijile pe care le avea cu calea asta lungă a soarelui, pe urmă, strivind cu călcâiul ultimul muc de țigară, și-a plecat fruntea și a rămas nemișcat". Este o scenă tăcută, plină de dramatism, transfigurată artistic prin mijloacele specifice psihologismului (descrierea gesturilor, a mișcărilor personajului, ce sugerează stări, mișcarea gândului), care implică anumite caracteristici ale teatralității: actorul, corpul, gestualitatea, interpretarea.

Personajul când intră în acțiune (în scenă) se autocaracterizează prin tăcere ori prin zgomot, prin imagini vizuale, dinamice sau auditive. Fiica „a încercat ușurel să deschidă ușa (…), a bătut de câteva ori în geam..". Intrarea în acțiune a Ilenei, ruda lui Ichim, care venea să-și vadă neamurile „abia atunci când se abătea vreo nenorocire peste capul lor", e pregătită prin imagini auditive și dinamice: „Un glas vesel de femeie, ce părea că aduce în casa asta un car de pace și trei de bucurii, a strigat de la poartă: - Ce mai faci, vere Ichime?

Grasă și voinică, cu obraji proaspeți și rumeni, IIeana venea voinicește spre dânsul, hotărâtă să capete cu orice preț răspuns la întrebarea ei veche și banală – ce face omul, șezând pe o piatră".

Imaginea „zgomotoasă" și dinamică, plăsmuită prin modalități stilistice expresive („glas vesel", „a strigat"), elemente de portret „grasă și voinică, cu obraji proaspeți și rumeni", aliterația „**ven**ea **v**oi**n**iceș**t**e **spr**e **d**â**ns**ul, ho**t**ă**r**â**t**ă.." , impun/propun actorului un anumit tip de joc teatral în crearea tipologiei psihologice și a stării de spirit a personajului.

Starea de culpă a fiicei și trăirea/contopirea durerii ei cu cea a mamei este transfigurată artistic printr-o imagine cinematografică, încetinită, a intrării în scenă a fiicei și a mamei, care aici sunt prezentate de narator ca o singură ființă: „Frumoasă și sprintenă, într-o bluză ungurească de lână subțire, ea pășea ușurel în pantofi cu tocuri înalte, iar în urma ei venea, ca o umbră, lelea Anica – venea amărâtă, venea fericită, venea îngrijorată, cum nu se mai poate. Ochii ei căprui rugau lumea din jur să fie cât mai îngăduitoare cu domnișoara asta frumoasă, că nu de alta, da îi e fiică. E singurul dintre copii ce seamănă grozav cu mamă-sa …". Teatralitatea acestei scene este susținută de vestimentația și mersul fetei, care implică, presupun, finețea (bluza „de lână subțire"), tinerețea, frumusețea, dar și sentimentul vinei față de întreaga familie pentru nereușita ei. Iar privirea personajului, „decodificată" de narator prin explicații (o modalitate a creării psihologismului în textul epic), în textul dramatic sau, mai degrabă în film, are un teren amplu de expresie și, în funcție de talentul regizorului și al actorului, ar necesita și un anume timp, accentuând dramatismul momentului, polifonia sentimentelor, a stărilor.

Stilul oral al expunerii și prezența naratorului (în diferite ipostaze) în textul epic druțian se traduce într-o formă a teatralității numită *ad spectatorem*, o convenție scripturală ce constă în adresarea directă a personajului către spectatori (câteva cuvinte sau fraze, ori poate constitui o întrerupere mai lungă a acțiunii). În proza lui I. Druță asemenea forme ale teatralității ce subliniază caracterul convențional al discursului artistic sunt cuvântul autorului/naratorului, cu diverse funcții: comunicativă, moralizatoare, cognitivă ș.a. În romanul *Biserica albă*, de exemplu, naratorul, într-un stil cronicăresc, accentuează prin inversie și interogație retorică esența celor expuse, invitând receptorul la dialog și meditație: „Ci întrebatu-te-ai vreodată, cititorule, de ce sărbătoarea nașterii Mântuitorului vine odată cu primii fulgi și noi o sărbătorim în pragul marilor friguri, când totul zace zgribulit, înțepenit? Gânditu-te-ai de ce oare Atotputernicul, dintre atâtea zile senine și calde ale anului, a ales-o pe cea posomorâtă, pentru venirea unicului Său fiu pe pământ? Miratu-te-ai pentru ce vestirea unei asemenea mari minuni, precum e nașterea Domnului, a fost lăsată pe sama copiilor? Dar las că judecata sănătoasă a plugarilor s-a dovedit a fi și de astă dată plină cu har, căci e greu de găsit pe lume ceva mai mișcător, mai curat, mai înălțător decât cântarea copiilor" Inversia cu care încep frazele, ca și sensul lexical al verbelor („întrebatu-te-ai", „gânditu-te-ai", „miratu-te-ai") presupun în jocul actorului o anumită melodie a tonului, un stil expresiv reflexiv și liric, totodată, dar și întrebări, răspunsuri pentru sine ale spectatorului. Alteori, cum e în romanul „Clopotnița", dialogul personajelor este structurat astfel încât discursul despre relația istorie - moralitate al lui Horia, de exemplu, are și valoare de caracterizare a personajului, dar și funcție ad spectatorem[9].

Constatăm, astfel, că relatarea (nararea evenimentelor) și reprezentarea (dialogul, punerea în scenă a evenimentelor prin intermediul personajelor) interferează în mod original în discursul narativ al lui Ion Druță, fapt ce relevă, în special, reprezentarea vizuală a individualității creatoare. Scenicitatea și spectaculozitatea, formele teatralității specifice viziunii sale artistice (gestualitate, tăcere, masca, ad spectatorem ș.a.) se manifestă prin modul original de structurare a textului, în principal prin arta plăsmuirii incipitului și a dialogului, prin polivalența peisajului sau prin forma indirectă (exterioară) a psihologismului ca modalitate de transfigurare a realității.

BIBLIOGRAFIE

1. Евреинов Н.Н. Демон театральности. Москва, С. Петербург: Летний сад. 2002.
2. Ubersfeld Anne. Termeni cheie ai analizei teatrului. Traducere de Georgeta Loghin. Iaşi: Editura Institutului European, 1999, p. 89.
3. Ghilaş Ana. Funcţionalitatea didascaliilor în discursul dramatic al lui I. Druţă. În: Akademos. 2013, nr. 3, p. 133-136.
4. Fedorenco Victoria. Problema teatralităţii în dramaturgia lui Ion Druţă. În: Opera lui Ion Druţă: univers artistic, spiritual, filozofic. În două volume. Vol. 1. Chişinău: CEP USM, 2004, p. 282-293.
5. Plămădeală Ana-Maria. Opera lui Ion Druţă: ipostaza cinematografică. În: Opera lui Ion Druţă: univers artistic, spiritual, filozofic. În două volume. Vol. 1. Chişinău: CEP USM, 2004, p. 298-306.
6. Druţă Ion. Scrieri. În patru volume. Vol. 1. Chişinău: Literatura artistică, 1986, p. 283 - 284.
7. Ghilaş Ana. „Pictura verbală" – mod de comunicare în discursul dramatic. În: Arta. Seria Arte audiovizuale. Muzică. Teatru. Cinema. Serie nouă. Volumul XXIII, nr. 4. AŞM, Institutul Patrimoniului Cultural. Chişinău, 2014, p. 111-116;
8. Druţă Ion. Scrieri. În patru volume. Vol. 1. Chişinău: Literatura artistică, 1986, p. 205.
9. Druţă Ion. Scrieri. În patru volume. Vol. 3. Chişinău: Literatura artistică, 1987, p. 99.

Mihail Grecu. *Toamnă aurie,* partea dreaptă a tripticului *Anotimpurile*.1984, pânză, tempera, 120 × 120 cm

ARTISTUL EMIL LOTEANU: UN CUNOSCUT NECUNOSCUT

Doctor habilitat în studiul artelor **Ana-Maria PLĂMĂDEALĂ**
Institutul Patrimoniului Cultural al AŞM

ARTIST EMIL LOTEANU: AN UNKNOWN KNOWN

Summary. When turning to virtualities of the psycho-biographical method, the author identifies the human and artistic personality of the film maker Emil Loteanu in the mitocentrist area of the neo-romanticism and in the psychoanalytic area of the vicissitudes of his creative destiny, as well. The emphasis of the timeless antitheses of the romanticists between life and art, reality and dream, historical time and individual time, as well as the necessity of the chant of unfulfilled love in Pygmalion complex is succeeded by the review and reconsideration of the first stage of the refuge of Emil Loteanu in Moscow in authentic sociocultural contexts. Through the confessional movies of the film maker *O șatră urcă in cer* (A Gypsy camp flies in the sky) and *Dulcea și tandra mea fiară* (My sweet and tender beast), there has been highlighted the gravity of the spiritual steps undertaken by the Bessarabian artists in the oppositional process of "survival through culture" and the excellence during this period of two artistic trends apparently antinomic – mythicization and debunking – an outgrowth of the inner polemic of the film maker, both with time and his own creation.

Keywords: neo-romanticism, romantic maximalism, the myth of eternal freedom, Pygmalion condition, the myth of the female timelessness, refuge-exile, ideal woman, debunking, examination of conscience, dissipation of dreams.

Rezumat. Apelând la virtualităţile metodei psihobiografice, autorul identifică personalitatea artistică şi umană a cineastului Emil Loteanu în spaţiul mitocentrist al neoromantismului şi cel psihanalitic al vicisitudinilor destinului său creator. Reliefarea eternelor opoziţii ale romanticilor dintre viaţă şi artă, vis şi realitate, timp istoric şi timp individual, precum şi a imperativului cântării dragostei neîmplinite în cadrul complexului lui Pygmalion, este succedată de reexaminarea şi reconsiderarea în autentice contexte socioculturale a primei etape a refugiului lui Emil Loteanu la Moscova.

Prin filmele confesionale ale cineastului, *O şatră urcă în cer* şi *Dulcea şi tandra mea fiară,* a fost scoasă în evidenţă ponderea demersurilor spirituale ale artiştilor basarabeni în procesul opoziţional al „supravieţuirii prin cultură" şi excelarea în această perioadă a două tendinţe artistice aparent antinomice – mitizarea și demitizarea, rod al polemicii interioare a regizorului atât cu timpul, cât şi cu propria creaţie.

Cuvinte-cheie: neoromantism, maximalismul romantic, mitul eternei libertăţi, complexul lui Pygmalion, mitul eternului feminin, refugiu-exil, femeie ideală, demitizare, examen de conştiinţă, spulberarea visurilor.

La memorarea celor 80 de ani de la naşterea efervescentului temperament artistic care a fost Emil Loteanu în ambele sfere de o rezonanţă majoră – literatura şi arta cinematografică – constatăm cu stupoare condiţia dezolantă a cineastului şi poetului în paroxismul oximoronic al unui cunoscut necunoscut. Depăşirea acestei nedreptăţi istorice şi culturale ce-i însoţeşte ca o fatalitate pe cei mai talentaţi artişti basarabeni, eternii ostatici ai ingratitudinii umane, ar însemna asimilarea unui registru metodologic axat pe sondajul în sfera enigmatică a „psihologiei adâncurilor" (C.G. Jung) [1, p. 281], unica în stare să readucă în actualitate revelaţiile şi decepţiile unei sensibilităţi de excepţie.

Emil Loteanu a debutat în arta basarabeană cu volumul *Zbucium*, declarând starea această de spirit ca un crez artistic ce-i predestinează o perpetuă frenezie a spiritului, dar şi îl îndeamnă să împărtăşească lumii întregi ideea eternei nelinişti sufleteşti ca a unui imbold major al cunoaşterii universului prin trăirile inimii. Doar racordarea creaţiei lui Emil Loteanu la virtuţile şi mesajele mitocentriste ale neoromantismului, un exponent înflăcărat al căruia a fost artistul basarabean, precum şi reamplasarea demersului său cinematografic într-un cadru hermeneutic de filiaţie psihanalitică, dezvăluie în noi valenţe estetico-filosofice originalitatea personalităţii cineastului şi poetului nepereche.

Indiscutabil, Emil Loteanu a venit în lume cu scopul demiurgic de a o perfecţiona, ambiţie moştenită de la magnificii romantici ai secolelor precedente. În zodia neoromantismului s-a cristalizat nu numai crezul artistic al regizorului, ci şi modelul său existenţial. Această concordanţă dintre om şi artist ne permite să descifrăm totalitatea manifestărilor tumultoasei sale personalităţi prin sondajul în interiorul unei fiinţe răscolite de elanul inspiraţiei pasionale şi de exaltarea cugetului animat în căutarea perpetuă a idealului.

Ca nimeni altul, Emil Loteanu a cunoscut un zbucium artistic de o incomparabilă tensiune, o stare de creativitate perpetuată ce-i dădea mereu senzaţia încântătoare a unei emancipări absolute, consacrate chemării spirituale de a demonstra lumii atât de imperfecte orizonturile sclipitoare ale înălţătorului spirit romantic.

E cert faptul că intelectualii şaizecişti, care au îmbrăţişat deviza lui Fichte de a trăi ca artist şi de a-şi modela artistic viaţa, optând pentru criteriul estetic al sensului existenţei, au fost, de fapt, una dintre cele mai idealiste generaţii ale secolului al XX-lea. Drama acestei generaţii, ce şi-a asumat misiunea să „sufere de starea lumii", se acutizează prin impactul gândirii lor „vinovate" asupra mii şi mii de oameni care au rămas ostatici beatitudinii visurilor tinereţii, nemaifiind în stare să se adapteze cruzimii maturităţii.

Ca un adept înflăcărat al curentului inspirat, Emil Loteanu era îndrăgostit de virtuţile spirituale şi estetice ale mitului visului romantic, de acea lume imaginară de o frumuseţe şi armonie desăvârşite, existenţa căreia îi inspiră voinţa de a fi. Pentru că numai ei doi – el şi acea lume paralelă, invizibilă pentru ceilalţi, cunoşteau taina fericirii şi împlinirii. Neregăsind în realitatea brută niciun ecou al acestui spaţiu virtual, el se retrage în visul său mirific. Or, romanticul este predestinat să fie cel mai mare singuratic din lumea artelor, cel care a ales conştient înstrăinarea şi renunţarea. Singura lui consolare este evadarea în spaţiul artistic.

Dragostea disperată faţă de orizonturile absolutului universal al creaţiei genera acel curaj de a sacrifica orice şi pe oricine, de a se sfâşia, de a muri chiar, pentru a se deda până la uitare de sine aventurii cunoaşterii artistice. Retrospectiv conştientizez că poetul şi cineastul Emil Loteanu era condamnat din tinereţe la ruptura cu lumea reală, la sacrificarea vieţii creaţiei. Din tinereţe pe chipul lui, pe atunci visător şi duios, se întrevedea paloarea unui destin tragic...

Indubitabil, problema majoră în cazul unui artist romantic ţine de dilema artă-viaţă. Loteanu a aderat din tinereţe la celebra sentinţă a lui Nietzche conform căreia unica justificare a vieţii este creaţia. O semnificaţie aparte în ecuaţia „artă-viaţă" îi aparţine modelului, iubirii romantice. Idealiştii melancolici, romanticii care au lansat concepţia artei ca formă supremă a cunoaşterii lumii, desluşeau în sentimentul iubirii imboldul major al omului de a surmonta condiţia finitudinii sale existenţiale. Starea de iubire, o stare de extaz a sufletului, în tratarea romanticilor denotă imperativul dezacordului fatal dintre veşnic şi efemer. Iată de ce personajul romantic este condamnat de a trăi o dragoste neîmplinită.

Emil Loteanu se afiliează complexului lui Pygmalion. Acelui celebru sculptor care, conform legendei, a respins toate femeile de pe insula Crit, nedemne spiritual şi moral de visul său, ca să se îndrăgostească într-un sfârşit de chipul cioplit al Galateei – creaţia sa întru proslăvirea eternului feminin. Şi la Emil Loteanu nostalgia femeii ideale se exprimă prin imboldul de a-i imortaliza chipul în artă (vezi, în special, poezia *Mi-e dor de chipul tău, zeiţă*, dar şi galerie de eroine din filmele sale).

Invariabil, numai purificarea prin metamorfoza cathartică a creaţiei o apropie pe Nefertiti – Galateea de idealul mult râvnit. Astfel, Loteanu hermeneutizează nostalgia iubirii, dar descoperirea fenomenului devine posibilă pentru el nu prin trăirea prezentului autentic, ci prin sublimarea visului despre iubirea ideală în opera de artă.

În cazul unui artist neoromantic este mai firesc să căutăm descifrarea enigmei creatorului nu în nisipurile cotidianului, ci în sferele sublime în care vibrează adevărata substanţă a mesajului acestei categorii de creatori. Deci să urmărim nu istoria vieţii, ci istoria sufletului. Or, virtuţile nobile şi visurile răpitoare ale artei romantice au însemnat pentru Emil Loteanu tărâmul autosalvării, autodepăşirii, actul creaţiei semnificând actul mântuirii, acea forţă cathartică ce-i permitea abolirea ispitelor ce-l devastau din interior, determinând într-un final neasemuita spiritualizare a discursului său cinematografic.

Emil Loteanu a avut noroc să se iniţieze în artă cinematografică în epoca mirifică a anilor 1960, care s-a dovedit a fi pentru el una paradiziacă a existenţei artistice în plina armonie cu sine şi cu lumea sub constelaţia metamitului romantic al eternei reîntoarceri. Inspirata sa dilogie *Poienile roşii* şi *Lăutarii* demonstrând una din culmele neoromantismului cinematografic al acestei perioade.

Traiectoria destinului, atât de fericit *ab initia*, s-a dovedit însă sfâşietor de dramatică – urmează epoci cinematografice ce-l vor situa consecutiv în spaţiile de spirit dezolante, chiar disperate: nostalgia paradisului pierdut (anii 1970), criza identităţii artistice (anii 1980), moartea artistului (anii 1990).

Punctul de plecare pentru reconsiderarea destinului creator al cineastului constituie reexaminarea în autentice contexte socio-culturale a refugiului lui Emil Loteanu la Moscova. Numai prin intermediul spectrului psihanalitic reuşim să dezavuăm stereotipurile încetăţenite, periclitate de omniprezenta invidie şi ranchiună, conştientizând în toată amploarea vicisitudinile asimilării cineastului într-un nou context etno-cultural în preajma imanentei transformări a refugiului în exil.

Exodul, la sfârşitul anilor 1960 – începutul anilor 1970, al celor mai sclipitori artişti basarabeni era condiţionat de animozitatea înverşunată în RSSM bodiulistă faţă de intelectuali, în general, şi faţă de artişti, în special, care nu se poate compara cu nicio altă republică ex-sovietică, prigoana, cum ne demonstrează mărturiile selectate din arhiva de partid, luând, după înăbuşirea primăverii din Praga, forme dintre cele mai

perverse şi perfide. În urma acestor lupte crâncene ale puterii sovietice cu artiştii exponenţiali s-a produs un fenomen încă nu în totalitate conştientizat, când flacăra românismului lumina din metropola sovietică prin piesele lui Ion Druţă montate de Ion Ungureanu, prin muzica inspirată a lui Eugen Doga, prin filmele „ruseşti" ale lui Loteanu, dar şi din „Siberii de gheaţă" se revărsa plânsul chitarelor lui Mihai Dolgan [2, p. 38-45].

Astfel, diaspora moldovenească reuşea ceea ce cei din RSSM nu aveau cum s-o facă – să asigure continuitatea procesului artistic basarabean. În această misiune sacră dar şi dramatică şi-a dat concursul generaţia de aur a culturii naţionale, verva neoromantismului în varianta basarabeană fiind impulsionată în prima etapă a refugiului de o necurmată nostalgie a patriei pierdute. Impactul extraordinar asupra spectatorilor al operelor basarabenilor refugiaţi, confirmat de certificate documentare, demonstrează atât caracterul universal şi general uman al arhetipurilor ancestrale interzise în RSSM, cât şi situarea mesajului neoromantic cu preponderenţa virtuţilor spirituale în avangarda „supravieţuirii prin cultură". N-ar fi o exagerare să-i acordăm diasporei moldoveneşti un rol aparte în boicotarea tacită a rigorilor absurde ale realismului socialist, eroii romantici în versurile inspirate ale lui Ion Druţă, Emil Loteanu, Mihai Volontir îndeplinind misiunea majoră a unor atlanţi ce ţineau cerul artei adevărate.

Scrutarea psihanalitică relevă cu certitudine că în interiorul etapei glorioase a creaţiei sale, când Emil Loteanu, prin filmul *O şatră urcă în cer*, îşi împlineşte ambiţiosul vis de a cuceri lumea, se ascunde germinarea unui dramatic dezacord dintre vis şi realitate. Or, atmosfera dezoxigenată, proprie stagnării, când se instaurează fenomenul absurd al „artei fără artă", trezeşte în forul interior al unui împătimit de ideea creativităţii ca sensul suprem al existenţei un sfâșietor presentiment apocaliptic. De aceea în inspiratul film se întrevede o ripostă la atentatul prăbușirii şi răpirii idealului existenţial.

Premoniţiile unei sensibilităţi de excepţie a regizorului s-au adeverit prin surprinderea în subtextul discursurilor cinematografice inspirate *O șatră urcă în cer* (1975) şi *Dulcea și tandra mea fiară* (1978), demitizarea succesivă a două mituri ce constituie esenţa semantică a metamitului visului romantic axat pe interferenţa mitului eternei libertăţi cu mitul eternului feminin. Ni se pare semnificativ că anume cel mai înflăcărat promotor al perenităţii virtuţilor romantice din spaţiul mioritic, cu predilecţie de geneza mitologică, a relevat apusul definitiv al celei mai încântătoare utopii a omenirii, dar şi, prin dramatismul propriului destin creator, drumul în niciunde al adepţilor purităţii inspiratului curent artistic într-o societate dezumanizată [3, p. 49-56].

O șatră… s-a revărsat ca o furtună pe ecranele lumii, captivând spectatorul prin vise uitate şi dorinţe camuflate. În spaţiul ex-sovietic, popoarele căruia lâncezeau în amurgul „socialismului dezvoltat", filmul a incitat spiritele, trezind speranţa unei alte existenţe. *O șatră…* copleşeşte prin frumuseţea ingenuă a naturii, prin frumuseţea suavă a eroinei filmului, Rada, şi prin făptura chipeșă a lui Zobar, prin frenezia vitală îngemănată cu nostalgia răscolitoare a muzicii ţigăneşti. *O șatră…* prezintă neîndoios un poem cinematografic, înduioșător prin pitorescul naturii, caracterelor, muzicii. Un poem care respiră aerul libertăţii nemărginite, sublimând nostalgia omului modern faţă de paradisul pierdut al copilăriei.

Revăzând filmul astăzi, constatăm însă că atmosfera încântătoare a unei continue sărbători a vieţii este străbătută de o melancolie subversivă care întrepătrunde mai ales peisajul extraordinar de expresiv și nuanţat cu preeminenţa splendorii funeste a crepusculului. Anume acest metasimbol premoniţial relevă nesaţul disperat de a savura clipa care precede inevitabilitatea despărţirii. Deși în *O șatră…* regizorul, prin cântarea libertăţii absolute, etalează starea de spirit ce l-a determinat să părăsească temniţele în care a fost închisă patria lui în eclipsa stagnării, tratarea extatică a mitului visului romantic se îmbracă în halouri tragice ale unei iluzii spulberate. *O șatră…* oscilează între exaltarea eroismului romantic, elogierea pitorescului firii ţigăneşti şi demitizarea obsesiilor etnice care dezvăluie infantilismul cras și surzenia ostentativă a etniei faţă de schimbările lumii. Pentru prima oară în creaţia artistului apare o autoidentificare cu personajele sale nu numai și nu atât în scopul contemplării desăvârşirii spirituale, ci întru reevaluarea credoului său artistic.

Procesul de contopire cu eroul liric îi trezește, involuntar, sentimentul inedit de neliniște, născut din recunoaşterea propriilor nesăbuinţe în fatalismul dedării eroilor în calitate de virtute majoră unei himere, pe cât de încântătoare, pe atât de nocive. Acest sentiment descumpănitor motivându-i călătoria în interiorul fiinţei sale artistice maximaliste, categorice, ce-şi cultivă structura artistică preponderent copilărească în zodia unor mituri disperat de frumoase. Aş risca să presupun că regizorul presimte din primul său film „rusesc" inevitabilitatea despărţirii de cosmosul neoromantismului și trăirea pasională a acestei clipe de cumpănă îi atribuie filmului o răscolitoare intonaţie elegiacă.

De fapt, anume în *O șatră…* pentru prima oară se înregistrează durerosul sentiment de zădărnicire sau poate chiar al premoniţiei unui sfârşit tragic, aidoma

celui ce l-au cunoscut neînduplecaţii Rada și Zobar care și-au pus pe altarul destinului fetișul libertăţii ca o condiţie a absolutei fericiri umane.

Totuşi, rămânând fidel sie însuşi, Emil Loteanu nu se lasă bătut. Atât în *O șatră…*, cât într-o măsură şi mai mare în *Dulcea* ş*i blânda mea fiară,* se manifestă ambiţia de a-şi promova cu îndârjire vocaţia neoromantică chiar şi într-un context sociopsihologic ostil. Vocaţia, confirmată o dată în plus prin regăsirea în operele clasicilor ruşi a unor subiecte şi mesaje apropiate personalităţii sale artistice, denotă o intuiţie excepţională care se soldează cu scoaterea în evidenţă a dimensiunii romantice atât a lui Gorki, cât şi a lui Cehov. Şi dacă tânărul Gorki era considerat un adept al romantismului revoluţionar, Cehov chiar și în perioada timpurie, când își semna opera cu pseudonimul Cehonte, era tratat în opoziţie cu inspirata viziune.

Or, nuvela lui Cehonte *O dramă la vânătoare*, considerată de însuși autorul o eroare a tinereţei, l-a însufleţit pe regizorul basarabean anume prin regăsirea în ea a unor teme şi obsesii ce îi guvernau creaţia. Drama cumplită a acelui joc cu destinul în care și-au irosit chemarea sufletului toţi eroii filmului, relevată de Cehov prin modalitatea lui aparte de a sugera idei și sentimente, de a vorbi prin subtexte și aluzii, era transferată într-un registru extatic, impropriu poeticii lui Cehov.

Tocmai dezacordul evident dintre conţinut și formă l-a situat pe Emil Loteanu la polul unui impostor care din necuviinţă participă involuntar la actul de defăimare a culturii ruse. Acest lucru nu i l-au putut ierta criticii de film, oamenii de cultură în general din mediul rusesc, sfidând argumentul de bază al cineastului că *Dulcea și tandra mea fiară* a avut cea mai mare priză la spectator dintre ecranizările operei lui Cehov.

De la apariţia acestui film s-a cristalizat în mediul cinematografic rusesc opinia că Loteanu este de fapt un parvenit și un veleitar. Regizorul se războia prin intermediul unor interviuri cu exigenţii critici, imputându-le că obiecţia lor de bază, precum că *Dulcea și tandra mea fiară* nu are nimic în comun cu universal cehovian ar fi o concepţie perimată și stupidă.

Revenind după mult timp la poetica peliculei *Dulcea și tandra mea fiară*, am sesizat în continuare unele carenţe conceptuale și stilistice, dar, în același timp, mi s-au relevat similitudinile nebănuite anterior dintre două universuri artistice. Motivul nesăbuinţei unei denigrări survine din paradoxul neluat în seamă de critica vehementă de altădată: performanţele excepţionale ale discursului muzical al filmului, dar și cele ale jocului actorilor, nu ar fi avut sorţi de izbândă într-o operă neinspirată: atât fulminantul vals al lui Eugen Doga, considerat pe bună dreptate o revelaţie artistică a secolului al XX-lea, cât și jocul lui Oleg Iankovski, Leonid Markov, întrucâtva și al lui Kiril Lavrov, dar și, tangenţial, prin semnificaţiile arhetipale ale sensibilităţilor juvenile ale Galinei Beliaeva. Mutaţiile ontologice ale crezurilor artiștilor reputaţi, dar și ale debutantei în artă nu aveau cum să nu fie impulsionate de voinţa a tot creatoare a regizorului.

Am surprins în aceeași ordine de idei regăsirea regizorului în universul mereu enigmatic al marelui Cehov în coordonatele mult mai importante, în cele ale anumitor stări de spirit ale artistului rus care semnalizează prin creaţia sa apusul unei epoci istorice. De asemenea, structura psihică a eroilor cehovieni denotă preeminenţa visării și imperativul setei de evadare, adică a două aspiraţii esenţiale ale sufletului romantic. Și cele trei surori, și unchiul Vanea, și Nina Zarecinaia, și Ivanov trăiau cu speranţa arzătoare că vor ajunge odată să vadă „cerul în diamante." Aruncaţi în sânul unei existenţe ostile firii lor de visători, fiecare dintre ei își căuta o cale de salvare din vitregiile lumii în declin.

În această ordine de idei, caracterul poliţist și spiritul ironic, cu un pronunţat iz de parodie, al nuvelei *Drama la vânătoare* nu desființează atot prezenta nostalgie a idealului ce ar putea curma prăbușirea lumii. Influenţat de realismul cehovian, dar și de virtualităţile psihanalitice, cineastul evocă nașterea unui nou (pentru palmaresul său!) tip de eroină, care oscilează între divin și diabolic, mai mult chiar, care-și pune la vânzare cele mai sacre valori: frumuseţe, tinereţe, prospeţime, eternul feminin. Încântătoare şi păcătoasă, visătoare și coruptă, Olenika – îngerul decăzut – simbolizează destrămarea unuia dintre cele mai preţioase mituri romantice, cel al eternului feminin cu vădite caracteristici mântuitoare. Drept răsplată pentru atentarea la cel mai înduioșător mit, bărbaţii atrași în cercul existenţei eroinei, fiecare curmându-i în felul său viaţa, rămân niște orfani lipsiţi de suflet.

Nu cred că raţional și intenţionat, ci mai degrabă rodul unei remarcabile intuiţii a regizorului, în făptura eroinei răzbate din primele apariţii în ipostaza unei zâne de pădure acea dilemă existenţială pentru bărbaţi – s-o cucerească și s-o domine, dar imediat ce ating scopul să-i deplângă inocenţa. Și mai neașteptată, deși poate absolut firească, este ieșirea regizorului din strâmtoarea cadrului erotic, sugerând ideea că viaţa este același vis al cunoașterii și posesiunii care, inevitabil, dăruindu-ţi împlinirea, te face să-ţi deplângi așteptările înșelate.

Apare la acest romantic înfocat în filmul său, crucial pentru creaţia și viaţa lui, o oarecare nesiguranţă faţă de armonia creată de el anterior, căreia parcă nu-i mai simte rezonanţa autentică în lume. O scrutare psi-

hanalitică descoperă că Olenika, marcată de la natură de farmecul irezistibil al eternului feminin, posedă nu numai forţe purificatoare şi mântuitoare, ci și distrugătoare, funeste.

Având în vedere că lui Loteanu i s-ar potrivi de minune adagiul lui Gustave Flaubert *Madame Bovary sunt eu*, căderea Olenikăi de pe piedestalul idealului călăuzitor a însemnat și căderea regizorului în realitatea brută pe care n-o mai reușea să o dezaprobe prin forţa imaginaţiei romantice. Viaţa ordinară, urâcioasă, lipsită de elan și de inspiraţie a sfârșitului anilor 1970 nu mai putea fi neglijată de romanticii cu aripile arse.

Filmul *Dulcea şi tandra mea fiară* denotă o concreștere, deși mai strânsă, dar și mai paradoxală, dintre creaţie şi viaţă. Loteanu, care, ca un veritabil romantic, era adeptul rostului major al adevărului artistic, de data aceasta a rămas surd la propriile premoniţii. Cea mai dramatică consecinţă a faptului că Loteanu-omul nu l-a auzit pe Loteanu-artistul a fost ignorarea orizonturilor artistice de filiaţie psihanalitică, descoperite în *Dulcea și tandra mea fiară*. Or, regizorul a deschis porţile, dar nu a pășit pe calea prefigurării credo-urilor creaţiei sale absolut necesare într-un nou, mult mai complex şi haotic timp istoric. Anume această debusolare interioară, când, involuntar, examenul de conștiinţă l-a orientat spre alte zări, iar maximalismul romantic l-a ţintuit pe loc, a determinat declanșarea, la începutul anilor 1980, a unei acute crize de creaţie, semnalând moartea spirituală a artistului romantic părăsit de miturile sale.

Peliculele ce au urmat, *Ana Pavlova* (1981) şi *Luceafărul* (1986), culminând cu *Găoacea* (1992) sunt mostre elocvente ale sfâşierii eului creator al regizorului. Această „cădere" a determinat drama umană a unui romantic incurabil, care se înstrăinează nu numai de realitatea imediată, ci şi de noile năzuinţe şi mesaje ale artei.

Cutremurat de rebarbarizarea societăţii ce devora cu voluptate idealurile romantice, cineastul a conștientizat cu stupoare că pe cerul de plumb nu se mai deslușeşte steaua lui călăuzitoare. „Deceniul negru" (1990–2000) a însemnat năruirea speranţei oricărei activităţi artistice, deci a estompat participarea lui la un dialog cu propriul neam şi omenire, Emil Loteanu pierzând unica pentru el șansă de supravieţuire şi împăcare cu universul imperfect prin catharsisul creaţiei. Calvarul muţeniei artistice l-a devastat, ucigându-l.

Ponderea mesajelor istorico-culturale ale operei lui Emil Loteanu se distinge prin faptul că cineastul basarabean a reuşit să familiarizeze cu cele mai importante manifestări ale metafizicii sufletului românesc – mitul pastoral şi mitul creaţiei şi creatorului – mii de spectatori de pe toate continentele lumii, contracarând imaginii feroce şi funeste a lui Dracula, umanismul altruist al păstorului mioritic şi meşterului Manole. În scopul călăuzirii omului modern în labirinturile existenţiale ale modernităţii, împreună cu alţi şaizecişti din estul european, Emil Loteanu reînvie pe ecranul secolului al XX-lea o lume grandioasă şi mirifică prin altruismul consacrării eroice şi beatitudinea „revărsării sufletului". Capacitatea artistului de a evoca situaţia mitologică, în care, precum menţionează Carl Gustav Jung, „noi evadăm din destinul nostru individual, transformându-ne în glas şi suflet al întregului neam omenesc" [1, p. 287], constituie una dintre cele mai fascinante particularităţi care certifică statutul arhetipal şi parametric al artistului Emil Loteanu.

O particularitate revărsătoare, care consolidează sinceritatea actului său creator, constă în identificarea uluitoare a destinului autorului cu cel al protagoniştilor operelor sale, trecând şi el prin calvarul pribegiei, nerecunoaşterii, cruntelor dezamăgiri şi cumplitei singurătăţi. Istoria sufletului artistului nepereche, prin pasionala trăire atât a Ascensiunii, cât şi a Căderii, nu este altceva decât reveriile bulversante despre zări incandescente ale unei sensibilităţi animate de căutarea idealităţii absolute.

Maximalistul Emil Loteanu se înscrie, ca şi alţi exponenţi de vârf ai sclipitoarei generaţii şaizeciste, în spaţiul unui tragic erou romantic, entuziasmat şi el de fantasmagorica aspiraţie de a îmbrăţişa, întru desăvârşire, lumea cu aripile celor mai măreţe vise ale omenirii. Nici lumea, nici oamenii însă nu au fost în stare să-şi schimbe chipul, aidoma idealurilor sublime...

P.S. Faptul că opera artistului în fiecare epocă istorică dezvăluie noi semnificaţii estetico-filosofice, reliefând şi modalităţi stilistice de auto exprimare, nedeslușite anterior, semnifică condiţia artistului devenit un clasic, deschis nenumăratelor interpretări în timp şi spaţiu.

Sunt convinsă: valenţele iluministe ale mesajelor promotorului eternelor virtuţi romantice, prin sinceritatea şi pasiunea credinţei, deţin funcţii absolut necesare unei societăţi care în tumultul noului mileniu a uitat de cele mai importante sfere ale fiinţei umane – spiritul şi sufletul.

BIBLIOGRAFIE

1. Юнг К. Г. Архетип и символ. Москва: Искусство, 1991.
2. Plămădeală Ana-Maria. Destinul intelectualilor basarabeni între refugiu și exil. În: Arte – 2010. Chișinău, 2010.
3. Plămădeală Ana-Maria. Creația cinematografică a lui Emil Loteanu din anii '70: de la mit la demitizare. În: Arta – 2015. Chișinău, 2015.

VALOAREA NETRECĂTOARE A ARTEI LUI MIHAIL GRECU

Doctor în studiul artelor **Ludmila TOMA**
Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM

La o distanță de 100 de ani de la nașterea lui Mihail Grecu, putem realiza mai complex și mai profund amploarea acestei personalități mult prea distincte și polivalente. Printre artiştii moldoveni importanți ai secolului al XX-lea, maestrul se remarca atât prin setea inepuizabilă de cunoaştere, talentul remarcabil, forța darului spiritual-filosofic, cât și prin poziția sa morală de luptător pentru libertatea dezvoltării artistice.

Mihail Grecu a parcurs un drum lung, de la expresia picturală intuitivă din perioada tinereții până la revelațiile unui experimentator și gânditor-filosof. Adoptând cultura plastică europeană a anilor 1930, pe timpul când studia la Academia de Artă din București, a păstrat o mare dragoste față de artă și după repatrierea sa în Basarabia, care a devenit RSS Moldovenească.

M. Grecu. *Răscoala din Tatarbunar.* 1957, ulei pe pânză, 200 × 160 cm

Mihail GRECU
(22.11.1916 – 09.04.1998)

În anii dramatici de până la și de după cel de-al Doilea Război Mondial, Mihail Grecu era pasionat de magia gradațiilor tonale după exemplul reprezentanților școlii de la Barbizon (*Maternitate*, 1944; *Femeie cu broboadă galbenă*, 1956). El folosea contrastele dintre lumină și umbră, fiind influențat de maeștri ai Romantismului Géricault și Delacroix (*Răscoala din Tatarbunar*, 1957), exprimând idei general umane și nu pseudo-eroice.

Mihail Grecu se opunea deschis dogmelor realismului socialist și stereotipurilor în artă. Criticii de partid îl învinuiau de „formalism" la toate etapele căutărilor sale artistice, chiar și în perioada „dezghețului" hrusciovist, când speranța într-un progres al artei îi confereau lucrărilor o tentă optimistă. Schimbarea concepției artistice începe cu lucrarea *Fetele din Ceadâr-Lunga* (1959–1960), cu imagini ale țăranilor, schițe ale caselor de la țară, porților și pivnițelor. Maestrul a reușit să unească tradițiile artei populare cu realizările culturii plastice europene din sec. al XX-lea, atrăgându-i pe calea acestei sinteze pe colegi și, în special, pe mai mulți tineri artiști. A fost primul care luase apărare așa-numitului „primitiv" – arta naivă a artiștilor neprofesioniști din rândul poporului. Aprecia sentimentele deschise, sinceritatea, metaforismul gândirii și capacitatea de a spiritualiza materialele naturale.

Autoritățile locale nu puteau percepe problemele complexe legate de creație, însă erau nevoite să se conformeze succesului de care se bucura maestrul

M. Grecu. *Recruții*. 1964-1965, ulei pe pânză, 132 ×152 cm

M. Grecu. *Casa Goncearenco* (s. Taşlâc). 1968, ulei pe pânză, 55 × 65 cm

Mihail Grecu dincolo de hotarele republicii. Lucrările sale *O zi de primăvară* (1964), *Recruții* (1964–1965) erau privite ca simbol al unei țări însorite, al toamnelor bogate și al dragostei de viață. Acestea au fost distinse cu premii de onoare și au intrat în crestomația picturii sovietice. El a contribuit la recunoașterea picturii moldoveneşti şi în alte țări, în mod special prin lucrarea *Istoria unei vieți* (triptic, 1967), care a ocupat primul loc în sondajul specialiştilor cu privire la cele mai bune lucrări din cadrul expoziției unionale din anul 1967.

Mihail Grecu vedea clar scopurile artei sale, după cum reiese din caietele cu notițe (Михаил Греку. *Живопись. О зримом и скрытом.* Москва, 2009). „Indiferent de stil și tehnică, cea mai importantă e concepția asupra vieții exprimată prin sentimente și senzații. În momentul de față nu mă interesează decât spiritualitatea peisajului, a naturii statice, a omului sau a pânzei tematice" (1966, 22 iunie). „Da, eu tind să descopăr spiritul materiei, sufletul obiectelor... E o aspirație către universal, către absolut! Mă gândesc demult la aceste lucruri, ele vor continua să mă preocupe și pe viitor în creație. Născuți în lumea obiectelor, ne dezvoltăm în lumea metaforelor și ne maturizăm în lumea concepțiilor" (1967, 9 mai).

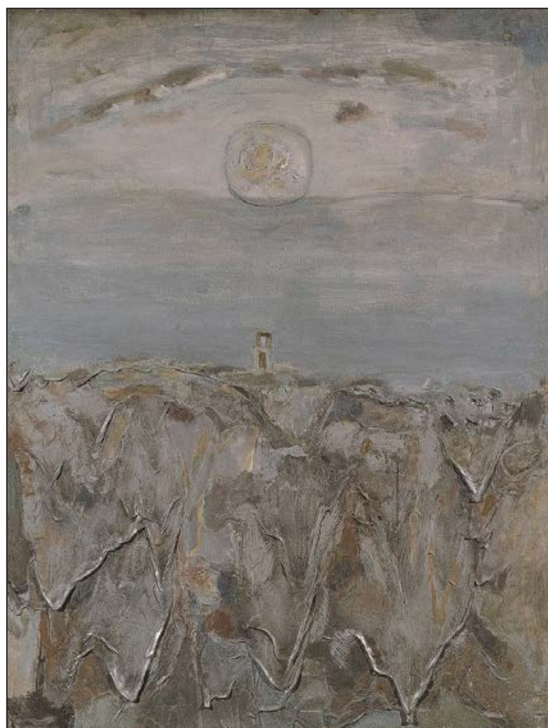
Simbolica culorii dominante argintii-albe și monumentalitatea compoziției ritmice transferă motivul cotidian al lucrării *Ospitalitate* (1965–1967) în domeniul epic, asemănător baladelor populare. În chipurile reproduse este concentrată puritatea sufletească, deschiderea și bunăvoința țăranilor moldoveni. Iar în peisajele din seria *Casele copilăriei mele* (1968), din strălucirea motivului alb pe fundalul alb și incorporarea dozată în acesta a melodiei coloristice, apare efectul transparenței atemporale, transmițând nostalgia autorului.

În perioada așa-numitei „stagnări" s-a acutizat confruntarea intereselor artistice și de conjunctură, puțini autori erau atrași de noi orizonturi în artă. În continuă căutare, Mihail Grecu a extins înțelegerea noțiunii de „frumusețe", a categoriilor esteticului în artă, declanșând discuții aprinse care influențează procesul artistic în republică. Viziunea sa asupra lumii a devenit mai complexă în legătură cu descoperirile în diverse domenii ale științei și realizările din domeniul artei mondiale.

Insatisfacția de cele realizate anterior îl provoacă pe M. Grecu să lucreze cu materiale netradiționale, ajustându-și în acest sens metoda de creație care a devenit mai spontană. Colajul, suflarea cu bronz auriu, prelingeri de lac, bitum negru – aceste tehnici stimu-

M. Grecu. *Ciutură de aur.* 1976, pânză, tehnică mixtă. 130 × 140 cm

M. Grecu. *Luna la Butuceni.* 1979, pânză, tehnică mixtă, 140 × 105 cm

lau jocul imaginației. Drept urmare a efectelor neașteptate, controlate de simțul măsurii și al gustului, erau create imagini – concrete, asociative, abstracte –, care fermecau printr-o frumusețe irepetabilă. În mișcarea materiei ce creează forme fără intervenția pensulei, artistul-poet descoperea apropierea primară a forțelor energetice, legile universale ale genezei lumii care trezesc viața în moleculă, controlează lava vulcanică sau valul mării. Însuși procesul de creare a formelor „nefăcute de mână" din straturi dense sau transparente devenea o metaforă a fenomenelor naturale. Se deosebesc prin dinamismul imaginilor seria de lucrări pe temă cosmică *Facerea lumi*i (1973), *Culorile cosmosului* (1974), *Integritatea materiei* (1979) și altele. Forța exprimată în aceste lucrări capătă o intensitate deosebit de puternică. Nu întâmplător M. Grecu era invitat să participe la simpozioanele internaționale cu genericul *Cosmosul în arta plastică* (1976, 1979).

Ideea unității universului este transpusă în peisaje de o atracție magnetică *Luna deasupra Orheiului Vechi* (1975), *Luna la Butuceni* (1979). Simțul nemărginirii lumii naturale este redat de factura și coloritul lucrate cu iscusință în creații precum *Cetatea copilăriei mele* (1973), *Uluc de piatră în Bugeac* (1976), *Ciutura de aur* (1976).

La sfârșitul anilor 1970, M. Grecu revine la arta populară cu un nou nivel conceptual. Inspirat din arta sculptorului C. Brâncuși, artistul descoperă imagini de semnificație filosofică în lumea obiectelor familiare. În seria de lucrări *Porți*, mijloacele de expresie – structura ritmică, coloritul, factura – transmit starea sufletească care tinde spre muzică (*Poarta celor două lire*), spre dragoste (*Porţile inimilor*), spre viață pașnică (*Porţile păcii)*. Aprofundându-se în subiect, M. Grecu creează lucrări-mituri *Porţile privirii înlăcrimate* și *Poarta privirii*, care sunt percepute ca niște ființe vii. Ideea genezei, baza civilizaţiei, este întruchipată în *Poarta strămoșilor*: un spaţiu cosmic adânc de culoare aurie întunecată, care se sprijină pe doi piloni ce evocă figurile masculină și feminină cu simbolurile lunii și soarelui abia schițate în centru.

Trilogia *Anotimpuri* (1984) și lucrarea *Înflorire și rodire* (1986), în care variază motivul meselor, cu carafa cu vin sau vaza transparentă cu fructe aurii, sunt încărcate de o forță spirituală imensă. Formula poetică, una laconică, conţine sens metafizic.

Maestrul oferea ideologilor și criticilor săi zeloși nenumărate motive să fie învinuit de abandonarea principiilor realismului socialist nu doar prin lucrările sale originale, ci și prin istorisiri șocante despre tehnicile uimitoare pe care le aplica. În perioada dintre expozițiile din 1977 și 1986, lucrările sale nu se achiziționau de către Ministerul Culturii. Artistul se bucura însă de susținerea experților comisiilor de la Moscova, datorită cărora lucrările lui erau incluse în expoziții prestigioase organizate peste hotare, apreciate înalt în presă și achiziționate pentru muzee, inclusiv pentru Galeria Tretiakov.

M. Grecu. *Scriitorul C. Negruzzi.* 1974, ulei pe pânză, 110 × 80 cm

M. Grecu. *Vatră în Bugeac.* 1982, ulei pe pânză, 130 × 120 cm

Maestrul căuta confirmări ale revelațiilor sale picturale în estetică, în literatura filosofică, în discuțiile cu savanții, în schimbul regulat de scrisori cu numeroși specialiști. Corespondența lui Mihail Grecu cu celebrul lingvist și filosof român Constantin Noica demonstrează abilitatea sa rară de a pătrunde în subtilități transcendentale, găsind linii paralele cu noua problematică a artei sale.

În pofida tuturor inovațiilor, artistul păstra necesitatea de a contacta cu lumea naturală. El nu a renunțat la mijloacele artistice tradiționale în numeroasele portrete, peisaje, naturi statice, realizate în culori de ulei obișnuite. Puținele caracteristici obiectuale și armonia coloristică fină emană puritate sonoră, spiritualizare, asemeni unei melodii muzicale. Revenirea periodică la maniera anilor precedenți nu împiedică mișcarea gândirii sale creatoare.

Judecata figurativă originală îl duce la o expresie de ordin psihologic. În lucrările de factură lirico-epică *Vatră în Bugeac* (1982), *Către sărbătoarea primăverii* (1981–1982), *Ritualul de petrecere a recruților din satul Văleni* (1985), prin intermediul unui colorit inspirat și structură echilibrată este redată importanța netrecătoare a fundamentelor morale ale vieții liniștite a poporului. Sentimentele ascunse ale artistului, gândul despre inevitabilitatea sfârșitului, despre fragilitatea, durata scurtă a vieții sunt exprimate în compozițiile *Cântecul tristeții sale* (1983–1985), consacrată poetului George Bacovia, *Și eu voi fi pământ* (1983–1985), inspirată din poezia lui Mihai Eminescu *Mai am un singur dor.*

M. Grecu. *Smochine.* 1967, ulei pe carton, 35 × 50 cm

Numele lui Mihail Grecu devenea, odată cu scurgerea anilor, tot mai faimos. În 1990 el a fost desemnat Laureat al Premiului de Stat al URSS, unicul artist din Moldova căruia i s-a decernat acest titlu. În anul următor i s-a oferit Premiul mare al Ministerului Culturii al României pentru lucrarea *Tribut strămoșilor* prezentată în cadrul „Saloanelor Moldovei".

M. Grecu. *Curtea mătușii Ileana.* 1976, ulei pe pânză, 100 × 95 cm

În 1992 au fost deschise expoziții personale ale lui Mihail Grecu în Bacău, București și Chișinău. El a fost decorat cu „Ordinul Republicii", ales membru de onoare al Academiei de Științe a Moldovei. Indiferent de dreptatea săvârșită, autoritatea maestrului, atât în mediul intelectual al republicii, cât și peste hotarele ei, era foarte înaltă. Sub influența căutărilor sale inspirate și a declarațiilor publice îndrăznețe, în Moldova s-au format câteva generații de artiști, s-a constituit școala națională de pictură, cunoscută prin expresia coloritului care transmite simțul frumuseții plaiului natal.

Este important că în lupta pentru libertatea de creație Mihail Grecu nu numai că a respins interpretările vulgarizante ale creației artistice, ci a susținut valorile adevărate spiritual-estetice, servind drept exemplu de slujire înaltă artei.

RETROSPECTIVĂ EXEGETICĂ ANATOL CODRU

Academician **Mihai CIMPOI**
Institutul de Filologie al AȘM

Consemnarea aniversării a 80-a de la naşterea scriitorului şi academicianului Anatol Codru a prilejuit apariţia unui volum de exegeze, interviuri şi materiale documentare şi foto privind creaţia sa literară şi cinematografică: *Anatol Codru. Mitul personal* (col. „Personalităţi notorii"), elaborat sub egida Institutului de Filologie şi Institutului Patrimoniului Cultural din cadrul Academiei de Ştiinţe a Moldovei.

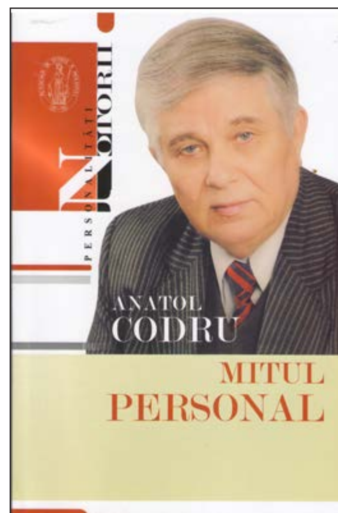
Conform prevederilor conceptuale ale acestei colecţii, volumul conţine câteva compartimente tradiţionale: I. *Analize. Interpretări* (studii şi articole); II. *Evocări. Mărturii. Referinţe critice* (evocări); III. *Anatol Codru despre prieteni* şi *colegi*; IV. *Anatol Codru prin el însuşi* (confesiuni; interviuri); V. *Anatol Codru. In memoriam*; VI. *Viaţa în imagini*. Volumul prezintă, în deschidere, un amplu tabel cronologic, care fixează cele mai importante fapte biografice, evenimente culturale, etape ale creaţiei, aprecieri oficiale, academice în cadrul republicii noastre şi în străinătate.

Coordonatori ai volumului: dr. hab. Alexandru Burlacu, dr. conf. Dumitru Olărescu.

Studiile cu caracter monografic, articolele, eseurile, recenziile, alternează cu reacţiile de întâmpinare, referinţe critice ocazionate de anumite apariţii editoriale, realizări cinematografice şi momente evaluative importante. Se urmăreşte şi configurarea unui tablou sinoptic al receptării operei şi personalităţii sale, de la debutul editorial până la ultimele cărţi şi filme.

Edificatoare în această odisee a modului în care a fost întâmpinat volumul de debut *Nopţi albastre* (1962) sunt prefaţa semnată de Andrei Lupan şi prima cronică prilejuită de el, al cărui autor este criticul Ramil Portnoi, tributar ideologiei oficiale, dar având şi calitatea de a fi deschis către valorificarea operei clasicilor şi către noutatea estetică adusă de unii autori contemporani.

Făcând o mărturisire sentimentală de identificare empatică cu un „flăcău inimos întâlnit pe drumurile satelor noastre, într-o vârstă pe care am trecut-o demultişor", prefaţatorul menţionează: „E un suflet tânăr de ţăran deschis spre multele întrebări ale zilelor de azi, în care încap amintirile satului, zvâcnirile minunatelor chemări şi ale asprelor datorii. Mai este o întâlnire de gânduri şi de lecturi în care vreau să subliniez bunăcredinţa autorului care, găsind cartea marii literaturi, a ştiut să culeagă din ea roadele adevărate,

Anatol Codru. Mitul personal (col. „Personalităţi notorii"), Academia de Ştiinţe a Moldovei, Institutul de Filologie şi Institutul Patrimoniului Cultural; coord.: Alex. Burlacu. Chişinău: Pro Libra, 2016. F.E.-P. „Tipografia Centrală". 356 p.

hărăzite celor setoşi de bine şi de adevăr. Pe mine m-a bucurat această primă lectură, ca o descoperire, în care vrând nevrând am investit câteva nădejdi pentru tânăra noastră poezie care îmi era dragă" (p. 160).

Ramil Portnoi intuieşte „elemente de diferenţiere individuală" (faţă de alţi poeţi tineri), caracterul liric biografic şi de „evocare la distanţă, în timp şi spaţiu", „romantismul cu efluvii sentimentale", regretând – în cadrul mentalităţii timpului – că relevă frumuseţea codrilor şi niciodată a livezilor de viitor…" (p. 164).

Receptarea po(i)eticii marcant originale a lui Anatol Codru a cunoscut şi anumite reacţii de tăgăduire şi chiar de defăimare, după cum recunoaşte el însuşi în cazul volumului *Feciori*, fapt care nu l-a determinat să părăsească drumul „aventuros" al experimentării. „Ca poet, am fost mereu în căutarea metaforei", va declara el, explicând şi vraja obsesivă pe care i-a produs-o *piatra*, el propunând programatic chiar un *mit al pietrei*, din care „izvorăşte întreaga mitologie a neamului omenesc": „Piatra este materie vie (…) În piatră eu am pipăit osatura fiinţei umane" (p. 291).

Având un punct de reper teoretic în postulatul psihanalistului Charles Mauron că mitul personal este o expresie a personalităţii inconştiente a unui creator, majoritatea autorilor studiilor incluse în culegere

se referă la diferite aspecte ale acestuia: acad. Mihail Dolgan întrezăreşte un „salt" calitativ de la metafora *plasticizantă* simplă, a cărei funcţie este de a reprezenta spectaculos, la metafora revelatorie „bogată în sugestii şi dezvăluiri de adevăruri ontologice ascunse (criticul valorifică bineînţeles terminologia lui Blaga), iar de la ea – la simbolul obsedant şi la *mitul personal* (mijloace eficiente de a generaliza şi esenţializa la extrema preaplinului emoţional al preaprofundului psihologic); Ion Ciocanu vede nu doar o gândire metaforică specifică, ci şi „un microunivers poetic de-o mare plasticitate şi sugestivitate"; Theodor Codreanu identifică meritul de căpătâi al lui Anatol Codru în conservarea „instinctului materialităţii" specifice marilor poeţi, în a investi *piatra* cu sensul nemuririi și a o pune sub semnul sacrului; Anatol Moraru îl consideră „un poet orfic"; Timofei Roşca relevă „plusul de cerebralitate care abandonează emoţionalul"; Tatiana Botnaru urmăreşte felul în care poetul este preocupat de fondul mitic al folclorului; Ana Bantoş scoate în evidenţă „recuperarea autenticului", „factura uneori expresionistă", „interferenţa diferitelor straturi lingvistice" sub semnul ludicului; Elena Ţau taxează poezia sa drept „intelectualizată"; Lucia Ţurcanu remarcă „nichitastănescianismul" său de fond, relevat de „poezia abstractă, înalt intelectuală"; Dumitru Olărescu propune pentru filmele lui Codru categorisirea tipologică drept *docudrame*, referindu-se la procedeele filmului documentar, iar având în vedere filmele de lung metraj remarcă prevalenţa *poeticului* (şi nu a cognitivului), „simbioza organică dintre substanţa poetică şi nervul publicistic"; Mihai Ștefan Poiată echivalează „marea descoperire" produsă în cinematografie de Anatol Codru cu „evoluţia de la parţial la global" (observată de M. Dolgan) şi cu conceperea *pietrei* ca „metaforă totală, o formulă universală care ar face posibilă codificarea (sau decodificarea) celor mai diverse fenomene şi realităţi".

Urmărind liniamentele esenţiale ale evoluţiei poetului şi constituirii po(i)eticii sale specifice, vom constata încă o dată ceea ce am putea numi combinarea *piatropo*(*i*)*eticii* ci *patriopo*(*i*)*etica*.

Regăsirea identităţii se realizează, în planul imaginarului poetic, prin găsirea semnificaţiei adânci a *pietrei*. În afară de sensurile multiple pe care le are – manifeste și latente –, ea adună și altele prin faptul că întemeiază o vatră, o comunitate, un neam. Alimentează, prin urmare, conştiinţa apartenenţei patriei mici la Marea Patrie. De aici suflul epopeic pe care îl imprimă poeziei sale în care apare ca spaţiu originar, ca loc sfânt.

Piatra este „piatra de neam" care, ca și lemnul incrustat, ca și graiul trudind pe deal, ca și plugul în balade aromind, au chipul Plaiului-părinte, intonând un cântec de proslăvire.

Un mare număr de poezii, constituind substanţa practic a tuturor volumelor sale, abordează în secvenţe epice sau sub formă de colind, oraţii, rugă o tematică complexă a *întemeierii* neamului și continuităţii sale, asigurate și prin întemeierea micilor colectivităţi sătești, a familiilor, a „cuibarelor sfinte". Acest ciclu excelează prin prezentarea cadrului somptuos al nunţii și întregului ritual nupţial – prilej de imnificare în spiritul epitalamului clasic cu o deosebită însufleţire stilistică.

Receptarea poeziei lui Anatol Codru s-a făcut, în spaţiul literar basarabean, sub aspectul punerii în evidenţă a metaforismului asigurator de modernitate și a modului în care a valorizat sensurile simbolice ale *pietrei*.

Deși născut în 1936, cu un an mai târziu decât Grigore Vieru, Liviu Damian, Petru Cărare, cu doi ani decât Gheorghe Vodă, cu 4 ani decât Victor Teleucă, cu trei decât Pavel Boţu, și a debutat în 1962, este considerat ca făcând parte dintr-o generaţie mediană și nu din generaţia '60. Și pentru Grigore Vieru, vârful de lance al generaţiei, el este, în linii mari, poetul care „crede cu toată fiinţa în puterea miraculoasă a metaforei și își înalţă poemele pe soliditatea și energiile ei sacre". Drumul ales de minunatul nostru poet e cu atât mai sigur, cu cât ne gândim la faptul că întreaga poezie populară s-a nutrit din sevele și adâncurile inepuizabile ale metaforei. Prin poemele *Pietrarii*, *Tot pământul e o piatra suferindă de dor*, *Baladă*, *Din ceruri*, *totuși*, *s-a furat*…, *Bate frig de la origini*, *Ce iarbă*! ș. a. autorul atinge cele mai înalte zone ale poeziei, situându-se astfel printre cei mai înzestraţi poeţi ai scrisului românesc" (p. 237).

Pe parcurs, după ce survine contactul cu poezia lui Nichita Stănescu, s-a axat mai temeinic pe textualizarea metalingvistică, iar după ce ia act de baladele lui Marin Sorescu se reîntoarce la limbajul natural, ușor marcat de stilul cronicăresc, de oralitatea, de poetica folclorică a cântecelor bătrânești.

Nota individuală pe care o impune în contextul poeziei șaizeciste constă într-o viziune *dinamizată*, stimulată de procedeele cinematografice, însușite ca regizor de filme, și poetica expresionistă și suprarealistă a lui Andrei Voznesenski, din care traduce (Să menţionăm că găsește și un echivalent românesc fericit al definirii metaforice a lui Petru I: „Piotr Pervîi – pot pervîi" «Пётр Первый – пот первый»; pentru „pot" «пот» – *sudoare* propune Petru Întâi – Piatra Întâi).

Influenţa cinematografului (dacă putem vorbi de o influenţă și nu de o modalitate de reprezentare comună, exprimând aceeași individualitate creativă) se

întrevede indiscutabil în axarea generală pe *mişcare*, de unde *cinetismul* vădit programatic ca rezultat al *vizualizării*, în retrospecţiuni, în panoramări de oameni şi evenimente, în colaje, în fixări de cadru (succesiuni de imagini), alternări rapide de planuri.

Se remarcă indiscutabil, în volum, prezenţa referinţelor substanţiale aparţinând unor personalităţi notorii precum Grigore Vieru, Eugen Doga, Nicolae Dabija, Ion Ungureanu, Nicolae Corlătenu, Ion Miloș (Suedia), Anatol I. Ciobanu, Petru Soltan, Victor Crăciun, Andrei Strâmbeanu. Grigore Vieru îi fixează profilul într-o sugestivă formă miniaturală: „…Anatol Codru crede cu toată fiinţa".

Un vădit interes documentar prezintă eseurile lui Anatol Codru despre colegii săi de breaslă, demonstrând profunda preţuire a lor și conştiinţa nevoii de solidaritate intelectuală: *Nemarginile lui Nichita Stănescu*, *Nicolae Dabija*, *Dragă prieten Grigore Vieru*, *Credinţă și pasiune* (Victor Crăciun), *Velerom și-un flor de măr* (Arcadie Suceveanu), *Adrian Păunescu – destinul dureros și tragic al fiinţei românești*, *De vineri și de toate zilele limbii române* (Anatol Corobceanu), *Bunule, scumpule* (epistolă adresată poetului martir Nicole Costenco la cei 60 de ani de la naștere), *Doar numai cu mişcarea aerului de pe cuvinte rostindu-i numele* (Igor Creţu), *Arderea de sine a lui Mihai Dolgan*, *O hartă de argint*, *legată de picior cu un lanţ de aur* (Anatol Ciocanu), *Răstignit de propria lui soartă* (Vlad Ioviţă), *Sub semnul cuvântului* (Gheorghe Vodă), *Freamăt de eternitate* (Eugen Doga), *Parte din propria noastră fiinţă* (Victor Ciutac), *Un suflet de har* şi *neîmpăcare* (Boris Movilă), *Semnificaţia harului* (Dumitru Olărescu), *La un popas* (Vlad Druc), *Aceste câteva adevăruri*… (Mircea Chistruga), *Tentaţia adâncurilor* (Vlad Bulat), *Trebui-ar cuvântul mult mai mare la chip*… (Petru Ungureanu).

Volumul *Anatol Codrul. Mitul personal* se anunţă un important punct de reper pentru reconstituirea bogatei biografiei de creaţie a poetului-cineast, dar și pentru conturarea într-o efigie critică a fenomenului șaizecist și a întregului proces literar-artistic din perioada postbelică.

Mihail Grecu. *Poarta strămoșilor.* 1977, pânză, tehnică mixtă, 104 × 140 cm.
Galeria de Stat „Tretiakov", Moscova

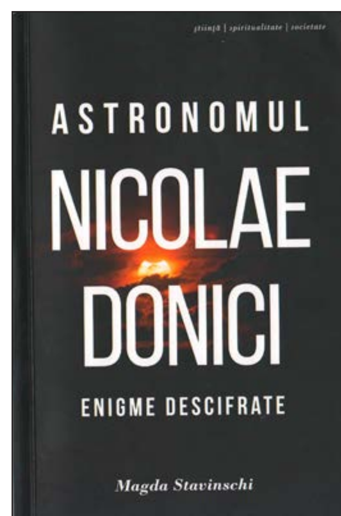
POVESTEA VIEȚII ASTRONOMULUI NICOLAE DONICI

Dr. hab. **Veaceslav URSACHI**
Secția Științe Inginerești și Tehnologice al AȘM

În cadrul Salonului Internațional de Carte Bookfest, ediția a XXV-a (Chișinău, 31 august – 4 septembrie 2016), a avut loc un eveniment semnificativ pentru știința și cultura română – lansarea cărții *Astronomul Nicolae Donici. Enigme descifrate*, semnată de Magda Stavinschi, cercetător onorific al Institutului Astronomic al Academiei Române, al cărui director a fost timp de 15 ani. De menționat că dr., prof. Magda Stavinschi este președinta Grupului de lucru *Astronomy and Cutural Heritage* al Societății Europene Astronomia în Cultură – SEAC (din 2004), membră a Societății Internaționale pentru Știință și Religie – IOSSR, a Centrului Internațional pentru Cercetare Transdisciplinară – CIRET, a Comitetului Român pentru istoria și Filosofia Științei și Tehnicii, președinta Institutului pentru Studii Transdisciplinare în Știință, Spiritualitate, Societate – IT4S, Ofițer al Ordinului Național de Merit (2005) al Franței, președinta Comisiei *Astronomy Education and Development* a Uniunii Astronomice Internaționale (2006–2009), președinta grupului de lucru *The Future Development of the Ground-Based Astronomy* (2000–2009).

Cartea constituie o descriere cronologică a vieții și operei celebrului astronom român de origine basarabeană, Nicolae Donici (1/13.IX.1874 – 22.XI.1960), membru de onoare al Academiei Române, în baza unui material documentar inedit, fiind destinată unui cerc larg de cititori datorită expunerii accesibile a informațiilor științifice. Prin editarea acestei cărți s-a reușit readucerea lui Nicolae Donici în lumea modernă după decenii de absență din conștiința noastră, iar autoarea și-a împlinit dorința și a onorat promisiunea, exprimată cu circa un an și jumătate în urmă în cadrul interviului acordat canalului de televiziune TVR1 în emisiunea „Ora regelui", de a găsi locul unde s-ar putea de aprins o lumânare în memoria ilustrului astronom.

Lucrarea încununează munca asiduă, de mai bine de două decenii, a autoarei, care a început după organizarea în comun de către Academia Română și Academia de Științe a Moldovei, în anul 1994, a unui simpozion dedicat aniversării a 120-a a renumitului savant astronom. Însăși autoarea își califică investigația efectuată ca pe o „muncă de detectiv". Or, în afară de cercetarea documentelor ce s-au păstrat de pe urma savantului, care nu erau deloc puține, ea a apelat la o serie de alte surse valoroase: Arhivele Regale, Crucea Roșie Internațională, ambasadele din America de Sud și din Europa, oficiile stării civile de la Nisa și Paris, precum și la astronomi de pe diferite continente în eventualitatea deținerii de către ei a unor informații pertinente, efectuând numeroase deplasări în scop de documentare.

Magda STAVINSCHI. *Astronomul Nicolae Donici. Enigme descifrate.* Editura Curtea Veche, 2015. 350 p.

În același an 1994, Magda Stavinschi a descoperit și prima fotografie publicată pe coperta unei cărți dedicate aniversării a 75-a de la înființarea Uniunii Astronomice Internaționale, o fotografie de grup a membrilor fondatori ai acestei importante organizații astronomice în care, chiar pe mijloc, se regăsea Donici. Ulterior, au fost identificate o mulțime de poze de la numeroase congrese internaționale la care participase Nicolae Donici.

Dar cea mai importantă descoperire a fost dosarul savantului de la CNRS (Centrul Național de Cercetare Științifică de la Paris) care oferă informații inedite despre cea mai puțin cunoscută perioadă a vieții sale – activitatea din ultimii ani la Observatorul din Meudon, departe de neamul său, în singurătate. Evocatoare este și inscripția de pe prima pagină a acestui dosar: decedat în noiembrie 1960. Ulterior, a fost obținut cer-

tificatul de deces al lui Nicolae Donici de la primăria Puget-Theniers de lângă Nisa, care a rezolvat cea mai mare enigmă legată de data și locul morții, până atunci vehiculându-se variantele Nisa, Paris și Argentina. Astfel, grație Magdei Stavinschi s-a aflat locul unde poate fi aprinsă o lumânare în amintirea lui Nicolae Donici.

Cartea începe cu o descriere a neamului Doniceștilor, din secolele XV–XX, care ocupă un loc deosebit printre dinastiile celebre din Principatele Române, fiind reprezentat de personalități marcante și savanți de talie internațională. Se accentuează că bunicul lui Nicolae Donici, Andrei (Andronache) Donici, era fratele mai mic al fabulistului Alexandru Donici și, cunoscând mai multe limbi, precum latina, greaca veche și greaca modernă, franceza, germana, araba și turca, se considera unul dintre iluștrii juriști ai timpului, principalul autor al Codului Civil al Moldovei, dar și autor al propriului cod de legi, așa-numitul Codul lui Donici, care a fost tradus în limba rusă și aplicat ca lege locală în spațiul anexat de Imperiul Rus după 1812.

Se arată, de asemenea, că familia astronomului era în relații de rudenie cu generalul Matei Donici, cu scriitorul și poetul Leon Donici (Dobronravov), cu antropologul Alexandru-Nicolae Donici, cu omul politic român, ministrul Panait Donici și cu multe alte personalități marcante ale timpului. În această prima parte a lucrării este evocată copilăria, dar și memoriile unor prieteni ai astronomului, cum ar fi exproprierea moșiei sale în vederea executării promisiunii regelui Ferdinand al României de împroprietărire a țăranilor și suportul Academiei Franceze acordată savantului în rezolvarea acestei probleme.

Urmează o descriere a vieții lui Nicolae Donici între anii 1874–1917: copilăria, instrucțiunea primită acasă cu profesori particulari, organizată cu multă dragoste și inteligență de către mătușa sa Elena Lâsakovski-Macri (micul Nicolae rămânând orfan la frageda vârstă de 8 ani), studiile la liceul Richelieu din Odesa, la facultatea de fizică și matematică a Universității imperiale Novorosia din Odesa, începutul carierei științifice la Observatorul din Pulkovo, Sankt Petersburg, sub conducerea astronomului rus F.A. Bredihin, primele lucrări științifice publicate, primele expediții de observare a eclipselor de soare, activitatea între 1901–1916 ca delegat al Academiei Imperiale de Științe la toate expedițiile astronomice.

Această perioadă de activitate este foarte fructuoasă, Nicolae Donici fiind trimis de Academia din Sankt Petersburg ca șef al misiunilor pentru observarea numeroaselor eclipse solare: în Spania în 1900, la Padang (Sumatra) în 1901, la Odesa în 1903, în Cambodgia în 1904, la Assuan în 1905 și 1907, la Feodosia în 1914 și la Dubăsarii Vechi în 1916 pentru observațiuni asupra spectrului cometei. Un loc aparte în acest capitol îl ocupă inaugurarea și dezvoltarea Observatorului Astronomic de la Dubăsarii Vechi începând cu anul 1908, un mare progres pentru acea vreme, observatorul fiind unul particular, fondat pe moșia mătușii sale. De menționat că în același an a fost instituit Observatorul Astronomic și Meteorologic din București condus de Nicolae Coculescu. În acești ani, Donici își desfășura lucrările în trei laboratoare: din Sankt Petersburg, Odesa și Dubăsarii Vechi, iar din 1918 s-a concentrat totalmente pe dezvoltarea observatorului său după ce s-a instalat la Dubăsarii Vechi.

Partea a treia a cărții este dedicată activității în perioada 1918–1939, Donici stabilindu-se pentru mai bine de două decenii la Observatorul de la Dubăsarii Vechi. Mai întâi, sunt descrise vremurile tulburi, între anii 1918 și 1923, ale Războiului Civil rus, purtat între roșii comuniști, revoluționari și albii monarhiști, opozanți ai revoluției bolșevice. Se menționează pregătirile lui Donici în cursul iernii 1918–1919 pentru expediția din Brazilia, unde urma să observe o nouă eclipsă de soare totală, și evenimentele care au dat peste cap aceste planuri, în urma ocupării subite a orașului Odesa de către bolșevici. Ca și în cazul părăsirii Sankt Petersburgului în 1917, Donici a fost nevoit să lase la Odesa toate aparatele sale din cauza dezordinii de evacuare a orașului, inclusiv o parte a spectro-heliografului de la Dubăsarii Vechi pe care îl transportase la atelierele lui I. A. Timcenko pentru a fi reparat.

La 24 ianuarie 1918, Sfatul Țării a proclamat independența Basarabiei sub denumirea de Republică Democrată Moldovenească, pentru ca la 27 martie/ 9 aprilie să voteze Unirea cu Romania, după care Donici s-a stabilit cu traiul la Dubăsarii Vechi. O atenție deosebită este acordată în acest capitol descrierii lucrărilor de fondare a Uniunii Astronomice Internaționale în 1919, la care a luat parte și Nicolae Donici.

Un alt eveniment important, care a marcat profund viața și activitatea astronomului Nicolae Donici, este ședința Academiei Române din 24 martie 1922 la care s-a discutat memoriul său și adresa cunoscutului astronom Camille Flammarion privitoare la Observatorul de la Dubăsarii Vechi, fiind luată decizia ca Academia să-i acorde tot suportul, ceea ce a dus la un progres vizibil al activității acestuia. În capitol se evidențiază importanța anului 1922 în ansamblu pentru viața astronomului, el fiind ales membru de onoare al Academiei Române și participând la primul congres al Uniunii Astronomice Internaționale. În acest an, România a aderat la Uniunea Astronomică Internațională, iar Donici a fost ales în comisiile de Fizică solară și Observații fizice ale planetelor, co-

metelor și sateliților. Autoarea menționează că în tot acest răstimp Donici a continuat să-și asume cu toată responsabilitatea atât rolul de membru de onoare al Academiei Române, cât și pe cel de reprezentant al ei peste hotare. În perioada dată, Donici a participat la toate cele șase congrese ale Uniunii Astronomice Internaționale cu numeroase rapoarte, constatări și propuneri.

Următorul capitol, al patrulea, cuprinde perioada tragică dintre anii 1940 și 1944. La 28 iunie 1940, România a fost somată de Uniunea Sovietică să evacueze administrația civilă și armata de pe teritoriul Basarabiei. Pentru a evita războiul, România a acceptat ultimatumul și a pierdut Basarabia. De rând cu alți peste 200 000 de locuitori, Nicolae Donici cu familia a părăsit în grabă Basarabia, pierzând pentru a treia oară toate instrumentele astronomice și Observatorul de la Dubăsarii Vechi în întregime. După cum menționează Magda Stavinschi, nici în aceste condiții el nu putea să stea nepăsător față de situația pământului strămoșesc și față de marea sa iubire – astronomia, preluând obligațiunile de administrare a Observatorului Astronomic Popular din București fondat de amiralul Vasile Urseanu, participant la Războiul de Independență din 1877, organizator al Marinei Civile, comandant de divizie maritimă, pentru care studiul astrelor a devenit, după marină, a doua pasiune.

Mihail Grecu. *Geneză (Flori de mucegai)*. 1978, pânză, tehnică mixtă, 95 × 90 cm

În urma eliberării Basarabiei la 22 iunie 1941, savantul s-a întors la Dubăsarii Vechi și a găsit conacul devastat și Observatorul distrus. Dar și refacerea Observatorului amiralului Vasile Urseanu a devenit imposibilă din cauza bombardamentelor din aprilie 1944, Nicolae Donici părăsind definitiv țara.

A cincea și ultima parte a cărții cuprinde perioada între 1945, când Nicolae Donici a ajuns în Franța, și 1960, care s-a dovedit a fi ultimul an din viața savantului. Sunt analizate documentele conținute în dosarul de la CNRS menționat mai sus, dobândit prin căutările insistente ale Magdei Stavinschi. Este descris suportul acordat lui Donici de către directorul Observatorului din Paris-Meudon, Andre Danjon, prin angajarea la observator în această perioadă dificilă a vieții, când septuagenarul savant rămăsese în singurătate după plecarea familiei sale în Argentina.

Sprijinul ce i s-a acordat s-a manifestat și prin încredințarea a patru misiuni de observări la Tamanrasset în deșertul Saharei, prin antrenarea în studiul luminii zodiacale și participarea la un congres al Uniunii Astronomice Internaționale la Dublin în 1955. În sfârșit, în 1956, printr-o convenție între CNRS și Comitetul de Asistență pentru Români și cu acordul lui Donici, dânsul a fost internat într-un azil pentru refugiații bătrâni de la Puget-Theniers. Certificatul de deces atestă că la 21 noiembrie 1960, la 4 ore în zori, a închis ochii Nicolae Donici.

Finalul cărții constă dintr-o serie de amintiri și comentarii asupra operei și vieții lui Nicolae Donici, expuse de mai multe persoane, dar și o analiză a stării lucrurilor după 1990, precum revenirea în rândurile Academiei Române a mai multor personalități, inclusiv post-mortem, printre care și a astronomului Nicolae Donici. Sunt evocate eforturile de recuperare a memoriei lui Donici care au devenit simțite pe ambele maluri ale Prutului, printre acestea numărându-se simpozionul „Astronomul Nicolae Donici – 120 de ani de la naștere” în 1994 la Chișinău, seminarul științific republican cu tema „Astronomul Nicolae Donici – 130 de ani de la naștere”, lucrările căruia s-au desfășurat la Chișinău în 2004, și simpozionul „Astronomul Nicolae Donici – 140 de ani de la naștere”, în cadrul căruia academiile de pe ambele maluri ale Prutului s-au întrunit pentru a-l omagia pe marele astronom în Aula Academiei Române, în care el fusese aproape tot timpul prezent cu rapoarte, note sau comunicări științifice importante.

PRIMUL CATALOG ENTOMOLOGIC – *COLECŢIA ZUBOWSKY*

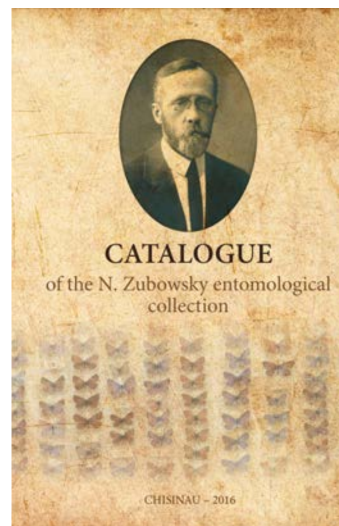
Doctor în agricultură **Asea M. TIMUŞ**
Institutul de Zoologie al AŞM

Entomologia ca ştiinţă a fost iniţiată în spaţiul actual al Republicii Moldova la sfârşitul sec. al XIX-lea, odată cu apariţia şi dezvoltarea filoxerei viţei-de-vie. Din acea perioadă, în Basarabia au apărut şi primii colecţionari de insecte, în special de insecte cu dimensiuni mari: fluturi, gândaci, lăcuste, cosaşi, libelule etc.

Ulterior, unele colecţii entomologice au fost predate muzeelor şi catedrelor universitare. Acestea stau la baza noilor cercetări ştiinţifice iniţiate în cadrul studiilor de doctorat în perimetrul investigaţiilor entomologice şi ecologice, în contextul revizuirii speciilor autohtone şi precizarea celor alogene. Rezultatele se prezintă sub formă de rapoarte anuale instituţionale, articole la diverse manifestări ştiinţifice, monografii etc.

Lucrările entomologice respective au doar un dezavantaj academic: ele reprezintă investigaţii pe grupe de insecte cu număr semnificativ de exemplare, dar nu sunt catalogate în conformitate cu ultimele exigenţe ale sistematicii şi clasificării. În majoritatea lucrărilor autohtone de referinţă, pentru Republica Moldova se menţionează că „au fost înregistrate cca 10 mii de specii de insecte”, dar pentru acestea nu există liste alfabetice expuse în lucrări monografice. În luna noiembrie 2016, după o perioadă cu multă perseverenţă şi muncă colectivă, a apărut cel dintâi *Catalog entomologic* din Republica Moldova, denumit „Colecţia Zubowsky” (*Catalogue of the N. Zubowsky entomological collection.* Chişinău: Ştiinţa, 2016, 296 p.).

Catalogul începe cu un *Cuvânt înainte* şi biografia colecţionarului *Nicolai Zubowsky – fondatorul celei mai vechi colecţii entomologice din Basarabia*, sub semnătura lui Mihai Ursu, directorul general al Muzeului Naţional de Etnografie şi Istorie Naturală. Urmează tabelul cu numărul specimenelor predate Muzeului care formează *Colecţia Zubowsky*, în total 10 752 de exemplare de insecte din trei ordine: Orthoptera (1293), Coleoptera (5850) şi Lepidoptera (3609). De la pagina 24 până la 235, sunt expuse denumirea ordinului, familiei şi a celor 1774 de specii din *Colecţia Zubowsky* incluse în catalog, cu denumirea actuală în latină şi în paranteze denumirea în latină menţionată de Zubowsky, cu ulterioara informaţie conform cerinţelor acestor lucrări: numărul cutiei, localitatea şi data colectării, numărul de exemplare. Pe paginile 234-235

Catalogue of the N. Zubowsky entomological collection. Chişinău: Ştiinţa, 2016. 296 p.

sunt expuse lucrările entomologice ale colecţionarului de insecte Nicolai Zubowsky, inclusiv cele întocmite în coautorat, care finalizează cu *Indexul speciilor*. Catalogul a fost ghidat de referentul ştiinţific L. Voloşciuc, doctor habilitat în biologie, şi redactat ştiinţific de A. Andreev, doctor habilitat în biologie.

Catalogul este un unicat în domeniul entomologic autohton, pentru care felicităm autorii: Valeriu Derjanschi, prof., dr. hab. în biologie; Elena Baban, conf. cercet., dr. în biologie, şef interimar al Laboratorului de Entomologie; Livia Calestru, conf. cercetător, dr. în biologie, secretar ştiinţific al Institutului de Zoologie; Nadeja Stahi, conf. cercetător, dr. în biologie; Cristina Ţugulea, doctorand în entomologie.

Catalogul *Colecţia Zubowsky* va fi un model de urmat pentru elaborarea următoarelor volume pe baza colecţiilor istorice ale lui Ruşcinsky şi Stepanov, inclusiv ale actualilor entomologi – V. Derjanschi, Z. Neculiseanu, E. Baban, L. Calestru, N. Stahi, S. Bacal, I. Mihailov ş.a. Sperăm ca în urma cercetării fundamentale realizate în cadrul Institutului de Zoologie al AŞM, să se revizuiască toată entomofauna pe baza lucrărilor ştiinţifice şi să se pună la „punct” diversitatea insectelor din Republica Moldova: de la începutul cercetărilor până în prezent, pe baza colectărilor permanente şi insistente.

UNIVERSUL COVORULUI BASARABEAN

Doctor în istorie **Ludmila MOISEI**
Institutul Patrimoniului Cultural al AŞM

Astăzi, când procesul globalizării se declanşează vertiginos peste toate domeniile vieţii, punând într-un real pericol identitatea culturală, este nevoie de schimbarea percepţiei, viziunilor, atitudinii asupra unor fenomene care ne definesc caracterul şi sentimentul naţional, ne ilustrează umanitatea şi creativitatea. Reprezentativă în acest sens este monografia *Arta covoarelor vechi româneşti basarabene. Magia mesajului simbolic* – lucrare cu valoare enciclopedică semnată de doctorul în studiul artelor Gheorghe Mardare.

Monografia reprezintă o sinteză a studiilor autorului timp de aproape două decenii referitoare la problematica complexă a motivelor ornamentale şi a simbolurilor străvechi exprimate plastic în arta covoarelor româneşti basarabene. Alături de cercetările teoretice, autorul supune analizei circa 300 de mostre originale de covoare vechi din zona Basarabiei (sec. XVII–XX), fie „depistate în cadrul cercetărilor de teren (1985–1990), în spaţiul istoric românesc" (p. 312), fie aflate în muzeele din ţară şi de peste hotare.

Crezul lui Gh. Mardare legat de scrierea acestei monografii este că „arta covoarelor mai rămâne până astăzi acoperită de nenumărate enigme în ceea ce priveşte originea, forma inedită de manifestare artistică şi mai cu seamă conţinutul, mesajul şi valoarea spirituală" (p. 11). Or, problema semanticii şi mesajului simbolic al acestei arte este una fundamentală, complexă şi încă necercetată. De altfel, după cum sesizează pe bună dreptate autorul, „fenomenul artei covoarelor basarabene, aşa cum este el interpretat până acum, se percepe ca ceva extrem de limitat, izolat, inert şi oarecum metafizic, fără evoluţie, fără motivare şi, evident, greu de „mistuit" în calitate de concept" (p. 16).

Demn de remarcat este modul de abordare interdisciplinar – direcţia metodologică pentru care optează autorul şi pe care o aplică în elaborarea cercetării. Raţionamentele ce susţin poziţiile proprii faţă de diverse probleme în discuţie apelează la orizontul extrem de vast al tuturor ştiinţelor referitoare la om. Astfel, argumentele istorice, arheologice, antropologice şi etnologice, consideraţiile de istorie a religiilor, de istorie a artelor şi de lingvistică se unesc pentru a demonstra originea, evoluţia în timp şi spaţiu, specificul şi interferenţele culturii tradiţionale româneşti transpuse în domeniul atât de vast şi complex al artei covoarelor tradiţionale.

Gheorghe MARDARE. *Arta covoarelor vechi româneşti basarabene.* Magia mesajului simbolic. Chişinău: Cartier, 2016, 334 p.

Introducerea şi partea întâi a monografiei reprezintă chintesenţa concepţiilor teoretice şi metodologice ale autorului cu privire la obiectul cercetării. Într-un mod obiectiv şi foarte exigent, Gh. Mardare demonstrează politizarea evidentă şi metodologia învechită ale studiilor la temă în perioada totalitaristă. Cum autorul se axează mai mult pe analiza critică a literaturii din perioada sovietică, rămân totuşi în umbră studii de valoare ale autorilor autohtoni (Varvara Buzilă, Zinovia Şofransky, Ana Simac, Maria Ciocanu, Elena Postolachi ş.a.), scrise după 1991, care abordează într-un mod inedit problematica respectivă a artei tradiţionale. Excepţie în acest sens este lucrarea cercetătoarei Varvara Buzilă *Covoare basarabene* (Bucureşti: Editura Institutului Cultural Român, 2013) – o „realizare de proporţii, la care ştiinţa şi cultura editorială sovietică moldovenească nici nu au putut visa" (p. 17).

Din perspectiva autorului, cauza din care, până în prezent, universul ornamental al covoarelor (în special magia mesajului simbolic) nu este susţinut de o temeinică bază ştiinţifică se află în lacunele metodologiei învechite. Investigarea sistemului ornamental al covoarelor basarabene trebuie să se efectueze în paralel şi sincronizat pe mai multe paliere ştiinţifice şi spaţial-temporale prin prisma aplicării disciplinelor limitrofe (arheologia, mitologia populară, folclo-

rul, semantica vizuală, istoria și teoria artelor decorative).

Partea a doua a lucrării pune în valoare tipologia tradițională a covoarelor basarabene, precum și tehnicile de țesut ca factor uzual și estetic. Ca urmare a unei munci asidue, autorul confirmă existența a 12 tipuri de covoare. Prin urmare, pentru prima dată în literatura de specialitate sunt puse în circuitul științific „drănițarele", „cioltarele" și „șătrăncile nupțiale". Tot în acest capitol Gh. Mardare neagă existența unor tipuri de covoare ca „țolurile", covoare de tip „chilim", considerându-le „tautologii și anacronisme lingvistice" (p. 312).

În speranța de a dezlega miracolul mesajului ideatic al decorului covoarelor basarabene, autorul consacră partea a treia a lucrării motivelor covoarelor vechi basarabene, „scufundându-se" în spiritualitatea mileniilor preistoriei. Pentru a explica de ce meşterițele se chinuiau luni la rând să aleagă în covoarele lor imagini fără sistem și legătură de conținut, fără motivație rațională, autorul coboară în „substraturile culturale" ale diferitor epoci, răscolind „sedimentele epocale" ale decorului tradițional. După Gheorghe Mardare, arta tradițională este aidoma scoarței terestre care prin sedimentele arheologice au conservat zeci de substraturi culturale: „în cazul artei populare aceste „sedimente" s-au stratificat în formă de semne și ideograme, evoluând în motive simbolice complexe perpetuate în memoria civilizației umane în timpuri și spații greu de imaginat" (p. 27). Respectiv, descifrarea inedită a specificului românesc al motivelor ornamentale cu răspândire universală conferă studiului originalitate, în acest fel soluționându-se una dintre cele mai importante probleme de cercetare din domeniul etnologiei.

În urma analizei minuțioase a întregului ansamblu ornamental, autorul conchide că în iconografia covoarelor vechi basarabene pot fi identificate peste 50 de motive principale, dintre care 40 dispun de un mesaj simbolic și semantic uşor descifrabil, iar „peste 80% din toate motivele covoarelor vechi basarabene îşi au precedente și omologare în culturile arheologice ale arcului carpato-danubian și în fondul mitologic și folcloric românesc" (p. 183). Pe parcursul capitolului, cu o profunzime incomparabilă, autorul analizează și restabilește ipotetic substraturile istorice și ideologice arhistrăvechi care au procreat întreaga diversitate a motivelor ornamentale.

Gheorghe Mardare se înscrie astfel printre puținii cercetători de talie mondială care au încercat să decodeze – din dubla perspectivă, a etnologului și a istoricului de artă – semnele criptice ale ornamenticii și evoluția acestora în context național și universal. Menționăm că acest capitol este coordonata principală a lucrării în care se urmăreşte istoria semnelor și simbolurilor. Drumul de la funcția magico-religioasă inițială la cea aproape exclusiv estetică este cercetat cu atenție, relevându-se etapele și mecanismele intime ale procesului.

În partea a patra, autorul analizează particularitățile artistice ale decorului covoarelor, remarcând pe bună dreptate că metoda de repartizare compozițională a decorului în cazul covoarelor vechi basarabene este „friza". Foarte reușit, cu trimitere la surse, autorul examinează cromatica motivelor și fundalurilor, explică formarea efectelor plastice care se află în consonanță cu subiectul mitic și semantic al decorului. Pe lângă autorii citați în acest capitol (D. Goberman, N. Dunăre, J. Frazer, A. Timotina, E. Pavel, Elena Postolachi, R. Arnheim), menționăm că lucrări de valoare în domeniul cromaticii artei tradiționale (în special a covoarelor), lucrări apreciate la nivel internațional, utilizarea cărora ar fi avut un aport considerabil în abordarea acestui aspect aparțin eminentului etnolog, dr. hab. Zinovia Șofransky.

În loc de încheiere și concluzii, autorul semnalează deosebit de oportun ineditul, valoarea spirituală, dar, mai ales, soarta artei covoarelor românești basarabene. Gheorghe Mardare declară un adevăr dureros: „sub imperativele necruțătoare ale timpului, la acest moment istoric, a dispărut o artă, o cultură și o spiritualitate cu semne primordiale" (p. 315). Alături de autor, considerăm că perceperea acestei arte are o importanță științifică și practică imuabilă pentru înțelegerea multor pagini necunoscute din istoria spiritualității preistoice nu numai românești, ci și europene.

Realizată într-o excelentă ținută tipografică, în condiții tehnice și științifice excepţionale, în care preocuparea pentru claritatea și precizia textului se îmbină cu o preocupare fermă pentru conținutul și valoarea plastică a imaginii, cartea se impune ca o contribuție substanțială în cunoaşterea artei covoarelor vechi românești basarabene. Lucrarea este nu numai un omagiu adus de autor covoarelor vechi românești, dar și o demonstrație că arta covoarelor tradiționale, prin formele ei, a fost și rămâne viabilă ca izvor de inspirație pentru cele mai diverse domenii de creație plastică.

UN STUDIU INTERDISCIPLINAR DESPRE AMENAJĂRILE MILITARE

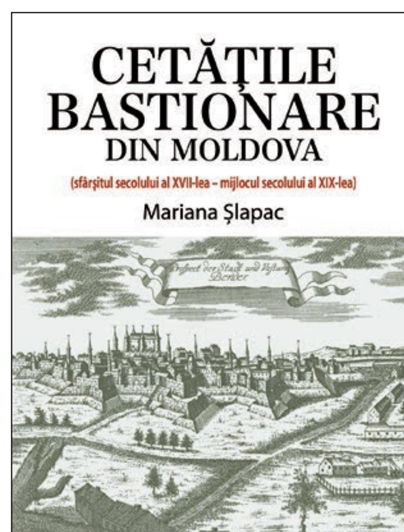
Dr., conf. univ. **Alexandru COCIN**
Departamentul Urbanism și Design Urban, UTM

Lucrarea membrului corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Mariana Şlapac, *Cetăţile bastionare din Moldova (sfârșitul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XIX-lea)*, sintetizează rezultatele cercetărilor, efectuate de autoare timp de aproape un deceniu, acoperind un gol informativ în studiul de fortificaţii permanente și pasagere, construite în stil bastionar pe teritoriul Ţării Moldovei. Printre comanditarii pieselor defensive se numărau demnitarii Regatului Polonei, Imperiului Otoman și Imperiului Rus.

Aceste amenajări fortificate, astăzi în mare parte dispărute, au suscitat interesul mai multor specialiști, însă majoritatea publicaţiilor ştiinţifice nu a atins deloc problemele de arhitectură și inginerie. În același timp, a rămas neinvestigată o serie de cetăţi bastionare deosebit de importante pentru sistemul defensiv al zonei. Până în prezent nu există niciun studiu cu caracter monografic care ar cuprinde totalitatea problemelor legate de arhitectura bastionară a Ţării Moldovei. De fapt, asemenea lucrări de sinteză referitoare la arhitectura militară modernă nu există astăzi nici pentru Muntenia, nici pentru Transilvania. Până și în literatura europeană prezenţa acestor fortificaţii, care au jucat un rol excepţional în apărarea formaţiunilor statale timp de patru secole, influienţând ierarhia marilor puteri și reconfigurarea frontierelor, este mult mai modestă decât cea a fortăreţelor „clasice” medievale.

Tema abordată de autoare este actuală prin coroborarea informaţiilor existente cu materiale inedite și cercetări originale pentru a oferi un compartiment nou al fenomenului „arhitectura militară din Moldova”. În calitate de obiecte de studiu figurează cetăţile bastionare de la Suceava, Roman, Chișinău, Soroca, Hotin, Bender (Tighina), Akkerman (Cetatea Albă), Palanca, Ismail, Chilia, Reni ș.a. Scopul demersului ştiinţific a constat în analiza complexă, multiaspectuală a acestor amenajări militare.

Lucrarea prezintă un studiu interdisciplinar, în care a fost utilizat un număr impunător de publicaţii din domeniul istoriei, arhitecturii, arheologiei, ingineriei și artei militare din mai multe ţări. În calitate de surse primare se numără cele iconografice, cartografice, arheologice, epigrafice, scrise ș.a. Printre materialele informative noi figurează și cele descoperite în fondurile arhivelor, muzeelor, bibliotecilor și instituţiilor de restaurare din România, Rusia, Ucraina, Estonia, Austria, Polonia, Turcia, Republica Moldova ș.a., precum și din colecţii private. Impresionează cantitatea și diversitatea izvoarelor grafice valorificate: planuri, faţade, secţiuni, hărţi, acuarele, gravuri ș.a. Nu lipsesc nici cercetările de teren, inclusiv măsurătorile și lucrările de fixare grafică și fotografică.

Mariana ŞLAPAC. *Cetăţile bastionare din Moldova (sfârșitul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XIX-lea)*. Chișinău: ARC, 2016, 372 p.

Monografia este structurată în patru capitole distincte și finalizează cu un mic glosar al termenilor de arhitectură militară, întâlniţi pe parcursul expunerii. Blocul ilustrativ, de un volum impunător (353 de figuri) și o calitate grafică de excepţie, conţine mai multe desene realizate de însăși autoarea.

Capitolul 1, *Caracterizarea amenajărilor bastionate din spaţiul investigat*, oferă date concludente despre cetăţile bastionare din Moldova istorică, inclusiv despre cele necunoscute până în prezent. Astfel, a fost conturată o imagine de ansamblu, referitoare la arhitectura militară modernă, în limitele geografice enunţate.

Capitolul 2, *Particularităţile tipologice și arhitectural-constructive ale cetăţilor bastionare din Moldova*, se axează pe tipologizarea amenajărilor bastiona-

re (în funcţie de scopurile defensive propuse, durata funcţionării, caracterul flancării, locul amplasării, fronturile de atac, forma planimetrică, materialele de construcţii, suprafaţa ocupată, numărul efectivului militar, formarea profesioanală a inginerilor și arhitecţilor ș.a.). Este examinată geometria elementelor exterioare de fortificare și analizată arhitectura construcţiilor din spaţiul intramuran.

Capitolul 3, *Mărturii epigrafice otomane* în cetăţile *bastionare din Moldova*, este dedicat celor mai remarcabile realizări epigrafice, făcute în fortificaţii la comanda Semilunei: *graffiti*, petroglife, compoziţii sculpturale ș.a. Unele se referă la emblemele unităţilor de ieniceri, iar altele poartă caracter comemorativ sau decorativ.

Capitolul 4, *Corpusul de ingineri și arhitecţi*, conceput ca o serioasă bază de date referitoare la cei mai iscusiţi constructori ai cetăţilor bastionare din Moldova, propune mai multe informaţii inedite legate de biografia și opera acestor specialiști reputaţi, originari din Franţa, Anglia, Elveţia, Olanda, Germania, Austria, Polonia, Imperiul Rus, Imperiul Otoman ș.a.

În încheiere trebuie subliniată valoarea lucrării Marianei Şlapac ca o cercetare deschizătoare de drumuri pentru mai mulţi istorici, arhitecţi, restauratori, arheologi, muzeografi, critici de artă ș.a.

Mihail Grecu. *Fantastic*. 1977, pânză, tehnică mixtă, 95 × 100 cm

MUNCA PATRIOTICĂ ÎNTRE MIT ȘI REALITATE

Doctor în istorie **Ion XENOFONTOV**
Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan" (Institut) a AȘM

Recenta apariție editorială – *Munca patriotică: radiografia unui ideal falsificat* – semnată de Valeriu Antonovici, doctor în științe politice (2011), pune în lumină pretinsul voluntariat de sorginte socialist/sovietică, dimensiune ce releva o gamă complexă de reprezentări sociale circumscrise unei lumi închise care tindea însă spre o ieșire din starea de închistare. *In grosso modo*, după cum conchide V. Antonovici după cercetări intense în arhive și biblioteci, munca patriotică a fost creată pe fundalul unui antagonism instituit artificial de statul sovietic care trebuia să demonstreze că tot ceea ce a fost anterior „Marii Revoluții Socialiste din Octombrie" nu-și putea găsi justificarea în ideologia bolșevică, ce edifica o „nouă societate".

Originile așa-zisei munci voluntare pornesc de la „subotnicele" prestate de muncitorii din Uniunea Sovietică încă în anul 1919 în folosul statului în zilele de sâmbătă. Termenul a fost introdus în circuit de liderul bolșevic Vladimir Lenin (1870–1924). Pe fundalul marilor epurări de la mijlocul anilor 1930 s-au lansat acțiuni care urmau să demonstreze formal extreme de implementare a muncii patriotice instituite în perimetrul așa-numitei *munci comuniste*, formă a propagandei sovietice care tindea să demonstreze „productivitate înaltă și educare a *omului nou* (s.n.)…, element superior al întrecerii socialiste" (S. Gherșberg). Apogeul muncii patriotice în Uniunea Sovietică l-a constituit *fenomenul stahanovismului*, identificat cu numele lui Aleksei Stahanov (1906–1977) care în noaptea de 30–31 august 1935, pe parcursul unei ture (4 ore și 45 de minute), ar fi extras 102 tone de cărbune, în contextul în care cuantumul reprezenta 7 tone și, astfel, a depășit de 14 ori cantitatea jalonată conform regulamentului.

Comunitatea sovietică nu a fost informată că A. Stahanov era asistat de doi mineri. Administrația minei, pentru a impresiona autoritățile centrale, i-a atribuit succesul exclusiv lui A. Stahanov. La primul Congres Unional al Stahanoviștilor (14–17 noiembrie 1935), Iosif Stalin (1878–1953), „părintele popoarelor", a rostit renumita frază înaripată aplicată, ulterior, în arsenalul propagandistic oficial: „a început un trai mai bun, tovarăși. Viața a devenit mai agreabilă. Iar când e mai distractivă viața, și lucrul sporește".

Mișcarea stahanovistă s-a circumscris reprezentărilor de contagiune mentală. Prin intermediul releului

Valeriu ANTONOVICI. *Munca patriotică: radiografia unui ideal falsificat"* / Colecția Universitas, seria Theologia Socialis 23. București: Eikon; Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2015, 325 p.

psiho-emoțional s-a constituit un cadru de referință ce a atras ca un magnet acțiunile stahanoviștilor, prezentate drept etalon pentru toată lumea. S-a creat o pleiadă de așa-numiți *stahanoviști* și *fruntași*. Cea mai cunoscută stahanovistă în domeniul agriculturii a fost Pașa Anghelina (1912–1959), una dintre primele femei-tractoriste din Uniunea Sovietică, supranumită „bărbatul în jupă al cătunelor rusești". Generalul A.V. Gorbatov, rememorând ședința conferinței de partid din regiunea Vinița, amintea că în momentul în care s-a menționat noțiunea de „1 000", cifra la care ajunse o colhoznică care a colectat 1 000 de chintale de sfeclă la hectar, a observat o altă colhoznică lăcrimând. „Am întrebat-o, continuă autorul, de ce sunteți amărâtă? Doar nu s-a relatat nimic rău? Dumneavoastră nu știți nimic, a suspinat femeia. După ce s-a calmat puțin, mi-a povestit: Am promis să adun și eu o mie de chintale de sfeclă de zahăr la hectar, dar nu mi-am onorat promisiunea, am adunat doar 960 chintale. Iată de ce plâng, dar știu că și așa sunt respectată. Am rămas perplex la aceste afirmații. Cunoșteam că media pe țară constituia 160-250 chintale de sfeclă la hectar, iar femeia a obținut 960 și se lamenta – n-a reușit să se țină de cuvânt".

Fenomenul stahanovist a fost susținut inutil de către autorități, fapt demonstrat prin insuccesul acestuia.

Fabricarea eroilor, prin masculinizarea femeilor, practicarea meseriilor specifice bărbaților, a intrat, deseori, în contradicție cu tradițiile și cutumele, iar rezultatele acestora erau în detrimentul economiei (supraproducția nu era reglementată de cerere-ofertă, se cereau dezechilibre în sinergia muncii etc.). Cazurile de accidentare și numărul bolnavilor stahanoviști devenise o constantă. Se crease o funcție suplimentară – muncitor, care îi înlocuia pe cei surmenați. Mașinile ieșeau tot mai des din funcție. A scăzut valoarea producției. Au fost sesizate cazuri de prezentare a unor recorduri artificiale.

Munca patriotică sau munca voluntară „pentru patrie", stahanovismul, sub diverse forme, a fost dezvoltată, exportată și absorbită de toate țările socialiste, inclusiv România. Analiza științifică profundă a fenomenului în cauză în Republica Socialistă România (1965–1989) este realizată de Valeriu Antonovici. Scrisă, *sine ira et studio,* cercetarea antropologică a lui V. Antonovici, documentată cu surse arhivistice, memoriile participanților direcți (recuperate prin intermediul interviurilor de tipul *life-story*), explică în profunzime viața cotidiană în perioada de constituire a socialismului în România. „Munca patriotică fusese un experiment social" (p. 12). Acceptată de nevoie de majoritatea românilor, această formă de sclavie fusese impusă de regimul comunist din România postbelică.

Controversa asupra interpretării muncii patriotice, din perspectiva timpului recent, este una deschisă: „a fost un lucru bun", o formă de înjosire a individului etc. Cercetătorul V. Antonovici constată că „munca patriotică a fost o pârghie de implicare a societății în viața de partid, dar și o pârghie de control social al fiecărui om" (p. 13). Munca patriotică era o formă de muncă obligatorie forțată și neplătită (p. 17). Arhitectura muncii „neplătite", concept central în „drumul spre construirea socialismului" (p. 85) era formată dintr-o serie de raționamente: crearea noi identități naționale instituite după principiul „noi am construit țara, noi muncim pentru ea, ne identificăm cu politicile de stat", rațiuni economice (nou tip de impozit nu doar prin muncă, ci și în bani), din perspectivă ideologică sistemul urma să construiască omul nou (p. 83).

Munca patriotică a fost monitorizată de V. Antonovici din presa de epocă, din discursul oficial, analiza biografiilor celor intervievați, cercetarea cadrului legislativ (p. 133-160). Autorul concluzionează că, de multe ori, limbajul de lemn și discursurile plictisitoare ale tovarășului Nicolae Ceaușescu (1918–1989), „Marele Cârmaci", nu transpuneau mesaje clare despre munca patriotică așa cum o făcea mass-media (p. 130-131). Sloganele descifrau și ele mesajele propagandistice: „Munca patriotică – expresia unei înalte conștiințe cetățenești" (p. 179). În final se contura atașamentul poporului de anumite valori naționale și ideologice. „Pentru binele Patriei", tineretul, alături de armată, participau la strânsul recoltei și la activitățile de pe Marile Șantiere ale Patriei (p. 140). Legislația specifica faptul că munca reprezenta un instrument de dezvoltare a omului/a societății, condiție obligatorie în dezvoltarea personală și națională/socială, deziderátul suprem fiind societatea comunistă (p. 159). Alături de cadrul legislativ au funcționat și instrumente ale propagandei ideologice, artistice și culturale. Au existat poezii, imnuri, strigături, folclor consacrate muncii patriotice și eroilor muncii (p. 247-251).

Analiza conceptului de muncă apărea alături de cele de patriotism, educare, școală, competiție, eroism (p. 207-208). Treptat semnificația noțiunii de voluntar a început să devină mai degrabă obligatorie/forțată (p. 218). Pentru a alimenta motivațiile efectuării muncii patriotice autoritățile utilizau mecanisme de subordine, de la frică, amenințări și pedeapsă la mituri și promisiuni (p. 223-240). Se constată și paradoxuri, contradicții în executarea muncilor patriotice. Astfel, armata era scoasă din activitatea și funcția sa firească pentru a fi implicată în munci agricole (p. 247).

Pe acest fundal, al muncii în folosul Patriei, au fost fabricați și eroi naționali (o formă de stahanoviști în versiune autohtonă): brigadierii din Bumbești, Livezeni, Angita-Botorca sau Salva-Vişeu, ale căror nume și fapte erau evocate în discursuri publice în contextul deschiderii noilor șantiere naționale sau a taberelor de muncă (p. 187). Este cunoscut cazul gimnastei Nadia Comănici, campioană la Jocurile Olimpice de la Montréal (1976), care în cadrul unei emisiuni televizate a afirmat că pentru ea titlul de Erou al Muncii Socialiste (1976), acordat de Nicolae Ceaușescu, este superior medaliei de aur olimpice.

Autorul cercetării exhaustive a muncii patriotice din România, V. Antonovici, a rămas surprins de faptul că majoritatea celor care au trecut prin această experiență socialistă își asociază constructul identitar prezent cu acel fenomen de construcții fizice sau spații geografice (identificate cu munca patriotică) (p. 252), își raportează viața la acele amintiri (p. 255-262) și la o nouă realitate românească creată după 1989 (p. 269).

Lucrarea are continuitate și circuit extins, deoarece autorul a încărcat materialele selectate din presa timpului, arhive etc. (cu un volum total de 4 500 de pagini!) prin crearea unei pagini virtuale pentru a veni în sprijinul oamenilor de știință și publicului larg. Este un model de urmat și pentru alți cercetători!

Demersul științific, elaborat de V. Antonovici, jalonează o societate „care a trecut", însă lăsând o amprentă profundă în prezentul continuu.

DE STRAJĂ PATRIMONIULUI CULTURAL
Dr. hab. Victor GHILAŞ la 60 de ani

Născut la 14 noiembrie 1956 în satul Lalova, raionul Rezina.
Muzicolog, domeniul de cercetare: istoria muzicii naţionale, etnomuzicologie, organologie, patrimoniul cultural imaterial, Dimitrie Cantemir în cultura muzicală universală.
Doctor habilitat în studiul artelor (2013), conferenţiar cercetător (2002).

La 14 noiembrie curent, comunitatea științifică din Republica Moldova a marcat cea de-a 60-a aniversare a distinsului muzicolog Victor Ghilaş, cercetător prolific în domeniul muzicii naționale, doctor habilitat, directorul Institutului Patrimoniului Cultural al AȘM.

Formarea profesională a lui Victor Ghilaş este marcată de studii în cadrul mai multor instituţii de învăţământ: Colegiul de Artă din or. Soroca (1973–1976) și Institutul de Stat al Artelor „Gavriil Musicescu" din Chișinău, specialitatea „Conducător de orchestră de muzică populară" (1976–1980), absolvite cu Diplomă cu menţiune; Institutul Administrării Municipale și de Stat din Sankt Petersburg, obţinând calificarea *Politolog, profesor de discipline social-politice*.

Exigenţele profesiei alese, dar și abilităţile de cercetător, îl determină să-și continua studiile de doctorat la Universitatea de Muzică din București, Facultatea „Compoziţie, Muzicologie, Pedagogie muzicală", specialitatea *Muzicologie*, finalizate cu susţinerea tezei de doctor în muzicologie (1994–1998). Studiile postdoctorat le-a realizat în cadrul Institutului Patrimoniului Cultural al AȘM (2007–2009), teza de doctor habilitat în studiul artelor intitulată „Dimitrie Cantemir-muzicianul în contextul culturii universale" fiind susţinută cu brio în anul 2013. Pentru această valoroasă contribuţie a fost desemnat Laureat al Concursului Naţional „Teza de doctor habilitat de excelenţă a anului 2013" în domeniul „Știinţe umaniste".

Cariera profesională începe în anul 1976, prin numirea în funcţie de profesor de muzică, clasa vioară, la Școala de muzică din satul Vărăncău, raionul Soroca, și Școala de muzică din or. Rezina (1976–1980). Activează apoi ca profesor la Colegiul de Muzică din Tiraspol (1982–1990) și lector universitar la Institutul Pedagogic de Stat din Tiraspol (1982–1984).

În calitate de cercetător, își începe activitatea la Institutul de Etnografie și Folclor al AȘM (1991–1998), activând ca cercetător știinţific superior, coordonator la Institutul Studiul Artelor al AȘM (1998–2006), cercetător știinţific coordonator, şef al sectorului „Muzicologie" din cadrul Centrului Studiul Artelor al Institutului Patrimoniului Cultural al AȘM (2009–2014), cercetător știinţific principal la aceeași instituţie (din 2014).

Victor Ghilaş îmbină cu succes activitatea amplă de cercetare știinţifică cu munca de management în sfera de cercetare, activând în calitate de secretar științific al Secţiei Științe Socio-Umaniste a AȘM (2009–2012) și secretar știinţific al Secţiei Știinţe Umanistice și Arte (2012–2014), iar începând cu 27 noiembrie 2014 îndeplinește funcţia de director al Institutului Patrimoniului Cultural.

Este autor a peste 150 de publicaţii știinţifice, inclusiv patru monografii: *Dimitrie Cantemir – muzicianul în contextul culturii universale* (2015), *Muzica etnică: tradiţie și valoare* (2008), *Dimitrie Cantemir în istoria culturii muzicale* (2004), *Timbrul în muzica instrumentală tradiţională de ansamblu* (2001), șase monografii în calitate de coautor, numeroase studii, articole publicate în reviste și culegeri din ţară și din străinătate. Un nume de referinţă în elita cercetătorilor nu doar din ţară, dar și de peste hotare, Victor Ghilaș a susţinut peste 80 de comunicări la diferite foruri științifice desfășurate în Republica Moldova, România, Germania, Rusia, Turcia.

Activitatea sa în domeniul cercetării este impresionantă, Victor Ghilaș aducând contribuţii relevante

la investigarea istoriei fenomenului muzical autohton, abordat în contextul culturii artistice naţionale de la începuturi și până în prezent. Pe baza studierii sincronice și diacronice a materialului ştiinţific, informativ şi muzical au fost urmărite şi stabilite etapele, dinamica procesului muzical din stânga Prutului de la origini până în prezent, cu schiţarea tabloului general al acestuia pe segmentele lui folcloric, academic şi nonacademic. Au fost trasate principalele repere cognitive de ordin sintetic şi redactat suportul informaţional generalizat asupra întregului fond artistico-muzical, creat în Moldova transprutică pe parcursul timpului.

Victor Ghilaş este preocupat şi de studierea filonului muzical în viaţa monahală a mănăstirilor din Republica Moldova, prin care a fost relevată tradiţia seculară a acestui element de spiritualitate ecleziastică în arealul geografic menţionat. În acest context, a formulat argumente ştiinţifice privind rolul mănăstirilor est-prutene în crearea şi promovarea bunurilor identitare care, în pofida intemperiilor prin care au trecut, s-au manifestat ca un focar de cultură şi păstrătoare a patrimoniului de valori creştine.

Sunt relevante şi studiile cercetătorului în domeniul istoriei artei muzicale naţionale pe segmentul ei etnic, prin care au fost identificate, analizate şi incluse în circuitul ştiinţific surse noi de cunoaştere a culturii sonore tradiţionale din spaţiul dintre Prut şi Nistru, etnoorganologiei ş.a.

Cea mai importantă contribuţie a lui Victor Ghilaş rămâne a fi, indiscutabil, cercetarea în domeniul moştenirii muzicale a lui Dimitrie Cantemir. Rod al muncii de ani de zile, monografia *Dimitrie Cantemir –muzicianul în contextul culturii universale* (2015) pune în valoare aportul lui Dimitrie Cantemir la patrimoniul muzical universal, relevând contribuţia inedită a cărturarului în serviciul teoriei şi practicii muzicii, extrase, în primul rând, din fondul sonor al muzicii orientale, dar şi din cel al muzicii naţionale. Prin intermediul acestei monografii, cercetătorul a realizat un studiu complex al moştenirii muzicale a lui Dimitrie Cantemir, puţin cunoscută şi investigată până în prezent, în relaţia trecut-prezent, demonstrând prin documente muzicologice, argumente ştiinţifice originalitatea, valoarea, importanţa şi impactul în timp al operei muzicale cantemirene, cu finalitatea reintegrării şi înscrierii realizărilor muzicianului în contemporaneitate.

Un model de inteligenţă, înţelepciune şi devotament, Victor Ghilaş este un exemplu demn de urmat pentru cei tineri. Pe parcursul anilor, a adus o contribuţie substanţială la pregătirea cadrelor, fiind conducător ştiinţific al tezelor de doctorat la specialitatea „Arta muzicală" şi membru al comisiilor de îndrumare a doctoranzilor la specialităţile „Arta muzicală" şi „Etnologie", fiind şi membru al Consiliului Ştiinţific al Scolii Doctorale „Ştiinţe Umaniste". Înzestrat cu o energie debordantă, impresionează prin multiple activităţi. Este membru al colectivului de referenţi ştiinţifici la *Analele Universităţii* „Spiru Haret" din Bucureşti – Seria *Muzică*, membru al colegiului de redacţie la revistele *Arta* (seria *Arte audiovizuale*) al AŞM şi *Realităţi culturale* (Chişinău), vicepreşedinte al Comisiei naţionale pentru salvgardarea patrimoniului cultural imaterial, membru al Uniunii Compozitorilor şi Muzicologilor din Moldova.

Activitatea prodigioasă în domeniul valorificării ştiinţifice a patrimoniului naţional, devotamentul pentru cercetarea ştiinţifică, contribuţiile în pregătirea cadrelor de înaltă calificare, în valorificarea ştiinţifică şi promovarea patrimoniului cultural sunt înalt apreciate în ţară şi în străinătate. Doctorul habilitat Victor Ghilaş este Laureat al Premiului AŞM pentru cea mai valoroasă lucrare ştiinţifică *Dimitrie Cantemir în istoria culturii muzicale* (2004); laureat al Premiului AŞM pentru rezultate excelente obţinute în anul 2009, pentru volumul *Arta muzicală din Republica Moldova. Istorie şi modernitate.* Deţine premiile Uniunii Compozitorilor şi Muzicologilor din Moldova (2011, 2012, 2014, 2016) pentru studiile în domeniul cantemirologiei muzicale; Diploma de excelenţă a Universităţii Creştine „Dimitrie Cantemir" din Bucureşti pentru contribuţia la cercetarea ştiinţifică şi valorizarea operei lui Dimitrie Cantemir (2010); Diploma Ministerului Culturii pentru contribuţii remarcabile la elaborarea Registrului naţional al patrimoniului cultural imaterial, vol. A (2013), titlul onorific „Maestru în Artă" (2016).

Dovada înaltei aprecieri pentru contribuţia meritorie de edificarea şi promovarea valorilor culturale veritabile şi atitudine managerială responsabilă este şi conferirea distincţiei academice Medalia „Dimitrie Cantemir", în noiembrie 2016, aportul său în domeniul studiului artelor fiind menţionată şi de Senatul Universităţii Pedagogice de Stat „Ion Creangă" prin conferirea Medaliei „Ion Creangă".

Înzestrat cu o mare putere de muncă şi cu o pasiune deosebită pentru cunoaşterea şi promovarea patrimoniului cultural, doctorul habilitat Victor Ghilaş la fiecare treaptă a afirmării profesionale dovedeşte un spirit organizatoric deosebit, o forţă inegalabilă de muncă şi maximă responsabilitate, verticalitate şi profesionalism în tot ce face. Cercetător împătimit de ştiinţă, Victor Ghilaş demonstrează că prin muncă asiduă şi devotament se pot obţine rezultate competitive la scară naţională şi internaţională.

Dr. hab. Aurelia HANGANU
Dr. hab., prof. Aurelian DĂNILĂ